ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА XI.

СВЕСКА XXVIII СТАРОГА РЕДА.

28

У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1870.

ГДЕ ЈЕ ШТО.

КРИТИЧКИ ПОГЛЕД НА ПРОШЛОСТ СРБА У УГАРСКОЈ.

ОД

ГАВРИЛА ВИТКОВИЋА

Профксора.

Писано у Јануару 1870.

> **Непристрасност је у историје другчија но у огледала, јер се у огледалу просто огледа само предмет, док историја као и судија, о ономе што види, чује, и пресуду изриче.**
>
> **Ламартин.**

На измаку прве полутине деветнајестог века, несметајућ развићу социјалних питања, на прво место искаче *идеја народности.*

Три јевропска племена, на име романско, германско и словенско племе, свако на особ ради, да оствари велику идеју спајања, кристалисања и консолидовања свију својих сродних елемената.

Тек је ова идеја поникла, а већ узима на се све јаснији и одређенији облик.

У Германаца је од садовске катастрофе знатно одскочила и велике размере задобила идеја *германског уједињења.*

Француска је на путу, да у најближој будућности пружи руку своју браћи својој Шпањолцима и Талијанима, и да ускори извршење идеје *романског уједињења.*

И у нас Словена опажа се тежња племенског уједињења. Но смо ми Словени, по својој природи, што смо многобројни и растурени на огромном земљишту, спорији од оба именована племена.

Као и ова два племена, тако и ми Словени, морамо предходно да ојачамо у својим огранцима, да се ови огранци савршено развију у својим индивидуалним правцима.

Ово спајање и кристалисање појединих делова у једну целину, има свој ток, и извесни да рекнемо хемијски процес. И у току овога процеса, стопиће и амалгамисаће се ситнији страни елементи у једно од отих трију великих племена.

И једног дана угледаће свет ова три велика кристала, три велика племена, ове три велике породице. И свако племе поздравиће без зазора успех осталих племена, јер у борбама, што се изроде са неразумевања ових великих идеја, нестаће страсти суревновања и узајмичког страховања.

У том магновењу наставиће се процес спајања и кристалисања свију племена у једну велику човечанску породицу.

Ми Срби, који смо део великог словенског племена, при овом погледу, морамо живо прионути, да свесно и одсудно корачајућ на том путу, радимо неуморно на довршењу засебног кристалисања и спајања расутих делова свеколиког Српства.

Но у овом нашем великом и важном предузећу, несме нас застрашити политичка расцепаност нашег народа, ни препоне, које нам од векова нагомилавају страни еле-

менти, који ову нашу велику народну радионицу са две стране окружавају, и рад наш спречавају.

Наши читаоци познају већ ове туђинске елементе, који од векова сметају свакoм развићу снајању и учвршћењу нашег народног живља.

Струја велике народне сеобе нанела је у нашу околину два азијска народа. И нама Србима бејаше суђено, да стојимо и живимо у средини оба ова туђинска елемента, не мало за хиљаду година, као стена у средини узрујаног дивљег мора. О наше груди мораху се преламати најжешћи напади Азијата, српски живаљ мораде бити бедемом цивилизације противу варварства.

Морамо се дивити овом челичном отпору нашег народа, што га валови оног дивљег мора коначно не прогуташе, што није овој големој навали наш народ коначно подлегао.

Она два дивља и олујачка народа бејаху Мађари и Турци.

У почетку 9-ог века изненадно, као бујица, са уралских гора долете сасвим непозната гомила Мађара, и просу се до средине Јевропе чак у Германију. За стотину и више година тутњише ови Мађари и прегазише све народе од Баварске до Балкана, од карпатских гора до средиземног мора.

Најзад се изломише у непрекидним борбама, настанише се у средини западних и јужних Словена и по мало смирише се у XI веку.

Доцније изнемогоше и Мађари у домаћим раздорима, и најзад подлегоше сили другог освајача, народа турског у XVI веку.

Појава друге ордије бејаше за нас Србе тако исто ужасна.

Године 1346-е на позив грчког цара Кантакузена, дођоше Турци из Азије у Јевропу, да је за дуго не оставе.

Није дуго потрајало, и Турци бејаху сав јевропски исток поплавили и беснеше готово на истом земљишту, као пређе Мађари, све до 1699 године. Но и они подлегоше судбини освојачких народа, и на послетку сломљени, дођоше под закриље и туторство, и одржавају се још о милости оних народа, које они пре тога гњавише и тлачише.

Мађари после многих и узалудних устанака и борба од године 1526 — 1711 подлегоше на послетку аустријским ћесарима.

Пошто су поменуте године (1711) уговорили мир са бечким ћесаром у Сатмару, нађоше се Мађари у великом чуду и мучном положају. С једне (западне) стране нађоше се окружени ћесаревом војском и усрећени са свима спремама шпанско-аустријске државничке управе, гомилом деморалисаног чиновништва, и јежовитама. Кад се пак обазреше на југоисточне крајеве, упропастише се од ужасне околине, којом их опасаше бечки ћесари у течају њихових устанака и турских напада.

Преко зарандске, крашовске, торонталске, чонградске и бачке жупаније, од ердељске границе преко Арада, Сегедина, Суботице, Баје, до на Дунаво, а с оне стране Дунава по свој Барањи до Драве, пружио се челични зид наоружаних српских крајишника. Шта више и престолница угарске краљевине Будим бејаше опасана другим пáсом српских насељеника и шајкаша. Врх тога стајаху ове српске насеобине у непрекидној свези од Ђура, Комо-

рана преко Будима дуж леве дунавске обале до Барање, опет са својом српском браћом.

Због навале турске и тежње мађарских усташа створише овај челичан зид бечки мајстори, а на име поморишку и потиску границу године 1702 и 1724., да сву снагу мађарских усташа осујете.

Притешњени и на разне странке поцепани Мађари на скоро увидеше, каква им опасност грози од оне двојне силе, ћесареве армаде и српског фаланкса.

Још бејаше Мађарима у скорашњој успомени крвави отпор, што им задаваше српска десница. Они знадијаху добро, да силом оружја не могу наоружаној Србадији доскочити. А свакојако тежише, да српском крвљу ослобођене југоисточне крајеве негдашње Угарске, ако не силом оружја, а оно силом свију најподлијих и најужаснијих средстава, подчине уображеном и на мухачком пољу сарањеном праву круне светога Стевана.

Најважнији покретач, да Србима нашкоде, бејаше у рукама њихове властољубиве и себичне аристокрације. Мађари изгубивши наду своју на бојном пољу, дадоше се у толико одсудније на политичко поље, жупанијске и земаљске скупштине, на којима немаше противника, јер је чисто мађарски елеменат заступљен био на овим скупштинама и саборима. На овом политичком пољу одважише се, да одпочну борбу, и то борбу на живот и смрт, противу српско-словенског живља, који не беше на тим саборима представљен.

По круни св. Стевана имаше на својој страни *половину* владара, и могоше стварати и оживљавати изумрла права овога плесњивог накита краљева мађарских. Осим овог политичног бојишта, имаше на својој страни мађар-

ска католичка странка, све јежовите, а преко њих и све мрачне умове несвесних и биготних владара, министара и свеколике чиновничке котерије.

У оном магновењу, кад бацише из својих руку оружје, и кад ступише на политично бојиште, лако бејаше победити Србе, који немаше политичког главара, но само немоћне и обично вероломне црквене поглаваре, који немаше политичких зборова и договора, а међутим од својих противника у својим природним и најсветијим правама систематички нападани.

По томе се може у напред израчунати, каква ће бити судба српскога народа, који се по злом удесу и по себичности својих светских и црквених поглавара, населио у туђинску државу, а своје старо отачаство и своју рођену браћу туђинцима на извесну погибију напустио.

Цел нам је та, да у овој расправи својим савременицима отворимо очи, да обавестимо оне, који се још надају добру од туђинаца. Желимо, да што верније и тачније изнесемо на углед ону грозну политику аустроугарску, која је вођена противу нашег народа, па и противу интереса свију осталих немађарских и ненемачких народа, кроз 150 година, па се води и у данашње време.

Мађари и њихови бечки протектори, били су на чисто, на који начин и на ком земљишту могу упропастити Србе и остале народности. По томе показаћемо и обелоданићемо намере, тежње, средства, па и начин, којим су ови наши стари противници противу нашег мученичког народа војевали.

Пошто су једном већ написане и дате биле привилегије српском народу, које су и од угарске дворске канцеларије биле потписане и утврђене; остало је Мађарима,

а на том су систематички и радили, *да се ове привилегије никад неостваре.*

То им је лако и од руке пошло, јер су на то били готови и они, који су поменуте привилегије издавали српском народу.

Даље су радили на својим земаљским саборима и преко дворске канцеларије, да *Србима отму право на оно земљиште, које ови својом крвљу задобише и освешташе.* Све то радише под видом легитимног права, што негда стајаше под мађарски краљевима, негледајућ, што су та права Турци фактично поништили, кад је султан Сулејман после Запољине смрти, исту област, као својину турске царевине прогласио. Од турских господара нису отели то земљиште Мађари, но царска војска а највише српска десница.

Срби су по томе оно преотето земљиште и по праву освајачком држали, а то право им признаше бечки владари и освешташе повељама. Први услов, под којим се Срби населише у те пустошне пределе, бејаше тај, *да им се призна право на то земљиште, а да буду под управом само бечког ћесара а не мађарског краља и мађарске власти.*

Но је тај бечки ћесар Леополдо из политичких и себичних намера називао се и краљем од Угарске, наравно, да-би се помоћу овога наслова, по времену назвао краљем Србије, Босне, Херцеговине, Бугарске, па најзад и краљем јерусалимским.

Ту царско-краљевску слабост и сујету употребише Мађари за се у својој смишљеној борби противу Срба и Хрвата. Тај двоструки наслов даваше носиоцу тих круна особита еластична својства. Краљ мађарски могаше веома лако

одузети и уништити, што обрицаше и даваше бечки ћесар. Овај владар, ком се Срби поверише, бејаше Janус, суштаство са два лица, дакле дволично, двоглавно као и његов орао.

Тако се и збило. Бечки ћесар дао је и потписао српске привилегије, мађарски апостолски краљ, просто и без зазора, газио задану веру и уништио потпис бечког ћесара. То бејаше историјско легитимно и насљедно право тих дволичних и двоглавих владара, које право у даним приликама радо и весело практиковаше, под заклоном благослова непогрешљивога оца римпапе.

На том терену наћи ћемо у течају поменутог периода ове Мађаре и њихове владаре, а на име католичке мађарске великаше, а уз њих и свагдашње усташе мађарске протестанте.

Да Србе и остале немађарске народности сломе и пониште, у томе бејаху сложни сви Мађари, без разлике вере и других политичких назора.

У том мучком предузећу противу Срба нарочито помагаше и предњачише стара удворичка католичка странка, која у Бечу окружаваше и чуваше ***краљевско-апостолски део владара.*** А помоћу својих отачаственљака јежовита, у многим приликама, владаше и свесћу несвесних бечких владара, министара и свеколике чиновничке котерије.

Ова мађарска старо-конзерватовачка странка у последњој десетини царовања Леополда I, завлада и са овим сујетним владаром. Њиховим упливом беше преварен последњи деспот Ђорђе Бранковић, њиховим упливом погази веру своју Леополдо, у смотрењу очитог права, да Срби слободно *себи бирају* војводу. То је дакле оно „damus vobis potestatem et jus eligendi Vojvodæ.“ Свет-

ски поглавар бејаше им опасан, а о црквеном поглавару бејаху уверени, да ће играти по њиховој песми. На жалост и не преварише се у том они наши опасни непријатељи.

До коликог уплива докопаше се Маџари већ на десет година после задњег устанка. Карло VI, да би протурио на угарском сабору прагматичну санкцију (право наслеђа у својој породици), предаде и продаде српски народ властољубивој маџарској аристокрацији. Карло VI испуни најмилију тежњу Маџара, потпише на сабору чланак, по ком се има развојиштити граница поморишких крајишника, и по коме несрећном чланку буде провинцијалисана иста област, а то ће рећи, *дојакошње крајишнике подчинише под управу маџарског средовечног устава, вармеђску управу, а од слободних јунака начинише робове и мужике пропалих маџарских племића.*

Први овај зликовачки напад на личну слободу српских јуначких крајишника, узбудио беше стари понос српског народа, листом се подиже на праведан устанак противу наметнутих господара. *Капетан Пера Сегединац* неумрле успомене, са друговима и крајишничким војним главарима, плануше гњевом противу силеџијском наметању Маџара, због напада на веру на уговорена и крвљу српском извојевана и освештана права. *Капетан Пера, иуковник Зака, Шевић и Ранко Текелија* (Савин деда) дигоше народ у одбрану својих најсветијих права, личне слободе и праотачке вере. Но се нађе у тако кобном времену змија, која се по несрећи у српству изродила, да свом рођеном народу зада самртну рану.

Ова змија присојкиња бејаше по несрећи поглавар српске цркве *Вићентије Јовановић*. Под видом вере и

знаком крста обилажаше прост народ, одговарајући га од праведног устанка. Народни велики мученик Пера Сегединац паде у руке крволоцима краљевским, они га разчеречише, но ће његов спомен потомство благосиљати, а издајничког и вероломног патријарха Вићентија проклињати.

Поморишки Срби буду развојиштени, подчињени маџарском беснилу а доцније под славном Маријом Терезијом са свог огњишта протерани у Русију.

Првим покушајем осмељени Мађари, године 1779 изнуде од Марије Терезије, кад она беше у опасности, друго развојиштење потиске крајине и утеловање исте области под неситу круну светога Стевана.

Толерантна влада Јосифа II и Леополда II за мало уздржа мађарску навалу и на остали део српске крајине. И доцније Франц I, због француске војне, несмеде развоиштити и последњи део српске крајине, но она два дела коначно подчини мађарској влади, и уништи и последњу опсену српске аутономије, илирску канцеларију.

После овога атентата на српску народност, после последњег уздисаја на тамишварском народном сабору, буде осуђен народ српски, по речима мађарског најзнатнијег историописца Салајије, на педесетогодишње ћутање, на педесетогодишњу патњу и мучење под мађарском владом.

Кроз пуни педесет година ћуташе српски народ, као што ћутаху његови назови представници владике православне. И кад се ненадаше свет а најмање Мађари, дође време, те изнова се зачу глас силом ућутканога српског народа.

Видећемо, да ли се уверише Мађари, како се народи недају саранити, народ у ком српска крвца ври, који народ беше гажен ал’ не задављен.

Савременици наши виде, да ли се поучише бечки владари поуком искуства, што им у пуној мери дадоше њихови љубимци Мађари. Јамачно чекају на озбиљнију поуку, јер их све до данас видимо на истом путу.

Ево видимо, где Мађари и опет ступише у стару задругу, да своје задругаре првом приликом обману. За сада спојише своје интересе, са интересима својих угњетача од старина, а и од новијег доба, савише и сложише се са Аустријским Њемцима, да сатру живаљ подкарпатских и јужних Словена.

У овом новом, управо продуженом правцу, наставише своју стару политичну радњу, коју водише кроз сто педесет година са већим лукавством но за сада бар са доста среће. Ову политичку радњу продужише без зазора, као да није било догађаја од године 1848 и 1849-е и вилагошке катастрофе.

Уздајући се у свемоћну велико-немачку бечку измајсторисану странку, створише нову задругу са Аустријском њемштином, а у најновије време излише нешто задружне благодети и на јадне Пољаке. Јадни Мађари деле милост Пољацима, који су и преко воље својих емиграната, осим своје шљахте, чисто словенски народ, а као такви у задрузи са осталим словенским народима хоће и мора корачати, чим стргне образину свима својима западним лажним пријатељима.

Новије аустро-угарске задруге само је нов наслов, а свет, који незна за овај камелеонски створ, сматра га као неко ново још невиђено чудовиште, које се заче у поразн централистичке бечке политике на бојном пољу код Солферина, а изроди се и доби јасни облик на крвавом бојишту код Садове. Нађоше се кумови, који овом свој

знаком крста обилажаше прост народ, одговарајући га од праведног устанка. Народни велики мученик Пера Сегединац паде у руке крволоцима краљевским, они га разчеречише, но ће његов спомен потомство благосиљати, а издајничког и вероломног патријарха Вићентија проклињати.

Поморишки Срби буду развојиштени, подчињени мађарском беснилу а доцније под славном Маријом Терезијом са свог огњишта протерани у Русију.

Првим покушајем осмељени Мађари, године 1779 изнуде од Марије Терезије, кад она беше у опасности, друго развојиштење потиске крајине и утеловање исте области под неситу круну светога Стевана.

Толерантна влада Јосифа II и Леополда II за мало уздржа мађарску навалу и на остали део српске крајине. И доцније Франц I, због француске војне, несмеде развоиштити и последњи део српске крајине, но она два дела коначно подчини мађарској влади, и уништи и последњу опсену српске аутономије, илирску канцеларију.

После овога атентата на српску народност, после последњег уздисаја на тамишварском народном сабору, буде осуђен народ српски, по речима мађарског најзнатнијег историописца Салајије, на педесетогодишње ћутање, на педесетогодишњу патњу и мучење под мађарском владом.

Кроз пуни педесет година ћуташе српски народ, као што ћутаху његови назови представници владике православне. И кад се ненадаше свет а најмање Мађари, дође време, те изнова се зачу глас силом ућутканога српског народа.

Видећемо, да ли се уверише Мађари, како се народи недају сахранити, народ у ком српска крвца ври, који народ беше гажен ал’ не задављен.

Сувременици наши виде, да ли се поучише бечки владари поуком искуства, што им у пуној мери дадоше њихови љубимци Мађари. Јамачно чекају на озбиљнију поуку, јер их све до данас видимо на истом путу.

Ево видимо, где Мађари и опет ступише у стару задругу, да своје задругаре првом приликом обману. За сада спојише своје интересе, са интересима својих угњетача од старина, а и од новијег доба, савише и сложише се са Аустријским Њемцима, да сатру живаљ подкарпатских и јужних Словена.

У овом новом, управо продуженом правцу, наставише своју стару политичну радњу, коју водише кроз сто педесет година са већим лукавством но за сада бар са доста среће. Ову политичку радњу продужише без зазора, као да није било догађаја од године 1848 и 1849-е и вилагошке катастрофе.

Уздајућ се у свемоћну велико-немачку бечку измајсторисану странку, створише нову задругу са Аустријском њемштином, а у најновије време излише нешто задружне благодети и на јадне Пољаке. Јадни Мађари деле милост Пољацима, који су и преко воље својих емиграната, осим своје шљахте, чисто словенски народ, а као такви у задрузи са осталим словенским народима хоће и мора корачати, чим стргне образину свима својима западним лажним пријатељима.

Новије аустро-угарске задруге само је нов наслов, а свет, који незна за овај камелеонски створ, сматра га као неко ново још невиђено чудовиште, које се заче у порази централистичке бечке политике на бојном пољу код Солферина, а изроди се и доби јасни облик на кркавом бојишту код Садове. Нађоше се кумови, који овом свом

политичком недоношчету наденуше име *аустро-угарски дуализам.*

Постанак и биће овога дуализма, спојен је са коначним упропашћењем осталих поглавито словенских народа у аустријској држави.

Ми се надамо, да су дуализам, тријализам или полинизам, неки политички експерименти бечких државника, и као такви неће бити трајашњи. Ако би пак она трансцислајтанска господа ипак хтела тврдоглаво остати на предузетом путу, и ако би шта више хтела и остварити ову шимерну политичку конбинацију; онда бар знамо, са коим елементима имамо да поделимо понајпре мејдан на политичком а вољa им је и на другом кобнијем пољу.

Са једнаких интереса Аустро-унгарија стоји у тесној свези са њиховим клијентима Турцима. Ово политично тројебратство, даје нам слику хидре са три главе. Срце овога политичког фантома налази се у Буда-пешти, а ова хидра обема рукама хоће да задави у једном загрљају све јужне Словене.

Ако пак засебно посматрамо ову дуалистички октроисану Аустрију, и ову као једно политичко тело замислимо, то бар ми несмемо заборавити, да су најважнији удови тог државног тела, Словени. На први поглед видићемо, да ове главе у импровизованој дуалистичкој и двоцентричкој држави, са својим занемареним и несродним удовима не стоје у хармонији. Јер уза те три цистранслајтанско-босфорске главе стоје народи у бројној неразмери. *Десет милијуна* Немаца Мађара и Турака према четрдесет милијуна Словена.

Сад да ставимо политичку прогнозу овој троглавој хидри, да би могли моралну и физичку моћ тога чудно-

ватог створа измерити. Свако створење сматрамо да је здраво, ако му је орган сваривања здрав. Да видимо да да ли је у овога створа тај орган здрав, да ли му је желудац довољно снажан, да по нагону своих глава прождире и свари све остале презрене удове државног тела.

Највештији дуалистички лекари, по најтачнијој аускултацији, могли би увидети, да за ове главе нема живота, чим остали државни удови буду принуђени, да своје најбоље животне сокове спроведу у стране канале.

Добро би било, кад би господа транслајтански министри, међу којима има множина доктора, мало боље испитали ове сумњиве нојаве на државном телу.

Тај високоучени савет по свестраном и дубљем испитивању шат би дошао до резултата, те би бар самом себи морао исповедити, *да су дани живота избројани, што овај неприродни дуалистички створ има још да проживи.* Господа транслајтански доктори могу слободно за себе задржати све што тачним испитом дознаду, а Словени потрудиће се од своје стране да увере ову цис и транслајтанску господу да су им све слабости дуалистичког створа и самртнички знаци скорог распадања његовог добро познати. Знаду и то да су узалудни сви покушаји и најјачи дозиси мошуса, које им дају господа љекари, да у животу одрже овај политички створ дуализма, који је већ при рођењу свом знаке распадања и трулежи у себи носио.

После овог предговора за дужност сматрамо, да нашим читаоцима изнесемо узроке, који нам дадоше право, да све што до сада рекосмо, и оправдамо.

Наше суђење о поменутој ствари основано је на истинитим доказима из прошлости нашега народа, од како је по кобном удесу населио се на земљишту, које је истина

туђинско било, но у течају времена под турском навалом стајало пустошно и које је освештано српском крвљу, те с правом постаде *српским земљиштем.*

Такве нам доказе даје безпристрасна историја. Она нама јасно показује, да све, што се у животу појединих народа збива, мора имати свог узрока, своју свезу у прошлости.

По томе и ово, што се сада около нас догађа, и ово по имену ново збиће аустро-угарске задруге, мора имати свога узрока у догађајима, који су условљени узајамним одношајима Словена, Немаца и Мађара у аустријској држави.

Наш је дакле задатак, да упознамо наше читаоце са судбином нашег народа српског у Угарској, а говорећи о животу нашег народа упознаћемо читаоце са прошлошћу Мађарског народа и са историјм аустријске и турске царевине.

Да би наши читаоци имали што бољи преглед, то ћемо свеколики простор времена, у ком живљаше наш српски народ у областима мађарске круне, поделити у четири одсека или периода.

Први период обухвата време пре долазка Мађара у Панонију, а траје до владе краља Сигизмунда, управо до прве српске сеобе, од VI века до 1392 године.

Други период заузима простор онога времена у коме почеше прве српске сеобе, од владе краља Сигизмунда, до смрти последњег изборног краља угарског Јована Запоље, од 1392 до 1540 године.

Трећи период простире се од смрти краља Јована Запоље, или од како се прогласи за краља хабсбуршки Фердинандо I, до велике сеобе српске под Чрнојевићем управо до смрти последњег српског деспоте Ђорђа Бранковића и цара Јосифа I, од 1540-е, до 1711 године.

Четврти период траје од смрти Бранковића и цара Јосифа I, до свршетка тамишварског народног сабора управо до утеловања српске бачке и банатске границе под круну светог Стевана при ступању на владу Франца I, од 1711 до 1792 године.

Пети период заузима оно несрећно време од педесетогодишњег политичког мртвила српског народа, до његова ускрснућа у години 1848-ј, од 1792 до 1848 год.

Шести период обухвата историју последњих двадесет година. Овај период може се назвати периодом државног експериментовања, траје од 1849 до 1870 године.

ИЗВОРИ.

У овој својој расправи служио сам се свима важнијим делима, које осветљују прошлост нашега народа.

Кратак извештај о стању расејанога многобројнога илирскога народа по царским и краљевским наследним земљама. Написао Јован Христифор барон Бартенштајн. Превео Александар Сандић. 1866 год. у Бечу. Бартенштајн по свом положају, као министар Марије Терезије и цара Јосифа и први председник илирске дворске депутације, веома је важан. Његово дело, које је он за поуку свом питомцу цару Јосифу написао у толико је важније за нас, што је као туђинац, по могућству тежио, да напише и обавести цара Јосифа II, о важности српскога

народа. Бартенштајн признаје на више места, да су бечки владари веома рђаво схваћали важност српског народа и да су под упливом Мађара до крајности злостављали Србе и њихову народност и веру газили и тлачили. Бартенштајн је био поштен саветник свом господару, што је писао у корист народа српског, све је то чинио из привржености и љубави према аустријском дому, а не из љубави према српском народу. Он је као добар државник рачунао и оцењивао чиниоце, које аустријској држави могу бити од користи.

Ако је дакле што говорио у корист Срба, то се може узети као истинит податак, јер је та истина произлазила из убеђења његова и уверења, да је то тако а не другчије

За боље веровање да је Бартенштајн безпристрастно говорио о српској ствари, наводимо овде његове сопствене речи, које је написао на свршетку треће главе, и које овако гласе: *„Мени није ниједна страна позната,* **nec beneficio nec injuria** *(нит што ми је користи нит што ми је зла чинила); и моја је непроменљива намера сад и довека, да судим нит коме за љубав нит коме на жао, већ сасвим непартаички, које ми се чини из поменутих узрока у почетку овога извештаја, да је нужно на име у илирским стварима: и кад од тачке до тачке редом пажљиво промотрим све оне закачице, које су тоги ради од времена до времена јављале, и које су од чести и пре а од чести од године 1753-е кроз моје руке пролазиле: то немогу да се уздржим а непомислим, кад би били имали у свакој прилици (кад се што догоди) горње мерило непрестано пред очима и по њему се владали, мимоишли би били често безкорисно пискарање, излишно конференцијско световање*

тегобе, које су се налазиле у стварању пренајвише одлуке, и једном речи — сила много неугодних шкодљивости." Наводе из бартенштајнова извештаја употребио сам по преводу г. Александра Сандића.

Други извори, којима се користих пишући ову расправу, то су Љетописи Матице српске и Гласници српског ученог. друштва. И овде сам црпео наводе у оном облику и слогу, како их је дотични писац написао.

Трећи извор, којим се послужих при писању ове расправе, то је дело Александра Стојачковића „Черте живота народа српског у угарским областима,·списао и издао Александер Стојачковић. У Бечу 1849. Од истога писца дело „Über die staatsrechtlichen Verhältnisse der Serben in der Wojwodina und überhaupt in den Ländern der ungarischen Krone. Historisch-juridische Abhandlung von Alexander Stojacskovics. Temeswar 1860."

Даље сам се користио овим делима:

„Рађња благовештенског сабора народа српског у сремским Карловцима." 1861. Издао Јован Ђорђевић. У Новоме Саду. 1861.

„Мемоари кнегиње Дашкове." Овим мемоарима написа предговор Александар Херцен. Печатани су у Хамбургу године 1857.

„Србија и Русија" написао Нил Попов, превели П. Срећковић, Ж. Жујовић, А. Васиљевић, А. Марјановић.

„Reise durch Slavonien nnd Croatien." Csaplovics Pest. 1819.

„Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreichisch-türkischen Kriegen." Dargethan in einer Sammlung gleichzeitiger geschichtlichen Urkunden. Wien 1854.

„Szalay László Magyarország története; — и Magyarországi Szerb telepmények jogviszonya az Államhoz. Pest. 1861.

„Die Erlebnisse eines k. k. offiziers im österreichisch-serbischen Armeecorps in den Jahren 1848 uud 1849.“ Semlin. 1861.

„Леопóлда Ранке „Историја српске револуције.“ Превео Стојан Новаковић. У Београду 1864.

„Az 1735-ik zendülés története. Történeti korrajz a' XVIII századból“ Irta K. Papp Miklós. Kolozsvártt, 1866.

„Dissertatio brevis et sincera Hungari Auctoris (Keresztúry) de gente Serbica. Budae 1790.

„Torontál vármegye Hajdana.“ Emlegette Bárány Ágoston. Budán 1845.

„Engels Geschichte des ungarischen Reiches.“ Halle.

„Codex diplomaticus Hungariae“ Georgius Fehér. Budae. 1829.

„Horváth Mihály „Magyarország története.“ Pest. 1863.

„Balla Gergely „Nagy Körösi kronika.“

„Caroli dù Frene „Illyricum vetus et novum.“ Posonii 1746.

„Istvánffi Historiàrum libri III.

„Mathias Stopferts „Statistik der Militärgrenze.“ Graz. 1840.

„Darstellung der Rechtsverhältnisse der serbischen Nation.“ Agram 1849.

Јована Рајића „Историја славено-сербскаго народа.“ У Будиму 1795.

„Actenmässige Darstellung der Verhältnisse der gr. n. u. Hierarhie in Österreich, dann der illyrischen National-Congresse und Verhandlungs-Synoden. Wien. 1860.

„Corpus juris hungarici“ Budae 1779.

„Struve Allgemeine Weltgeschichte.“ Coburg 1866.

„Illustrirte Weltgeschichte. Ein Buch für's Volk v. Held und Corvin. Neue Ausgabe. Leipzig. 1864.

„Virágh Benedek Magyar Századok.“ Budàn. 1818.

„A' Vilag története.“ Nagy-Váradi Ajtay Sámuel. Pest. 1814.

„Законски членови угарског државног сабора године $184^{3}/_{4}$. Превео Симеон Филиповић. У Пешти 1845.

„Ungvár története a' legrégiebb idöktöl maig.“ Irta Mészáros Károly. Pesten 1861.

„Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovics.“ I et II. Cassoviae. 1799.

„Privilegia per divos Imperatores Leopoldum I, Josephum I, Carolum VI.“ По одостовереним преписима из будимске српске архиве.

„Adalékok a' Magyar nemzet történetéher.“ Irta Szalay László. Pest. 1861.

„Annales Regum Hungariae.“ Georgius Pray Vindobonae. 1770.

„Hungariae Diplomatica.“ Carolus l. b. Pejachevich. Vindobonae. 1767.

„Századok„, a' Magyar történelmi Társulat. Thaly Kálmán. 1867 — 1870.

„Vita et gesta Leopoldi Magni Romanorum Imperatoris.“ Leipzig. 1709.

„Maximilian Schimek's „Politische Geschichte des Königreichs Bosnien nnd Rama“ vom Jahre 867 — 1741. Wien 1787.

„Epitome vicissitudiuum et rerum memorabilium de libera regia et metropolitana civitate Budensi.“ Budae. 1760.

„Mathia Béél „Notitia Hungariae Novae.“ Viennae. 1737.

„Sörgöny.“ Politikai, hivatalos lap. 1861. У бројевима 49, 50, és 51. Исторички чланци „о српском Ковину.“ Од Maксе Лудајића.

„Program des k. k. Staats Ober-Gymnasiums zu Eger in Böhmen am Schlusse des Schuljahres 1868. Eger.

ПРВИ ПЕРИОД.

Од VI века до 1392 год.

Од доласка Маџара до прве српске сеобе.

Прошлост маџарског народа за све Словене а понајпре за нас Србе веома је важна и поучна, са додира маџарског са нашим народом, због географског положаја Угарске, са хиљадугодишњег суседства маџарског народа, са њихових тежња и користи. Важна је ова историја са узајмичког уплива словенског и маџарског живља, са политичког утицаја ових освајача на словенски а доцније и на српски живаљ, што је становао на земљишту с ове и са оне стране Дунава и Саве до јадранског и црнога мора.

Желимо да обележимо главне моменте из живота овог народа, који је више пута с нама делио терете заједничке патње и гоњења.

Са нашег гледишта пропратићемо истинито и верно прошлост и садашњост, да по овима дођемо до оцене и најскорије будућности мађарског народа.

Да би се историјом Мађара упознали, морамо пре свега, да опишемо земљиште, позорницу на којој је овај народ живео и своју улогу добро или зло изиграо.

Панонија бејаше то земљиште на коме живљаху словенски народи од прастарих времена. Но је ово земљиште за јадне Словене било превећ кобно, што га мораше бранити прво противу Римљана, а доцније за све време оне четири сеобе разних народа, противу навале Гота, Вандала, Хуна и Авара.

У времену од 453-е године (по Христу), изгубише Хуни свога страховитога вођу Атилу, и са светске позорнице ишчезоше. После кратког и пустошног појава аварског, до доласка Мађара у IX веку, постојаше велико моравско царство, које ова дивља ордија под својим вођом Арпадом, за царовања Светоплука, изненадно нападе и обори.

На развалинама овога царства, подигоше Мађари нову државу и после стогодишњег скитања и окршаја по Германији, Шпанији, горњој и доњој Мизији, Бугарској и по грчкој царевини, бејаху се мало по мало смирили.

Од 890 до 1000 године живљаху Мађари под својим војводама (везирима), примив по мало од староседилаца све државно устројство, политично подељење на жупаније, обичаје и културу свладаног образованијег словенског живља.

Најзад под владом свога првовенчаног краља Стевана I (светог), у 1000 години, тешком муком примише и хришћанску веру по источном обреду од грчких калуђера, као што сведоче круна и плашт са грчким надписима и све хрисовуље дароване грчким калуђерима.[1]

Од Стевана I до краља Имра (1000—1204) осташе верни обредима источне цркве. А од овога доба истиснуше Грке римски калуђери својом ревношћу, и навукоше Мађарима иго светога оца римпапе Инокента III.[2]

Од овог времена посташе мађарски краљеви само вршиоци папиних була и анатема противу својих православних словенских поданика, а не иначе и противу српске и бугарске државе.

Но под закриљем верозакона, скриваше ови властољупци, угарски краљеви, своју политичку тежњу за разширењем свог племенског господарства над српским, бугарским и влашким земљама.

Већ у оно доба бејаше круна св. Стевана несита, и носиоци њезини грабљиви, и вера их мораше подпомоћи у овим њиховим властољубивим тежњама.

Са римском вером овлада и римска неморална поповштина и латински језик.

Што смо овде спомена учинили о првашњој вери Мађара, то морасмо чинити, да објаснимо понашање њихово према осталим словенским народима, а на име према Србима.

Видећемо доцније, да са променом вере, Мађари према истим Словенима друкчије поступају. А да су по-

[1] Georgius Fehér. Codex diplomaticus Hungariae. Budae 1829. pag. 14.

[2] Види Енгела, Готфрида Шварца и Феслера.

главити виновници били римпапе и њихови мисионари, сведоче најбоље писма ових римпапа, у којим мађарске краљеве подстрекавају, да православне Србе и Словене мачем и огњем гоне и истребљују. [1]

Да је Срба било у Панонији још пре доласка мађарског у VII веку, сведочи Добровски у књизи о Славенима на страни 234; и Енгл у своме делу: *Geschichte des ungr. Reiches* I. стр. 67.

Szalay László „Szerb Telepvények", на 9-ој страни, говорећи о догађајима у половини XV века, вели: „да су Срби у Срему и јужним крајевима Угарске још пре много столећа живели" *(Szerémben és déli határvidéken már századok óta Szerbek laktak.)*

По сведочби ових историописаца, а на име по речима Константина Порфирогенита дознајемо, да су Срби живели у веспримској жупанији, и под управом својих кнежева, у Бихару под Меноморaном; у Срему под Гладом, а под Саланом у Банату.

По томе бејаше још у прастара времена оно земљиште, на коме се после десет столећа подиже српска војводина, српско земљиште. [2]

Од какве користи бејаху ови Срби угарским краљевима, сведоче многи историописци мађарски, а на име Mathias Bél „Notitia novae Hungariae", и Anonimus Belae Regis Notarius.

---

[1] Suplem. Analect. terae Scepus. и Чапловић „Slavonien und Croatien."

[2] Dissertatio brevis et sincera Hungari Au ctoris (Keresztúry) de Gente Serbica. Anno 1790. pag. 8. — Iana Kollara Staro-žitnostech národu Slawského. 18 30 год. стр. 163 — 164.

Ови историци говоре о множини Срба коњаника, који су године 1044 у битки код Ђура, под заставом краља Самуила Абе, храбро војевали. Спомињу храброст истих српских коњаника године 1052 под краљем Андријом I, у рату са Њемцима.

Историк мађарски Туроц (Túrocz), по именце спомиње неког Србина Уроша, који јуначки и успешно брањаше град Пожун противу Хенрика III.

По сведочби именованих историка, бејаху Срби долазили до највиших и најодличнијих државних звања.

Тако је био Радивоје (Rado Palatinus) четврти палатин краљевине Угарске. Он је придобио Срем круни угарској, и сазидао (год. 1065) манастир св. Димитрија у Митровици. Шести палатин бејаше Илија Вид жупан бачки, (год. 1070) за време краља Соломона.

На измаку XI века (год. 1091), по смрти краља Звонимира, ступише Хрвати са Мађарима у свезу персоналне уније, и избраше мађарског краља Владислава I за краља хрватског.

Ова персонална унија бејаше утврђена нарочитим уговорима. Краљ угарски носиће и круну Хрватске, Хрватска задржава своју засебну политичку и народну самоуправу. По истом уговору бејаше наређено, да ни један Мађар не сме имати добара у Хрватској.

Од овога доба слива се историја хрватског народа у историју Угарске. О Далмацију отимаху се Мађари и Мљечићи још за дуго, и час једни час други господарише над овом јадном српском крајином.

У XII веку био је осми палатин угарски Србин Јован I Урош (син неког Враше). Овај је за време малољетства

краља Стевана II (1114 — 1131), управљао пуних девет година угарском државом.

Под Гејзом II (1141 — 1161) бејаше опет Србин имену Бели Урошевић иначе Белуш. Овај бејаше брат славнопознатој краљици Јелени. Јелена бејаше ћерка српског жупана Уроша, а жена Беле II (слепог) краља мађарског, који са своје слепоће не бејаше способан за владу.

И тако у место свог неспособног мужа владаше Јелена, као и доцније за време малољетства свога сина Гејзе II, бејаше управитељка државе (Reichsregentin). Она владаше мудро угарском државом. Јелену помагаху два њена искусна брата Примислав и палатин Белуш, који је од свога шура Беле и сестрића Гејзе награђен био многим добрима на Тиси и између Саве и Драве. Белуш бејаше доцније оставио палатинство, и отиде у Србију за краља.

Историописац Праји (Práy) говорећи о краљици Јелени, вели, да је ова српкиња била мушког духа, и строгог морала.

На сабору арадском (1136) дивним својим говором побудила је своје слушаоце, те у самој саборској дворани бејаху посечени сви они, који су скривили, те је њен муж Бела ослепљен био.

Сва три сина Јеленина дођоше један за другим на владу, и Јелена бејаше оживила већ изумируће племе Арпадово.

Сва је прилика, да је она сама населила била Србе на ковинској ади, што лежи близу Пеште, јер и данас је господар ове аде краљица угарска. Јамачно је она

основала и најстарији манастир у српском Ковину, то показују и надписи на гробницама.

Овај манастир је године 1787 за владе Јосифа II укинут, а калуђери ковински премештени у манастир Грабовац, где се и сада налазе стари документи ковинског намастира.

Ова је црква јединита, у готском стилу сазидана, а под једним кровом у три оделења стоје две мање капеле уз главну цркву. Црква ковинска стоји данас споља неповређена, но су доцније Турци, у цркви налазећи се фреско молерај, копљама поизбадали и искварили. Вредно би било и веома важно, да се сви стари документи негдашњег ковинског манастира прикупе, а тако исто и да се препишу надписи над гробницама, од којих је најпознија гробница капетана Божића, од године 1526-е. [1]

У XIII веку (од године 1220 — 1290) знатан бејаше бој Владислава куманског са српским краљем првовенчаним Немањом. Посредовањем Св. Саве измирише се оба владаоца, а по сведочби Чапловића Владислав бејаше том приликом, упливом Св. Саве примио наше православије.

У почетку XIV столећа год. 1301 са Андријом III, изумрло је било Арпадово племе. Хелд и Корвин у својој општој историји (II св. стр. 440) вели: „да је овај последњи потомак Арпадов, насилно умрьо, што га је Никола IV римпапа, преко својих попова дао отровати, да би свог љубимца и питомца Карла Мартела, на владу довео, који бејаше из породице напуљских Анжуја.“

[1] Честити Србин г. Макса Лудајић, написао је Монографију вароши Ковина и судбу ковинских Срба. У истом делу саопштиће све привилегије, што су подарене ковинским Србима.

И православни Срби и Словени осетише одма сурову владу папиних питомаца. За владе Лајуша I доспео бејаше рим папин уплив до свог вршка у Угарској.

Иноћентије VI римпапа даде власт Лајушу I, да противу Срба сме подићи крстоносни рат, као противу нехришћана. А 1366 прими од папе титулу, „генералног капетана свог ришћанства."

И Лајуш I пожури се још исте године, да нову титулу освешта у крви својих сопствених поданика Срба, који живљаху у крашовској жупанији. Православне свештенике протера из земље, а позове глаголитске свештенике из Далмације, да их насилно отерају у наручија једино спасавајуће вере римпапине. (Види Чапловић Slavonien und Croatien II. стр. 17).

Колико је нашкодила хришћанству и колико је припомогла била ширењу и увећању турске силе, она несрећна тежња римских папа ових несрећних поглавара цркве, сведочи најбоље була (папина посланица) папе Инокентија VI.

У поменутој були налаже папа свом генералном капетану краљу угарском Лајушу I, да свом својом снагом настоји и сатре јеретичког и шизматичког краља српског, а праву римску католичку веру међу овим неверницима што већма шири. (Virág Benedek Magyar századok I kötet, Čaplović Slavonien und-Croatien II. s. 17. Fesslers' Geschichte des ungarischen Reiches I Band).

Огромно властољубље римпапа и себична политика Лајуша I, бејаше узроком крвавих бојева, који се изродише између Лајуша I и Душана.

Но Лајушу не поможе папин благослов, а Душану недосади анатема недостојних поглавара хришћанске вере.

Шта више Душан остаде победилац, и придоби Срем, који оста својином српских владалаца, до кобне битке косовске.

Видећемо доцније, да ће ова несрећна и себична политика маџарских краљева по њих саме и њихову државу бити посве кобна.

Године 1346-е позваше Грци Турке у помоћ противу српских краљева.

Ови изнурени и пропали Грци, шћаху своју трулу царевину да спасу помоћу Турака, а српску моћ да сломе.

С друге стране маџарски краљеви подстрекавани од римских папа, а желећи и сами да шире своју државу, навалише на Србе, да их сломе и сатру.

С тим несмисленим поступцима своима Грци и Маџари подпомогоше, да се Турци осиле, да се моћ исламизма оснажи, на пропаст хришћанства.

Као што је за владе Лајуша I, моћ маџарске државе дошла била до свога вршка, а по смрти овога великог убојице, за владе његове ћерке Марије (Maria Rex 1382 — 1392), нагло је опадала.

Тако је и за владе цара Душана моћ српске државе постигла свој највиши ступањ, а под немоћном управом млађаног и невештог краља Уроша, нагло опала била. Оба ова велика ратника Душана и Лајуша, само је једина мисао руководила, да што више области подчине својој власти. Један и други бејаху велики завојевачи ал нису били у исто време и велики организатори и државници.

Обојица грешише у томе понајвише, што ствараху државу на феудалним основима, што су одгајили опасну касту несите и властољубиве властеле, која бејаше по-

никла у непрекидним ратовима, што им највећи део времена њихове владе заузимаху.

Оба ова владара и с њима Карло IV цар немачки и краљ чески, бејаху три најзнатнија владара свог времена, но у исто доба и опет права чеда и створови свог времена. Ови владари умедоше само да шире границе држави, ал' нису умели државу организовати и учврстити. Створаху још и нову властелу а требаше и ону стару да обуздају и ограниче. За њихова времена била би апсолутна влада много пробитачнија, но влада себичне властеле. Душан је требао сву државну власт да у својим рукама концентрише, а по несрећи је сву државну моћ растурио међу својом властелом. Заиста би Душана потомци благосиљали, да је свеколику ону необуздану властелу сломио и сваким могућим средствима уништио. — Владалац, као што мало доцније бејаше у Француској Лудвик XI, који се бејаше упустио у борбу са себичном властелом и ову обуздао, јамачно је оправдао, што је ту властелу понизио а своју апсолутну власт учврстио. Јер је праведније било, што је она неколицина крвопија преварена и поништена, но што кроз столећа тлачише и упропаштаваше јадан народ, рад својих интереса, ови готовани. Историја правда ове наше назоре, јер она најбоље показује, са чије је кривице јадан народ српски страдао, и још и данас страда.

Што није све три државе једнака судбина постигла, то се не може уписати у врлине једнога или другога владара и једнога или другога народа, којима они владаху.

Што је прво српска држава пропала томе је узрок био, што се српска држава при смрти Душана, ширила и допирала била до оних крајева, где се бејаше већ утврдио опасан непријатељ, грчки савезници Турци. Судар оба

народа Срба и Турака бејаше потом неизбежан. Но и први судар оба народа, морао је бити по Србе кобан и одсудан.

По смрти Душановој а нарочито по трагичној смрти Уроша, пошто се његов убица краљ Вукашин насилно докопао био српског престола, остала властела сваки за свој рачун отимаше се о поједине области, и по томе сва народна снага бејаше растројена и распачана. Да се по срећи Вукашин био задовољио са моралним надмоћијем, што имаше над неспособним Урошем, и да се користио био сјајношћу Немањина племена и славом цара Душана као што је био најбољи војсковођ и најбистрија глава од свију Душанових војвода, јамачно би тај Вукашин био у стању, да покори охолу властелу, и да уједини сву српску војничку снагу. Сва је прилика, да би турска сила у њему великог противника нашла, а могуће да би Турци у Азију одбијени били. Вукашин бејаше једини способан, да Душанову мисао и мисију подпуно изврши.

Но убица Урошев и отимач српског престола, лишен моралне моћи, крвљу свога владаоца окаљан, мораше подлећи првој турској навали. Под сумњивим изговором, да владаочев убица није достојан владе, сваки од ових несрећних великаша радио би по свом личном а не по општем народном интересу. Вукашина постиже клетва злог дела, он бејаше сам собом пошао, да Турке сломи, међу тим нађе на Марици и своју а по несрећи и погибију народа српског. Остала себична и покварена властела скрштеним рукама и равнодушно гледаше, где толики народ гине, а њихови заједнички непријатељи на очиглед снаже се и јачају. За доказ да нису то чинили ови себични великаши, што би презирали дело Вукашиново, јер ћемо видети да је та иста несрећа вла-

стела учинила и према кнезу Лазару, те и њега и народње интересе изневери и недође својој браћи у помоћ на Косово.

Српска држава паде прва као жртва турској навали, но ћемо видети, да ће на сто година доцније пропасти и мађарска држава са истих узрока, а најзад и ческа држава и ако од другог непријатеља лукавијег и вероломнијег од Турака.

Српској самосталности самртни удар даде грабљива и у раздору живећа саможива и непатриотичка властела, а Мађари и Турци саранише је коначно.

Од сада видићемо на жалост, где се Мађари и Турци отимљу о српске земље. Оба ова народа борише се на српском земљишту ради господарства над овим несрећним земљама српским. Бојеви које водише ови народи, бејаху уништавајући. Ту не остаде друго, ја ли господарити ја ли коначно подлећи.

У оно доба, кад српска држава остављена без помоћи од хришћанских држава, под навалом силних османлија на косовском пољу пропада, мађарска држава бејаше у веома жалосном стању. Као што је Душан оставио за собом немоћног наследника, тако је и Лајуш I имао за наследника ћерку своју Марију. Но је моћ угарске властеле сувише велика била а моћ овог женског краља малена. Само гвоздена рука Лајуша I, била је у стању, да обузда бесну и охолу мађарску властелу. Тако је и Душанова рука потребна била, да ону високог и ниског порекла властелу српску обузда. Бранковићи, Балше, Мрњачевићи, и остала властела, само под Душановом гвозденом руком погнуше своје охоле главе, и чим овога господара нестаде, нагнуше ови несрећни вазали, да сваки за свој рачун очупа неку област, од ове млађане царевине.

ДРУГИ ПЕРИОД.

Од 1392 до 1540.

Од прве српске сеобе, до смрти последњег изворног краља угарског Јована Запоље.

Други период почињемо са доласком Сигисмунда на угарски престо. Да би боље проучили догађаје, који ће се збивати у течају дуготрајне владе Сигисмундове, морамо да опишемо стање у коме затече Угарску овај слабомоћни и сујетан владалац.

У Маџарској бејаху такођер преотели сву власт бесни великаши. Власт немоћне краљице Марије бејаше са свим уништена. Ни удадба њезина са Сигисмундом бранденбуршким, сином Карла IV, не могаше савладати необузданост маџарске властеле. Најзад дође до тога, да су се маџарски великаши, међу њима Јован Хрватовић бан од Далмације и Владислав Хрватовић бан од Хрватске побунили, Карла III из Напуља довели, и за краља крунисали у Стојном Београду год. 1385. Но наговором старе и младе краљице, погибе Карло III оне исте године, од руке најамљеног убица грофа Форгача, у Вишеграду. Странка Карлова изабра Владислава сина убијеног Карла за краља. А на скоро заробише Марију и њезину матер Јелисавету на њиховом путовању кроз Славонију, пошто су били краљичину пратњу исекли, а доцније стару Јелисавету удовицу Лајуша погубили (1386 год.)

Сигисмундо дође наскоро са великом војском у Мађарску и ослободи Марију. Но Марија умре идуће године (1392), а Сигисмундо прими у своје руке владу и буде као краљ мађарски крунисан.

Но и Сигисмундо немогаше укротити ову разуздану властелу, јер године 1401 изненадно нападну и ухвате га у његовом двору, а поменутог Владислава напуљскога доведу из нова на престо. И тек после 18 месеци успеше Сигисмундови привржeници, да га ослободе из затвора, и поврате на престо.

Истина од сада до смрти своје Сигисмундо недопаде више затвора, но и краљевску власт немогаше утврдити ни онда, кад је год. 1411 изабран био за немачког цара.

У таквом растројству и немоћи бејаше Мађарска у оном магновењу, кад силне Османлије под Мухамедом I навалише, да и ову државу униште, као што беху уништили пре тога, растројену српску државу.

Видећемо шта беше узрок, што се за сада Мађарска од турске навале спасла била.

Управо на педесет година после свог преласка у Јевропу, а седам година по ужасној порази Срба на Косову, Турци толико се осилише, да је Бајазит, назвaни Илдерим (муња), године 1396-е цара немачког и краља мађарског Сигисмунда и сву његову савезну германско-мађарску и српску војску, код Никопоља тако силно разбио, да се и сам Сигисмундо једва бегством спасао од турскога ропства.

То бејаше први бој Мађара са Турцима, и од овог кобног покушаја за пуних 300 година нема више одмора за Мађаре и Србе од ових ужасних крвавих бојева.

После ове прве поразе, јамачно би већ Бајазит прегазио био Мађарску, да га у том предузећу није предупредила болест, а доцније Тимур хан монголски.

Овај силни завојевач, пошто је сву Азију освојио, подиже се, да још и Анадол (малу Азију) покори. Код Ангоре 20-ог Јула 1402 угледаше се ова два освајачка племена. На челу 800000 Монгола стајаше Тимур, а 120 хиљада Турака (30000 Срба под деспотом Стеваном (високим) Лазаревићем) предвођаше сам Бајазит.

Од пораза Атилина код Шалона не бејаше таква гомила војника на једном месту и у једином боју прикупљена. И овај ужасан бој сврши се коначном поразом турске војске и сам Илдерим Бајазит са његовом најмилијом женом Милевом, ћерком кнеза Лазара, допаде ропства, у ком је на годину дана доцније од муке и пресвиснуо.[1]

То бејаше најзгоднији тренутак за хришћане а на име зе Србе, да се за навек опросте Турака. Јамачно би били и пропали Турци, да није српски деспот Стеван са опасношћу свога живота спасао био Бајазитове синове. (Engel's Geschichte von Serbien und Bosnien страна 369. Stylus cancell. Hung. per Sebast. Listhium Cibiniens. Anno Dom. 1553. стр. 264).

Види се да у жилама овога јадног деспота није текла српска крвца, у његовој глави не бејаше поникла мисао, да спасе Српство и да освети народне мученике од Косова.[2] И сами турски историописци, по Хамеру и Ламартину, признају ону велику услужност Високог Стевана према Османовој светој породици.

---

[1] Held und Corvin Weltgeschichte II Band. S. 651.

[2] Lamartins Geschichte des Türkischen Reiches.

Но је ова услужност Стеванова по све неполитична и глупа била и ако му је Бајазит био шурак, јер свака помоћ указана непријатељу свога племена, бејаше убитачна за свој народ.

Високог Стевана можемо сматрати као виновника свију ужаса, што осиљени Турци панеше српском народу у доцнија времена.

Деспот Стеван имађаше у својој руци, да буде творац српској сјајнијој будућности. Да Стеван није био ограниченога ума, данас би српска држава меродавна била у реду јевропских великих сила.

Ни две године нису протекле, од како је високи Стеван са опасношћу свога живота спасао синове Бајазитове, и већ најстарији син Бајазитов Сулејман иде о глави Стевановој.

Овај неблагодарни султан подиже војну противу Стевана, а главну управу над својом војском дао је био Ђурђу Бранковићу, најжешћем непријатељу деспотовом.

Стеван високи добије помоћ од краља Сигисмунда. После четвородневне битке на Косову (од 22 — 26 нов. 1403 год.) учине мир. Стеван уступи Ђурђу неки део земаља, што држаше Вук Бранковић.

За пуних 20 година трајаху немири и међу самим Турцима. Бајазитови синови: Сулејман I, Муса, и Мухамед отимаху се о престо. Најзад године 1413 Мухамед I свладао је и поубијао своју браћу и престо преотео.

Но и Махмуд I муком се одржао био на престолу, и тек пред своју смрт године 1421 довео бејаше турску државу до своје старе моћи. (Види Ламартинову историју о турској држави).

У свима овим немирима турским учествоваху Срби, но и у том не бејаху сложни, Лазаревићи помагаше једнога, Бранковићи другог султана.

Поменули смо, како је султан Сулејман благодарио високом Стевану, и ако је овај султан само помоћу Стевановом надвладао свога брата и противника Мусу.

На жалост деспоти из једне и друге породице бејаху толико себични и немарљиви за опште српске интересе, те се нису умели користити овим раздором својих заједничких непријатеља, да српски народ за навек ослободе од Турака. (Ламартин у историји о турској држави; то исто сведоче, Енгел, Дифрен, Ђулинац и други историци).

Но и Мађари не беху у том обзиру паметнији. Њихов несрећни краљ Сигисмундо баш у ово најодсудније доба, бејаше зањат папским сплеткама.

За њега бејаху важније верозаконске распре и разуздани црквени сабор костницки, но срећа својих народа.

На вечиту своју срамоту преваром је примамио славног ческог богослова Јана Хуса, да осветољубиву и неваљану римску поповштину засити, а нанустио бејаше најважнији тренутак, да општег и најопаснијег непријатеља васцелог хришћанства сатре. (Held und Corvin. Allg. Weltg. II. S. 764).

Говорећи о влади Сигисмунда, имамо да наспоменемо о првој већој сеоби Срба у Мађарску.

Ми смо већ једном причали, да је за владе краља Беле II, жена његова Српкиња Јелена на свом добру на чепелској ади, а на име у вароши српском Ковину (Ráczkeve), населила била Србе.

Историописац Салаји у својој историјској расправи „Magyarországi Szerb telepek“ на страни 4-ој и 5-ој,

спомиње за прву повељу, коју даде Сигисмундо године 1404-е српској насеобини ковинској.

У другој повељи од 1428-е год. краљ Сигисмундо поклања становницима слободне вароши Ковина два села Бáлвањош и Изра, и одобрава им сопствени мађистрат независан од страних судова. „Kevi lakósaink Bálvanyos és Izra falukat adományozza, 's őket mas szabad városok lakósainak példájára minden idegen biráskodás elől biztositjá . . .“

По смрти српског деспоте високог Стевана год. 1427 изумре династија Грбљановића (Лазарева), а деспотство насљеди Ђурађ Смедеревац и шњиме династија Бранковића.

Године 1427 уступио је био Ђурађ Сигисмунду Београд и Мачву, а у замену добио од краља велика добра у Угарској, између осталог Сланкамен, Кулпин, Бечеј и Вилагошвар.

Доцније, пошто је престолницу деспота Ђурђа год. 1439 султан Мурат заузео, добио је поменути деспот 110 места у арадској и зарандској жупанији, а живео је у Вилагошвару.

Толико о првим двема насеобинама српским у Мађарској.

Сад ћемо да продужимо наше причање, где смо га били прекинули.

Казали смо, да су Турци кроз 20 година у раздору живели после оне за њих кобне поразе код Ангоре.

Заиста морамо рећи, да су Турци у истој мери срећни били, као што су Срби и Мађари, или управо њихова властела, несложни и политички поцепани били.

Нема дакле сумње, да је величина турске силе поникла у раздору и поцепаности српских и мађарских несрећних великаша.

За 20 година опоравише се Турци, а за владе Мурата II, толико се бејаху осиљели, да су постали ужасом хришћанског света.

Ми смо једном наспоменули узрок, што Бајазит после никопољске поразе није преплавио и сјединио Мађарску. Нема сумње, да би Бајазит ову своју намеру у толико пре и лакше извршио био, што у Угарској владаше немоћни краљеви, а великаши бејаху у највећем раздору, да га изненадни и већ познати узроци нису били спречили.

Пошто се Турци из нова оснажили били, нађоше голему препону у свом насрту на Мађарску, наиђоше на великог јунака Јована Корвина Хуњада (Сибињанин Јанка).

Доцније нађоше одпора у Јанковом сину краљу Матији, који је са великим успехом одбијао навалу Турака, и то помоћу Срба, као што ћемо то доцније доказати.

По смрти краља Сигисмунда дође на мађарски престо зет његов Алберт Аустријанац, (1437 — 1439), који је после смрти свога таста наследио био немачку и ческу круну.

Алберт је владао само за две године. Но од времена његове кратке владе заостала повеља од 1439 године, којом награђује Ђурђа Бранковића Смедеревца и дарива му многа добра у Мађарској, што је овај уступио Мађарима Београд, Шабац и друга места у Србији. (Види 25 законски чланак од год. 1439).

За владе Алберта Турци се бејаху већ толико осилели, да су под Муратом свом силом напали били на

Србију а преко Србије шћадијаху навалити и на Мађарску.

Године 1439 освојише Турци Смедерево, које тада бејаше већ у мађарским рукама. Од Смедерева пође Мурат право на Београд (године 1440), који држаше већ Мађари. Мурат знадијаше за важност Београда, који се може сматрати као најважнија стратигијска тачка на доњем Дунаву. По шестомесечној узалудној опсади мораше Мурат одступити од зидина београдских.

Пред своју смрт Алберт одреди за намеснике краљевског достојанства три великаша: Николу Ујлакију, Владислава Гару и Јована Корвина Хуњада.

Краљица Јелисавета, која је остала била трудна, осећала се била немоћна, да у тако опасном времену управља државом.

Зато опуномоћи ова три намесника, да по свом нахођењу изберу краља за Мађарску. Упливом Јована Хуњада, године 1440, буде изабран Владислав краљ пољски за краља мађарског.

У том роди краљица Јелисавета сина Владислава (посмрче).

Јелисавета као мати пожали, што је била као краљица подписала, похита са својим одојчетом у Стојни Београд и крунише га. А за тим одмах утече у Аустрију, и стави себе и свог малог краља под туторство и заштиту Фридриха III цара немачког.

Међутим стиже и Владислав пољски, и он се крунише у Стојном Београду за краља. Грађански рат не би се могао избећи, јер оба краља имаше своје привърженике, да нису били у исто доба навалили Турци на мађарске земље.

Краљ Владислав прикупио је био свуколику војску из Пољске и из Мађарске, а и деспот Ђурђе Смедеревац помагаше свом својом силом краља.

С почетка послужи добра срећа Сибињанина Јанка, од границе мађарске одбио је био Турке, и за пет година догонио их је чак до Балкана, помоћу славног јунака Ђорђа Кастриотића Скендербега кнеза од Епира.

У таквим околностима поиште Мурат II мира, и овај буде закључен у Сегедину године 1444.

Сам краљ Владислав, Јован Хуњад, Ђурађ Бранковић и Ђорђе Кастриотић преговараху са турским посланицима, и обе странке заклетвом потврдише овај уговор хришћани на јеванђелију а Турци на корану.

По овом уговору добише Мађари сизеренска права над српским земљама и Влашком, но за мало их уживаху.

Ал' овај мир не трајаше дуго, због неверства и вероломства самих хришћанских поглавара.

Наговором Кардинала Јулијана, пристаде краљ Владислав, да заклетву и задату своју реч погази и мир поруши. Само Ђурађ не хтеде погазити веру према Турцима, и не хтеде поћи у бој са његовим савезницима.

Краљ Владислав искупи војску, и похита у Бугарску до Варне на црноме мору. Ту се сретоше обе војске, Турци бејаху одушевљени вером у своју праведну ствар и огорчени вероломством хришћана.

Хришћанску војску Мађаре и Србе предвођаху највећи јунаци свог времена Сибињанин Јанко и Ђорђе Кастриотић.

Ту бејаше по несрећи и краљ Владислав, млад, ћудљив а при том невешт, који нехтеде слушати своје мудре вој-

сковође. Сујетан и жудећи за славом са неколицином од своје пратње искочи пред Турке. Ваљда је мислио, да ће ови у бојевима отврдли јунаци пасти од страха пред величаством мађарског и пољског краља. Чим га Турци угледаше, навалише на њ, и после кратког отпора, посеку овог вероломног краља и главу му натакну на копље и показаше хришћанима.

Узалуд бејаше јунаштво она два дива, који стотинама турака обараху својим палошинама. Најпосле малаксаше и Јанко и Ђорђе кад угледаше главу младога краља.

Крвави бој овај сврши се коначном поразом хришћанске војске, толико хиљада људи мораше својим главама платити због вероломства и глупости свога краља.[1]

После ове погибије на Варни, посредовањем Јована Хуњада, буде за краља изабран Владислав посмрче. Хуњад буде одређен за губернатора државе и тутора малољетног карља. Са Хуњадом бејаше кандидован за губернатора Ђурађ Бранковић на мађарском сабору године 1446-е. (Види саборске законске чланке од исте године).

Јован Хуњад као управитељ земље, као да је под овим великим теретом изгубио војну срећу, јер од сада

---

[1] Доцније у 16-ом столећу подигоше споменик на оном месту, где крањ Владислав погибе, са овим надписом:
Romulidae Cannas ego Varnam clade notavi.
Discite mortales non temerare fidem.
Me nisi Pontifices jussissent rumpere foedus,
Non ferret Scyticum Pannonis ora jugum.

Римљани су код Канне а ја на Варни поражен. Учите се смртни, да негазите веру. Да ме нису римпапе приморали на неверство, не би морали носити предели Панонције скитски јарам.

бејаше једнако несрећан у бојевима противу Турака. Поглавито је страдао Хуњад године 1448 на Косову.

После ове друге кобне битке косовске, Турци би јамачно навалили били на Мађарску, и би је овом приликом коначно уништили, да нису предузели понајпре, да заузму Цариград и сруше византиско царство.

И тако би по други пут спасена мађарска од поплаве турске.

У колико бејаше лошије среће Јован Хуњади, с тим срећније се бораше његов побратим Кастриотић, противу Мурата II, који је у тим непрекидним бојевима са своја два јуначка противника и живот свој окончао 1451.

На турски престо дође Муратов син Махмуд II, који је од свију султана најзнатнији био али и најужаснији својим хришћанским непријатељима.

Махмуд II освоји Цариград 29 Маја год. 1453, а 1455 год. подиже се, да покори и мађарску краљевину.

У тој намери дође 1456 године под Београд са големом силом, и на води и по суву га опседне. И кроз пуних 46 дана трајаху напади на град београдски, кога брањаше Хуњадов зет Мијаило Силађи. Међу небројена јуначка дела хришћанских бранилаца, морамо напоменути један од главних момената јунаштва и одушевљења.

На дан 21 Јула бејаше општи напад Турака на варош и град, и Турци продреше на неким местима кроз варош до самих градских шанчева.

У том очајном нападу Турака, користећи се општом забуном хришћана, један од турских војника подкраде се некако преко стена чак у горњи град, и шћадијаше заставом у руци, да се попне на градску кулу.

Ово бејаше важан тренутак, јер би Турке углед своје заставе до крајности охрабрио, а хришћане застрашио.

На срећу опази Турчина јунак Дугонић и појури за њим и стиже га на врху куле, и не могавши Турчина иначе свладати, пригрли га снажно, па се с њим заједно са те висине вину доле у бездан, где обојица нађоше јуначку смрт. — (Види Teleki „Hunyadiak kora, и Крстића образи из опште историје.“ Стр. 2).

Београд бејаше по други пут спасен, а са Београдом може се рећи и сав доњи крај Мађарске.

Београд је био за Мађаре веома важно место, по свом згодном положају на утоку Саве у Дунав, био је капија, којом се улази у Мађарску, и кључ дунавске пловидбе.

Као што су тада била немирна времена, могло се рећи, да је онај био господар Србије и Срема, који је владао Београдом.

Док је овај град био у рукама мађарским, Турци се не могаху настанити на левој обали Саве и Дунава. Но како освојише Београд (1521), на скоро за тим посташе господари по готову све Мађарске.

Славно се свршила и ова друга опсада Београда, на бојном пољу остаде само мртвих 40 хиљада Турака, више хиљада допаде ропства, а преко 20 хиљада потукоше Срби у бегству, и упленише до 300 топова и многу ратну опрему.

Сва се Јевропа зарадовала, све се хришћанство веселило овој победи, име Јована Хуњадског и његове јуначке војске славило се по свима крајевима Јевропе.

Ал' са ускликом о победи разнесе и глас о смрти великог Хуњада. Овај неумрли јунак није саставио ни 20 дана после оне славне победе, јер је већ 11 Августа ис-

пустио своју јуначку душу у свом дворцу [1] (на земунском брду), гледајући на Београд, на свој последњи јуначки мегдан.

Јанко је оставио по себи два сина: Владислава и Матију. Владислав по смрти очиној узе управу над свом војском и градом Београдом.

Непријатељима Хуњадине породице пође за руком, те оцрне синове славног Јанка пред Владиславом, који обојицу баци у тавницу.

Не прође ни по године по смрти Јанковој, а његов старији син по заповести младога и страснога краља, паде у будимском граду, од руке краљевског џелата, 16-ог Марта 1457 године.

Млађи син Матија срећно измаче у Ческу код краља Пођебрада.

На глас овог грозног и непоштеног дела, скоче пријатељи Хуњадове породице, те 1458-е, по смрти посмрчета Владислава, прогласе за краља мађарског (на сабору, који је држан у Пешти на ракошком пољу), Матију Корвина Хуњадског, који је владао од 1458 — 1490, на срећу свога отачаства.

Исте године, кад се Матија Корвин закраљио, мораде султан Махмуд II, уговарати мир са великим јунаком Кастријотићем, коме не могаше досадити од толико година са свом својом силом.

Крвожудни Махмуд не могавши наудити јунаку Скендербегу и његовим горштацима, године 1459-е зађе по приступнијим крајевима српским.

---

[1] И данас стоје развалине дворца Сибињанин Јанка у Земуну на висини близу гробља над самим Дунавом.

По што је по овим несрећним крајевима жарио и палио и грдни покољ учинио, поруши и последњи траг српске самосталности, подчини Србију својој власти.

Том приликом одведе собом 200 хиљада Срба и Српкиња у ропство, који су већином од глади, умора, болештина и других јада по разним турским областима поскапали.

Године 1459-е по коначном паду Србије поставе Турци за деспоту српског Мијаила Абоговића.

Из тог узрока Стеван Бранковић средњи син Ђурђа Смедеревца прогласи себе год. 1460-е за деспоту Срба, који бејаху у Мађарској.

Са Стеваном пређе и опет велика гомила Срба у Мађарску, то бејаше трећа сеоба српска.

За деспоту признавао га је и сам краљ Матија Корвин, као што се то из једне његове повеље дознаје (Види Pray Annales Tom. IV p. 185).

Деспот Мијаило Абоговић бејаше заслужио љубав и поверење Срба, који осташе код својих домова. Што се видело, кад је поменути деспот Стеван Бранковић год. 1461-е прешао био из Срема у Србију, да тамошњи народ противу Турака подигне.

Народ овај не само што није примио његове предлоге, но га принуди, те је морао у Албанију побећи код Кастријотића.

Ту се ожени са Анђелијом, која му роди Ђорђа и Јована, који доцније постадоше деспоти српски. А по што је Кастријотић доцније умрьо године 1467, побеже Стеван у Италију, где и умре.

По одласку Стевановом Срби у Мађарској изабраше за свога деспоту Вука Бранковића, (Змаја) (1471

— 1485), најстаријег сина Гргура Бранковића, дакле унука Ђурђа Смедеревца.

Са деспотом Вуком прешла је из Србије год. 1465 многа српска властела, од којих су најзнатнији кнез Паво Бранковић, (Kinizsi Pál), и Дмитар Јакшић, војсковође српске, а с њима је и многи народ из Србије у Срем прешао био. (Савремени писци Пољаци називају кнеза Павла изрично „кнезом“ а не Кинижијом. Маћари по особини свог језика од кнеза са уметком *и* начинише кинез или киниз, а писме *з* претвара се у маћарском на *ж*, и тако постаде Кинижи, а Србин кнез Паво искочи у историји као Маћар (törzsökös). У том су маћарски писци веома вешти били све до данас да се с туђим перјем ките. У осталом тако је писао и папа Сикстус IV, у једном писму свом од године 1482 на краља Матију: „Siquidem significasti mihi recentem victoriam sub Paulo knesio copiarum tuarum praefecto, cum tanta eorum (Turcarum) strage et interneccione partam.“ Hieronymus Ortelius Augustanus (на страни 10) назива кнеза Павла „Paulus Knisius.“

Ово је била четврта већа сеоба српска.

Салаји Ласло, у својој књизи „Magyarországi Szerb telepek“, на 7-ој и 8-ој страни, спомиње о четвртој сеоби Срба са овим речима: 'S követte, úgy latszik, 1465. tájban a negyedik (bevándorlás), melynek élén Brankovics Vuk, Györgynek unokájá állott. Az ekkor beköltözettek, Szerémben, hol mint határvidéken már századok óta Szerbek is laktak, 's hol a' Brankovicsok Zalankament birtak, úgy Bácsban és Csongrád-

ban nyertek telepeket. Vuk, Hunyadi Mátyásnak kedves embere volt, mert népével sükeres hadi szolgálatokat tön néki mind a' csehek és németek, mind á Törökök ellen. 1481. ben társúl állot Kinizsi Pálhoz, midön ez Háramnál a' Dunán átkelvén, ötven ezer szerbet költöztetett át Krusocz (Krusevacz) környékeröl Magyarországba, kiknek többsége, gondolom, a temesi grófságban ütött tanyát.“

Салаји вели: да је на челу четврте сеобе стајао био Вук Бранковић унук Ђурђа Смедеревца.

Ови нови дошљаци населише се у Срему, где су као у пограничном пределу живели били Срби већ од толико столећа. У Срему, а на име у Сланкамену, живели су Бранковићи, они су били господари од Сланкамена, као што су били у Бачкој и Чонградској добили насеобине.

Вук бејаше љубимац Матије Хуњадског, јер му је својим народом успешне војене услуге чинио, и противу Чеха и Немаца, а и противу Турака.

Године 1481 придружио се био Павлу Кинижију, кад овај бејаше код Харама (Оршаве) прешао преко Дунава, и 50 хиљада Срба иселио био из околине Кружоца (јамачно Крушевца) у Мађарску, од којих је већина, као што ми се чини, населила била у тамишком графству.

Даље вели Салаји, да је посредовањем Вуковим догодити се могло, те је краљ Матија баш год. 1481 донео закон, „да се Раци и још други такви шизматици

не приморавају на давање десетка, ... том приметбом и по том изричном изјасњењу: да се овакви Раци или шизматици не сматрају слободнима за вечита времена од давања оваквих десетка, — као што и нису ослобођени — но само до тога доба, док се овакви иностранци или бегунци у Мађарској на областима, који су подчињени светој круни, на добар начин населе, и на ту цел да по примеру оваквих бегунаца и други становници турског царства што више се клоне на досељивање, пошто би видели да су они што већ пре овамо прешли, таквим преимућним правима награђени.“

Краљ Матија бејаше заложио синовима Вука Бранковића Беркасово у валповској жупанији, јер су Ђорђе и Јован краљу Матији позајмили 12 хиљ. дуката и дозволио му (вели Салаји) да носи име, „деспоте српског“ даље вели Салаји, да по смрти Вуковој синови његови Ђорђе и Јован тако исто се називаху деспотима српским.

Но Салаји се вара, јер по уговору Ђурђа Смедеревца са краљем Сигисмундом од године 1426-е он је за себе и за своје наследнике задржао право назива „ деспота српског“.

На многим доцнијим саборима угарским подписују се Бранковићи, на сабору 1492-е год., међу баронима мађарске државе.

По саборском чланку 22-ом од године 1498-е дужан бејаше деспот Ђурђе на одбрану државе држати бандеријум од хиљаду коњаника.

Године 1505 не бејаху у животу браћа Ђорђе и Јован Бранковићи.

Краљ Матија за прво доба своје владе од 1458 — 1474 бејаше млад а неискусан и насртљив, те с тога заплетао се у многе ратове противу цара Фридриха III, свога таста Подјебрада, и синова краља пољског Казимира.

Најзад год. 1471 дође до тога ступња незадовољство властеле и попова, да су новог краља изабрали.

Ове неповољности учинише у влади краља Матије огромну промену на боље, и од сада видимо краља Матију где долази до вршка своје славе.

Свима својим непријатељима равно страшан, Фридриху немачком цару, Чесима, Пољацима и Турцима. Но је свима својим непријатељима постао био страшан тек од оног доба, кад бејаше створио знатну црну легију (fekete sereg). Поглавар овој славној чети јуначкој, бејаше чувени кнез Паво Бранковић (Kinizsi) са другима исто прослављеним јунацима српским.

Осим ове црне чете бејаше српских чета, под Змајем Деснотом у доњем, а под Димитром Јакшићем у горњем Срему.

По сведочби Ђурђа Сремца у књизи о пропасти краљевства мађарског (Georgii Syrmiensis epistola de perdicione regni Hungarorum) у VIII књ. 20, 23 стр. говори се о јунаштву Димитра Јакшића и његовим коњаницима.

За ове вели, да су ових 4000 српских коњаника решили судбу и предају Беча краљу Матији „Rex ira convictus misit quattuor millia milites equites praecipue Rascianos super Vienam. — — — — Quod audientes heri Vienenses tremuerunt et miserunt alium legatum ad Regem. — — — — et promisserunt civitatem Regi sub tali forma

fidei Regis.“ — — — — Краљ разјарен, (што су преваром кушали да га убију), пошаље четири хиљаде коњаника Раца на Беч, — — — — кад су за ово чули грађани бечки, поплаше се и пошаљу другог посланика краљу — — — — и обећаше краљу варош на тај начин поверити.“ — — — —

Кнез Павао Бранковић, са деспотом Змајем у друштву са поменутим јунаком Јакшићем, Стеваном Баторијем и влашким војводом Бозорадом, потукоше Турке у Ердељу на хлебном пољу (kenyér-mezö) 1485 године.

Године 1490 умре краљ Матија изненадно, по сведочби неких историка од отрова. А поп Ђурђе Сремац у поменутом свом делу у IX књ. стр. 26 — 27 вели изрично, да је краљ Матија убијен од Стевана благајника, који му бејаше кум, и других мађарских великаша.

О реченом убиству овим речима изражава се поменути историописац „Одмах зграбе краља и баце га на сто. И изваде мач испод јапунџета и од остраг прободу краља до прсију.“

Са краљем Матијом паде и последња снажна рука, која бејаше у стању, да обузда бесне мађарске великаше. Но у њему паде и последњи чврсти бедем противу плаховите навале турске.

Већ смо једном напоменули, да је султан Махмуд II, још за живота краља Матије у годинама 1470 — 1476, освојио Молдавску, Влашку, Србију, Босну и Славонију.

На жалост видимо, да је по смрти краља Матије, настављена она несрећна борба и грамзење око престола краљевског, и да ће овај раздор мађарских великаша стр-

моглавити државу онако исто, као што упропастише и Србију српски великаши по смрти Душановој.

По смрти краља Матије, не хтедоше властољубни великаши избрати његова сина Јована Корвиновића бана од Хрватске, Славоније и Далмације, јер њима бејаше омражена чврста рука оца његовог. Но изабраше слабуњавог краља ческог Владислава (1490 — 1516).

И још једном се сложише маџарски великаши, да сломе моћ реченог Корвиновића. Јован буде свладан на пољу Чонту, но су и његови противници велики губитак претрпели.

У краљевој војсци били су многи Срби и борише се јуначки, и многи од њих изгинуше. (Ђорђе Сремац у књ. XIII стр. 33).

Тако доцније јунаштвом Срба под чувеним кнезом Павлом Бранковићем, буде одбијен син краља пољског Алберта код Кошице. Најзад помире се и Маџари са Максимилијаном царем римским.

Сви ови страни владаоци грамзише за маџарском круном, и сваки од њих имађаше своје присталице међу маџарском властелом.

Најзначајнији је догађај за владе Владислава Пољака, названог Добже-Ласлова, што су сељаци године 1514 устали на оружје противу бесних својих спахија и маџарске охоле властеле.

На челу овог сељачког покрета стајаше Ђорђе Сикулски (Дожа), и крене нагло крсташку војску и с њим бејаше већина Срба. (Ове усташе називаху Маџари Куруцима, (Cruciati). Отуда доцније назвање „Куруци и Курушаг.“) (Поп Ђурђе Сремац у књ. XX стр. 63).

Вођ те српске чете бејаше Србин Радосав, који је много допринео, те је овај сељачки покрет брзо угушен. Јер Радосав пређе војводи ердељском Јовану Запољи, и с тим реши судбину сељачких устаника.

Нечовечно поступање победиоца Запоље и остале маџарске властеле према Ђорђу Сикуљском и његовим присталицама, много је допринело, те је доцније прост народ остао сасвим равнодушан, кад га је краљ Лајуш II на оружје позвао противу Турака (1526). (Види Иштванфи L. V. стр. 49).

За владе краља Владислава бејаше српски деспот Јован Бранковић брат Ђорђа (Архијепископа Максима).

По закону од год. 1498, бејаше дужан давати 1000 коњаника (banderium) у помоћ краљу. Он се непрекидно тукао са Турцима, који нападаху на Срем.

Године 1494 одузме од Турака Митровицу и Раолце, због чега буде награђен од краља Владислава.

Године 1496 поклонио је деспот Јован манастиру Крушедолу 16 села. Деспот Јован бејаше седео прво у Купинову а доцније у Беркасову.

По смрти Јовановој (1503) његова удовица деспотица Јелена преда деспотски сан Стевану Штиљановићу кнезу захумском и од Паштројевића, а она због навале турске остави Купиново, и отиде преко Дунава свом брату кнезу Марку Јакшићу у град Вилагош, а доцније пресели се у Хрватску грофу Фердинанду Франкопану, који је имао за супругу ћерку њезину Марију.

Деспот Стеван Штиљановић живео је с почетка у Моровићу (у Срему), и противу Турака јуначки се бранио.

Пошто се више немогаше бранити, то га Владислав II многобројним народом српским пресели у Барању и даде му град Шиклуш год. 1508.

И Деспот Стеван држао је један погранички град и знатан бандеријум за одбрану краљевине Угарске, као што се види из члена 5. од год. 1507 „Domino Despoto, qui castrum finitimum et insigne banderium pro Regni tutela tenere debet, Dominus Thesaurarius, sub amissione bonorum suorum solutionem de ejus salario plenariam, semper facere teneatur." Годишња плата, коју је примао из државне касе, изпосила је 3600 форината у злату и 1200 фор. у соли.

За време деспотовања Стеванова прешли су из старе српске отачбине шест браће Бакића, Радић Божић, Петар Монастирлић и т. д. са многим народом.

Деспот Стеван умро је године 1515, и кроз 11 година немаху Срби свога деспота.

Краљ Владислав умре 1516-е године, а круну му наследи син његов Лајуш II, који бејаше од 10 година.

Лајуш у младим својим годинама допаде у руке несавесних тутора и васпитача. Они га поучаваху у сујетама сваке врсте и развратностима, а необучаваху га у озбиљним наукама са којих би по времену био од велике користи свом отачаству.

И тако бејаше суђено, да овај од природе слабомоћан и неразвијен а рђавим васпитањем на зло упућен млади краљ сахрани краљевину Угарску.

Године 1520 понудио је био султан Сулејман младом краљу, да још његовим оцем утврђени мир продужи.

У тој цијели бејаше послао Сулејман посланика Бергама Лајушу II, но овај посланик у путу близу вароши Тате буде убијен, а тело му бачено у рибњак.

Овај нечовечан поступак Мађара неостаде некажњен. Сулејман подиже 1520 голему војску, да казни Мађаре за убиство свога посланика.

Године 1521 дође Сулејман под Београд, посада београдска бејаше на чисто српска. Војници ови двапут су долазили на чамцима у Будим и молише краља, да их новцем помогне. како би најнужније ствари набавили за случај опсаде.

Поп Ђурђе Сремац (у XXIX књ. стр. 61) вели „он (краљ) сиромах радо би дао био, то сам видео; ал приходима његовима са свим управљаху великаши, а њему ништа само једно јело могаху на сто приправити. — — — Краљев кувар Матија Бошњак просио је од прелата и магната на сто краљевскога величаства. Печујски (бискуп) знам да је дао стотину марака на кујну краљеву.“

Даље прича поменути поп Ђурђе о краљевом благајнику Павлу препозиту, кога назива лоповом (latro), што нехтеде овим београдским српским шајкашима да исплати њихову заслугу.

Најзад вели поп Ђурђе, да су ови српски шајкаши њему рекли „Ђурђу попе, шта то нами срамоту чини (краљев благајник), но ако Угрима не треба Београд, треба цару (султану).“ — — — Ми неможемо више служити краљу. Сад је већ крај, мађарска краљевино, Бог нека буде с тобом. И два краљева барјака везаше чврсто за

бунар. Одма падоше (барјаци) на земљу, али их ови нехтедоше више подићи, и рекоше на исти начин: „Бог с тобом мађарска краљевино.“ „Брзо стрчаше шајкаши на лађе на Дунаво и одвезоше се доле сиромаси. И више се непојавише; а доцније радо би плаћали били изобилно, који би год желео, али не имађаху коме и т. д.“ — Ово исто сведочи Hieronymus Ortelius Augustanus у свом делу на стр. 11.

При свем том јуначки брањаху Срби Београд противу големе силе Сулејманове. Најпосле не могоше одбранити Београд, пошто им не дође помоћ ни са које стране.

Посада предаде град Сулејману 12 Септ. 1521 год. под условом слободног одлазка. Султан им даде реч, али најзад погази веру и сву заосталу посаду посече, позивајући се на вероломство учињено према његовом посланику.

И тако паде Београд, овај бедем Срема и Баната, а за њим падоше у турске руке Земун, Шабац, Варадин и други мањи градови по Срему.

Још за три године Срби и Мађари борише се са Турцима у Срему, до године 1526, док не дође Сулејман II са големом силом, да сруши мађарску краљевину.

Пошто је и Срем допао Турцима, то се и отуд почеше селити Срби и населише се у Барањи, Толни, столнобеоградској жупанији и у околини Будима.

Пред саму мухачку битку доселио се био у будимске пределе Павле Бакић са матером својом и са 5 брата по речима попа Ђурђа (XXXIV кн. 115 стр.) „И њега је краљ Лајуш љубазно примио, и краљ Лајуш

уједно му је поклонио град Салавар код Будима у наслеђије.“

У очи битке мухачке стајаше Мађарска у веома жалосном стању. Краљевска власт бејаше коначно поништена.

Јован Запоља и друга угарска властела разграбише сву имаовину круне. Краљ млад, занемарен, одаваше се лакомисленим забавама у тако опасним и озбиљним временима.

На глас, да је Сулејман сву доњу Угарску покорио, трже се од једаред од својих забава млађани краљ и пошаље по целој држави телала, позивајући све сталеже у бој противу Турака а у одбрану државе.

Као што бејаше у Срба у очи битке косовске раздор, непослушност, грабљивост обузела већину српске властеле, као што многи на позив кнеза Лазара нехтедоше доћи у помоћ свом владару, својој заједничкој отачбини и својој браћи — тако беше и у Мађара пред саму битку мухачку.

Као што недођоше Балшићи, Краљевић Марко и други великаши у бој на Косово, тако не дође на мухачко поље ни Запоља ни многи други угарски великаши.

Али прост народ остаде сасвим равнодушан према големој опасности, која се све већма зближавала.

Народ не могаше заборавити на нечовечно и зверско поступање својих великаша после свладане побуне њихове.

Народу бејаше свеједно господарство турско или својих спахија, шта више Турци бејаху још човечнији од њихових хришћанских господара.

У таквим околностима осване дан и мухачке битке 29-а Августа на усековање Јована Крститеља. Искупило се било до 30000 бораца, међу којима бејаше и доста Срба под вођима Божићем Радићем, браћом Бакићима и још другима.

Божић Радић лепо световаше краља, да са таком маленом снагом не упушта се у бој против големе силе турске.

Поп Ђурђе вели за Божића Радића. „И овај Рац говорио је на исти начин, јер је овај човек био искусан у војни по имену Божић Радић, српским речима говораше: „Како нас мало има, дакле, светли краљу, повуцимо се горе Будиму.“

Но узалуд бејаше опомена српских искусних вођа, кад поглавар војсци бејаше острогонски митрополит Павле Томори и Ђорђе Запоља брат Јована војводе ердељског.

Томорија бејаше навалио, да се на Турке нападне, Но борба нетрајаше за дуго, и сва угарска војска бејаше до ноге побијена.

Краљ Лајуш у пратњи своја два вођа побеже и измаче Турцима и застане у селу Бату да одпочине. И у самом спавању убије краља Ђорђе Запоља, и саранише га на бари. (Види поп Ђорђе у књ. XI стр. 133, 134.)

То бејаше судба и крај последњег краља и краљевства мађарског, са Лајушом II би сахрањена самосталност Мађарске за на век.

Јер оба успоредна краља хабсбуршки Фердинандо и Запоља не беху у пуном смислу мађарски краљеви.

Запоља постаде Турски вазал, а хабсбурговци сматраше Мађарску, као завојевану земљу, као немачку провинцију.

По смрти краља Лајуша II изроде се две странке, обе имаху своје краљевске кандидате, обе имаху своје себичне намере.

Године 1526 1-ог Новембра избра једна странка Јована Запољу ердељског војводу за краља и круниса га 11-га Новембра у Столном Београду.

Годину дана доцније друга странка изберe Фердинанда и круниса га за краља маџарског 5-га Новембра опет у Столном Београду.

При крунисању Запољином бејаху многи знатни Срби. у околини краљевој. Поп Ђурђе прича у XLI књ. 139 стр. „После крунисања изјахао је краљ Јован, да по старом обичају мачем св. Стевана начини знак крста на четири стране света, и ту га пратише Срби коњаници. — — — Павао Бакић родом Рац, сам својом четом јахао је с њиме. И с чашћу су га Раци унутра увели, јер Цар Јован био је послао војнике, да му буду на част и одбрану.“

Краљ Јован Запоља бејаше пореклом Србин, његов дед дошао је био из Босне, из села Запоље. Поп Ђурђе (књ. XLVI на стр. 151 — 153) ово казује о пореклу краља Запоље. „Rex Zapulia — — — quoniam nacione esset Sclavorum Bosnen, de Villa Zapulia. — — — Quum iste Sigismundus Rex fuerat ex genere Bohemorum, et propter linguam Sclavonicam, et cum terranëi (земљаци) fuissent, — — — — Et isto Sclauo Zapulyi concessit arcem (Scepusiensem) — — — — Et inde posthec appelati sunt Sepusiensis Joannes et Sepusiensis Georgius . . . Краљ Запоља — — — — био

је родом Словенин Бошњак из села Запуље. — — — — Како овај краљ Сигисмунд бејаше родом Чех, и због језика словенског, и што су били земљаци. — — — — — И овоме Словенину Запољи поклони град сепешки. — — — — — — — И отуда названи бејаху сепешкима, Јован и Ђорђе Сепешки.“

Мало пре споменусмо о Цару Јовану, сад ћемо о њему што више да прозборимо по речима попа Ђурђа и Јована Зермека, који не само бејаху његови савременици но и познаваху га лично, и по томе су најбољи и највернији извори.

Јован Рајић (Ч. IV. књ. 11. гл. 1) по деспоту Ђорђу Бранковићу назива га Јованом Чрновићем; у мађарским изворима назива се обично Цар Јован и Црни Јован. Салаји назива га просто Јованом.

Цар Јован доводио је своје порекло од племена Мајке Анђелије удовице Стевана Бранковића. Срби му радо вероваху, што су у оном јадном стању бивши, требали вођу, који ће им бити поглавар, и који ће их у тако бурном времену сачувати од зла и на добро их водити.

Поп Ђурђе вели: У то доба војвода Јован (Запоља) бејаше у варошици Токају. И глас се разнесе веома, да се подигао један човек Рац, који бејаше привукао Србе од стране ердељске а особито од стране липовске, и Мађари га зваху црним човеком. Бејасмо у Кошици год. 1536, и господар војвода кад је чуо, да црни човек купи множину света око себе, јер су Раци врвили к њему као неком новом свецу. И желео је Јован Запоља, да му дође црни човек, и он

дође у Токај, са десет момака. — — — И овај Цар Јован брзо одјаше са гомилом Раца преко реке Тисе. Из турског царства многи Раци врвише к њему као неком новоме пророку, и осим тога се причало о њему да чини чудеса. — — — И говораше (мађарским) племићима „Ја сам нашао ову земљу пусту, и заузео сам је са мојим цијелим народом.“

Салаји вели о Јовану, да је био ниског порекла и да је био коњушар у Јована Запоље ердељског војводе, и да је преваром привукао српски свет на своју страну. А најзад вели о Јовану, да су га његови људи називали царем.

Но Салаји не наводи од куда је дознао за порекло Јованово, а међу тим оба његова савременика поп Ђурђе и Јован Зермек, са свим друкчије говоре о тој ствари.

Иштванфи вели, да је Цар Јован имао до 10000 војника, над којима бејаше врховни вођ Климентије Бакић.

Даље вели: да је Цар Јован држао 600 телохранитеља, које он називаше Јаничарима.

Види се да је Цар Јован још о сељачкој буни велико име и уплива стекао код простог народа српског. Дознајемо по Иштванфију и то, да Јован бејаше самосталан и у почетку не бејаше још привржен ни Запољи ни Фердинанду. Но су оба ова устркујућа краља веома се трудили, да Цара Јована придобију на своју страну.

Запоља је Цара Јована веома поштовао, и не хтеде му сметати, кад овај бејаше мађарске племиће по Бачкој и Банату растурио. Шта више, светио се био мађарским племићима, који му се бејаху тужили на Цара Јована.

Кад бејаше маџарски великаш Валентин Терек пошао на Цара Јована, краљ Запоља јавио је за тај напад Јовану. Поп Ђурђе (у књ. XL VII на стр. 154 — 157) „Quum intellexisset Regia Majestas, quod Valentinus Therek attendit contra Jovan Char — — — — Rex notificauerat nigro homini de nunciis suis, quod Valentinus tendit contra eum, ut sit vigilans. Et mox iuerat (nuncius) ad Jovan Char. Predixerunt sibi serui sui et mox vaiuode nig o homini preparauerat sese. Cumque Valentinus vidisset Tracianos milites, tremuit, quod essent copiose numero; et ipse Jovan Char e converso viderunt eum miminum fore contra Tracianos Valantinus Therek.

Mox ad impetum Traciani contra Valentinum ierunt, et ibi Valentinus expugnatus erat valde, quod ipse cum paucis suis militibus ultra Danubium equitauit, et valde perterrere facit Valentinum. Quod Valentinus wlciscebatur, quod ist petkok super eum potenciam habuerant.

Et quando discedebat iste niger homo versus Themeswar de Thokaj a Joanne vaiuoda, et ultra Marosium flui opidulum Choma occupauerat contra dominos Chakien. arcem illam, Chaki Ladislaus conposuit se cum tricenta equitibus Hungaris, ut de arce sua expelleret Tracianus officialem de oppidulo Choma. — — — — — — Cumque ex utraque parte stetissent publice facie ad faciem, ibi duellum forte egerunt, et ex utraque parte multi occiderunt in ictu. Sed tamen Deus adjuuaverat ibi Joannem Char, et

ibi in duello casum dedit iste magnus Hungarus Chaki capite priuatus erat. Et multi nobiles ibi perierunt in duello Jovan Char.

Quum senserunt Hungari optimates et nobiles, venerunt ad Joannem Regem ad Budam, et conquerebantur Joanni Regi, quare esset servus Joannis Regis „Et Majestas Vestra dignetur eum erga nos eripere, et ne regnaret super nos; quia jam filii et filie nostre, qui permanserunt a manibus Turcarum gente ad sortem Dei, jam ipse paganus bestia ult super nos regnare.“

Ait Joannes Rex. „Si ego non possum regnare super vos, contra me qui estis et rebelles; regnet ipse, quia habet ipse propriam gentem Tracianorum multitudinem. Ego quidem paruus sum, quia accepistis regale sceptrum meum de manibus meis, vestra rebellio et presumcio in obedien; ergo non possum contra eum surgere.“ Erimus obedientes et damus censum Majestati vestre sicut tempore crucigerorum“; ita suplicabant rursum jam Regie Majestati.

Et jam perterriti erant Hungari et tremebant nigrum hominem magis quam Regem Joannem; quod principem Hungarum intremere debuisset.

Од тога доба Цар Јован врло се борио са Мађарима. И одвећ често долазаху посланици (Јованови) краљу Јовану и врло се тужаху противу племића; а на против племићи (говораху) краљу Јовану „Од како се сишао (Цар Јован)

у Бачку, светли краљу, Цар Јован, многе је Маџаре с места поубијао.“

И становаше (Цар Јован) у престолној својој столици у граду Суботици што је отео био од Валентина Терека.

Спремаше се Валентин Терек на црног човека, кога се Раци бојаху и поштоваху. И из Турске многи долазише к њему, и говораху, да је он велики пророк, и много заслужан код Бога, и да неке знаке и чудеса чини. — — — —

Кад је чуло краљевско величаство, да Валентин Терек полази на Цара Јована, а бејаху стојали посланици (Јованови) пред краљевским величаством, и краљ поручи црном човеку по посланицима, да Валентин иде на њега, да буде на опрезу.

И одмах оде посланик Цару Јовану. Јавише му напред слуге његове и одмах војводе црнога човека спреме се.

А кад Валентин виде рацке војнике, дрхтао је, јер их је било много на броју; а сам Цар Јован на против видео је, да ће Валентин Терек врло мало израдити противу Раца.

С места јурише Раци на Валентина, и тамо буде Валентин здраво потучен, да је сам са мало својих војника преко Дунава прешао, и врло је поплашио Цар Јован Валентина, које је Валентину мучно било, што су га ови адрапoвци надвладали.

И кад је пошао овај црни човек на Темишвар из Токаја од Јована војводе, и са оне стране воде Мориша (лежи) варошица Чома, заузме против господе Чакија град овај, Владислав Чакија спреми се са триста коња-

ника Мађара, да из свога града истера рацкога војводу из варошице Чоме. — — — — — — —

И кад су обе странке стале јавно очи на очи, тамо се побију јако, и са обе стране многи изгинуше у боју.

Али онде ипак Бог поможе цару Јовану, и тамо у боју паде онај велики Мађар Чакија и изгуби главу. И многи племићи тамо погибоше у боју са царем Јованом.

Кад то чуше мађарски великаши и племићи, дођу краљу Јовану и говораху: „Нека ваше величаство изволи од нас уклонити Цара Јована, да не влада над нама; јер већ синови и ћерке наше, кои остадоше од турских руку срећом божијом, већ ова погана звер хоће над нама да влада.“

Рекне краљ Јован: „Кад ја не могу да владам над вама, који сте против мене и бунтовници; нека влада он, кад има сам своју силну рацку војску. А ја сам мали, јер сте узели мој скиптар краљевски из руку мојих, ваша ребелија и непослушност: дакле не могу се подићи на њега.“

„Бићемо послушни и плаћаћемо вашем величаству као у време крсташа“; тако се мољаху на ново краљевством величаству.

И већ поплашени бејаху Мађари, и већма се бојаху црнога човека но краља Јована; што је смео убити мађарског великаша. И краљ Јован се бојаше њега. — —

Још ћемо се боље уверити колико силан бејаше цар Јован, кад дознамо да је и сам краљ Фердинандо шиљао посланике Јовану, а на име Павла Бакића и грофа Франца Реваију, и многе му дарове шиљао, како би га приволео на своју страну.

То потврђује поп Ђурђе (у XLVIII књ. на стр. 157—160) овим речима: „In Vienna, Rex Ferdinandus et optimates Hungari elegerunt in legacionem Paulum Bakytt istum Tracianum, qui fugam dederat de Turcia ad Hungariam, ut iret ad nigrum hominem cum thezauro muneribus copiose, et ipsum adherere faceret et declinare ad Regem Ferdinandum; quia Rex promiteret sibi dare arces cum possessionibus, non sicut Joannes Rex nullam curam habet de vestra magnificencia.

Et tali forma scripserunt litteras ad nigrum hominem, qui dicitur Jovan Char, et expensas quinque millia florenos; et servis suis quingenta pecias panni ad obtullerunt ei; et ciphos aureatos decem; et equos quinque Turcalium. Paulus Bakitt portauit istas res caras — — — — — — ad Zeghed (Сегедин), quia jam ibi residebet. — —

Mox Jovan Char, quum intellexisset Regi Ferdinandi libitum, ut ei servire deberet, et pro servis suis dividere fecerat illa dona, palatino suo et thezaurario Subotta vaivode. — — — — — — —

Et niger homo adhesit mox ad Ferdinandum, quia Ferdinandus hoc scripserat in litteris suis: Quod nihil terrearis de Zapula Rege, quia statim nos de orso nostro mouebimus exercitum grandem contra eum.

Inde nos et in seorso ipsum bene capere possumus traditorem tocius christianitatis, et tu eris demum despotus, et in Hungaria quidquid habuit possessiones despotus a Sigismundo Cesare, illam possessionem in hodiernum diem donauimus et contullimus."

Et ultimo contullit ad manus Char Jovan bullam sigillis penden. Filiorum suorum et filia-

rum suarum in perpetuum. — — — — — — —
Et pro Bakitt destinauit decem peiriaпice et taltokokat, tanquam fratri nostro.“ — — — — —

Из Беча краљ Фердинандо и великаши мађарски, послаше у посланство Павла Бакића овога Раца, који је пребегао из Турске у Мађарску, да иде црном човеку са благом и силним поклонима и да га приволи и склони на страну краља Фердинанда; јер му краљ обриче дати градове са добрима, не као краљ Јован, што не води никакву бригу о вашем високородству.

И на такви начин написаше писмо црном човеку, који се зове Цар Јован, и новаца пет хиљада форината, а за његове слуге пет стотина комада чоје понудише му; и десет позлаћених чаша; и пет турских коња.

Павле Бакић однесе ове скупоцепе ствари — — — — — — — у Сегедин, јербо је већ тамо пребивао. —

Одмах је Цар Јован разумео вољу краља Фердинанда, да жели његову услугу, и међу својим слугама даде разделити оне поклоне, своме палатину и благајнику војводи Суботи; радоваше се и толиком поклону, и толиком обећању краља Фердинанда.

И црни човек одмах пристаде уз Фердинанда, јер му је Фердинандо ово писао у свом писму:

„Да се ништа не бојиш од краља Запоље, јербо ћемо ми одмах да кренемо велику војску на њега. Онда ми и од доле можемо га добро ухватити, издајицу целога хришћанства, и ти ћеш бити после тога деснотом, и у Мађарској што је год имао добара деспот од цара Сигисмунда, као сопственост данашњим даном поклањамо ти и дајемо.“

И најпосле положи у руке Цара Јована писмо са висећим печатима, синовима и кћерима његовима на вјеки. — — — — —

И (Цар Јован) даде Бакићу десет перјаница и такуме за тањире, као брату нашем.“

Колико бејаше краљ Запоља ценио помоћ Цара Јована, види се у речима попа Ђурђа, који овако прича: „Кад је краљ Јован осетио и глас бејаше допрьо био до њега, да између два непријатеља седи у Будиму од горе и од доле, почео је сиромах (краљ) плакати.“

За тим је писао Цару Јовану, и пратио писмо по скоротечи. Кад је Цар Јован разумео шта му краљ пише, одговорио је и рекао: „Већ има четири месеца, како с мојим људма у пустој земљи лежим. Његово величаство учинило се глуво и није хтело са мном пецати, или мени какво год добро учинити, и ништа ми није дао у руке. И у Будиму седи његово величаство као немо. Сад, вере ми, најмилостивији Фердинандо толико ми је новаца послао, и још ми је обрекао добара дати, а имам и повељу (донационо писмо) са висећим печатом и не знам већ како да му се одслужим.

Сад сам слуга у служби краља Фердинанда, дакле (краљ Јован) у мене нека се више не узда. Ако он нема трошка, ја имам доста.“

И послао је хиљаду форинти краљу Јовану, и скоротеча му однесе на поклон хиљаду у злату.

Кад је скоротеча пред господом јавио краљу поруку, чудише се одговору Цара Јована. — — — — — — —

За тим је Запоља послао Петра Перињију противу Цара Јована. Месеца Маја и Јуна 1527-е год. трајаше

бој, а најзад на Моришу код варошице Суљоша Цар Јован коначно сатре Перињију, који једва измаче од покоља и лежаше скривен недељу дана код Марка Јакшића у Нађлаку. И опет изгинуше многи племићи и бољари у овом боју.

После ове битке тако се бејаху Мађари препали, да су већ били поручили краљу, да бега из Будима. И краљ се бејаше веома застрашио, што је Цар Јован три битке добио, и што је већ у свези са Фердинандом.

И краљ мољаше Емерика Цибака бискупа варадског, да га брани од Срба. И овом приликом бејаху Срби надвладали Мађаре, но по несрећи буде рањен Цар Јован. У тој забуни дођоше Власи Мађарима у помоћ, и тако том приликом Срби претрпе велику поразу.

Још једном покуша Цар Јован да удари на Сегедин. Но и том приликом бејаше лоше среће. Јер опет буде рањен но много опасније, и мораде по злој срећи српској оставити бојиште.

Рањена Јована однесоше војници у оближње село Торњош.

У том дочује онај стари српски крвник Валентин Терек, те изненадно и издајнички нападне на рањена Јована и убије га.

За тим Валентин одруби Јованову главу и пошаље на дар и за знак победе краљу Запољи. Краљ се силно зарадује и за знак свога весеља заповеди, да се из свију топова на будимском граду пуца, а у црквама одреди благодарење Богу, што је Цар Јован погинуо.

Краљ Запоља овом приликом показа своју дивљу освету. Главу Цара Јована бејаше ставио на чинију

пред себе на сто. У један мах пошто се бејаше добро наручао и напио, узе штап у руке и бијаше по глави Јовановој.

За тим заповеди кастелану те натакоше главу Јованову па дугачку мотку и окренуше је к Бечу према Јовановом господару Фердинанду. (Види поп Ђурђа у књ. L. стр. 167 — 173).

Том приликом послао је онај исти крвник Валента Терек двоја пуна кола српских глава краљу Запољи на дар. Жалосна је судба нашега народа од вајкада, кад мађарски краљеви српским мртвим главама забаву и своју дивљу страст задовољавају. Ко би био у стању набројати колико ли овакових глава за разне династије одлеташе!

Таква бејаше судба Цара Јована овог српског јунака, који би јамачно још од велике користи био ојађеном народу српском, да се по несрећи није придружио краљу Фердинанду и да је остао постојан уз краља Запољу.

Јер се сам својом силом мораше бранити у тима од Фердинанда удаљеним крајевима од бесне мађарске властеле.

Ова несита аристокрација бејаше озлојеђена на цара Јована, што не хтеде пустити ове спахије, да Србима господаре.

Цар Јован је тежио да одржи српски народ непомешан са страним а нарочито мађарским живљем, како би Срби сачували своју старинску веру, обичаје и стару тежњу за слободом.

А под крвничким мађарским спахијама било би свако боље осећање српско и љубав према слободи погажено.

Савремени писци узносе Цара Јована јер говоре истину. Тако вели Јован Зермек, који познаваше лично Цара Јована, и казује о њему „да је био оштроуман, бистрог погледа, веома предусретљив и тако красноречив, да је могао речима својим постићи шта је хтео. Још вели, да је Цар Јован био танак, средњег узраста и црн у лицу."

Цар Јован је од косовске битке па до данас уз Петра Сегединца најзнатнија и најљубопитнија личност у српскога народа.

Појединих јунака имадосмо и доцније, ал' они стајаху под туђом управом и на туђем земљишту.

Цар Јован бејаше самостални народњи вођ и бејаше мудро изабрао и земљиште где са својим народом могаше самостално живети.

Колико је он земљиште, на ком живљаху тада Срби у Бачкој и Банату, сматрао као српску својину сведочи именовани поп Ђурђе (у књ. XLIX 160 стр.) где говори мађарским племићима и спахијама: „Кукавни Мађари, већ није вам више слободно ову земљу држати, јер ће вас Марталоци (хришћани у турској војсци) једну ноћ везане одвести у Београд. Дакле незнате шта желите." И добро говораше црни човек: „Ја ћу ову земљу да ослободим од Турака и острово Срем."

Као што смо већ рекли да је грешио био Цар Јован, што је изневерио Запољу, јер је и краљ Запоља био наше горе лист, знао је говорити српски и волео је Србе, од којих су неки поглавари и доцније остали верни њему.

Тако осташе верни Запољи: Павле Бакић, Божић Радић, Балабан, Радоња, Марко Јакшић и Петар Очаревић.

Најпосле кад сравнимо оба устркујућа краља Фердинанда и Запољу, Фердинандо бејаше биготан, језовитског духа, туђинског порекла, који је већ био умео раздавати и неодржати обећања, дипломе, привилегије.

Запоља бејаше српског порекла, говорио је српски, и знао је поштовати Србе, што Аустријанци нису никада умели.

После трагичне смрти Цара Јована не бејаше никога, који би се винуо на чело српском народу.

Срби остадоше поцепани без свог поглавара и без народне управе кроз пуних 160 година (1528 — 1689). Истина да је било међу Србима више знатнијих војсковођа, но су они сваки за свој рачун водили политику. Неки од њих војеваше уз Фердинанда, а други осташе још дуже времена верни краљу Запољи.

Међу Запољиним војводама спомињу се Бакић и Божић Радић и други, које смо мало пре споменули.

Први од Запољиних војвода Срба, прешао је на страну Фердинандову Павле Бакић, а други су још једнако уз њега стајали.

Поп Ђурђе спомиње (у LXII књ. стр. 213), како је неки Цибак прешао Фердинанду. Том приликом говоре Цибакови људи о Божићу-Радићу: „Jam omnes Hungari sunt juxta dominum nostrum Cybak, sed iste bestia Radich cum Tracianis non wlt a Rege Joanne declinare; quod si ipse Radich vellet, possemus bestiam Regem Joannem perdere“, а то ће рећи: „Већ су сви Мађари поред нашег го-

сподара Цибака, али овај погани Радић са Рацима неће да се одцепи од краља Јована; кад би још и Радић хтео, могли бисмо краља Јована упропастити.“

Даље говори поп Ђурђе о Радићу и вели. „Радић стоји код Кошице са одабраном српском војском, за коју вели поп Ђурађ, да су сви били једнаког стаса, као соколови. (Radich ex parte Cassouie cum optima gente Tracianorum. Equali statura tamquam falcones erant. на стр. 214).

Радић на скоро напусти Јована Запуљу, и нехтеде се тући противу Фердинандове војске. Из тог узрка буде Запољина војска побијена, и краљ Јован мораде се повући преко границе чак у Пољску.

У својој невољи остављен већином од мађарске аристокрације, позове Запоља у помоћ султана Сулејмана.

Султан дође краљу Јовану у помоћ са големом силом године 1529.

На оном истом кобном пољу мухачком изађе краљ Јован пред Сулејмана, и за тим обоје пођоше са својим војскама на Будим, који бејаше пре тога пао у руке Фердинанда.

Турци освоје Будим и Запоља буде за краља успостављен, но мораде признати господарство султаново.

Овом приликом освоје Турци сву Угарску и Солиман дође са 120000 војника под зидине Фердинандове престолнице.

Но немогаше освојити Беч због јуначке одбране бечке посаде, међу којом бејаше множина Срба под војводом и јунаком Павлом Бакићем.

Од великог уплива бејаша победа, коју је Бакић близу Беча на Каленбергу одржао над турском војском.

У том стиже у помоћ свом брату Фердинанду Карло V. Турци буду одбијени од Беча, а бојеви трајаху у разним пределима западне Угарске до 1533 год.

Ове године буде закључен мир у великом Вараду између ратујућих странака. Угарску поделе на двоје, горња припадне краљу Запољи под врховним господарством турских султана, а доња краљу Фердинанду.

Године 1537 умре славни јунак Павле Бакић и тек после смрти његове заузеше Турци Барању.

Paulus Jovius историописац вели о Павлу Бакићу „како војници непамте, да се без њега и кад срећно војевало." „Sine eo nuquam prospere dimicatum fuisse meminissent milites."

Године 1540 умре краљ Јован Запоља. По уговору од године 1533 добио је право краљ Фердинандо да се назива краљем од целе Угарске.

Али удовица Запољина Изабела, кћи Сигисмунда краља пољског, не хтеде признати право Фердинандово, но је тражила, да помоћу султана Сулејмана, свог скоро рођеног сина Јована Сигисмунда Запољу, попне на престо.

Сулејман дође истина одмах у Мађарску, ал' је наумио био Угарску задржати за свој рачун а не за младог Запољу. У тој цели пошаље краљицу Изабелу са њезиним сином у Ердељ, и ову кнежевину уступи Запољовићу, с тим, да прима турско господарство.

Истом приликом прогласи султан Сулејман Угарску за провинцију турскога царства.

И тако би сахрањена мађарска самосталност, турски султани постадоше господари мађарске краљевине и слава

круне св. Стевана буде погажена, а права поништена под мачем и правом јачега.

У животу народа српског, што се населио био у Мађарску, налазимо на две различите епохе.

Други период обухвата време живовања српског народа под мађарским краљевима до смрти краља Јована Запоље.

А трећи период почиње са долазком Хабсбурговаца на мађарски престо, т. ј. од како се ови одпочеше називати краљевима мађарским, и траје од данашњег дана.

Трећи период могао би се рачунати још од онога времена, од како Срби оставише Запољу и придружише се Фердинанду, од кад дакле своју судбу повериће хабсбурговачкој династији.

Други период закључисмо и довели смо до оне тачке где је по смрти краља Јована султан Сулејман поништио самосталност мађарске краљевине и од ове краљевине створио турску провинцију.

При завршетку другог периода, бацимо поглед на живовање српског народа под мађарским изборним краљевима.

Најдаљнија прошлост српског живља у Угарској огледа се у појединим усамљеним случајима, у делима неких знатних Срба, који су знатну улогу имали у мађарском државном животу, почем су одправљали највећа звања и допирали били до највећег достојанства у држави.

Други и важнији део прекосавских Срба почиње од времена краља Сигисмунда, кад по несрећи нашој одпоче прелазити наш народ у већим гомилама на земљиште, које им одредише угарски краљеви.

Одмах по косовској кобној битки, почеше Срби прелазити у Славонију, Срем, Бачку и Банат. Но су најзнатније сеобе Срба у угарске области, трајале од 1404 до 1465.

За шесдесет и једну годину у четири пута довођише србске исељенике несрећни поглавари српски из злохуде породице Вука Бранковића.

Ови несрећни Бранковићи, много су допринели, да се самосталнпст српске државе уништи. Још већма нашкодише српском народу, што га из себичних намера наговорише, да напусти свету земљу својих дичних прадедова.

Ми смо о том говорили, како су ови јадни народни поглавари српске деспоте продавали српске земље и градове мађарским краљевима, да својим грабљивим породицама осигурају спахилуке у Мађарској.

Мађарски краљеви и сабори радо су делили награде овим српским деспотима, а давали су из узрока, да би што више Срба привукли на нихову страну.

А дајући награде и обећања српским вођима, по речима најмилијег мађарског историописца Салајије, чинише Мађари у намери, да та обећања и повластице по времену пониште. Салаји тај наш навод потврђује (на 8. стр. у књизи Szerb Telepmények) овим речима: „..... Megjegyeztetvén azomban és világosan kinyilatkoztatván: hogy ilyes ráczok vagy schismatikusok netekéntessenek örökre efféle tizedek firetése alól felmentetteknek, — valamint hogy nincsenek is felmentve — hanem csak addig, még ilyes külföldiek vagy szökevények Magyar-

országban és a' szent koronanak alávetett uradalmokban jó móddal letelepednek.

És a' végre, hogy ilyes szökevények példájára a török birodalom más alottvalói is annál hajlandóbbakká váljanak az átjövetelre, látván, miszerint a' már átjöttek ekkora elöjoggal ajándékoztattak meg.“ Ове речи што наводи Салаји, јесу закључак сабора мађарског од 1481 године и значе ово: „Да се Расцијани и још други такви шизматици не приморавају на давање десетка, ... том приметбом и додајући изреком, да се не мисли, да су ови Расцијани или шизматици довека опроштени од давања таква десетка, већ тек за коју годину и док се међу тим, да бог-ме лепим начином ови странци и бегунци не наместе у краљевини Угарској и областима, које су светој круни подложене, те да по примеру ових бегунаца и други, што су под турском власти, тим се већма приволе, да овамо прелазе, кад виде, каква су правна првенства подарена онима, који су већ прешли.“

Из овога саборскога чланка видимо јасно обележену мисао угарских старих дипломата, да Србе као познате добре јунаке за своју државну корист употребе.

Нема сумње, да је ова мађарска господштина изрично ишла на то, да јадне Србе истуре ударцима својих непријатеља, а да они у толико лакше благују и господаре.

Бартенштајн вели (у I гл. 7 стр.) „Кад је дакле онако велики и паметан краљ, као што Корвин

бејаше, још за свога доба нашао, да је сасвим пробитачно за поменуту краљевину примамљивати све више шизматика, да се тамо насељавају: то се много лакше може видети од какве су они данас хасне и користи и управо и нужде.“ — —

Жалосно је само, што су они несрећни деспоти из себичних намера наводили српски народ, да се насељава и да туђинској поквареној властели робује.

Видећемо у последицама, од какве големе штете бејаху ове српске сеобе.

Од времена Матије Корвина до саме мухачке катастрофе Срби чуваше границе мађарској краљевини, своју крвцу проливаху за туђе господарство, а међу тим мађарски краљеви и њихови великаши благоваху у Будиму.

Бартенштајн вели: Великоме краљу Матији Корвину толико је помогла вредноћа, што је привлачио стране госте (Србе) у Угарску, да је непрестано страха задавао не само Турцима но и суседним хришћанским земљама.

Шта више, Лајуш II немаше новаца, да српским војницима, браниоцима Београда и околних тврђава исплати заслугу њихову.

Ма колико да је несрећан појав сеобе српске, и големе жртве што подносише Срби у одбрани туђинске државе и туђинског народа, бар грађанска и верозаконска слобода српског народа, бејаше поштована под задњим краљевима мађарским.

У толико ће нас више ожалостити поглед, који ће нам се указати у трећем периоду српског живовања под краљевима из хабсбуршке породице.

Срби помагаху за ових 184 година Фердинанда I. Максимилијана II, Рудолфа II, Матију II, Фердинанда II, Фердинанда III, Леополда I и Јосифа I.

Ови владари аустриски у свима својим уговорима са Турцима и маџарским устаницима забораваху на своје ратне савезнике Србе, да што веће користи наберу за своју себичну династију.

И тако Срби осташе заборављени и обично издавани од оних за чију се корист борише и своју крвцу пролеваху.

Јер их аустријски владари остављаху Турцима на милост и немилост, а тако исто подрањаваху мржњу Маџара противу Срба. (Бартенштајн гл. II стр. 19).

Но узалуд бејаху заслуге српског народа, што чинише Хабсбурговцима, јер Срби за све ово време остадоше без политичких и грађанских права, трпљени на земљишту, које су својом крвцом одкупили и бранили.

Шта више ово земљиште комад по комад продаваху аустриски владари Маџарима, и Србе прогоњаваху и расељаваху (Бартенштајн предговор стр. 2 у приметби). Ни праотачку веру несмедоше на миру уживати од оних папских хијена, који цркве, ни гробове српских јунака непоштоваху. Цркве им неподизаху, но и оне што су Срби о свом трошку подизали, отимаше и опадницима вере продаваше. (Бартенштајн гл. IV стр. 49).

Српски свећеници, који осташе својој старинској вери и свом народу верни, гомилама лежаху у тешким оковима по мрачним тавницама.

И ту их стрпаше зликовачки католички попови, царски ђенерали и маџарске жупанијске власти. (Бартенштајн

гл. V. стр. 68 и 69. Чапловић Croatien und Slavonien II део стр. 25 — 26).

На страни 23 и 24 вели Чапловић: „Die der Religion ihrer Väter treu gebliebenen Priester wurden auf Anordnung des genannten Unirten Bischofs (Raphael Marković) in Eisen und Kerker gelegt, wo sie auch grösstentheils vor Hunger und Kummer des Todes Opfer wurden. Unter den vielen, die ihr Leben eingebüsst haben, zählt man auch den damaligen Lepaviner Hegumen Codrat, welcher eben, als er zur Verrichtung seiner Andacht die Klosterkirche betretten wollte, von den nachsetzenden Soldaten durch zwei Flintenkugeln an der Kirchenthürschwelle erschossen wurde.

Mehrere von Clerus wurden auf Befehl det Generals Petazzi erbärmlich geprügelt, und in das Gefängniss geworfen, wo sie alle Stufen der Qualen des Hunger-Todes durchgehen mussten."

А то значи: „Свештеници, који осташе верни вери својих праотаца, по заповести унијатског бискупа Рафаила Марковића биваху у гвожђе оковани и бачени у тавнице, где су јадници већином од глади и голема јада поскапали.

Међу многима, који свој живот изгубише, ваља бројати и тадашњег лепавинског игумана Кодрата.

Он је у оном тренутку, кад шћаше ући у манастирску цркву, да службу божију одслужи, од војника царских гоњен и од њих убијен и од два куршума згођен те на самим црквеним вратима мртав паде.

Више њих од (православног) клира по заповести ђенерала Петације били су на најжалоснији начин избијени

испребијани и у тавницу бачени, где су јадници све степене самртне муке умирања од глади претрпети морали.“

Сад ћемо да пређемо на причање о појединостима овога трећег периода.

Казали смо, да се други период одпочиње године 1540, у којој је умрьо краљ Јован Запоља, а хабсбуршки Фердинандо остаде сам по имену краљ од Угарске.

Јер су Турци били фактички господари краљевине Угарске, и док су господарили над земљиштем ове краљевине, то су Хабсбурговци могли бити краљеви само по имену (Schein-Könige).

У почетку прве половине трећег периода имамо мало што да говоримо о судбини народа српског.

Сав овај део периода трећег до пете и шесте велике сеобе српског народа обавијен је тамом. А томе је поглавити узрок, што Срби по трагичној смрти Цара Јована осташе без поглавара.

По томе немаше ону заједничку свезу, која би их спојила у једну целину, или бар у једну велику гомилу, која би колико толико радила заједнички на једној извесној цели и у једном истом народњем правцу.

Знатније српске вође, који још око себе прибираху поједине српске гомиле, радили су сваки за свој рачун.

Служили су истина једном истом господару, но сваког од њих појединце руководила је мисао засебне користи, и били су подчињени разним аустријским војсковођима, као најамници аустријски, а не као самосталне српске народне вође.

Једина свеза, која је Србе у некој узајамности држала, бејаше та, што их видимо из свију крајева прибране под једном истом заставом бечких ћесара.

У течају ове тамне епохе видећемо, где се они сложно држе око ових бечких владара, и свом снагом одупиру се, да не дођу под управу мађарске властеле, која би их радо подчинила и усрећила као и остале своје мужике (jobbágy).

У тој цели видимо их где се групирају на извесним земљиштима у Банату, Бачкој, Барањи, Срему, Славонији и хрватској краљевини.

А поглавито их налазимо у Славонији и Хрватској на земљишту, које је од Турака опустошено, од староседелаца напуштено стајаше.

Због тога пустошног стања по речима Чапловића (у II књ. стр. 19) називаше се то земљиште, desertum primum и desertum secundum.

То је онај предео, који данашњим даном сачињава вараждински и горњокарловачки ђенералат.

На том земљишту населише се српски и босански бегунци, и то далеко пре мухачке катастрофе, још под Матијом Корвином и његовим наследницима.

За време великог раздора између Запоље и Фердинанда I, помагаше ови српски насељеници са великим успехом поменутог Фердинанда.

Шта више, протераше бана Кеглевића из Хрватске и из Славоније, којега је забанио краљ Запоља.

Са ових својих великих заслуга добише ови српски насељеници знатне привилегије год. 1564, као што ћемо показати доцније, кад узговоримо о хрватским Србима.

Новији мађарски историци, а на име Хорват и Салаји, радо причају о томе, да су Срби овде и онде истребљени, и да само још тамо живе, где би их они по својој жељи и тежњама сместили.

Тако и Салаји (Szerb telepmények на стр. 11) вели: да су Срби по смрти Цара Јована у гомили живели само у тамишкој грофовини (у Банату).

Но Салаји, као овде тако и на другим местима, или погрешно говори или ни мало не говори о таквим стварима, о којима има довољна доказа у савременим, а тако и доцнијим писцима.

Ови нови мађарски историописци пишући историју мађарску, често намерно извრћу а другдаш и лажна и историски неистинита факта наводе у корист и у славу мађарског живља.

На жалост немамо наших српских писаца, који би свету показали ове неистине, и свет о заблудама мађарских историописаца уверили.

Салаји и други мађарски историописци, врло често и у ту хотимичку погрешку падају, да важне историјске догађаје прећуте, који би штетни били по Мађаре, или што би нарочито Србима и Хрватима, или северним Словенима корист и славу допринело.

Ми смо показали на више места таква извртања, и оћутања Салајина, а на име од времена краља Сигисмунда, где су се Срби са Мађарима у заједници борили противу Турака или Немаца и Пољака.

Ни један од мађарских новијих историописаца не казује, да су краљеви, Матија Корвин и Лајуш II насилно од мађарске руке мучки погинули.

А савремени писци Ђурђе Сремац и Јован Зермек сведоче о насилној смрти именованих краљева.

Казали смо на једном месту (на 59 стр.), да су Салајини наводи и о цару Јовану неистинити, и рекли смо,

да је он још многе догађаје о Јовану прећутао, јер се то тиче српске а не мађарске славе.

Тако је посве неистинито, што вели Салаји, да су Срби по смрти Цара Јована само у Банату жевели у великој гомили.

Но осим поменутих суврмених писаца говори и Иштванфи (у XVI стр. 171), помињући о Бакићима и његовим четама, што држаху Барању, назива их: „Egregiae virtutis Thraces“, и вели да су Срби живели у Барањи, да Турци све до 1537 немогаху освојити поменуту област због јунаштва Павла Бакића и његових Срба.

А по смрти свога брата Павле, Петар и Матија браћа Бакићи брањаху комад по комад речено земљиште.

Осим тога живели су Срби и по смрти Цара Јована у Бачкој, као што су живели тамо још и пре његове смрти под Корвинима, Владиславом и Лајушом II, само што су били под мађарским спахијама, које је Јован разјурио и готово истребио.

Није нужно напоменути, што смо једном показали, да су Срби дошљаци живели у Славонији и Хрватској још од Корвинових времена.

По најзнатнијим варошима готово у целој Угарској живели су Срби у општинама одвојени и имали су своје сопствене општинске управе.

Срби који се по варошима населили живели су већином од трговине, заната, а по некима и од земљорада.

Може се поуздано рећи, да су Срби по варошима и по знатнијим паланкама сву трговину мало по мало предузели и држали искључиво у својим рукама до у најновије време.

Тако су Срби били први, који су у најзнатнијим пределима угарским винограде садили и сву радњу у цветуће стање довели и одржали.

Још за Корвинова доба биле су на гласу српске винограције у Будиму, где их је у то време било у великом броју.

Неимајући што да говоримо о Србима као о народу, који сам својом судбом управља, немамо ни другог правца, до општег историјског, који је условљен бићем оне државе, с којом су Срби у оно и у доцније време своју судбу спајали.

Та држава, за чији опстанак Срби најбољу своју снагу уложише, та држава бејаше, којом управљаху владари из хабсбуршког племена.

Сви дакле заплети, у које су Хабсбурговци долазили, мораше имати уплива и на Србе, који помагаше, да ови бечки владари свладају и пониште опасности, које им ови заплети приносише.

Прва и поглавита опасност, која је аустријској династији пропашћу грозила, придошла је од великог раздора, који настаде у оном магновењу, од како Хабсбурговци метуше круну угарску на своју главу.

Ови нови угарски владари мораше доћи у сукоб са непријатељима Угарске, који су ову земљу преплавили.

Друга опасност аустријским владарима долазаше од реформације.

Овај важан догађај, који је у својим последицама од толике важности и уплива био по социјално стање Јевропе, потресао је био и све дојакошње одношаје германских владара и множине владарчића према поглавару германске империје.

Поглавар и цар Германије бејаше онај исти што је и круну Мађарске, Хрватске и Ческе носио.

По томе су и у свима борбама верозаконским у Немачкој суделовали и Срби, као борци за династичке и папистичке интересе, који су са положајем ових бечких ћесара поникли.

Ми смо већ до јако испричали све важније догађаје, који су се збили до смрти Фердинанда I (1564) у непрекидним борбама са турским завојевачима, и германским и ческим протестантима.

Пре смрти своје, године 1563, закраљио је Фердинандо свог сина Максимилијана II за краља од Угарске. А године 1564 умре Фердинандо, оставивши у највећим незгодама свеколику државу, и сав терет владе паде на слабачку главу Максимилијана II, који бејаше од природе мирољубив, веома ограничен, а од детињства свога окужен поуком католичке поновштине.

При свем том мораше одмах друге године своје владе (1565) сву своју војну силу прикупити, да би се одбранио од напада Сулимана II. Године 1565 при прелазу Турака преко реке Уне бејаше војвода од Крупе Матија Бакић.

Овај достојни брат јунака Павла, бејаше са својих 100 другова бранио град противу свеколике големе силе турске.

И после 25 дана љуте опсаде, запалио је Матија градске лагуме, и са свима својима милима одлети у зрак.

Султан бејаше преко Саве и Драве прејурио до града Сигета, који му на путу бејаше да продре у Штајерску и Аустрију.

Господар града Сигета бејаше већ у толиким бојевима прослављени Никола Субић гроф Зрински и бан од Троједне Краљевине.

Никола је имао једва 3000 војника у Сигету, и са овом маленом али поузданом четом намисли се бранити противу сто пута јачег непријатеља.

Већина ових јуначких бранилаца бејаху Срби, а подвојводе Николине, Вук Папратовић, Јован Очаревић Патачић, Јован Новаковић, барјактар млађани Јурашић, сви скупа бејаху одважни, да се до последње капи крви бране противу ових Азијата.

Пошто су Турци највећим јунаштвом и одушевлењем пред очима свога султана на град нападали и хиљадама гинули, не могаше Сулејман узети града, но у мукама пресвиште пред зидинама града 4 Септембра 1566.

Велики везир Мехмед Соколовић продужи нападе до 8-ог Септембра.

Пошто су са великим топовима готово сав град порушили, јурише Турци на јуначки остатак ових 600 соколова.

Никола паде и с њиме све подвојводе и већина јуначких бранилаца, над гомилом турских лешина.

И Турци скупо платише ову жалосну победу. Двадесет хиљада најодабранијих њиних војника лежаше мртви.

Овај големи губитак веома застраши Турке, и Селим II, који по смрти свога оца постаде султаном, пристаде на мир, који је год. 1567 у Једренима утврђен.

Никола Зрински и његови јуначки другови спасоше не само Угарску но и велики део Јевропе од турскога ропства.

Никола Зрински био је наше горе лист. Његова јуначка љуба Катарина Франкопанова, бејаше унука срп-

ског деспота Јована Бранковића и славнога Дмитра Јакшића. (Held und Corvin Allg. Weltgeschichte II део стр. 226 и 227. Крстића из опште историје стр. 242 — 247). Не мања одлично се брањаше Дмитар Очаревић код Ђуле.

Док се Срби и Хрвати борише, да сломе голему силу турску, дотле су Мађари под Запољиним сином помоћу Турака и Татара у горњој Угарској тлачили хришћанске становнике.

На једренском миру признаше Турци Максимилијана II за краља мађарског. Српско и хрватско јунаштво под Сигетом и на другим бојиштима допринесе, те се аустриски дом утврдио у краљевини Угарској.

Морамо овде наспоменути два велика човека, који и ако су радили на увеличању турског господарства, ништа мање са свога порекла за нас Србе бејаху важни.

Та два знатна човека бејаху велики везир Махмуд Соколовић родом Бошњак, и Капудан паша (велики адмирал) Далматинац Пијали.

Мехмед Соколовић бејаше десна рука великом Сулејману.

Кад овај под Сигетом нагло умре, Соколовић претаји смрт султанову до доласка Селима, и прогласи овога за султана.

У историји Хелда и Корвина (II књ. сур. 540) налазимо о Соколовићу, да се само мудрој управи његовој приписати може, што се турска царевина одржала на врху своје славе, што уживаше за владе великог Сулејмана.

Хелд и Корвин вели: „Durch die überaus kluge Geschäftsleitung des unter Soliman II gebildeten Grosswe-

zirs Sokolli, erhielt sich die Türkische Macht in dem alten Ansehen und Ruhm." —

На истом месту спомињу се славна дела адмирала Пијалија. У задрузи помоћу великог везира славног Соколовића, освојио је Пијалија од Мљечића острово Кипар, варош Никозију и Фамагусту; острово Кандију, Церигo, Зант и Кефалонију.

Ова два Србина подигоше турску моћ до највећег ступња. Турци посташе господари средиземног и јадранског мора.

И ако је посве жалостан појав, да Срби служе као оруђе туђинској величини и слави, то и опет налазимо, да не смемо прећутати државничку и војничку величину оних мужева, који у историји светској стекоше себи велико име, кад је у жилама ових великих људи текла српска крв, а у грудима њиховима куцало српско јуначко срце.

Нека се Турци поносе временим породом оних великих духова, њихова су дела опет наша.

Не мање се можемо поносити Соколовићима и Пијалима, као што се дичимо Јакшићима, Бакићима, Шубићима и другима јунацима; на жалост једни и други служише туђинцима, туђој слави, туђој величини.

Кад већ нестаде српске државе, и српског господарства, морамо се тешити било у туђинству великим делима српских синова.

Сва она закључења о миру и уговору, не бејаху трајашна, што су ердељске војводе, непрестано грамзећи за краљевском круном од Угарске, помоћу Турака, сметале, да се мир у Угарској утврди.

Турцима је ово славољубље и грабљивост ердељских војвода добро дошла.

Османлијску политику још од старине познајемо, и знамо, да су султани помоћу таквих раздора и Србијом, а доцније и Угарском овладали.

Турци помогоше ердељском војводи Јовану Запољи, да постане краљем Угарским. Доцније помагаше и младога Запољу противу Фердинанда I и Максимилијана II.

Видећемо, да ће Турци помагати и све позније војводе ердељске, док им моћ и срећа оружја није малаксала.

Године 1571-е умре и млади Запоља, а на његово место дође ердељски војвода Стеван Батори, који доцније са својих отличних способности постаде краљ пољски.

Ми овде спомињемо ердељске војводе с тога, што ове војводе беху по имену господари горњег Баната између Мориша и Тисе, где су Срби у оно доба у великој гомили живели.

Срби од своје стране боришe се за бечке владаре, с којима ердељске војводе живљаху у непрекидним борбама.

И тако Срби бејаху први на ударцу при свакој навали ових властољубивих војвода противу својих супарника бечких ћесара.

У сред ових борба у Мађарској са ердељским војводама, а у Германији и Ческој са протестантима умре Максимилијан II године 1576.

Његов син Рудолф бејаше још год. 1572 за краља мађарског крунисан.

Но је Рудолф слабо марио за владу, и цео свој живот проводио је у научним испитивањима, а на име се много занимао са астрономијом, астрологијом и хемијом.

Државом управљаху католички попови, који су још за владе овога цара астронома посејали семе оном големом раздору, што је под именом тридесетогодишњег рата познат.

Јадни народи, којима бејаше суђено, да живе под владом оне ужасне и гадне католичке поповштине.

Њихов владар занимаше се посматрањем небеса, а они пролеваху своју најбољу крвцу за личне интересе тих неморалних владара, и за разне министарске и поповске сплетке.

У Угарској бејаше у то доба веома жалосно стање. Горња Угарска а поглавито Ердељ бејаху она места, са којих су се немири по свој Угарској распаљивали и по свој земљи ширили.

Од године 1581-е владаше у Ердељу најпре намесништво, а доцније Сигисмундо Батори синовац краља пољског Стевана.

Сигисмундо бејаше у целом свом животу веома несталан и поводљив човек.

Са његова неверства страдаху и банатски Срби, које је Сигисмундо преко својих подвојвода Ђорђа Палотића бана лугошког и Михајла Вајде подстрекао на устанак противу Турака.

Салаји (на стр. 12 — 15) о поменутом устанку Срба у години 1594 говори овим речима:

Zsigmond fejedelem, Palatics György lugosi bán közbenjárásával, fegyverfogásra birta őket (Szerbeket), bistosáúl küldvén hozzájok 's reményt tápláltatván velők, hogy rövid idő mulva segédet nyújtand nekik Lippának és Temesvár-

nak, az őket békóban tartó erősségeknek elfoglalására.

Салаји спомиње неког бана Саву, Вељу Миронића и Тодора владику, који су са Баторијом уговарали о нападу противу Турака.

Салаји сам признаје, да је Батори Србе наговорио на устаник и обећао им је и војном силом припомоћи.

Но пошто су Срби њих до 1500 у двапут побили Турке, којих бејаше преко 5000, тад их Сигисмундо превари и изневери.

Срби нападнути од темишварског, липовског и будимског паше и њихове велике силе, буду до ноге побијени.

Са ове поразе мораше Срби њих више хиљада са владиком јанопољским преселити се у Ердељ, Београд, (Ђулафехи́рвар) и у Трново, (Carlsburg), Ђулу, Орошчу и друга места, а други су настанили се у саским варошима.

У ово време установи се српска јепархија сибинска, по сеоби владике Тодора. Доцније видећемо на столици јанопољској Саву Браиковића.

Године 1605 подигне се војвода ердељски Стеван Бочкаји под видом, да одбрани угарске протестанте, а управо да уграби круну и краљевску власт од Рудолфа.

Сви Маџари и Турци подпомагаху бочкајину ствар, и дадоше му круну и власт у руке.

Сав Ердељ и источна страна угарска признаваху Бочкаја за угарског краља. Само један србин Ђорђе Бранковић у граду Ђули противио се томе, држећи се постојано на царској страни.

И ако су ердељске војводе називали се господарима Баната, то је ипак био Банат у рукама Срба и Влаха,

јер су они били једини становници банатски, дуж Ердеља Власи, а на западу и југу живљаху Срби.

Поменуте године (1605) Срби и Власи под вођима Кончијеном, Барбијаном војевали су противу Бочкаја и његових приврженика.

Исте године отлично војеваше Срби у околини Беча.

А на име осветлаше образ Срби у одбрани града Пожуна, где су коначно одбили све нападе Бочкајиних приврженика. У том жестоком боју погибе славни јунак Сава Тамишварац, који бејаше вођ српски, и у војеној струци веома искусан.

У ово исто доба бориште се Срби под неким Србином Милошем, који бејаше капетан у Папи, они освојише тврдиње Важон и Шимег.

Већ смо говорили о том како су Срби из Македоније, Старе Србије и Босне још у XV веку населили од Турака опустошену Славонију и Хрватску.

Од тога времена све једнако досељаваху се Срби на исто земљиште.

Под Максимилијаном II, а још више за владе Рудолфа II, под својим вођима Вуковићем и Бејашиновићем, дошло је више иљада српских породица из Босне.

Овом приликом дошао је и митрополит Гаврило са једно 70 калуђера из манастира Сремиља из околине бихачке.

Митрополит са калуђерима настани се у манастиру Марчи. Рудолфу су ови Срби таман били добро дошли, јер од Луторана у Штајерској и Аустрији, а тако исто и од реформатоваца и устаника мађарских бејаше ћесар веома притешњен.

Рудолфу дакле бејаху ови српски гости веома мили, јер је у њима добио добре и верне војнике.

Зато их године 1578 обдари великим повластицама, које бејаху написане у повељи, познатој под именом Прукер-Либел (Brucker-Libell).

У ово време бејаше поглавар ових граничара и обркапетан у Жумберку (Sichelburg) Даја Деспотовић (црте живота народа српског, Стојачковић на стр. 20).

Бартенштајн (у гл. I на страни 10 и 11) говори о поменутој Прушкој Либели, и вели, да се Срби обвезали: „да ће бранити и чувати границе аустријске."

Они су од тог доба војевали на бунтовнике Мађаре и на Турке, који су помоћу Мађара овладали великим делом краљевине Угарске.

Срби су непрекидно своју дужност чинили, и баш су тога ради награђивани од Фердинанда I господским слобоштинама и повластицама.

Становници вараждинског и горњо-карловачког ђенералата ишли су дакле баш љуцки на руку Фердинанду II у аустријским (тридесетогодишњим) ратовима противу реформације.

Овај је господар сваком приликом показивао за ширење католичке вере и противу кривовераца (протестаната) већу ревност но његови предци.

То се међу осталима и сада споменути граничари, (које већ онда неправилно називаху Кроатима), рад католичких попова омразише са свима кривоверцима.

Овима бејаше препуњена краљевина Угарска већма но до сада, и то до времена, кад су Турци од опсаде бечке одбијени, и до познијег успешног и победама оби-

латог војевања за време његовог величаства покојнога Цара Леополда . . . .

Колико су сами бечки владари а и њихови чиновници поштовали уговором освештане повластице српске, видећемо доцније у течају наше историје.

За владе Рудолфа II најзнатнији је догађај у Мађарској Бочкајев устанак.

Ми смо о том већ говорили, још имамо да наспоменемо, да је султан Ахмед I изазвао овај устанак и свом снагом потпомагао, да поврати у Угарској стари уплив, који су Турци под великим Сулејманом и под сином његовим Сулејманом II уживали.

Под Селимовим насљедницима у течају последњих 30 година (1574 — 1603) веома је опао био уплив Турака у Угарској.

Ахмед I користећи се неспособношћу Рудолфа II, а с друге стране незадовљством угарских протестаната и славољубљем енергичног војводе Бочкаје, објави рат бечком ћесару,

У тој цијели прогласи Бочкајију за краља Угарског. Бочкаји војеваше са великим успехом противу Рудолфа II, и допрьо је био до самих зидина бечких.

Велика и јуначка помоћ и пожртвовање Срба и осталих Словена, који помагаху, и брањаху интересе бечког ћесара, бејаше узалудна, јер је овај ћесар био посве немоћан, неспособан и немарљив, а државом управљаше фанатична католичка поповштина.

Још уз ове немире у Угарској дођоше и преходнице будућег несрећног верозаконског немира у Германији,

Под Максимилијаном посејано је семе великом раздору, под Рудолфом дође готово до своје зрелости, да ужасним и несрећним плодом уроди.

У таквим одсудним и опасним околностима договоре се браћа и рођаци Рудолфови, ерцхерцози аустријски, и реше (1608 и 1609), да се влада над Угарском и аустријским наследним земљама од Рудолфа отргне и преда у руке његовом брату Матији.

На две године доцније (1611) одузму Рудолфову и Ческу, коју он највише љубљаше, и где је сав свој живот проводио у друштву са славним астрономом Тихо де Брахом.

По свој прилици отео би био Матија од свога брата и царску круну, но Рудолф II од жалости и јада на скоро умре (1612).

Матија, као краљ од Угарске, други, није за дуго уживао насилно отето господарство.

Он је већ од више година још за живота брата свога био главни управљач војске у Угарској, те се може њему приписати и закључење мира, који је са Бочкајијом у Бечу, а са Турцима у Житваторогу на 20 година уговорио (1606).

Бочкаји буде признат за господара од горње Угарске а протестантима одобрена слобода верозакона.

Но Бочкаји још ове исте године умре изненадно, по Мађарским писцима по свој прилици у слєдству Матијиног чисто аустријског државног начела „sic ratio Status exposcit.“ (Ajtay Sámuel világ tört. II књ. стр. 87),

Матија II за живота свога брата, док се није докопао власти и круне, показиваше се веома толерантан према протенстантима у Чешкој и Мађарској.

Но доцније пошто се зацарио, окрене ћуд, показа свој прави облик и посведочи, да је прави ученик Лојолин, и затуцани римокатолик.

Рудолф бејаше издао Чесима тако звано вла́далачко писмено (Majestäts-Brief), а Матија погазио беше овај уговор у корист католичких попова.

Чешки протестанти поднеше протест противу повреде уговора, но узалудно, јер их Матија опоро одбије и припрети казном.

Чеси огорчени оваким поступком, 13 Маја 1618 листом се подигну, и под својим вођом грофом Турном упуте се у прашки дворац, и омражене царске саветнике Мартиница и Славату баце кроз прозор на поље.

За тим одреде привремену владу, протерају јежовите из Чешке, и закључе устанак у Чешкој, Моравској и Шлеској.

Војсковође Турн и Мансфелд прикупе оружану силу, протерају ћесаровце из све три области и упадну у Аустрију.

Звека оружја и усклици усташа допреше до самих зидина ћесареве престолнице.

И умирући ћесар Матија мораде чути глас увређеног народа, и у страху од освете гажених поданика уз молитве својих пријатеља јежовита испусти своју грешну душу.

У сред ове грозеће опасности Фердинандо обседнут у својој престолници од усташа, презреп од Мађара, Чеха и од Аустријанаца, шта више и од самих Бечлија у свом дворцу нападнут, придође му помоћ од католичке лиге и од србских војсковођа.

Тешком муком ослободи се од чешких устаника, буде изабран упливом лиге за цара немачког.

Чеси изабраше по несрећи неспособног пфалцког кнеза Фридриха за краља, у надежди, да ће наћи помоћи у свога таста Јакова Стуарта краља енглеског.

Но је овај избор за Чехе посве несрећан био. Јер је Фридрих био неспособан, млад, неразборит и не бејаше дорастао, да управља једним узрујаним народом.

Узалуд бејаху Чеси одушевљени и опојени духом најблагороднијег патриотизма, поред неспособности владаочеве, мораху најпосле страдати.

Устанак Чеха не остаде усамљен. Године 1619 војвода ердељски Гаврило Бетлехен уговори савез са Чесима у одбрану протестанства.

Са 20000 војника продре до Пожуна, отме круну и крунисa се за краља мађарског (1620).

Међу тим помоћу католичке лиге, којој беше војсковођ Максимилијан кнез баварски, прикупи Фердинандо знатну војску и продре до Прага.

У околини Прага на Белом брду побише се обе војске, и на жалост буду Чеси коначно побијени од ћесароваца, а поглавито са издајства и плашљивости мађарских војника, које је у помоћ Чесима послао био Бетлехен.

Освета ћесарева и католичке лиге бејаше превазишла границу човечанског достојанства.

Дивље чете ћесарове, вођене ужасним јежовитима у Прагу и у свој краљевини Ческој убијаше најбоље чешке патриоте на најгрознији начин.

Све што је и најмању успомену носило ческе прошлости, народног карактера, споменике литерарне, све је то уништила ова дивља осветољубна поповштина.

Народна вера, језик, понос све је то сада потонуло. и у течају времена, у крви народних мученика под рукама фердинандових најамника и католичких џелата.

На жалост наилазимо на саучешће наших Срба у овим грозним верозаконским бојевима, у безкрајном низу непрекидних бојева у свом течају несрећног тридесетогодишњег војевања.

Јадни наши предци борише се противу ових бораца за народну верозаконску и човечанску слободу, у корист самовољи и беснилу владалаца немачких, у корист обезчовечавајућем римокатолицизму, који се бејаше од толико столећа као вампир навалио на човечанство, да му изсише најбољу крвцу, и животну снагу, који га држаше у тами, глупости и варварству, да у њему задави сваки и најмањи покрет своме узвишеном позиву.

По сто пута су јадни и прејадни предци наши, јер помажући оним узорима деспотизма, сами себи сковаше ланце.

У заносу свог јунаштва не могаху предвидети, да ће они исти ћесари, које су они од коначне погибије спасавали, њих предати у руке оним истим гнусним јежовитима, који давише Чехе, и који ће и њима благодарити, на најнепоштенији начин за спасење римског католицизма.

Као што су Чехе и друге народе, тако ће и њих силом оружја терати у наручја том католицизму.

Као што су ћесари хуситске богомоље оскврњавали и рушили, тако ће и њихове храмове рушити, отимати, праотачку веру газити, и њихове попове протеривати, мучити и убијати.

И наши јадни предци не знаше, ди ће ови зликовци под образином светиње, својим несрећним католицизмом

окужити српски народ и поцепати, оца од сина, брата од брата очупати, и за столећа омразом окружити и раздвојити. Најзад мораде доћи до тога, да она зликовачка поповштина тамом заокружи наш јадан народ, и у мраку незнања и несвести столећима подржи.

Да је у место јунаштва и слепе верности, те јуначке српске главе просветлило било видело разума и свести, данас би човечанство благосиљало те јунаке српске, а српски народ већ одавна би отресао био ропске окове, и своју би самосталност на слободном српском земљишту насладом уживао.

Тридесетогодишњи ратови, ова црна успомена људских страсти, које су католички и протестанстки фанатици изазвали и распаљивали најнепоштенијим средствима, упропастише толике цветуће земље и градове, и поубијаше толико хиљада мирних и радених грађана и сељака. И у српском народу остаде од њих црна и ужасна успомена, што су ови пустошни ратови хиљадама српских синова упропастили и прогутали.

За оних 30 крвавих година све војујуће странке падоше у варварство, трговину, радиност, просвету уназадише за 100 година.

До ког степена варварства допадоше без разлике све војујуће странке, види се отуда, да су војници и једне и друге партије, најмирније грађане па и жене и нејаку дечицу на најгрознији начин убијали.

А најзад у течају овог ратовања и по свршетку, појавила се глад у тако ужасном облику, да су често родитељи своју децу својом руком убијали, да своју глад засите, мртваце и стрвине, па често и људе обешене или рањене прождеравали.

У Германији постојаше читаве чете, које хваташе децу и одрасле, убијаше их и једоше често и некуване и непечене.

Човек се мора ужаснути читајући овакве појаве, које учинише они, што казиваху, да се боре за науку Христову, који је људма проповедао само о узајамној љубави. Римокатолички попови нарочито јежовите, то су они зликовци, они изазваше све дојакошње ратове за веру, они су виновници толике проливене невине крви, рад њихова господарства. (Held und Korvin's Weltg. II Th. 536 S.)

Но је наш народ понајвише осетио зле последице оне несрећне и себичне политике, што је поникла из тежње црне католичке поповштине, да човечанство подчини својим себичним интересима.

Није могуће израчунити губитак српског народа за време ове епохе религиозног фанатизма.

Из оно мало бележака, што их имамо могли би приближно сазнати онај голем број Срба, који су по свој Германији војевали.

Само је под Валенштајновим ђенералом Исоланијом било десет хиљада Срба војника. Они су године 1632 Авг. 22 и 24 Шведе до ноге побили и њиховог ђенерала Банера, и херцега Бернхарда од Вајмера под ранама заробили.

Године 1626 Апр. 25 под ђенералом Валенштајном разбише код Десаве лутеранску војску (Лигу), коју предвођаше војвода Манфелд.

Под истим ђенералом год. 1631 Септ. 17 ударе на шведског краља Густава Адолфа, град Подаљвиц запале, и многе топове узму, а Шведе побију и многе заробе.

Године 1633 Јуна 28, били су се са Шведима и пруским лутеранима код Олдендорфа, а године 1634 Маја 28 са Саксонцима код Лигница под ђенералом Колоредом.

Исте године Септ. 7-а у битки код Нордлинга јурише први међу Шведе, разбију их и заробе ђенерала Хорна.

Били су се даље код Рајнфелда (1638), Рајхенбаха (1639), Волфенбитла (1641), Тутлингена (1643), Јанковица (1645), Виртенберга и на другим местима.

Најзнатнија битка, у којој Срби бејаху под ђенералом Валенштајном, збила се 16 Новембра 1532 код Лицена.

Ово је била најжешћа и најкрвнија битка у течају оних 30 година.

У истој битки погибе најзнатнији јунак и највећи владар свога доба Густав Адолф по сведочби новијих писаца немачких од руке једног Мађара.

По смрти шведског краља Шведи под ђенералом Хорном и Херцогом Бернхардом продуже рат до поразе код Нердлингена. У сљедству ове поразе Шведи године 1635-е 30 Маја закључе мир у Прагу са Фердинандом II и поврате се у своје оташтво.

Продужење убитачног тридесетогодишњег рата има се приписати министру Ришелију, који тада управљаше Француском.

Ришељи после поразе Шведа у Германији побоја се од свемоћног надмоћија Фердинанда II. И овај католички поп и министар католичког краља француског, из политичких узрока, жртвоваше интересе католицизма да понизи и побије голему моћ немачког цара, јер већ онда сматраху Французи величину и јединство Германије као опасно за величину француске државе.

Ови политични назори Ришелија бејаху узроком, што се овај опаки рат још за пуних 12 година продужио. У течају ових ратова умре Фердинандо II (1637), а наслeди га син његов Фердинандо III.

Оба ова догаћаја не бејаху од уплива на течај ових ратова. Промена владаоца није могла имати значаја на збиће догаћаја.

Прави виновници оновремене гнусне политике бејаху језовите, а њихна убитачна начела стајаху непромењена, и при промени владара.

Ми смо морали ову околност овде напоменути, што су са продужењем овога несрећног ратовања умножене и жртве, које даваше јадни и на жалост кратковиди народ српски бечким ћесарима.

Дознаћемо даље, да су ови француски политички назори до најновијег времена причињавали велике заплете и крваве ратове, у којима толике хиљаде српских синова угинуше за туђинске интересе.

Вестфалски мир године 1648-е ослободи свет од големих јада, што причинише тридесетогодишњи ратови.

Маћарски устаници још пре тога учинише мир у Линцу 1645-е.

По линцком уговору добише маћарски протестанти верозаконску слободу и друге законима саборским уговорене повластице.

Поглавити добит за протестанте бејаше, што им је ујамчено, да најважнија места у држави могу заузети, да могу своје школе подизати, и да сами својом црквом и школама управљати могу.

Ова је повластица понајвеће користи допринела протестантима, а посредно и маћарском живљу у Маћарској.

И Срби у вараждинском и горњокарловачком ђенералату добише неке повластице.

На име године 1630 Окт. 5 добише сопствени земаљски устав, који је по том потврђен од Фердинанда III (1642), Леополда I (1659), Карла VI (1717, и 1737) и Марије Терезије (1742 и 1745).

По овом уставу стајаше Срби под својим властитим заповедницима, које је сам цар постављао и који су од њега непосредно зависили.

У административном погледу били су сматрани као особито политичко тело, које не подлежаше ни Угарској ни Хрватској. Под исту административну власт, дођоше доцније Срби из Лике и Крбаве.

Ове повластице чуваху јадни граничари у северинској старој српској цркви на звонари, која бејаше утврђена гвозденим вратима, и затворена грдним бравама.

Јадни наши дедови чуваху ову хартију са царским подписом, и мишљаху, да ће ова ништавна хартија сачувати обећана права.

Наши безазлени предци нису познавали карактере бечких ћесара, они су јадници веровали у ћесарове речи у њихове подписе.

Веровали су пак за то, што је у њих вера била јача од камена, што је реч јуначка у њих била светиња.

Нису знали, да је реч и вера и подпис бечких ћесара, као оно, што је написано на песку.

Њима не бејаше познато, да су бечки ћесари били само прости одзиви њихових духовних отаца јежовита, у којих је поглавито начело „цел освештава средства“ (finis sanctificat media).

Наши стари требали су, да се угледају на Мађаре, који се послужише за своје спасење свима и најподлијим средствима, са оружјем, са турским савезницима, са својим католичким и лутеранским јежовитама, а најзад и са љубавном оданошћу, услужношћу и са одушевљеним изразима према својим владарицама.

То су оне повластице, па које нападаше Мађари на доцнијим саборима, као што је у њиховом законику (Corpus juris) та њихова тежња јасно обележена у речима „Privilegia Valachorum cassentur“, (Да се повластице Влаха укину).

Племићи хрватски и староседеоци називаху Србе Власима, као и босанске спахије што и данас називају православне Србе Власима.

У време закљученог линцког мира бејаше војвода у Ердељу Ђорђе (I) Ракоци (1633 — 1648).

Овај војвода беше фанатичан калвин и шћаше Србе и Влахе да покалвини. Но се тој војводиној намери противио Јорест, митрополит ердељско-београдски, који забрани катихизис, што је написан по наредби Ракоциној у духу калвинизма.

Ракоци разљути се на Јореста, лиши га митрополије, а на његово место постави Стевана Симоновића (1643 — 1651).

Овај улизица пристане на Ракоцијев предлог и дозволи, да се печата нови завет на влашком језику у ердељско-београдској штампарији, и покуша по владаочевој жељи, да у место црквено-словенског језика уведе влашки језик.

Но Власи из мржње и неповерења према Ракоцији, противе се том покушају, јер се њихови свећеници од старина служише словенским језиком.

По сведочби Салајије (стр. 15) до године 1656 не имаше Срби владику, но је православном црквом управљао калвински суперинтендент (црквени поглавар).

Поменуте године бејаше поглавар свију православних цркава неки Ђорђе Чулаји калвински суперинтендент. По препоруци овога Чулајије тадањи војвода ердељски Ђорђе II Ракоци, повељом својом од 1656 Дек. 28-ог, потврди за владику Саву II Бранковића.

У тој повељи вели Ракоци о владици Сави, да му је препоручен од пречасног Ђорђа Чулајије, свију православних (ортодокс) цркава суперинтендента и предикатора београдског.

Даље вели, да је Сава скроман, примерног живота и научности, и да га са тих отличних својстава поставља за владику Грка, Срба и Влаха у Ердељу и у деловима Угарске, што беше под Ракоцијом.

Салаји вели, да је упливом овог Чулајије учињено, те су црквене књиге на влашком а не на словенском језику печатане, и да је на истом језику и литурђија држана. (Szalay страна 16, Раић IV. страна 272, и Српски Љетопис 1841 I св. 129 — 135 страна).

Поменути владика Сава II беше од племена Бранковића и доселио се у Ердељ из Јенопоља.

Сава је том приликом довео и свога брата Ђорђа, који је доцније важну но жалосну улогу изиграо у Српству (рођен 1645).

Године 1662 године владаше у Ердељу кнез Михајило Апафи, он заволи Ђорђа, који говораше турски, и прими га за писара. Доцније (1663) пошаље га кнез Апафи у Цариград, као помоћника ердељском посланику, који је султану предавао данак.

Овом приликом упозна се Бранковић са аустријским послаником Симеуном Ремингеном а доцније Кристофом Киндсбергом.

У то доба, видећи Аустријанци голему корист, коју имаше од Срба у њиховим ратовима, почеше преко поменутих дипломатичких агената својих, да буне Србе противу турских султана.

Аустријској дипломацији таман је добро дошла личност Ђорђева, као потомка Бранковића. Они употребе гадну игру, да постигну своје опаке умишљаје.

У то доба враћаше се са хаџилука пећски патријарх Максим. Он дознаде, за обећања, која чињаше аустријски посланик у име Леополда I. Обећаваше пак, да ће Србима помоћи, да ослободе своју стару отачбину од турског господарства, ако пристану уз аустријску војску.

А у исто време дознаше од посланика аустријског, да је Ђорђе потомак српских деспота.

Патријарх Максим праћен од посланика Кундсберга оде у Једрене, и тајно у присуству неких српских властела и пред именованим царским комесаром венча и миропомаже Ђорђа, као будућет деспоту српског год. 1663.

У овом достојанству потврђен је Бранковић нарочитом повељом (од 7-ог Јуна 1683, и 28 Септ. 1688) од самог Леополда I.

У истој повељи вели: „Te Georgium Brankovich — in haereditate praesepecificatorum Herczegovinae, Syrmiae et Joannopolis (in qua nimirum Wlaskae t Batska continentur) districtuum confirmandum — esse duximus.“

„Тебе Ђорђа Бранковића у наследству предозначених округа Херцеговине, Срема и Јанопоља (у ком се

Влашка (Банат — и Бачка садржава) потврдити за добро налазимо.“

И патријарх Максим и Ђорђе Бранковић, као људи невешти у политици, вероваху у царска обећања и подигоше доцније Србе, да са ћесаревом војском противу Турака војују.

Од тога доба Ђорђе Бранковић ступи у свезу са Аустријанцима; одлазио је више пута у Беч ћесару и с њиме се лично договарао о предузећу противу Турака.

Године 1668-е путоваше Сава са својим братом деспотом у Русију, где су од цара Феодора III веома одлично примљени.

Пошто се вратише са свога пута, упливом фанатичког калвинског суперинтендента Тофеја, допаде Сава у тамницу, где га у највећим мукама држаше, а најзад га и погубише. Ђорђе једва могаше измаћи од гоњења кнеза Апафије у Трговиште, од куда после оде у Цариград (1681).

Да би остали у свези са историјским догађајима, продужићемо говор свој о Турцима.

За све време тридесетогодишњег рата, владаше Турском неспособни и мекушци султани, те су за ово време аустријски владари бар од ове стране мирни били.

Тек год. 1648 и то упливом ердељског кнеза Ђорђа II Ракоције, пошаље овом помоћну војску султан Ибрахим (1640 — 1648).

Но Фердинандо у исто доба заузет у Германији, уступи Ракоцији неке области у Угарској, и закључи мир (1645) са Ракоцијом и Ибрахимом.

Године 1648-е побуне се Јаничари, ухвате Ибрахима и задаве га, а на његово место прогласе за султана његовог малољетног сина Мухамеда IV (1648 — 1687).

Фердинандо III, по смрти Ђорђа II Ракоција, и за времена малољетства Мухамеда IV, владао је мирно до 1657. Његов син Леополдо I, још 1655 круниса се за краља угарског, сад наследи и царску круну (1657 — 1705).

Са Леополдом I, који је 48 година управљао судбином аустријског царства (као краљ угарски 50 год.) морамо се ближе упознати, што се за време његове предуге владе, збили најважнији и најкобнији догађаји у историји аустријских Срба.

Леополдо I бејаше од природе слабо обдарен физичким и душевним својствима. Он бејаше омален, болешљив и веома плашљив човек, као владар набусит а при том нерешителан и нерадан.

Васпитан за попа, тек по смрти свог старијег брата Фердинанда IV, отргнуше га са предузетог пута, ал' не могоше га више васпитати за достојнога владара.

Леополдо бејаше превећ подчињен упливу католичке поповштине и јежовита, који њега обдржаваху у вечитом страху од Бога, каквог му они створише.

За целога свога живота живљаше, као неки калуђер, пет и шест пута на дан иђаше у цркву, и сваки дан се исповедаше својим поповским управљачима, који његовом савешћу управљаху, као механичар автоматском лутком.

При том је био веома сујетан, он шћаше да буде прва личност у хришћанству, најмоћнији монарх.

Поглавита му тежња бејаше, да све подчини господарству католичке цркве, а у држави да утврди апсолутно господарство.

Жељаше Леополдо, да се о њему по свету говори, као о Лудвику XIV. Но за таква предузећа бејаше његова душевна моћ сувише мајушна, немаше енергије, по-

стојанства, стварајуће моћи, да према величини своје сујете одмери и израчуна и велике планове. (Held und Corvin Weltg. стр. 636—637 II. Bartenstein гл. I стр. 13).

Није могуће говорити о Леополду I, да неспоменемо његова два савременика Лудвика XIV краља француског, и Махмуда IV султана турског. Сваки је од њих дуго владао, Лудвик XIV, 54 год. Леополдо I, 50, а Махмуд IV, 24 год.

Лудвик и Махмуд имаше изредне и даровите учитеље Мазарина и Ахмед Киприлију, врх тога бејаху оба од природе веома даровити.

Леополдо I имаше за учитеље језовите, да је и од природе био обдарен најодличнијим својствима, ови себичњаци својим васпитањем угушили би били и највећи дар.

И ова три човека окреташе свет по својој вољи, и дадоше правац савременом нараштају, а на име Лудвик XIV, беше творац оној политици, која је јевропски свет покретала до конца XVIII века.

Познавајући поглавите факторе, који су покренули догађаје, о којима ћемо сада говорити, прећи ћемо на појединости ових важних догађаја.

У вртлогу ових светских догађаја не малу улогу изиграва и наш многомучени народ српски, гине и крв лије за ову политичку машту, за туђинске интересе.

Султан Махмуд IV, бејаше таман навршио 22 год., млађан, енергичан и опојен духом негдашње турске славе, нестрпељиво чекаше тренутак, да покуша своју снагу са својим хришћанским комшијом Леополдом I.

И заиста му се покаже прилика у ердељским заплетима. Две странке, аустријска и турска, по смрти Ђорђа II Ракоције, заваде се око избора новога кнеза.

Аустријска странка изабра Јована Кемењију, а турска Михајла Апафију.

Кемињи на скоро погине (1662), Апафи, да би се од навале Аустријанаца одбранио, позове у помоћ Махмуда IV; и султан одмах притече у помоћ Апафији.

Године 1663 одпочну се они значајни исламски ратови, који још једном загрозише и застрашише хришћански свет. За кратко време преплави Махмуд големом војском (150000) сву Угарску.

На челу турске војске стајаше прослављени велики везир Махмуд Кипризлија. Ћесареву војску предвођаше славни Монтекукулија, и бан од Хрватске Никола Зриновић.

Под градом Острогоном на Дунаву претрпеше ћесареве војсковође поразу, и повукоше назад од реке Рабе.

На глас ове поразе притекоше германски владари у помоћ ћесару. Шта више и сам Лудвик XIV послао беше свом противнику Леополду у помоћ 4000 војника, под ђенералом Колињијом.

Код св. Готхарда на рјеци Раби угледаше се два велика противника Монтекукули и Махмуд Кипризлић.

Обе војске бише се с највећим фанатичким одушевљењем, и најзад буду Турци и њихови савезници Мађари коначно побијени, турска и мађарска војска на све стране растурена.

И ако је ћесарева војска одржала сјајну победу, Леополдо зазирући од Лудвика XIV, пристаде на мир, који му понудише Турци, и потврди у Вашвару 1664 примирје на 20 година.

И ако је Лудвик XIV помогао Леополду I у поменутом ратовању противу Турака, то се у посљедицама

може увидети, да је он своје људе у Угарску слао из политичких узрока.

Његова цијел бејаше, да се Французи што боље упознају са маџарским великашима, с којима се бејаше већ тада договарао и на устанак противу Леополда подстрекавао.

И непрође три године од вашварског мира, а склопи се завера од маџарских великаша противу краља Леополда.

На челу завере стајаху палатин маџарски, гроф Фрања Вешелењи, оба брата грофови Зриновићи Петар и Никола, гроф Надажди земаљски судија, Фрања Франкопан, млађани Фрања Ракоци, и многи маџарски великаши.

Завера бешескована у тренчинским бањама (1667) у договору са ердељским кнезом Апафијом и Лудвиком XIV, који завереницима обећаше помоћ противу Леополда.

Но поглавице завере палатин Вешелењи, још утечају договора изненадно тешко оболи, и на исповести својој искаже сав план и имена завереника своме духовнику језовити.

Овај достојни син Лојолин одма похита у Беч Леополду и открије заверу, а у исто време и кнез Апафи подкаже Леополду заверенике.

Завереници буду сви до једнога похватани, у Винернајштату и у Бечу погубљени (1671).

Леополдо огорчен овом завером маџарских великаша, а и подстакнут од језовита, уништи маџарски устав, уведе апсолутну владу и прогласи у Маџарској опсадно стање и заведе војничке судове у Кошици и Ердељу.

Ти судови осудише до 300 великаша и племића на смрт, а неке на вечиту робију. За тим доведе у Угарску немачку војску, да би охолу маџарску аристокрацију сломио.

Но свеколика строгост Леополдова немогаше сломити у мађарским великашима склоност на побуне и одвратност спрама хабсбуршке династије.

На челу незадовољних племића, помоћу Пољака и Турака, продре год. 1681-е Имре Текелија у горњу Угарску, и подигне Мађаре на устанак противу краља Леополда.

Године 1684 упливом Лудвика XIV и на позив Мађара, који Текелију избраше за кнеза од Угарске, пошаље Махмуд IV 300000 војника, под чувеним великим везиром Кара-Мустафом, у помоћ мађарским устаницима.

Леополдо, још прије тога извештен од деспота Ђорђа Бранковића, учини савез са краљем пољским Јованом Собјеским и Млечићима противу Турака.

Мљечићи пошаљу му 15000 Срба приморских ускока, а Собјески похита са 30000 Пољака ћесару у помоћ.

Под немачким ђенералима бејаше више хиљада Срба, који су ћесаревој војсци за време обсаде Беча велике услуге учинили.

Леополдо бејаше уплетен у тешке ратове са Лудвиком XIV. С тога му бејаше и слаба помоћ од Немаца противу Турака. По томе је највећу помоћ имао Леополдо од Словена: Пољака, Чеха, Словенаца, Срба и Хрвата.

Још небејаше се ни прикупила војска у помоћ ћесару, а Турци под Кара-Мустафом бејаху већ допрли до зидина бечких.

Леополдо бејаше измакао у Линц, и оставио своју престолницу, да је туђинци одбране и спасу.

Велики везир обседне Беч са свију страна, и малена посада под ђенералом Старенбергом, после 18 напада

била би јамачно подлегла овој непрекидној навали, да није Собјески у најодсуднијем тренутку приспео у помоћ.

Но при свем том, јамачно би посада малаксала била, да није Србин Григоријевић кроз турску војску преобучен дошао био у Беч, и о доласку Собјесковом известио Старенберга. (Serben und Croaten Antheil an den Öster.-Türk. Kriege стр. 5 — 21)

Дан 10-и Септ. 1683 освану за Бечлије у страховању, ал' је омркао у највећим усклицима радости ослобођења. Голема турска војска бејаше коначно поражена, но је ту горду силу смлавила снажна рука Словена.

Собјески са својим јуначким Пољацима и осталим Словенима спасао је Беч, ћесара, и Германију за на век од Турака. (На сто година доцније праунука Леополда I, потписаће акат о деоби Пољске. Јадни Пољаци још и данас верују у поштење бечке владе, и у туђинску помоћ!)

Цео турски стан са 300 топова, 1500 чадора и све благо великог везира паде у руке победиоцима. Десет тисућа турских лешина покриваше брда и долине у бечкој околини, а још толико изгибоше у бегању кроз Угарску до Будима.

Огромне бејаху посљедице од ове победе под Бечом, јер још у течају год. 1683 освоји ћесарева војска под херцегом Карлом Лотриншким цео западни и северни део Угарске до Будима.

На глас турске поразе изневерише кнез Апафи и његови Мађари турског цара, и пређоше на страну победиоца Леополда, противу кога су пре тога с највећим огорчењем војевали.

Године 1684 уговорише Мљечићи савез са Леополдом, и отпочеше на суву у Албанији и Мореји војевати по-

моћу Херцеговаца, српских приморaца и брђана, а тако исто и на мору са великим успехом.

Херцег Карло Лотриншки, 2 Септембра 1686, освоји Будим, у течају 1687-е сву јужну Угарску, а године 1688-е помоћу Срба и Београд.

Док је царска војска у овом крају угарске срећно успевала, дотле су српски граничари из Славоније и Хрватске са својом приморском браћом у Босну упали и и велики део заузели.

Таквом срећом војеваше Срби, у Далмацији, коју су сву са приморјем од Турака очистили и Дубровник заузели.

У течају ових великих ратова поменусмо, да се склопио велики савез средњојевропских владара.

У овај савез противу Турака приступио је и руски цар Федор III (1677).

Године 1680 мир у Раджину, прекиде за кратко време ратовање Руса и Турака.

Пошто Турци брзим напредовањем ћесареве војске потиснути бише из Угарске, то је руска влада из нова приступила у велики савез (1687).

Русијом управљаше у то време, велика кнегиња Софија сестра Федора III, а кћи цара Алексија.

Но је ово ратовање одвећ лабаво вођено због раздора у царској породици са омразе упрвитељке Софије и млађаног цара Петра.

Овим победама ћесареве војске, у којој беше преко 20000 Срба и Хрвата, задобио је баденски херцег сву Угарску, Срем, Славонију, Хрватску, Банат и Ердељ.

Од како допаде круна Угарске Хабсбурговцима, први је Леополдо, који се могаше назвати господаром и кра-

љем Угарске, јер су све области Угарске дошле у његове руке.

Јунаштву својих народа, а поглавито Словенима има благодарити аустријски дом за све војне успехе и за утврђење краљевског престола у Угарској.

Мађари, ови прастари противници хабсбуршке династије, неби никада дозволили, да ова династија дође на угарски престо, а још мање, да се на њему утврди.

Као што видесмо до јако, Мађари се све једнако борише противу ове династије, шта више помоћу Турака служише се, да хабсбуршку династију из Угарске истисну.

Словени су дакле, а поглавито Срби и Хрвати, који по својој несрећи утврдише моћ и славу аустријском дому.

Но Леополдо I небејаше довољан, што је поништио турску силу и чету угарских устаника, но једним ужасним примером шћадијаше, да застраши за навек Мађаре од покушаја на устанак. У Прешови (Еперјеш) подиже револуцијони или крвнички суд. И година 1687-а остаће у ужасној успомени код Мађара. Именом ћесаревих ђенерала, Карафе, Хајстера и других страшила, још после 100 година плашише матере своју децу.

Више хиљада Текелијиних привржeника изгинуше у Еперјешу пресудом крвничког суда, који је за годину дана из дана у дан непрекидно вршио своју ужасну улогу.

Оне исте године позове Леополдо земаљски сабор у Пожун, где принуди застрашене Мађаре, да се за навек одрекну права слободног избора и права на оружани одпор, што имаху Мађари, по тако званој повељи „златној були“, још од времена Андрије II.

И тако признаде сабор угарски од год. 1687-е неограничено право насљедија аустријском дому. На истом

сабору буде крунисан Јосиф I, као први насљедни краљ Угарске.

Мађарски историјописци представљају овај историјски догађај у другом виду, у тој намери, да закључак поменутог сабора неизгледа као изнуђен, но као дело маџарског лојалитета и оданости према владајућој династији.

Но за мало и видећемо, шта вреди та маџарска лојалност и оданост, коју су заклетвом заверили Леополду I као победиоцу, и свом наследном законом краљу Јосифу I.

То је давнашња политика била у Маџара, да већина диже буну противу аустријске династије, а друга мања странка, да се нађе у случају неуспешног устанка у околини краља и краљице, и да их умилостиви.

Ту политичку игру видимо, да изигравају Маџари све до најновијег доба.

Од какве би користи било за народ србски, да је умео у многим важним и одсудним тренутцима, кад бејаше светли дом у опасности, да одигра овакве вештачке улоге.

Заиста би се и ми налазили у друкчијим политичким околностима, нити би морали ишчекивати милости од сабора угарских глумаца.

Међу тим ратоваше ћесарева војска и у течају 1688 године са једнаком срећом. Ове године дође за војсковођу принц Јевђеније Савојски, који ће се доцније у небројним бојевима и победама прославити.

И у турској војсци учини се промена, нови велики везир Мустафа Кинризлић, подиже у маси мухамедовце и још једном их фанатиса, и ратовање одпоче повољније за Турке.

Истина, да су изгубили сву Мореју, коју отеше Млечићи помоћу српских и грчкиху скока. Но године 1689 из нова јуришом заузеше Турци српски Београд, и упадоше у Славонију, Срем, Бачку и Банат.

Ћесарева војска, већином Срби, прошле године под принцом баденским узеше Ниш, а ђенерал Пиколомини са српском војском допрео је био до Скопља.

Но у лето поменуте године (1689) Турци почеше напредовати, на једној страни бејаху Турци допрли до Осека, но ту буду одбијени; на другој страни преплавише и попалише Срем, Бачку и Банат до Тисе.

Све дојакошње напредовање ћесареве војске има се приписати саучешћу Срба, које је подигао био познати деспот Ђорђе Бранковић и пећски српски патријарх Арсеније Чрнојевић.

Ми смо већ пређе говорили, како је Бранковић постао деспотом, и како је деспот у Бечу са самим царем Леополдом I уговорио, да Србе противу Турака подигне и ћесареву војску сваким могућним средством подпомогне, кад ова на српско земљиште ступи.

Деспот Ђорђе Бранковић постаде бароном (7 Јуна 1683) а доцније (20 Септ. 1688), грофом угарским.

Но је Леополдо преко свога ђенерала Пиколоминија потајно уговарао био и са патријархом Арсенијем, мимо Бранковића, за рачун своје политике.

Нема сумње, да је још у оно доба било уговора између Леополда I и патријарха Чарнојевића, да деспота Бранковића уклоне с пута, а српском народу недаду више светског поглавара но калуђерског старешину, који цару неће бити опасан.

Ми ћемо овде речима самога Бартенштајна посведочити о шуровању и споразумљењу патријарховом са царском владом, да српски народ не добије светског поглавара.

Бартенштајн о томе овако говори (у књ. VI стр. 84, 85.) „Als unter des frommen Kaiser Leopold Regierung, die unter dem türkischen Joche seufzenden Illyrier (Serben) herüber zu tretten, und für die Christenheit zu streiten eingeladen wurden, hat man für Sie so grosse Achtung bezeigt, dass besagter Kaiser, um Sie nur zu gewinnen, nicht angestanden, ihnen sogar die Freiheit anzubiethen, einen eigenen Wojwoden zu erwählen, wo doch diese Freiheit überaus bedenklich, und der königlichen Oberbothmässigkeit, überaus abbrüchtig gewesen sein würde. Wie gefährlich ein solcher Wojwod ist, hat das durchlauchtigste Erzhaus zur Zeit, als Ferdinand I und dessen Gemahlin das Königreich Ungarn zugefallen, in der Person des Zapolya zur Genüge erfahren; und die nach Zapolya's Tode durch Wahl erwählten Fürsten von Siebenbürgen, haben ihm eben so vieles zu schaffen gemacht. Gleichwohl ist man im Jahre 1690 — — von diesen Betrachtungen um deswillen abgegangen, weil man sich von der zahlreichen Herübertretung der Illyrier (Serben) einen noch wichtigeren Nutzen versprochen hat, worin man sich auch nicht ganz geirrt haben mag."

„За владе цара Леополда I позивани су Грци (Срби), — и ако још нису били вешти у оружју као данас, да овамо (у Угарску) пређу. Толико су им онда показивали поштовања, да се поменути цар није устручавао понудити (anzubiethen) им и саму слободу, да бирају себи свога

војводу, и ако је ова слобода доста била опасна, и по краљевску врховну власт посве шкодљива. Колико је такви војвода опасан, то је пресветли двор у оно време, кад бејаше Фердинанду I и његовој жени припало краљевство угарско, у лицу Јована Запоље и сувише искусио. И они, по смрти Запоље и његова сина избором постали кнезови ердељски, и опет му доста јада починише. При свем том је у години 1690 — — — од ових посматрања одступљено из тог узрока, што се обрицаше од многобројног прелаза и сеобе Срба неке још веће користи, и у чему се и нису преварили.“

Да је бечки двор са патријархом Чрнојевићем договарао се и споразумео, како да Србима отузму и не даду светског поглавара, види се јасно из онога, што Бартенштајн у својој књизи на страни 108 казује овим речима:

„Es ist sehr gut gewesen, dass es hernach vom obigen Anerbieten (einen Wojwoden zu erwählen) abgekomen ist. — — — — — — — —

Hierzu hat nach allem Vermuthen der erste herübergetretene Metropolit Arsenius Chernovich, nicht wenig in der Absicht mit beigetragen, um das Verdienst der erfolgten Herübertrettung sich allein zuzueignen, und keinen Weltlichen an der Seite zu haben, der Sein ansehen verringern könnte.

Dem Hof war, alles wohlerwogen, damit sicher nicht weniger als dem Metropoliten gedient, da man diesen durch alleinige Sperrung der Temporalien weit leichter, als einem kriegs-

verständigen und eine zahlreiche Mannschaft commandirenden General, leiten lenken und in Zaume halten kann.“ — — —

Ал је врло добро било, што се доцније одустало од речене понуде, и тако у привилегијама није спомена било о бирању војводе. — — — — — — — —

А томе је највише допринео и сила припомогао први митрополит Арсеније Чрнојевић, у намери, да заслугу, што је прелаз (Срба) по жељи испао, себи самом присвоји, и да неима крај себе никаква светска човека, који би му част и славу (Ansehen) смањити могао.

Даље наводимо за доказ патријарховог властољубља, речи Рајића (прибавл. III. стран 335). Рајић износи писмо кардинала Колонића примаса Угарског и Маџарског канцлера, у ком одговара српској депутацији владици јенопољском Исајији Дијаковићу, капетану Пани Божићу, из Тителa, и Николи Фелдварији из Коморана, који долажаху у Беч, да се деспот Бранковић пусти из затвора.

„Ја господара Бранковића нисам ни затворио, нити га држим у затвору, већ његово избављење засада веома одуготеже с једне стране архијепископ, кога ви називате патријархом, с којим стајаше и г. Бранковић у сагласију (?) — — — — — — — — — — па би и ви сами, кад би се господар Бранковић ослободио, подигли рогове те како, као-год и у овим стварима, а ми то никојим начином неможемо допуштати у краљевини Угарској.“ — — —

Ова тежња митрополита, (да привуче сву власт у своје руке), кад се добро расуди, била је од големе користи и двору, јер се митрополита простим закраћењем светских прихода (Sperrung der Temporalia), далеко лакше водити, управљати и под уздом држати, но неког ђенерала (војводу), који уме да ратује и да управља, многобројним људством за бој. По томе не само да не треба кудити, но баш напротив треба хвалити обоицу искусних великих министара Леополда I, грофа Кинскога и грофа Штратмана, што су они умели смиреност (себичност) митрополитову окренути на корист држави, те су све допустили, што је доликовало таквој смирености, на тај начин одвратили су народ од неког предузећа, који би собом донели знатне заплете и закачке, рад чега нема се више икада бојати од ма којег митрополита.

Јамачно се не би могло икада постићи под војводама, па ни данашње силе поправљен (?!) стање и уређење код граничара.“

Ево сведочбе, како су кројили судбину јаднога деспота српскога, бечка влада и угарска дворска канцеларија, а на жалост и српски митрополит (патријарх), у оном тренутку, кад је овај народ своју крв пролевао за оне који га обмањиваше и вараше.

Сада да видимо, каква бејаше судба Срба под турском владом, како би дознали, да ли је било узрока, да Срби оставе своју стару отачбину, и предаду је туђинцима.

И у томе нека нам говори и сведочи Бартенштајн (гл. I стр. 12 и 14).

„Од Турака небејаху сметани у држању своје вере; и како се у Турској незна за племство, нити тамо место племића прост човек државне терете носи: то су Расци, Власи и Рутени имали тамо и у том погледу много веће угодности.

И по томе види се јасно, да они неби никада жртвовали своје благо своје добро, нити би себе и живот својих у пропаст залагали, кад би се побојали, или ма којим путем сазнали, да ће имати узрока стрепити, и да ће им се кратити оно под новим хришћанским господарима, што су под Турцима мирно уживали.

Тешко им истина бејаше гледати своје жене и кћери, како су кад и кад изложене страстима турских силеџија. — — — — — Али се све ово не може успоредити са вечитим губитком слободе своје савести, и своје свеколике хришћанске власти, (које трпише у Угарској пре и после себе) ни са злостављањем, којег се имаше бојати тек кад и кад (у Турској).

А у новој постојбини стрепише дан на дан непрестано и довека не само од краља, већ од свакога редом угарског спахије — Domino terrestri. —

Из ових поузданих навода видимо, какво је стање Срба било под Турском, а какво је било пре и после под аустро-угарском владом.

Да је оно стање под Турцима много боље било, но оно, што су Срби уживали под назови хришћанском владом угарских краљева, набуситог свештенства католичког и маџарских спахија.

Да нису Срби од аустриских ђенерала па и од својих себичних вођа подстрекавани били, да се нису листом дизали противу својих дојакошњих трпељивих господара, јамачно неби допали оног ужасног господарства мађарских католичких и калвинских попова бесних спахија мађарских, жупанијских и војничких самовоља.

По свему што смо до сада навели, смемо тврдити: да би за наше праоце много пробитачније било, кад би за све време оних крвавих и уништавајућих исламских ратова, или на миру седели, или неку малу помоћ дали Турцима противу назови хришћанских избављача.

Јер су ови само политичне спекулације водили са Србима, као што јасно показују дела и речи краља Леополда I његових ђенерала.

Каквих големих јада допадоше Срби, који одоше под закриље двоглавог орла аустријског, најбоље ћемо се уверити из акта, која сачуваше честити Будимци у својој архиви. (Ова акта одпочеће се печатати још у течају ове године, да служе за велику поуку српском народу).

Ми смо више горе навели речи славног Бартенштајна, из којих јасно видимо, како је Леополдо I примамљивао српске вође, а преко њих и народ српски на устанак противу Турака.

Леополдо им обрицаше слободу, да бирају свога војводу, да слободно уживају веру, језик, своје обичаје, да неплаћају данак католичким поповима, да недођу под мађарске спахије, и још многе друге повластице.

Но је све то било лаж и обмана, јер су и сами бечки министри Кински и Штратман радили сасвим противно царским обрицањима.

Угарске власти, војнички заповедници а нарочито католички јепископи, не штоваше наредбе краљеве и на очиглед газише не само обречене привилегије, но и сва човечанска права.

Бартенштајн вели (у гл. III. 26 стр.) „Краљевска је власт у Угарској била врло слаба, те их (Србе) није могао одбранити противу злостављања спахија (Dominorum terrestrium) и од варошких власти (Magistratuum Locorum), којих је доста било, и повећаше омразу са обадве стране.

Сва дакле обрицања царева и све привилегије беху само од аустро-угарских министара, јежовита, маџарских попова и великаша вешто искомбиновани мамац, да Србе привуку у Угарску, да њима населе пусте области између Дунава, Тисе, Мароша, у негдашњој Угарској, а тако исто и да населе оне големе пустолије између Драве, Дунава и Саве.

Маџарска властела и бискупи католички требаше мужике (jobbágy поданике), који ће знојем са свога чела њих готоване хранити.

А цар требаше јевтине војнике, јер је на одбрану Аустрије, Штајерске Крајнске од турског напада, до доласка Срба у Славонију, аустријска влада трошила годишње милијун и триста хиљада форината, а не могаше сачувати да Турци не продру, пљачкају, робе, секу њихове љубазне Немце. Прегледајмо сада и савесно оценимо све околности у којима живљаху Срби у Турској а доцније у Угарској: видећемо, да су Срби по речима Бартенштајна и других историјописаца, уживали под турском владом слободу вероисповеди и народности, а да су под аустро-угарским господарима

до крајности гоњени били због вере и народности.

Даље дознаћемо, да Срби под турским господарима не бејаху под спахијама и владалачким камарама, а да су горко стењали под мађарским спахијама, и да су католичким поповима морали давати десетак, и ако је изрично у привилегијама условљено било, да не дођу под власт спахијску, и да не морају давати поповима десетак.

Знамо и то, да су код Турака само мухамедовци војевали, а под новим хришћанским господарима мораше Срби готово сви војевати противу свију непријатеља ван земље, а код куће своје, дању и ноћу, противу Турака бранити земаљске границе о свом трошку.

Не налазимо случаја, да је турска влада Србе расељавала и земље им распродавала туђинцима и ако су се Срби непрекидно са Турцима крвнички тукли.

Напротив је аустро-угарска влада, нарочито упливом мађарских земаљских сабора, не само земље одузимала, но и ова српском крвљу откупљена земљишта немачким дошљацима продавала, а заслужне Србе са њихових огњишта протеривала у Русију.

Сећајмо се оне големе несреће, коју је због сеобе једног дела остали део Срба претрпео од Турака после карловачког мира.

Познато нам је на жалост, да су Турци толико хиљада српских породица поклали, српске пределе попалили и опустошили, и арнаутским племенима населили. А што је најгоре било, турска влада огорчена издајством Арсена III патријарха, укинула је столицу српског патријарха у Пећи, а српску цркву подчинила грчкој патријаршији у Цариграду.

Од тога несрећнога доба дочека јадно и клето Косово, да се Арапи и Арнаути по њему шећу, а Срби добише у грчким владикама горе зулумћаре, но што су најжешћи мухамедовци икада били.

Жалосне последице оне несрећне сеобе допиру чак и до наших времена. Јер би српски народ бројао за много милијуна више но сада, српски народ био би концентрисан у једној маси, и кад би куцнуо час слободе, чуло би га сво Српство, и једним снажним ударцем срушило би стољетне ланце робовања.

Свему овоме додајмо још, колико су Срби злостављени, апшени, убијани због своје вере, како их је гадна политика унијаћења политички поцепала и отуђила од своје народности, а туђе народе нарочито опале Мађаре оснажила овим ренегатима, који бејаху гори но потурице, јер су ови задржали свој прадедовски говор.

Кад сву црну судбу пресељеника Срба сазнамо, можемо ли а да горко не уздахнемо и осудимо себичност а од чести и глупост патријарха Арсенија Чрнојевића и деспота Бранковића, а и осталих деспота из ове несрећне породице, што изведоше толику гомилу својих сународника са земље њихових праотаца у туђинство.

Та боље би било, да су сви изгинули на светој својој земљи рођеној, но што су пустили, да туђинци газе гробове и свете споменике њихових предака.

Зар их је боља судба чекала у туђинској земљи, коју су они морали својом крвцом стопу по стопу од Турака отимати? Најзад их аустријски владари и протераше са њихова нова огњишта у туђинство, а њихове земље продадоше немачким готованима.

Бечки ћесари подчинише велики део народа бесној олигархији маџарској, која за то бејаше награђивана, што је кроз 200 година ишла да протера и уништи ону исту династију, која их је награђивала, а верне Србе своје браниоце, издајнички продавала, овим лукавим олигархама маџарским.

Несрећна властела српска носи на својој души потоцима проливену крв својих сународника за њихову себичност и за интересе туђинских деспота.

Српска крајина, та крвава кошуља српска, ова гомила српских јунака и највећих мученика, због себичности оних вођа, столећима мораше носити крст свој мученички, нит' се могаше смирити дању ни ноћу, па до данас пролива своју крвцу за оне злосретнике, који су њихове дедове у течају времена као робље продавали Маџарима.

Ово смо све морали навести пре, но што ћемо причати право збиће ове шесте и највеће сеобе српске на ново несрећно и крваво земљиште угарско.

Казали смо, да се са сеобом Срба свршава последњи и жалосни период у историји аустријских Срба. На свршетку овога периода показали смо чиниоце управо злочинце велике сеобе Срба.

Сад имамо још да споменемо услове сеобе, који су у тако званим привилегијама написани, но ћемо најпре говорити о судбини последњег деспота српског Бранковића.

Ми смо наспоменули, како је ратничка срећа изневерила ћесарову војску, по смрти ђенерала Пиколомина (1689 године).

Узрок тој несрећи аустријској бејаше разузданост немачких војника, који под ђенералима Карлом холштајнским а доцније под Штрасером сурово и нечовечно

поступаше са хришћанским становницима у Старој Србији, Албанији и Босни.

Због разузданости војске и војсковођа, мораде ћесарева војска напустити све српске крајеве.

На глас да ћесаревци измичу, застраши се патријарх Арсеније и побоја се за своју главу, јер је знао добро, да ће га Турци с правом погубити, због његова шуровања са ћесаром и његовим ђенералима, и због издаје свога господара.

Ал' не хтеде злосрећник, да сам собом и са неколицином својих присталица пребегне у Угарску за својим пријатељима. Но из себичности наговори јадни народ, да на своју голему несрећу пређе у Угарску.

Четрдесет хиљада српских породица (преко шест стотина иљада глава), оставише своје куће и кућишта, своја добра и гробове својих праотаца.

Ови јадници надаху се, да ће на оној страни затећи свога деспота Ђорђа и његову војску. Јадници незнадоше, шта је подла политика са њиховим деспотом учинила, а патријарх Арсен мудро ћуташе и ником неказиваше, и ако је знао за судбу јаднога Ђорђа.

Има неких писаца, који би хтели да оправдају злочинство, које је учинио патријарх Арсеније III својим савременицима и свом потомству за на век.

Правдају га са позивницом и повељама, које посла Леополдо I по јанопољском владици Исаији Дијаковићу, кога је патријарх ради тога у Беч послао.

У истој повељи обричу се српском народу златна брда, ако пређе у Угарску.

Ћесар обрече Србима заклон, слободу вере, и слободу да бирају себи војводу, уз то обрече, да ће им по свр-

шетку рата дати такву политичку организацију, која ће их задовољити.

Ове жртве подле шпекулације населише се у Срему, Славонији у околини Будима и Свете Андрије, ови насељеници добише прву привилегију 20-ог Августа 1690. Садржај ове привилегије саопштићемо доцније у поглавитим тачкама.

Сад ћемо да опишемо судбину последњег деспота српског Ђорђа Бранковића.

Знамо, да је Ђорђе са самим ћесарем у Бечу лично уговорио начин о заједничком нападу противу Турака.

И деспот је одржао своју реч на велику штету српску. Како је ћесар своју реч одржао, видићемо из његових својеручних писама и кореспонденција, које вођаше с маркграфом баденским. (Serben und Croaten Antheil an den Öster. Türk. Kriegen стр. 99, 100 и 112).

Писмо маркграфа је из главног стана царске војске, код Липове на један сахат од Смедерева 26 Јула 1689 године, и овако гласи:

„Неки Бранковић шиље на све стране по вилајету многе расписе, којима хоће да побуди народ на оружје, и жели да их себи привуче.

Он се издаје за природног и наследног господара или деспоту од Србије, Босне, Мизије, Бугарске, Тракије, Срема и свију оних земаља, што леже између Осека и Цариграда, и баш тражи, да формално њима завлада и управља.

Ђенерал Хајслер, опомињао ме је више пута, да припазим на његов (Бранковићев) рад, пошто је из веома тачне кореспонденције, што је водио са кнезом влашким, не мало подозрив постао.

Нит га познајем нит што знам о њему, а нећу такво што у будуће трпити, док недобијем налога од вашег величаства, како да се владам.“

Цар Леополдо знадијаше, који је тај Бранковић, да га је он сам пре неколико месеци у Бечу, као српскога деспоту признао, и за грофа Угарског наименовао, знадијаше шта је с Бранковићем уговорио.

Но по речима Салајије, бојаше се Леополдо јамачно, да му Бранковић не буде опасан са свога уплива на јужне Словене. (Szalai Szerb Telepvények стр. 20).

И овај вероломни ћесар одговара на пређашње писмо маркграфу из Линца 5-г Августа 1689, овако:

„Што се тиче Бранковића, то је она иста личност, која долажаше у Беч од стране пређашњег влашког кнеза са неколицином других посланика. Имајте дакле на уму, да га на леп и вешт начин, а под неким видом себи примамите; и тад на њега добро пазите, па ако је нужно и њега самога лично задржите.“

Даље вели Салаји на истом месту, како је опет прошло неколико месеца, док једном пође за руком маркграфу, да оствари свој умишљај, јер тек 7-г Нов. 1689 из главног стана код Фетислама пише маркграф Леополду.

„Онога Ђорђа Бранковића, о коме сам већ више пута најпонизније јављао, најзад сам са лепим и ласкавим речима себи примамио, и нашао сам, да је не само добивену од вашег величаства повељу злоупотребио, но под заклоном исте повеље на силу хоће, да се прогласи за деспота Србије Илирије, Мисије, Босне, Срема и још многих других земаља.

А најзад без околишења захтева, да му се поврати власт, као законитом насљеднику.

Даље вели: „овај исти Бранковић, као закони насљедни господар, признат је од патријарха и попова, који веома велики уплив имају на прост и глуп народ, а тако исто је и од више хиљада људи у својој војсци поштован, и има веома многих присталица.

Па ако задуго оклевамо и не извидимо, могу се отуда излећи веома опасне ствари.

Зато бејах приморан, истога Бранковића задржати, и послах га преко Оршаве у Сибињ, као заробљеника, а ону повељу којом се разметаше са највишим предубеђењем вашег величаства, задржао сам у канцеларији ради чувања.„ (Röderer, II. стр. 176. додат.)

Деспота Бранковића послаше за тим ради веће сигурности у Беч а доцније у Ческу у Хеб (Eger), где је после 22 годишњег грозног мучења свој несрећни живот окончао, 19 Декембра 1711 год. Он је написао историју српског народа и свој животопис. (Види Programm des k. k. Ober Gymnasiums zu Eger in Böhmen am Schlusse des Schuljahres 1868. Anton Friend Gymnasial Director. Eger).

Вредно је напоменути овде, што се говори о деспоту Бранковићу у књизи, која је године 1709-е дакле за живота јаднога деспоте изашла, под насловом: „Brevis historia gentis Rascianae et Despotae Georgii Brankovich, excerpta e libro historico Leopoldi magni Imperatoris, Lipsiae 1709 impresso.“

Писац говори о ратовању аустријанаца противу Турака после опсаде Беча до карловачког мира (1683 — 1699).

„У овом ратничком походу збио се догађај, не толико познат, као што је важан, и што је вредно да се добро испита, јер може објаснити из ближе онај изрек, што се зове „Ratio Status“ државни интерес, (Nihil mali fecit, sed sic ratio status exposcit).

„Расцијански је народ веома познат, и по целој турској царевини расут, као што их има и у Угарској, но ови особиту мржњу имају према Мађарима, што се држе за много племенитије и благороднију од Мађара, и са чега има малога јемства за узајамно пријатељство. — — —

Стоје под врховним господарством турским, но бирају себи деспоте.

Пошто је ћесарево оружје прошле године под изборним кнезом баварским Београд заузело, а кнез Лудвик Баденски после својих победа у Босни, исту област подчинио; мишљаху Расцијани, да је ту време, да се једном од турског ига ослободе.

По томе је њихов избрани поглавар, који се писаше: „Гроф Ђорђе Бранковић избрани деспот Илирије и расцијанске Мисије,“ одпутовао у Беч и изјаснио ћесару Леополду I да у његовога народа има стотинама хиљада у Турској, који су равно срчани, а у исто време мрзе на турско господарство.

Да је у потаји већ међу њима уговорено, чим ђенерал, што ћесара заступа, одпочне војевање, да ће он сам (Бранковић), са својих 30000 најплеменитијих Срба, ђе-

нералу се придружити, а што даље пођe ђенерал, то ће већу војску српску прикупити. Са овом војском лако ће моћи учинити крај турском господарству, и да ће круну од истока ћесару набавити.

Бечки двор веома се радоваше овом предлогу, а да би деспота на своју руку добили и у добрим намерама утврдили, даваше му дипломе, и прогласише га за кнеза у царевини (Princeps Imperii).

На тај начин ишчекиваше будуће ратничко предузеће на бојном пољу, а што беше од потребе, и о чему не бејаше савесно зборити, на то се коначно заборавило. —

По чему бејаше дакле крив деспот, што се у Бечу навлаш заборавило, да се о томе договору извести и принц баденски.

У овом последњем ратовању дакле, кад поменути принц са својом армадом изгледаше Турке, представио му се нови кнез Расцијана Бранковић, понудом, да ће на скоро 30000 Срба бити спремни, и са његовом (принчевом) војском сајузити се, и ако се још успешније узнапредује у Турској, то ће се за време овога похода придружити више иљада људи.

Писац ту вели о принцу баденском „quod timidum idem crudele“ „што је страшљиво, то ти је и свирјепо“, па за тим са неком иронијом продужује:

— „Што већу множину народа обрицаше, деспот, о чијој верности не бејаше уверен, и што не бејаше довољно моћан, то му је засебна моћ од 30000 војника, само неизгладиму штету нанела, кад се ослањаше несмотрено, не гледећи, да се човек никада оним не држи, који је јачи.

Како пак веома близу бејаху Срби, не смеде противу ове знатне помоћне војске што предузети, то се принц претвараше, да је веома задовољан са понудом и извешћем деспотовим, па је изјавио деспоту, да га веома треба, и с тога понуди овога, да оде у Смедерево, и на даљу наредбу почека.

Чим онамо стиже деспот, по наредби принчевој одмах га притворише, а доцније га пратише у Беч, да би тамо ствар боље извидели. — — — — — — —

Тако дакле несрећни деспот мораде из државних интереса постати државним заробљеником, јер би постао страшан, кад би опет био пуштен. (Sic igitur hic infelix Despotes debuit ex Ratione status captivus permanere, qui timendus erat — si iterum dimitteretur). Да неби Србе коначно од себе одбили, пустише глас у народ, да он (деспот) није био довољно веран, и да је са непријатељем подозриву преписку водио! —

Да би српске великаше раздвојио, то сваком по наособ даваше наду и обрицаше, да ће њему, на место уапшеног Бранковића, цар милост поклонити.

И сирома кнез добијаше на год. само 1000 дук., да их у свом затвору потроши, што му бејаше довољно, да боље живи, но што би живео међу својима Рацима, ал' је човеку најдрагоценије благо слобода — — Слободе у Турској већ је одавно нестало, а надаху се, да ће по закљученом уговору победом хришћана повраћена бити, — њему (Бранковићу), бејаше за навек одузета слобода.

Преваром се дакле служио цар немачки и краљ угарски, да деспота српског лиши слободе, а до неколико месеци са привилегијама обмануо је цео народ српски.

Јер у царској и краљевској канцеларији склопише план, нека цар изда привилегије народу српском, а краљ угарски неће морати поштовати обвезу немачког цара.

Они знадијаху, да ће мађарски сабори са своје мржње према Србима, у сваком самосталном покрету противити се.

Није чудо што се тако збивало, кад владари стајаху под управом и упливом духовника јежовита, који овим малоумним владарима непрестано дању и ноћу шаптаху у уши: да је Богу угодно све, што шизматике упропашћава. То бејаше век у коме владаху јежовите у кући, у цркви, и на престолу, на којима сеђаху круни-сане лутке! —

Да неби грешили противу хронологијског реда, ми ћемо за сада прекинути говор о деспоту Бранковићу, и прећи ћемо на позивницу цареву од 6 Априла 1690, и на привилегије од 21-ог Августа, 11-ог Декембра 1690, 20 Августа 1691 и 4-га Марта 1695 године.

По сведочби Бартенштајна (на стр. 17) Срби су прешли у аустријску државу на основу уговора са царем Леополдом I (per modum pacti).

Срби се обвезали од своје стране:

I Да приме аустријско поданство, да буду подчи-њени непосредно самој царевој влади и управи, а од своје стране завешташе верност владајућем дому хабс-буршком.

II Да ће војевати сваки пут противу Турака, који завладаше јужним делом некдашње Угарске од полдру-гог столећа.

Сад да видимо, шта стоји у оној позивници и приви-легијама ћесара Леополда I.

У обема повељама ове су најзнатније повластице.

А. Срби се примају и остају, као особити политички слободан и независан народ, који ће једноме само ћесару бити подложан.

Б. Обриче ћесар српском народу нарочито и сопствено земљиште и седиште, било у њиховом старом оташтву, ако се ово од Турака ослободи; или ако то не узможе бити, то ће се њима одредити у новом оташтву оне области, које буду они сами од Турака оружјем преузели.

В. Даје се српском народу право, да себи изабере унутрашњу управу по својима старим правима и обичајима.

Г. Ујемчава се право српском народу, да може себи бирати војводу, као поглавара свеколиког народа српског.

Д. Обезбеђава се народу српском, да ужива слободу вероисповести и црквених обреда по уставу старог календара.

Ж. Потврђује се народу српском право од старина, да себи бира црквеног поглавара, који ће бити независан од сваке друге духовне власти (цариградског патријарха).

За боље веровање навешћемо из ћесареве позивнице и привилегије она места и оне изразе, које о поменутим повластицама говоре.

У повељи од 16-г Априла, 21-г Августа 1690 год., и 20-г Августа 1691 године стоји овако написано:

„Honorabili, devoto, Nobis dilecto Arsenio Chernovich, Ecclesiae Graeci Ritus Rascianorum Archiepiscopo, Episcopis, omnibusque aliis Ecclesiasticis et Saecularibus Statibus, Capitaneis, Vice-Capitaneis, totidemque Communitati ejusdem Graeci ritus et Nationis Rascianorum.“ — — — — — — — —

„Часном, благочастивом, Нама вазљубљеном Арсенију Чрнојевићу, восточне цркве, грчког обреда, расцијанском архијепископу, јепископима, и свима осталим црквеним и светским сталежима, капетанима и подкапетанима, и целом општеству истог грчког обреда и народа расцијанског.“ — — — — — — —

А ћесарски придворни војени савет у свом указу од 31 Маја 1694 овако говори: „Sua Caesareo Regia et Apostolica Majestas ratione libertatis et independentiae benigne annuit, ut saepefata gens Rasciana hunc in modum translata et in fidelitate sua hucusque exhibita perseverans, solummodo suae Caesareae Regiae Majestati subjecta ab omni alia independentia vero tam Comitatuum, quam dominorum terrestrium executa maneat.“ — — — —

„Његово царско и краљевско величаство односно слободе и независности милостиво је саизволело, да честопоменути народ српски, који је на овај начин преведен, и који у осведоченој својој верности пребива, буде подложан једном само његовом царо-краљевском величаству, а да буде ослобођен од сваке друге зависности према вармеђи и спахијама.“ — — — —

Обзиром на точку *Б*, ово стоји у повељи од 20-г Августа 1691 године: „Adhibebimus, omnem conatum. ut per victoriosa arma nostra, auxiliante Deo, Gentem Rascianam, quo citius in territoria, seu habitationes antehac possesas, denuo introducere et inimicos abinde repellere possimus.“ — — — — — —

„Ми ћемо употребити сав труд, да победним и успешним оружјем нашим, ако Бог да, уведемо народ српски

што прије и скорије у пределе и њихову стару постојбину." — —

На другом месту, у повељи својој од 6-г Априла године 1690, ћесар Леополдо I овако говори: „Excusso jugo Turcico, omnia in formam stabilem et ordinem debitum pro futuro ad votum et satisfactionem vestram redigemus. — — Promittimus insuper, donamus et concedimus — liberam bonorum, sive mobilium, sive immobilium, quaecunque Turcis in confinibus suis ademerint, possessionem." — — — „Кад се турскога јарма ослободимо, ми ћемо привести све у стални и поискани поредак. — — Обећавамо врх тога, поклањамо и допуштамо, да слободно држите добра, било покретна или непокретна, која будете преотели на границама од Турака."

На ову тачку односи се оно, што Срби из будимског дистрикта искаше од цара, преко тадашњег митрополита Исајије Дијаковића (види акта будимска број 184. године 1708), у дванајестој тачки ово: „Декретом цесарске светлости у години 1697 нама (српском народу) издатим, и обештано, како се нам хоће дати Шлавонија и Сирмија между Дравом и Савом до хрватске крајине, и поље бачко и ђулинско, между Крижем и Моришем. За то и сад просимо, да нам се то конвирмује и изда, како се може народ наш наместити."

Тако исто захтеваше и митрополит Исајија Дијаковић у своме писму на цара Јосифа I од 4-ог Јануара 1708 године.

„Ea erat benignissima Augusti Caesaris Leopoldi — mens et voluntas, ut Nationi nostrae separatum excindi

debuisset territorium. — — — — Његовог величаства цара Леополда бејаше најмилостивија воља и жеља, да нашем народу оцепи нарочито одвојено земљиште или територију.“ —

Повластица под тачком *В*, налази своју потврду у повељи од 20 Августа 1691 године, где јасно и изрично стоји:

„Volumus sub directione et dispositione proprii Magistratus eadem gens Rasciana perseverare et antiquis privilegiis, eidem a Majestate Nostra benigne concessis ejusdemque consvetudinibus imperturbate frui valeat.„ — — — — Хоћемо, да исти народ српски буде под управом и расположењем сопственог магистрата, и старе привилегије, што је ваше величанство подарило, и обичаје своје без нарушења уживати може.“

Потврда повластице под *Г*, о бирању војводе налази се у повељи од 6-г Априла 1690 год., а у овим речима:

„Promittimus vobis — — servata inprimis — eligendi Vajvodae libertate, — — — — Обећавамо вам, да ћемо обезбедити право и слободу бирања војводе.“—

Повластица под *Д*, о слободи вере, потврђује се у повељи од 6-г Априла и 21-г Августа 1690 године, у овим речима:

„Promittimus vobis — — servata inprimis religionis suae — — libertate. — — — Обећавамо вам, да ћемо вам обезбедити вероисповест.“ — — — — — —

Најзад налазимо потврду повластице под *Ж*, у повељи ћесара Леополда I, од 20-г Августа 1691 године у овим изразима: „Liceatque vobis inter vos, ex Natione et lingua Rasciana constituere Archiepiscopum, quem Status Ecclesiasticus et Saecularis inter se eliget; isque Ar-

chiepiscopus — — sicut hactenus Graeci Ritus Ecclesiis et ejusdem Professionis Communitati praeesse valeat, ex propria Auctoritate Ecclesiastica — in tota Graecia, Rascia, Bulgaria, Dalmatia, Bosnia, Jenopolia (Banatus Temesiensis et Bacska) et Herzegovina, necnon in Hungaria et Croatia, Mysia et Illyria, ubi de facto existunt, — — — facultate disponendi gaudeat.“ — — — „И слободно вам, је да међу собом, из народа и од српске народности, постављате архијепископа, кога ће сталеж црквени и светски међу собом изабрати; и нека овај архијепископ — — — као и до сада да црквама грчког обреда и општинама исте цркве предстоји, и по сопственом аукторитету црквеном по свој Грчкој, Рашкој, Бугарској, Далмацији, Босни, Јанопољу (Банату и Бачкој) и Херцеговини, као и у Угарској и Хрватској, Мисији и Илирији, где одиста пребивају, да власт управе ужива.“

У ове привилегије имамо да додамо повељу, којом ћесар Јосиф I потврђује првашње Леополдове привилегије.

Ова је потврда од 7-г Августа 1706 и гласи овако: „Reservantes insuper Nobis plenissimam facultatem, reddito per Dei Benignitatem, eorundem Illyricorum, et aliorum Fidelium Nostrorum Subditorum conjunctam operam Regno Nostro Hungariae, et finitibus provinciis Nostris tranquillitate, easdem Immunitates, Praerogativas, et Privilegia ulterius explicandi, ac in meliorem, protemporum conditione, formam redigendi, simul et propensissimum Nostrum in Gentem Illyricam animum amplius demonstrandi, prout ad Nostram, Regnorum Nostrorum, et Provinciarum, atque ipsiusmet populi

Illyrici utilitatem et bonum conducere videbitur." — — — — „Задржавамо нама врх тога пуну власт, кад божја милост и сајужен труд истих Срба и других верних наших поданика, поврати мир краљевини нашој Угарској, и нашим пограничким провинцијама, исте слобоштине, повластице и привилегије да протумачимо, и да доведемо у бољу форму, према опстојателству времена, а у том и да докажемо нашу највећу наклоност према народу српском, као што то изискивала буде наша, наших краљевина и провинција, по том и самог српског народа корист и добро.

Овде ћемо напоменути, колико је привилегија добио народ српски од Леополда I и Јосифа I, у течају овог трећег периода, до смрти последњег деспота српског Ђорђа Бранковића (до конца године 1711).

Прва привилегија подписана је 6-ог Августа, друга је 21-ог Августа, а трећа је 11-ог Децембра 1690 год. четврта је подписана 20 Августа 1691. Ове четири повеље подписане су од ћесара Леополда I. Пета привилегија садржи распис царско-краљевског дворског војеног савета од 13 Маја 1694 год. Шеста привилегија такођер је подписана од Леополда I, 4-ог Марта 1695 год.

Из ове VI привилегије јасно се види, да у пркос свима пре тога издатим ћесарским привилегијама, било је многих власти и разних сталежа, који ове привилегије нехтеше поштовати. С тога бејаше принуђен Леополдо I у овој VI-ој привилегији, овако се изразити . . . . „Покрај свега тога налазе се неки наши верни становници обојега сталежа, који не обзирући се на милостиву вољу и на допуштење наше, усуђују се предпоменутога архи-

јеписконa и народ српски, у прастаром упражњавању њиховога обреда узнемиривати, или у духовној управи на пут им стајати, или најпосле на давање десетка, који им (властима и сталежима) не припада, принуђавати их, које не бива без њихове грдне пагубе и штете, а с очевидном опасношћу наше службе.

Поменути архијепископ српски, код нашег величаства у пристојној молбеници најпонизније моли, да би им за боље одушевљење њихове службе, њихова пређашња права милостиво одржати, достојанство архијепискoпа и његово уважење (aукторитет), да може постављати епископе својега обреда, потврдити, даље епископима од свакога сметања слободну управу пастирскога званија допустити, најпосле целоме народу слободно свуда исповедање његова обреда, и уобичајено ослобођење од десетка на ново допустити, и у овоме обзиру у нашу краљевску заштиту и обрану милостиво их примити благоизволили.

Којих понизна молбеница, кад нам је најпонизније предложена била, и кад смо у милостиво расуђење узели реченога народа српскога верне услуге, против општега хришћанству непријатеља племенито принесене, и обилном проливеном крвљу засведочене, и постојану њихну приврженост коју нам и у будуће обећавају, (до нашег даљег милостивог расположења и наредбе, коју ћемо по околностима времена издати), милостиво смо закључили: да и споменутоме архијепископу старо достојанство, и власт јеписконa својега обреда постављати, (будући му ово по праву и по обичају истога његовога обреда припада), неповређена остане, и јепискони, које је он поставио, а имено частни: Исајија Дијаковић, темишварски, јанопољски и архимандрит манастира Круше-

дола Стеван Метохијац, горњокарловачки и зринопољски; Јевтимије Дробњак, сегедински; Јевтимије Поповић будимски и стојно-београдски; Јевтимије Тетовац мухачки и сигетски; Спиридон Штибица, вршачки и Јеврем Бањанин, велико-варадски и јегарски (то јест, ми силом овога писма налазимо, да се могу примити и трпити), по одређеним им окружијама, — у којима се, по вољи нашега придворног војеног савета, населио и сместио довољан број породица народа рацког или српског, који је, као што је споменуто, из јарма турскога сужанства у нашу привржeност примљен, — да могу своја духовна звања без препреке одправљати, кривце исправљати и за кривице казнити, свитке и приходе црквене, који им по обреду и старом обичају припадају примати, и своју дужност (али без икакве пагубе наших прелата и римокатоличке цркве) одправљати. Најпосле и сав народ, који по нашим градовима, варошима, границама и пределима, т. ј. у местима, која су му преко комисије поменутог нашег придворног савета уступљена, ма где станује, да има слободно упражњавање свога обреда и вероисповести, без икаквога страха, опасности и штете у телу или имању, и да може уживати пређашњу и још у старо доба, по гласу трећега чланка, петога декрета краља Матије, и последњега чланка, другога декрета краља Владислава, њима допуштену слободу од десетка, који десетак нека сам народ обраћа и употребљава на препитавање и приход јепископа свога обреда, а да им се никакве противне препоне не чине од стране наших прелата и коморских чиновника.

За то, да би они у уживању предизложених слобода и ослобођења безбедније опстати, и од нас дарованим бла-

годејанијама бољма се усрећити, а чрез то у мрзости и раздражености, коју против отоманског тиранства имају, већма се утврдити, и нама припадајућу привржености и похвалну вољу служења, племенито и постојано држати могли, нашли смо за нужно, да њих све скупа, т. ј. архијепископа, јепископе, и српске народе, који су се у новије доба из турског сужанства отели, са свом породицом и добрима, и са свима стварима и свом сермијом њиховом, у нашу краљевску одбрану и особиту заштиту и покровителство примимо, шта више, да их и вашој заштити и обрани и особитом покровителству поверимо.

Због тога верностима вашима, којима и горе, свима скупа и сваком појединце овим писмом тврдо налажемо, благонаклоно поручујемо и заповедамо, да ма кад и колико год пута од предпоменутога архијепископа и њему подчињених епископа, о оном, што горе наведосмо, сви скупа и појединце умољени будете, њих противу свију незаконитих и насилних нападача, узнемиритеља и оштетитеља, док ствари онако, као што горе казасмо, стојале буду, заштићавати, закрилити и бранити, и у горе реченим допуштењима и концесијама нашим, чувати и одржати сваким начином будете дужни и обвезани; уступајући вам подпуно и дајући у овом обзиру нашу краљевску важност, што иште право и правица; другчије да не поступате. — —

Ове су повластице, које су српском народу давате од ћесара Леополда I, а доцније и од његова наследника ћесара Јосифа I потврђене 7-г Августа 1706 год.

Колико су ове привилегије важиле, и од какве су користи биле народу српском, довољно смо показали у шестој привилегији, а како су доцније поштоване, види се у речима министра Бартенштајна, које смо пре тога навели. Че-

стити историописац Александар Стојачковић, говорећи у свом делу „Черте живота народа српског“, о извршењу тих привилегија (на страни 37) овако говори:

„Ове је (повластице) светли цар за цело и торжествено обећао, но како онда било тако и данас.“ — — — — — — „Народ је српски своју част закључених с династијом уговора савестно испунио, јер је прво, владајућој династији аустријској у свако време највернији пребивао, а друго, што је у свима ратовима које је год Аустрија — — водила, више участвовао, но ма који други народ у монархији.“ — — —

„У колико је династија испунила свој део узајамних уговора, то ће сваки, чим прочита предnaведене главније тачке обећаних народу права, лако и сам погодити, а у течају продужене повјести ове још и боље увидити.“ —

Осим поменутих шест привилегија и писама, има још и других засебних привилегија, која су у оно исто доба, око 1696 година, становницима српским, што су живели по слободним краљевским варошима у Угарској, дароване од ћесара Леополда I, а доцније су потврђиване од Јосифа I, и познијих аустријских владара.

Српски досељеници настанише се у овим слободним и краљевским варошима: У Будиму, Пешти, Сентандрији, Стојном Београду, Тамишвару, Араду, Сегедину, Печују, Мухачу, Јегри, Великом Вараду, Острогону, Коморану, Ђуру и још другим варошима и местима.

Овде ћу навести привилегију, коју је дао Леополдо I будимским Србима, године 1696, 24-г Марта. Написана је на латинском језику, а по оригиналу (из будимске архиве) у српском преводу гласи овако :

Ми Леополдо и т. д. — — — — — По сили предстојећих — — — — најмилостивије обзнањујемо, на понизну просбу, становника Срба будимских милостиво решисмо. Прво, да ови исти садашњи Срби у доњем предградију будимском, названом Табану, смеду остати, и као грађани предградски, да буду само царско-краљевској администрацији тамошњој, и мађистрату будимске вароши, као остали грађани, подложни. Друго, ако би се имао изискати порез за њихов део, то не другчије, но преко самога мађистрата предпоменуте вароши будимске, не по кућама, и од појединих засебно, — но од судија и чиновника њихових да се прикупља; и треће, ако би неко удовољство они сами имали давати, то да мађистрат предпоменуте вароши будимске преко њихових судаца и чиновника истражује; четврто, ни из горње вароши, или које друге, њих нападнути, или што од њих изнудити, да се не усуди. По томе овој најмилостивијој царско-краљевској одлуци нашој подударно и потребном обичају, да свиколици, који сте горе (именовани), руководите, и милостиву нашу и озбилску памет и вољу, на сваки начин верно и тачно умете извршити: иначе никако да учините. Дано у нашој вароши Бечу, 24 Мар. 1696 године. — — — — — Леополдо (М. П.) По нарочитој заповести избранога господина императора, Јован Волкардус гроф Концин. Јаков Теобалдо од Мајерен.

Друга привилегија, коју даде Леополдо I будимским Србима у оригиналу (из будимске архиве) овако гласи:

Wir Leopold etc. — — — — — — und geben Euch hiemit gnädigst zu Vernehmen: Demnach wir gnädigst resolvirt und befohlen haben, dass die freue Zehrung, Nachtläger, und Beherbergung, welche in unserem

Königreich Hungarn mit grosser Beschwärniss und Schaden den Armen Unterthanen Bishero in schwung gangen, durch und durch gänzlich aufgehebt und eingestelt werden sollen; und Vass nun vorgebracht worden, dass den Rätzen in der Vorstadt Ofen dermahlen inhabende Wohnungen mit dergleichen Aigenmächten Einquartirung, Exactionen Unserer Soldatesca immerfort Beschwäret werden; Als haben Wir solche Wohnungen sambt allen derselben an-und Zurgehörungen wir diesselbe immer Nahmen haben mögen, davon nichts aussgenohmen in Unser Kays: und Königl: Glait, Schutz und Schirm gnädigst an und aufgenohmen, dergestalt, dass Sie hiedurch zwar nicht von dem allgemein und Ordinari Zutragen habenden Last der quartiere: oder Contribution liberirt, sondrn allein vor allen aigenthätiger Einloggirn, Einquartierung und andern danenhero rührenden Kriegs-Beschwerlichkeiten, Excess oder insolenzien all Unserer Kays: und Königl: Actuata zurgethanen Volks, Unter wass Commando: und Direction solches auch jezt und Künftig sein möchte, gänzlichen und allerdings eximirt, und Befreyet sein sollen. Befehlen derohalben hiernauff Euch allen sambt und jeden insonderheit, Bevoraus denen verordneten Quartierungs-Comissarien, Quartiermaistern, und Fouriren, dass Ihr Berührte Wohnungen sambt allen denselben appertinenzien Bey Herausbleiben der Vernachlässiger höchster Straff (ausser unserer gemässener Verordnung, und Befelch) obgemeltermassen ganz Unperturbirt und Unmolestirt Verbleiben lassen, die Innwohner mit eigenmächtiger Quartiers Exactionen, Geldschätzungen oder in andern

weeg nicht Beschwä en. Ihnen Ihr Gross und Klein Viech, Ross, Wägen, Getrayd, Wein, Bier, Victualien und alles anders, wie dass immer genannt werden mag, weder mit Gewalt, noch sonsten hienwegnehmen, einige Ungelegenheit, Beschwerth, oder schaden nicht Zurfürgen, noch andern solches Zuthun Verstalten, sondern Euch dessen allen Bey Vorbemelter Vernachlässiger Straff gänzlichen und wider diesen Unseren Gemessenen Willen und Mainung, auch desswegen erthailten Salua Guardia nichts Vornehmen, ja Vielmehr selbiger würcklich gehorsamblichst nachleben, und demnach mehr errnannte Wohnungen, wie auch alle Inwohner in allen fürfallenheiten darbey schutzen, und handhaben sollet, dass meinen und wollen Wür ernstlich, Bey Vermeidung Unserer Ungnade, und unausbleibender Straff, auch erstattung alles Verursachenden Schadens, wird hieran Unser Gnädigster auch ernstlicher gemessener Befelch, Willen und Mainung vollzogen; Geben in Unserer Stadt Wien, den Achzehnten Monathstag Januarii, im Sechzenhundert Sieben und Neunzigsten — — — Jahr. Leopold (L. S.) E. R. G. V. H. v. Stahrenberg. Ad Mandatum Sacr. Caes. Majestatis proprium. Christopf v. Dorsch. Johann Adam v. Wöber.

Ове две Будимцима подарене привилегије наводимо овде, и уверени смо, да је ћесар Леополдо I подобне и другим варошким српским становницима давао. Из акта и протокола будимских Срба уверисмо се, да ове привилегије Будимце ни најмање нису заштитиле од насиља ћесаревих војсковођа и варошких магистрата. Кад овде заштитне ћесареве дипломе будимским Србима, који се тако снажно браните од сваког насиља, нису од користи биле, то су јамачно, остали српски становници по варошима,

још и мање вајде имали од таквих папирних обрицања и заштита.

Толико за сада о српским привилегијама. О њима биће говора на крају овога периода, а биће честог говора у течају будућих периода, јер се због неизвршења ових повластица отворила велика и непрекидна борба између бечких ћесара и српског народа. У прва времена, готово за 60 год. после сеобе, поглавити борци за права за морално и материјално унапређење народа српског, бејаху будимски Срби. Они су у Бечу имали својих нарочитих заступника и изасланика који су пазили, да се поменуте повластице изврше. Српски митрополити, у свима важнијим општенародним пословима без споразумљења и савета будимских Срба ништа нису предузимали. Најважније и најразборитије предлоге, било преко митрополита, или непосредно самом ћесару, поднашали су Будимци, њихови предлози, њихова наставлења својим посланицима на свима српским саборима, бејаху најважнији тако рећи јединствени.

За боље уверење што смо сад рекли, навешћемо овде у изводу предлог (у 15 тачака), који су будимски Срби преко својих посланика поднели првом српском сабору, који је држан у манастиру Крушедолу 24-ог Маја 1707 год. под председништвом дворског војеног саветника Кваријана. Овај предлог будимских Срба поднео је доцније ћесару Јосифу I на овом сабору изабрани митрополит Исајија Дијаковић.

Предлог овај, у оригиналном концепту налази се међу актама будимске архиве под бројем 184, и гласи овако.

У другој тачки веле: „да архиепископ или патријарх може за живота другога изабрати и поставити са свим нашим народом светским и духовним,“

У трећој тачки захтевају: „ако би се котори од нашег народа и клироса црковнаго, или епископ или који ини црковник унијатом, римске цркве учинио, такови да од нас изиђет и своје официје одпаднет, да не чине конфузије между народу, како су се досле находили и чинили.“

Четврта тачка гласи: „ако би пак кад потреба била патријарху сабор учинити, илити јепископи у своих епархија, или ако би кад општи сабор хотео бити светских и духовних поред наших превелегијах, од никого турбованија ни питања зато неимати.„

У 5-ој тачки ишту: „типографију, школе и остала црковна наљежанија между собом да бихом слободно имати.

У 6-ој тачки зактевају „у цесарској земљи, где се год находи народ српски, и прочи гречанскога закона, между Немци и Мађари, да могу у исти оних слободи како они живети и своје официје скупа у суду са њима имати, закона гречанског такождеже своје цркве и своје редовнике, по закону и старом календару, имати и држати, и два праздника не световати, но како стои по старому календару.

У деветој тачки стоји: „Како год немачке официре и остале војинствене, тако и наше поштовати официре и остале војнике у болши ред и начин учинити. Јер не могу тако више војевати, што су до конца веће утруждени, да би им се одкуд која плаћа и милост учинила. Такождеже војинстaвних пахорском службом неслужити, лађе невући ни форшпонт недавати и од друге контрибуција слободно бити.“

У десетој тачки зактевају: „да народ прости сиреч поданици, јесу вјелми обтежени контрибуцием

и осталими работами зато да би им се које облакшаније учинило, форшпон и ако би где цесарска армада или које регементе или које облеђати преко њих преходећи, и квар или трошак учинили, да би им се од порције одбило.

У 12-ој тачки веле: „декретом цесарском светлости у години 1694 нам издатој и обештано, како се нам хоће дати Шлавонија и Сирмија, между Дравом и Савом до хрватске крајине, и поље бачко и ђулинско, между Крижем и Моришем, зато сад просимо, да нам се то конвирмује и изда, како се може народ наш наместити.„

У 13-ој тачки золтевају: „два конзилијара (саветника) од нашег народа закона гречанскога, да би били при двору цесарскому, на канцеларији угарској, да могу за наш народ провиђати при цесарскому славному двору, које конзилијаре избере општи сабор народа српског.“

У 14-ој тачки ишту: „када гође с Мажара мир буде се учинити, и нас тогда у Мажарској земљи у мир учинити и уместити, како год немачки народ у Мажарској земљи и под слобода остане, црквом и осталим слободами; тако и ми по нашему закону гречанскому, црквом и осталим слободами да останемо, и прве наше привилегије с овим пункти конвирмовати.“

Будимски Срби, који су ову просбу саставили, у том писмену јасно показују, на ком су ступњу образовања стајали. Јер народ, који хоће да подиже школе, који захтева штампарију, који иште, да му се да одвојен територијум, на ком ће своју народну индивидуалност развити и политичну самосталност утемељити, који захтева

да му се народна права и у туђинству поштују, који тражи, да га народни саветници код ћесарева двора заступају, народ, који осећа да је угњетен и тражи начина, којим би се ослободио од таква притиска; тај народ је свестан, јер само свестан народ може осећати потребу и чежњу за просветом и политичном самосталношћу.

Што пак поред јасно доказане политичне свести српски народ није могао остварити и изнудити од својих нових господара, да се закteви народни поштују и удејствују, томе узрок није у његовој немоћи, но у лукавству и у надмоћију немачког и мађарског живља, и њихових бечких протектора, а на жалост у себичности и властољубљу својих црквених поглавара.

Пошто су Срби обмањени од бечких ћесара и од својих грабљивих поглавара, своје старо отачаство једном напустили, и на туђинском земљишту се населили, то су их морале постићи све посљедице, што долазе из мешавине непријатељског додира и заједничког живљења са страним и несродним елементима.

Човек, као и свако остало животно, не сме некажњено мењати земљиште, на коме је столећима живео, развијао, усавршао и аклиматизовао се.

Свако животно, као и она биљка, при таквом премештању и поред довољне неге и угине.

А зар је јадан народ српски по својој сеоби могао наћи те добротворне и потребне неге и услове за своје развиће, у бечким ћесарима, министрима, мађарским саборима, мађарским средовечним установама, свемоћној католичкој поповштини и мађарској аристокрацији? —

Не, народ српски није могао опстати а још мање напредовати, под слошким, смишљеним и систематички уде-

шеним и вршеним притиском, непрекидним гоњењем. Народ српски мораде пропадати и смањити се под управом таквих зликоваца, а за сву патњу и пропаст, одговараће пред вечитим судом божијим, и пред повјесницом народа српског, они, који су тај многомучени народ навели, да своју стару и свету постојбину изневери, а на туђинској земљи настани се.

То је наше мишлење и по необоривим доказима добивено убеђење о сеоби српској у аустријске области, и уверени смо да ће сваки поштен Србин ово наше мишљење делити и потрудити се, да све несрећне последице, које су оном кобном сеобом поникле, у колико је могуће исправе, тежњом, да свом снагом ради на уједињењу политички поцепаног свеколиког српског живља од Драве, Тисе и Дунава до јадранскога и црнога мора.

Сад ћемо да продужимо и завршимо говор о судбини народа српског за оних 20 година по кобној сеоби до 1711 године, и о жалосној судби и свршетку несрећног Ђорђа Бранковића последњег деспота српског.

Оне исте године (1690), кад је патријарх Чрнојевић са оноликим народом српским на туђинско пусто земљиште прешао, преместила је аустриска влада деспота Бранковића из Сибиња у Беч. Узалудно се брањаше и мољаше ћесару деспот Ђорђе, јер на своју просбу не доби одговора. И сав народ српски бејаше посредовао за свога политичког поглавара и војсковођу. Но ћесар одговори: да деспота из затвора пустити не може, што је ствар његова још неиспитана, ал' ће на сваки начин гледати, да деспотову парницу што скорије промотри. Охрабрен деспот из нова се мољаше, но и опет без успеха и одговора. За тим узастопце шиљаше сав народ ћесару

своје посреднике, а на име владику јанопољског Исајију Дијаковића и Адама Фелдвари становника коморанског, а позније, год. 1692 и 1693, истога владику Исајију, пуковника Јована Монастерлију и тисућника Рупића.

У свима својим прошњама искрено и отворено говоре Срби: да се деспоту, који за владајућу династију такве сјајне заслуге има, пред Богом и људма највећа беда и неправда наноси, што се деспот, неупитан и непреслушан, противу права свију народа, а на презрење и понижење свега народа српског, мучи у најгаднијем затвору.

На све своје прошње добијаше народ празне и одговоре пуне наде, но без икаквих повољних последица.

И заузимање и посредовање руског цара остаде неуважено, као и просба народа, коју предадоше ћесару народни повереници Танасије Пеки, патријаршески протосинђел, Пана Божић тисућник тителски, и Сава Николић тисућник варадински, године 1699 Августа 28. Но добише лаконичког одговора од принца баденског; „да је Бранковића уапсио на ћесареву заповест.“

Сви покушаји осташе узалудни. Деспот мораше бити жртвом немачке подле политике „Nihil male fecit, sed sic ratio status exposcit.“

Као што већ видесмо и споменусмо најјасније беседи Бартенштајн о тој ствари. Он као министар, који добро познаваше јежовитску последњу политику Аустрије, неоставља нас у сумњи, да су судбу и пресуду деспоту још у напред скројили ћесар Леополдо и патријарх Арсеније Чрнојевић.

Да неби деспот из затвора утекао, преместише га год. 1703 у Егер (Хеб) у Ческој. У том тужном затвору, као што већ једном рекосмо, свој бедни живот докончао

у шездесет шестој својој години, пошто је двадесет и две године у затвору провео.

Тело последњег деспота, добре душе српске пренеше у Срем, где је године 1743-е сахрањен у манастиру Крушедолу. Деспот је у свом затвору написао историју народа српског, која се налази у карловачкој библиотеци.

Народни а и деспотов зао геније патријарх Арсеније III Чрнојевић, свршио је свој живот још пре тога, године 1706 Октобра 14. Његов наследник митрополит Исајија Дијаковић, као што се подписиваше „бедни и горки страдалац“, не бејаше дуго митрополитом, јер је већ 21-ог Јула 1708 год. умрьо. О њему се може рећи, да је био брижљив и поштен поглавар српске цркве. Народ га зваше „мудри Исајија.“ На жалост ова лепа имена, до данас не могаше ни један од његових наследника заслужити. Верујемо у Бога, да ће Арсенијом V постати нова и срећнија ера за српску народну цркву и народне интересе и да ће он име „мудри и поштени“ делима својим заслужити.

На свршетку овога трећег периода имамо још да наспоменемо, где су се ови српски досељеници населили и шта су радили у новој постојбини.

У први мах, по својој сеоби, Срби се настанише у разним крајевима Угарске, где су места нашли. Патријарх Арсеније са неким Србима настанио се био у Срему у околини Крушедола, где је остао до године 1701. Ове пак године по царском налогу преместише патријарха више Будима у Сентандреју, где је до смрти своје и остао. Од осталих Срба неки се настанише у Араду, Сегедину, Баји, Печују, Речују, Мухачу, Стојном Београду, Бу-

диму, Пешти, Сентандреји, Острогону, Коморану, Ђуру Јегри, Великом Вараду и другим местима.

Доцније 1694-е, године по налогу војеног савета, одређена је комисија, која је имала тај задатак, да Србима по сопственој жељи одреди нова седишта. Царско-краљевски дворски војени савет од 31 Маја поменуте године, одговара патријарху Арсенију Чрнојевићу и подвојводи српске војске Јовану Манастерлији, овим речима: „да је пресветло царско и краљевско величаство извештено, какве су они молбе у име српског народа, у обзиру његовог пресељења у поље куманско, и славонијске стране, а имено у тако назвату малу Влашку, код вишереченог његовог величаства комораша, његовог ђенерала коњаништва и главног војеног комесара, господина Доната Хајслера, грофа хајдерманског, и у придодатој му на ову цел комисији, пристојно предложили, и будући да служба његова царског и краљевског величаства захтева, да се речено пресељење, што пре то боље, у дело приведе, и то тако, да жетву којој се за кратко време надају, у онима местима, која за сад притежавају, покупити могу, али у осталом, да известни број од својих таки одберу, који ће места и области, које им се определити имају, одма у притежање примити, зданија подићи, и пребивалишта тако удесити, да кад се жетва сврши, до идућег месеца Октобра, и општинство целог народа српског, за цело за њима поћи и угодна места за пребивање наћи може, чега ради је и реченом господину славном комесару наложено, да преко својих потчињених комесара, станове и места за пребивање удесна, што скорије даде определити и Србима, који с њима онамо пођу, ваљано разда и подели. — — — — — —

На овај начин добише седишта, ал' није сво српско општинство на то пристало, а на име Сремци и подунавски Срби и становници многих вароши, нехтеше оставити своја прастара седишта, као што бејаше жеља ћесара Леополда I. Но је при свем том већина досељеника настанила се по војничком плану дворског савета у бачкој, чонградској, зарандској, арадској и чанадској жупанији. Загледајмо на географску карту, видећемо на мах намеру војеног савета, шта су хтели постићи са овим новим населбинама. Кад саставимо крајне тачке докле ове насеобине допираше, добићемо црту, која је нарочито у војничком погледу велеважна. А ова црта пролази од Ердеља, дуж реке Мориша преко Арада, до утоћа њезина у Тису код Сегедина, а отуда преко Суботице до Баје на Дунаво.

Из овога смишљеног расположења српске војничке колоније, јасно се даје увидети жеља милостивог ћесара Леополда I, да Ердељ одвоји од Угарске челичним прсима српских досељеника. Ћесар је за своје интересе добро изкомбиновао овај план, јер угарски краљеви из хабсбуршке породице, од год. 1526 до 1711, имаше непомирљиве супарнике у ердељским војводама, који за све ово време подизаше Маџаре противу бечких ћесара, које они сматраше, као узурпаторе и силом наметнуте господаре у Угарској. По томе мораше јадни Срби бити живим бедемом противу напада ердељских војвода, као што бејаху већ њихова браћа у Срему, Славонији и Хрватској бедемом, противу турских навала.

Кад уз ово промотримо положај баранских и толнанских Срба дуж Дунава до Будима, а одовуд преко Острогона, Коморана до Ђура: то ћемо се из овог див-

ног расположења уверити о цели српске сеобе, а наћи ћемо и прави узрок с чега мораше Срби у Угарској пропадати.

Овим распоредом српских досељеника шћаше Леополдо I две користи постићи. Прво, да се Срби и Мађари узајамно сатиру и коначно униште, друго, да на ова из нова опустошена места, доведе из Германије своје Немце и њих тамо насели. Да је овај демонски план подпуно у свима појединостима извршен, уверићемо се у течају ове историчке расправе.

Сад нам још остаје, да испричамо остала политичка и војена збића, која се догодише у течају овог периода од 1690 до 1711 године.

Изгубивши на тако мучки начин свога деспоту, не хтеше Срби доћи под управу страних војничких поглавара. На основу свога, у привилегији од 6 Апр. 1690 г. ујемчаног права: „Promittimus vobis — — servata inprimis — — eligendi Vajvodae libertate“ — — желећи се користити правом и слободом бирања војводе из свога народа, искаше Срби од ћесара год. 1691, подвојводу, док се ствар деспоте Бранковића неизвиди.

Ово им дозволи Леополдо, и народ избра себи подвојводу полковника Јована Монастирлију Коморанца.

Ћесар Леополдо I одобри овај избор у свом указу од 24 Мар. 1691 г., који је издао на сву српску и мађарску војску. У истом указу обећа српској војсци послати нове заставе, на којима ће бити с једне стране часни крст (српски грб), а с друге стране двоглави орао (царски грб).[1]

[1] У острогонској православној цркви има два барјака, први је са надписом „барјак острогонске милиције 1635 године“; а други је од године 1701 са надписом „Оберкапетан Илија Јакшић.“ На овом се налази горе описани грбови, и знамење.

Подвојвода Јован Монастирлија са својом српском народном војском одликоваше се јуначки и мушки у свима ратовима и противу Турака и мађарских усташа (под Ракоцијом).

Тако је године 1691 одржао славну победу над Турцима на Михаљевцу код Сланкамена. У овој битки погинуо је чувени велики везир Мустафа Кипризлић, од Турака изгинуло је 16 хиљада војника, а Срби задобише 34 већих и мањих барјака, и 11 турских тугова, свега је било српске војске 6400 пешака и 4600 коњаника.

Године 1647 у битки код Ченеја у Темишварској жупанији отликоваше се Срби и њихов подвојвода Монастирлија. У овој битки заробише Срби Шаркањ пашу и још двадесет одличних Турака. Кнез Карло Лотрински у свом извешћу послатом ћесару Леополду I, говори овако: „Ab anno 1691 usque ad praesentem pacificationem (1699) in cuntis conflictibus jam cum octo, jam cum sex, jam quinque, etiam quatuor millibus armadae Suae sacratissimae Majestatis semper interfuit, — in omnibusque occasionibus veluti Virum heroicum decuit, se accomodavit, atque gessit.“ „Од год. 1691 до настојећег мира карловачког 1699 године, у свима је биткама сад са осам, сад са шест, сад са пет, а кад што и четири хиљаде људи налазило се при царској армади, и у свакој прилици владаше се, као што приличи јунаку.“

У време Ракоцијне буне показаше се Срби онако, како се може показати народ, који стајаше без народне управе, без најмање политичке слободе, као народ, који бејаше у толико годишњем ратовању растурен по свима

крајевима узрујане Угарске. Заслугу, коју себи стече патријарх Арсеније III, не пристав на позив кнеза Ракоције, издавши још и његово писмо свом ћесару, не би желели присвојити и народу српском, који је већ до тога доба увидети могао, колико је стало ћесару да испуни „освештана обећања.“ Кад дакле могаше ћесар, да пред Богом и људма погази веру и задату реч, шта је уздржавало народ од пристанка уз Ракоцију, ништа друго, но што су знали, да и од Ракоциних Мађара неби имали веће вајде, но што су дојако имали од верроломног Леополда. Само у том би Срби добили у задрузи са Ракоцином и Мађарима, што је Ракоција био човек образованији и либералнији од Леополда I, а Мађари, као мајушно и изоловано племе, бејаху мање опасни за српску народност но немачки културтрегери.

При овим Ракоциним устанцима најжалосније је то, што Срби, који се верно придржаваху своје задате речи, који поштено и простодушно чинише услуге владалачком дому и за њ своју крв проливаше, од бечких ћесара само су на то употребљавани, да другима срећу а себи своје благостање изрију и разоре, да се са Мађарима омразе и крвнички кољу, а на развалинама њихове среће и на потоцима крви, да трећему процветају подли умишљаји и частољубиви планови.

Толико сада о тим крвавим догађајима и устанку Ракоцијном, доцније продужићемо их, и показаћемо, да су Срби хтели покајати своје погрешке, што су тако слепо веровали у поштење бечких ћесара.

На завршетку овог периода, желимо још једном бацити поглед на тако важна збића, као што бејаше сеоба наших отаца, а у исто време покушаћемо, да оценимо

вредност народних привилегија, што чинимо из љубави према истини, и што би желели, да уверимо наш савремени нараштај, о ништавости оних ћесаревих обрицањама, и да својој браћи покажемо, како су бечки ћесари са оним обрицањима на хартији, хтели изазвати исељење Срба, да њих као народ, као поједине људе и грађане, фактички збришу са лица земље.

Знајући, да у нашем народу има њих, који на ове привилегије највећу важност полажу, који замишљају, да се и помислити неда правни положај народу српском, ако није на основима у привилегијама изречених повластица утврђен.

Остављајући за сада на страну, шта такве привилегије у опште користе народу; питамо за што су Србима дате и каквих су последица имале, како су се та „освештена" обећања држала?

На прво питање и ако смо на више места одговорили, то ипак зарад обавештења, још ћемо у неколико речи наше мишлење изрећи, зашто су Србима дали бечки ћесари поменуте привилегије, на што ли се ишло онде, од куда су те привилегије изашле?

Срби живеше у Угарској од памтивека, као домородци, као прави и најстарији савезници Мађара, уживаше тим самим једнака права.

Давање дакле повластица и разних преимућстава, морало је истећи из другог извора, и велимо изреком, да је то истицало са нечиста извора, придошло је од таквих особа, које су према српском народу непријатељски дисале.

Умишљаји оних непријатељских духова, показаће нам се у правој светлости, чим их добро прогледамо, а

правац и конце, оне политички исплетене мреже размрсићемо и приредићемо.

Срби, који се унутише у страну државу, и одселише у земље, на којима пре тога њихова браћа живеше и са осталим народима равна права уживаше, ишли су јамачно на то, да се својом браћом од старина уједине, а помоћу њиховом и у задрузи са ћесаровом војском, стара своја седишта ослободе и наново задобију.

Само из таквих важних побуда оставља народ најдражија своја блага, огњишта своја, земљу дичних и најлепших успомена и најславнијих дела, свете кости својих прадедова, лугове, поља и ливаде, и ако их у оном тренутку гази нога душманина, — не оставља надања и веру у будућности, и ако је ова смутња, јер изнад ове таме опет загледа, ма у каквој даљини, светле зраке боље и сјајније будућности.

Да им је ћесар обрицао само мирно живљење под његовим скиптром, ни један Србин не би пошао за његовим сиренским гласом. Народ је наш, у толико прилика, јасно доказао, од свога постанка у срећи и несрећи, да голи живот није највеће благо живота, већ је једино благо: отачаство, слобода, самосталност, језик и вера својих отаца.

Знадијаше дакле Леополдо I и његови саветници вешто удесити удицу, кад у привилегији (25 Марта 1690) уврстише речи „да хришћанске народе ослободимо од турског јарма, па да их опет поставимо у њихове старе слободе, у њихова стара права, у стару њихову свезу с телима, од којих зависе. Овим дакле све народе, који су расејани по Арбанаској, Србији, Мизији, Бугарској, Силистрији, Илирији, Маћедонији и Рашкој . . . . милостиво позивамо . . . . да се нама придруже . . . . Ове

речи пробише Србима у срце, где усађена беше љубав слободи, љубав отачаству, љубав и понос према њиховој дичној прошлости. Срби се дигоше са својим патријархом, јер мислише у ћесаревој земљи наћи своју браћу, свога политичког главара, мислише, да ће се политички препородити.

Коме је непознато, колико су крви пролили Срби, — а да ли дођоше до ових споменутих блага? Никад! А за што?

Јер ћесари, који позиваше Србе, да иду преко, ишли су за нечим, што је са свим противио ономе, чему Срби тежише, и што им се у позивницама и привилегијама обрицаше.

Од високе политике не тражи се свакад, да је искрена, а још најмање од подле политике бечких језовита није се могло надати, да ће „Турке ласно пребацити преко мора“ и од деспота Бранковића обрицану „круну од истока“ положити на главу свом побожном питомцу и љубимцу Леополду I. Али баш што су знали за ову варљиву перспективу, гонило их је, да хришћанске народе у Турској примаме к себи. А да озбилно ни мислили нису хришћанске народе ослободити, па их повратити хришћанском напретку и цивилизацији, то нам сведочи та околност, што су их вавек, чим се њима послужише да им из ватре поваде кестење, остављали — просто да кажемо — на цедилу.

Та висока бечка политика ишла само за својом коришћу и за намерама саможивим — све је жртвовала само своме интересу.

Тамо горе на Дунаву, у оној радионици најподлијих умишљаја и предузећа противу сваком успеху српском

и у опште југословенском, који су вавек тежили да подпомогну немачко грамзење за господарством на истоку, којима су и данас милији Немци и Маџари, но Словени, и ако им у свима кобним тренуцима очуваше изтрулели престо, док их њихови љубимци свакад изневерише. Они велимо непоправими бечки политичари, по своме неодољивом нагону, да Словене униште, имаше у оно доба две ствари пред очима: 1) ако би се током светске историје дошло до тога, да Словени на истоку заузму опет свој стари положај, што ће онда бити? 2) чим би се могло на пут стати, тој вероватној словенској сјајној будућности.

Та их је несрећна мисао доводила до тога закључења, да се заузму и упливишу Словене у тој цели, како би најноузданије поцепали словенску снагу, и по томе ослабили, а на послетку и са свим уништили.

Први се пут мисао ова открила, кад Србе, као најснажнији хришћански народ у Турској — најпримамљивијим обрицањима позваше, да оставе земљу својих праотаца. Они су рачунали на Словене, као народ поносит, који слободу љуби, том сеобом Срба учинише, да се овај понос у својој најлепшој и најкраснијој грани покоси, па наравно и цели словенски живаљ сатре.

Ударцем, који сада предузеше, желели су да постигну две најгнусније ствари: српски (у опште дакле словенски) живаљ у Турској довести до тога, да никад више не може васкрснути ни живети. Бечки ћесари мислише, да таквом сеобом народ српски остане без главара и вођа, које је онда имао у племству с деспотом и патријархом на врху. Њима је познато било, да народ у сваком ступњу његова страдања, с тим

пре може доћи, да своје стање поправи, у колико су му они, што на челу стоје, храбрији, одважнији, одличнији и морално узвишенији. Живо дакле настајаше, да најодличније и најплеменитије Србе од народа отргну, у своју отровну околину привуку, деморалишу, да их збришу и немоћнима учине. У извесном успеху тог пакленог плана, мораће у народу настати немоћ, чим се удале ослонци и стубови народњи, и непремено потрешће се у свом народном осећању, а у том потресу мораће и мисао јединства у српском народу угинути.

Да неби ови бечки мајстори у нечем покварили свој демонски умишљај, то се пре свега трудише, да деспота Бранковића, помоћу сујетног и за ту цел придобивеног патријарха Арсенија III, из средине народа уклоне, а остале народне поглаваре, обрицањем деспотске титуле, раздвоје и поцепају, а с тима семе раздора у народу посеју. Пошто су пак Србе на овај начин примамили и на угарским пустолијама растурили, главна им је тежња била, да Србе са Мађарима заваде, да Србе употребе као страшило противу Мађара, а Мађаре као бич противу српских дошљака.

У течају ове расправе, увериhемо наше читаоце још више о истини наших навода, а за сада мислимо, да смо јасно одговорили на питање, за што су Срби позвани на ону страну, да је повод том позиву истицао из једног за наш народ по све непријатељског извора, и да је најзад та тежња непријатељска, народу српском од првог додира са бечким ћесарима намењена и превећ кобна била.

Сад ћемо понајпре да одговоримо на питање: како су та „освештана“ права бечки ћесари држали?

Ми ћемо на то питање одговорити са неколико историских факта.

1) Поглавар народни, деспот Ђорђе Бранковић, коме ћесар Леополдо I даде титулу барона, а за тим грофа, (види српски љетопис чест III стр. 93 — 100 од год. 1842), само по разлогу „sic ratio status exposcit“, 22 године је тамновао, и у највећој оскудици скончао.

2. По смрти подвојводе Јована Монастирлије, с њим за навек неста самосталан политички живот у прекосавских Срба, јер од тог доба, не добише више политичког главара. Ону политичку власт, за којом тако грамзише митрополити, и коју мишљаху задобити, издавши деспота Бранковића у руке његовим и народним непријатељима, за коју цену продаваху ови црквени поглавари најсветије народне интересе, ови митрополити, за које вели Бартенштајн: „да је њих много лакше поводити, управљати и под уздом држати, него у војни вештог војсковођу“, добише, за ту цену, утицаја, ал' не за унапређење, но на упропашћење народа српског, но и њихна слава не трајаше за дуго, само до године 1763.

3) Код бечког ћесара и у мађарској дворској канцеларији и немислише, да Србима и у делу сачувају обречену слободу вероисповеди. Вавек су — час тајно и опрезно, а понајвише јавно и најсуровијим насиљем настојавали, да Србе лише чисте вере њихових отаца. Бартенштајн, који је још највише имао симпатија према Србима и разуман државник био, признаје и сам „да су цареви и краљеви, Леополдо I, Јосиф I, Карло IV и Марија Терезија, једнако старали се, да Србе поунијате“ . . . . .

Тај Бартенштајн вели: „све стоји до начина, како да се поступа, и до средстава, која би се за то унијаћење употребила. За покојнога цара Леополда ту се поступало врло смотрено и мудро“ ..... Те исте године, кад су привилегије дате (1690) прихватише се језовите, да Србе „поунијате, у чему су веома подпомагани били.“ (Bartenstein, гл. 4. стр. 51 — 52).

4.) Доцније показаћемо, како су (год. 1741) српске области Поморишје и Потисје, које дотле стајаше под народним властима српским, подчинили круни св. Стевана, како су у исто време са својих огњишта у Русију протерали 40 хиљада Срба, што Срби нехтедоше сносити, да им се автономија погази, да им мађарске спахије и попови господаре. Тако прође доцније и област српска, названа „дунавска крајина“, које је земљиште Марија Терезија за новце продавала којекаквим скитницама из Немачке. Но и осталој српској војној крајини одузеше, сваки народан значај српски.

5.) Видићемо, да ће цар Франц II укинути и српску канцеларију, а српске ствари предати мађарској канцеларији, и с тиме последњу сенку народне автономије укинути.

6.) Слободни избор црквена поглавара остаде једнако само у речи. Све ово и још многа и тешка насиља учињена српском народу показали смо, а још више показаћемо у течају идућих периода.

Кад све ово скупа прегледамо, и кад сравнимо са правима, која су Србима дата, то ћемо увидети лепо, шта су вредила и шта вреде тако названа српска права, кад су једном народ српски у шакама имали.

Речима даваше Србима свашта, кад их требаше, а и сенка им се права одузимала, кад их не требаше. И о

томе имамо доказа у Бартенштајна (гл. 4. стр. 46), где каже: „Das Schicksal der illyrischen Nation war günstig — wenn man ihrer wieder einen auswärtigen Feind vonnöthen hatte, oder . . . . wenn man von ihnen eine gedeichliche Mitwirkung zur Dämpfung einheimischer (ungarischer) Unruhen zu hoffen hatte.“

Као што привилегије ове, по томе, како их држаше, ни од какве дакле позитивне фајде не беху, тако су и по стварној суштини својој биле Србима на извесну штету.

Јуначки, пун животне снаге народ српски, који је обичајима живота свога први међу народима јевропским, који гине за слободом, воле и поноси се својом народношћу, који је у вери својој тврд као челик, није требао просјачке коре хлеба ни поклона никаква, није требао милости ни привилегија, кад је с једне стране придобио ново и пусто земљиште својом снагом, а по праву освојача, и по великодушној помоћи указаној у свако доба свом новом владару, тај поштен и врли народ српски, није требао да дође у привилегисано или боље рећи привремено и изузетно стање, но са позитивним правом на автономно уживање и господарење онога земљишта, које је он потоком своје крви задобио, стојећи према свом новом господару у свези по персоналној унији, и по тој свези као члан у задрузи са осталим народима ћесарине.

Међу тим је најгоре, што се замислити даје, постигло српски народ, кад га је неверна рука бечких ћесара као ствар продала Маћарима. Срби су својим прелазом на туђинско земљиште само то хтели постићи, да се споје са својом браћом, што још одавно пређоше у ћесарове земље, и да с њима у задрузи на сопственом земљишту прикупе нову снагу да се снаже толико, како би

доцније својом у старој отачбини заосталом браћом, до подпуне самосталности и независности дошли, кад би се за остварање такве велике идеје згодан моменат показао.

Најзад су ове привилегије биле по све шкодљиве и убитачне за оне Србе, који се настанише у средини мађарског живља, по краљевским варошима и осталим местима. Јер су бечки ћесари хотимично бацили семе отровног и уништавајућег раздора међу оба народа Србе и Мађаре, које су семе раздора бечке дипломате постојанством, следственошћу и ужасним средствима гајили па и однеговали до горка, тужна и пустошна плода.

После ових разлога неће се нико посумњати, да су бечки ћесари, продавши Србе Мађарима, и подстрекавајући једне противу других, једним махом хтели да улове и Србе и Мађаре. Заиста жалосна и презрења достојна политика, примамити најпре Србе да своју отачбину напусте, давати им особено земљиште, доцније продати њих са земљиштем онима, противу којих непрестано Србе подстрекаваше и у највећу и неизмирљиву омразу довести.

Тако су дакле те привилегије послужиле, да у корист трећег, раздвоје две народности, које, да су се по срећи разумеле, по свом положају, по историји, по узајмничким интересима, као пријатељи и саветници могли створити такво стање на јевропском истоку, које би и њиховим и општим човечанским интересима и напредовању људском од највеће користи могло бити.

Да су Мађари исто тако грешили, остајући у заблуди према Србима, много допринели увећању раздора и несрећних последица, неће нико посумњати, који оцени ту околност, да су Мађари лакомо зграбили сумњиви и опа-

сан дар, од оних њима познатих неверних Данаја бечких, и пристали на продају српског земљишта и српског народа, и жељно похитали, да овај безбожан грабеж круном св. Стевана покрију.

Та њихова сонствена историја могла их је поучити, да су Срби, још пре, но што се садања династија на престо св. Стевана попела, били најјача потпора њиховог златног доба века Хуњада.

Привилегије су дакле постали двосечни мач — оне посекоше Србима човечанско грађанска права, а међу Србима и Мађарима раскидоше можда навек, за једне и за друге, потребну слогу и задругу.

Пошто смо сада испитали зле последице, које истекоше из привилегија, држимо, да смо у исто време одговорили и на питање, каквих су последица имале српске привилегије.

Свако се патриотско срце мора потом испунити тугом и жалости због иселења српског, а кад се једном ова кобна сеоба извршила, што је народ српски пристао на изузетно и безправно стање, које је морало поникћи из тих привилегија. Макијавелијска политика бечких министара и угарске канцеларије, а с друге стране себичност, властољубље и грабљивост српског патријарха Арсенија III, створила је ону чемерну судбину, којој би јамачно народ српски коначно био подлегао, да није џиновском снагом одупрео се био и ублажио, од својих крвничких злотвора намењену му судбу. У овој непрекидној борби, за одбрану свога народног живота, посведочио је народ српски, да га је ова најцрња јежовитска политика истина великој патњи изложила, ал и опет коначно није сломити могла. И ми питомци ових многомучених наших

отаца поносом можемо рећи, ако их и није судбина благословила оним успехом, који би по врлинама њиховим у пуној мери заслужили, измучен ал не сломивен и опет живи народ српски, да својим челичним постојанством и мушким одпором посрами своје несрећне мучитеље.

Бог и отац свију народа, свог човечанства, који нам у разним приликама говораше убојном хуком и потоцима крви на небројеним бојиштама, који нас опомињаше на одпор сиренском гласу раздавача привилегија, који нас готово из дана у дан посећиваше у мученичкој борби, за сво доба нашег претешког живовања под закриљем бечких ћесара, док трајаху јежовитска гоњења а доцније маџарска насртања, који нас одржа у крвничким упропашћавајућим бојевима у години 1848 и . . 49, који нас најзад искушаваше централистичким а у најновије дуалистичким насртима: тај Бог правде и вечите истине не ће допустити, да овај многим невољама потресен народ српски, поред својих толиких врлина, коначно пропадне.

Ал' и наш народ нек се поучи искуством своје кобне прошлости, и нека се не ослони ни на чију помоћ, но само у своју слошку и свесну радњу на уједињење свеколиког Српства. Ко себе помаже и Бог ће га помоћи.

ОБИЧАЈИ СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ.

Описао

БОГОЉУБ ПЕТРАНОВИЋ.

I.

СВАДБА.

(Испод Јаорине).

Кад који момак у Босни намјери женити се, пробира ђевојку црна ока и црне косе, јер му плава није тако лијепа као црноока. Ово се осјећање сјајно огледа у овом редку пјесме:

. . . .

Ама јој је једна мана,
Цура је плави' очију —

Тако исто и ђевојка воли момка црномањаста, као што и овај израз срца ђевојачког свједочи:

Кујунџија! тако ти заната,
Сакуј мени од злата јунака,
Немој плава, тако ти заната!

Кад он ђевојку по жељи пробере и договори се с њоме, да ће за њега поћи и да ће му бити вјереница до вијека, онда јави своју намјеру оцу и мајци. Отац одмах потражи каква вриједна пријатеља који ће приво-љети оца ђевојачког, да сину његовом поклони ђевојку. А мајка истим начином послужи се преко које хитре

жене, коју они зову: ходошица. Кад су задовољни родитељи ђевојачки, с момком и кућом, одговоре: „цура није још дорасла и спремна, али добра момка не ћемо одбити ако дође.“ Ако пак нијесу задовољни дати ђевојку, онда се лијепим начином изговоре: Ми такових Срба желимо, али цура није још дорасла за удадбу, нити је спремна да је коме дамо.

Кад су родитељи ђевојачки, као што рекох, задовољни с момком и кућом, онда се тај радосни глас објави момку и свој његовој породици, и отац момков нареди да се спремају на просидбу ђевојци. Док домаћица укува погачу и питу, домаћин налије плоску ракије, пак узевши са собом кума, који ће момка и ђевојку вјенчати, пође право ђевојачком двору. И то се зову просиоци. Кад дођу пред ђевојачки двор, отац момков повиче пред двором: „Добра вечер, домаћине! Јесте ли ради гостима и можемо ли у овом двору преноћити?“ Он им изнутра одговори: „Добрима смо ради, а злијех нам ни Бог не д'о.“ Онда се отворе врата, испану из двора млађи, пак просиоцима коње прихвате, а њих поведу у двор, ђе их послуже ракијом и кавом, али не као пријатеље већ као госте. Пошто се одморе и разговоре, засједу за готову вечеру, и домаћин изнесе своју ракију, те им наздравља још као гостима, док попију по три чаше. А кад четвртој реда дође, онда рекну просиоци: „Домаћине! доста је твоје ракије, и ми имамо ракије, пак ћемо сад наше по три чаше попити, да се имамо чим разговорити, и да и ти видиш, каква је наша ракија, пак ћемо вечерас имати у поштењу један здоговор.“ Домаћин на то им одговори. „Не треба ваша ракија за мојом совром, вечерас ћемо моју ракију

пити, а сјутра ћемо о вашој говорити, а здоговор нек нам стане док сване, старије је јутро од вечера, а стариј је домаћин од госта.“ И тако вечер мине нити просиоци што с домаћином углаве.

Када сјутра дан осване, на уранку ђевојачки отац опет своје госте послужи својом ракијом и кавом; и да им коњма зоб говорећи: „Ови су људи за пута.“ Док коњи зобљу, домаћин сједе с гостима за ручак, и опет их послужи ракијом. Кад гости попију по три чаше, домаћину проговоре: „Домаћине! Не ћемо више твоје ракије, имамо је и ми, да и ти видиш каква је наша ракија.“ Домаћин им одговори: „Кад не ћете више моје ракије, опростите, не ћу вам је више ни давати.“ Сад гости изнесу своју ракију, пак послуже домаћина. Ако је домаћин задовољан дати им ђевојку, примиће здравицу, другачије не ће, већ се у љубави са својим гостима растане. Ако ли прими здравицу, онда заиште обичај, и јабуку и на јабуци прстен. И то бива на овај начин: положи на совру пуну чашу, коју је примио, пак својијем гостима говори: „Дајте ви мени што је моје, јабуку, прстен и обичај?“ Просиоци положе на совру јабуку, прстен позлаћени и дукат жут. За ђевојку имућније породице, која има више руха и накита, иште се скупља јабука. Кад му просиоци иските колико он хоће, онда домаћин скочи на ноге и ижљуби се с њима, пак прихвати ону чашу те им наздрави овако: „Здрави сте за нашега сретнога весеља, да нам буде сретно и честито, без земана непроменито, међу српском браћом похвалито. Пријатељима хвала, да Бог да да нам буде сретно пријатељство, на много љета даров'о Господ Бог. Првом сретном, даров'о Господ Бог, те нам било са великом

срећом!“ Пак чашу попије и даље говори: „Слатки пријатељи, слатка је и ракија, све нам било слатко и питко, међу српском браћом похвалито, Господом Богом благословено, даров'о Господ Бог!„

За тијем домаћин покучи своју ракију просиоцима, док приступе све мушке и женске главе, мушки се пољубе у лице с просиоцима, а женске их с поклоном пољубе у руку, међу тим изведу китну ђевојку, па им се и она поклони и пољуби им руку и кољено у највећој смирености. Кад ђевојку одведу на страну, онда просиоци напијају домаћинском ракијом, а домаћину просилачком буклијом овако: „Што радили, радњом се хвалисали, а од радње ајир и бериђет, корист и обилност добили, даров'о Господ Бог! Да Бог да и милост божија, да нам буде сретно весеље, сретни почетак, а од велике среће стечене, данас међу нас, даров'о Господ Бог, ко нам стио помоћ', помог'о му Бог, ко нам стио паудит', не д'о му Бог. Једа Бог да и милост божија „куд год се скитали један другом за живот питали, и за здравље Бога молили, један другом по српској браћи љубезну поздрав отправљали, даров'о Господ Бог!“

Онда просиоцима домаћини даду добродошлицу пак они напијају овако: „Добро вам ми дошли, свако добро дошло, све вам добри људи долазили, који вам за част знали, а за живот питали, а за здравље Бога молили, даров'о Господ Бог! Да Бог да и милост божија, кад вам дошли, у добру вас нашли, ђе о добру радите, а бољему се надате, а кад пошли у бољему вас оставили. За нашега сретнога весеља и вашег, да нам буде код Бога услишно, међу браћом похвалито на многаја љета до вијека, даров'о Господ Бог!“

Вас овај обред обави се при ручку. Просиоци тај дан предане у оца ђевојачког, јер им из гостољубља не да одмах поћи, већ сјутра дан пођу.

Пошто се ручак сврши, дигну се и домаћин покупи јабуку, прстен и дукат, пак преда ђевојци говорећи јој: „Сретно ти било и честито, да те Бог благослови а и ја те благосивам, просто ти било, синко, и све ти сретно било!“ Ђевојка се пред њим савије, пољуби му руку и кољено и од мила проспе сузе низ образе, и у највећој скромности прими обиљежје свога суђеника. Док на страни њезине другарице пропјевају веселу пјесму:

Запјевајте, моје другарице,
На весељу наше миле секе,
Синоћ нам је наша сека била,
Синоћ наша а јутрос њихова,
Синоћ су јој тице долећеле,
Долећели сиви соколови,
То не били сиви соколови,
Већ њезини кићени сватови,
Јутрос су је младу испросили.
Наша секо, наша другарице!
Ти се, млада, у туђине спремаш,
Ти се спремаш а наске остављаш,
Сретни теби твој пути били,
Твоји пути и твоје весеље,
Зови наске, секо, на весеље,
До сада си наша сека била,
А од селе туђа драга мила,
Туђин момку срећу веселила.
Вјечног друга себи задобила,
Сва вам срећа дуговјека била!

Сад просиоци као пријатељи не пуштају се да одлазе, већ их домаћин и сва породица милује и с најљеп-

шом части и поступањем угости и задржи до сјутра. Кад други дан сване, опет засједу за ручак и ту отворе ријеч просиоци, кад ће и колико сватова по ђевојку доћи. Просиоци говоре овако: „Пријатељу! хоћемо да знамо кад ћемо се опет са срећом виђети, и кад ћемо, ако Бог да, по нашу ђевојку доћи?“ Ако му рекну: „Ето нас до петнаест дана.“ Домаћин одговори: „Пријатељи! ја вас молим немојте ићи ни за мјесец дана, јер још нијесам спреман с ђевојачким рухом, а хоћу и сам да се спремим, да вас славно и љубавно дочекам, како оно своје главне пријатеље.“ Колико гођ просиоци краћи рок постављају, домаћин два пут већи одгоди и на овом пошљедњем стану, говорећи му: „Пријатељу драги! ми смо под твојим крилом; кад твоја крила трепте, ваља да и наша полете.“

За број сватова само остане спомен, а не уговори се ништа до друге прилике.

Сад просилачки момци испану и својим господарима опреме коње, па их предаду домаћиновим момцима да их неколико пута окрену, док им господари изиђу, да их даровати могу по обичају. Сад просиоци пред двор изиђу, а за њима испрошена ђевојка с момком, изнесе свој љубавни дар, те га преда њима, да га изруче њезином суђенику. За тијем поклони се и пољуби им руку, а они је дарују у руку, како који кесом може и има вољу; отац момков најбоље је дарује. Дар, који цура спреми своме суђенику јесте бошчалук, а цурама у његовом двору по киту цвијећа, за знак, да ће им с радошћу у двор доћи. Сад просиоци дарују сваку женску главу, као и момке домаћинове, пак се ижљубе с домаћином и с осталијем мушкијем главама, те усједну на

готове коње и пођу својој кући, опаливши при поласку сваки по једну пушку, за знак сретног пријатељства. Су тијем реку: „Пријатељу, остај с Богом!“ А домаћин и његова породица за њима вичу: „Пошли с Богом, да Бог да, да се опет у радости и здрављу видимо и поздравимо.“

Кад се помоле пред свој двор, испале по једну пушку, да тијем породици објаве, да су по жељи испросили ђевојку и момку радосни пут среће отворили. И онда отац момков спреми напријед свога слугу мајци жениковој на муштулук за радост сина њезиног. Кад јој долети слуга, каже: „Госпојо! мени муштулук, а теби снаха? Да Бог да̂ да ти буде сретна и честита, и сретно ти весеље!“ На то му она од говори: „Бог те чуо и сретан био ко те спремио, а и ти се, сине, веселио!“

Кад просиоци коње одјашу и у двор унићу, изруче поздраве и дарове, које мајка женикова прими и свакоме своје с радоснијем срцем и благословом подијели. И с овим се свршује просидба.

На осам дана послије просидбе отац жеников узме плоску ракије замеђене, пак посједе коња, те пође своме пријатељу да обиђе суђеницу свога сина. Кад дође тамо, преда ђевојци киту цвијећа на име њезина суђеника, за знак срчане љубави и радости од његове стране. Ту га дочекају честито, и заноћи. Кад у јутру сване, ручају, пију, пак онда отац жеников извади своју плоску ракије, те наздрави новоме пријатељу: „Здрав си, мој лијепи пријатељу! Ето здравице на те, да ми кажеш путе, кад ћу довести сватове по ђевојку, и да имамо разговор и уговор, кад ћу и колико их довести?“ Он њему одговори: „Хајде, кад је теби драго, води свата

колико ти драго, од дапаске до данашњег дана, колико год доведеш сватова, свијех ћу вас добро дочекати.“ Кад за све уговоре, онда се у љубави растану као и прије. Ђевојка овом приликом спреми три ките цвијећа, једну љубазнику, другу свекрви, а трећу заови.

Овђе ми ваља напоменути, да се скрати први рок због тога што, на другом поласку, отац ђевојчин по обичају дужан је отпуштити нешто од времена за љубав пријатељу своме.

Како отац жеников кући дође и објави својој породици и сину, да му је испрошена ђевојка стална, као што је већ уговорено, одмах се почму купити сватови. На дан прије поласка сви се сватови искупе у двору женикову, ђе их најљубазније причекају, и ову им пјесму као поздрав ђевојке отпјевају:

Запјевала на планини вила:
„Весели се, соко тица сива!
Сјутра ти је у двору весеље,
Ако ћеш ме зовнут’ на весеље,
Скоро ћу ти доћи на весеље,
Поцикују тице соколови,
То не биле тице соколови,
Веће твоји кроз поље сватови,
Сјутра ће ти по ђевојку поћи.“
Одговара соко тица сива:
„Секо вило и на том ти хвала!
Скоро ће ми моје бит’ весеље
И довести мени соколицу,
Свекрвици биће добро драга,
Свекру баби бити још дражија,
А мени ће и мила и драга;
Када буде у мене весеље,
Све ћу виле сазват’ на весеље,

Нек саберу у коло ђевојке,
Нек пјевају пјесме на весеље,
Нека види моја мила драга,
Моја драга испрошена Јања, [1]
Како виле колом омахују,
Како своје пјесме отп'јевају,
И у свакој мене прип'јевају,
Нека драга пјесме припочиње
У мом двору пјеват' започиње."
Када виле чуше одговора,
То је њима врло мило било,
Обукоше крила позлаћена,
И припеше круне накићене,
Пак пођоше њему на весеље.
Кад су виле на весељу биле,
Три су златна кола поиграла:
Једно игра виш' бијела двора,
Друго игра испод б'јела двора,
Треће игра у бијелу двору,
Два играју кола на ногама,
А трсће им трепти на крилима,
Које њима трепти на крилима,
Оно му је виш' бијела двора,
То су виле расклопиле крила,
Те соколу пјевају весеље:
Што му игра пред бијелим двором,
То су њему у колу невјесте;
Што му игра у бијелу двору,
То су њему кићене ђевојке,
Нека му је у мајке промјена.
Ђевојка је загледала драгог;
Ал код њих је тица пауница,
Сејир чини коло и ђевојке,
Све ђевојке пјесме испјеваше,

[1] Или како је ђевојци име.

Док ђевојци драгог припјеваше:
„Весели се, соко тица сива!
Данас ти је у двору весеље,
Баби мило, а матери драго,
А теби је и мило и драго.“
Све то слуша Јања испрошена,
Драгом даде од злата јабуку,
Сави му се на бијелу руку.

Ту сватови преноће и сјутра прије сунца опреме се по ђевојку. Сватова је у све дванаест, стари сват, кум, ђевер-баша,[1] ђевер, војвода, отац жеников. Сви ови воде са собом по једног момка, а други као млађи иђу без њега. У старо доба купило се по четрдесет сватова, али сада највише их буде дванаест, из узрока, што је народ истанчао у имању. Колико је гођ сватова, сваки понесе уза се плоску ракије, а домаћин отац жеников и плоску и мјешку и у мјешци толико ока ракије колико је сватова, ако им се плоске испразне, да им опет налије, и ако жедног у путу сретну да и њега напоје. Домаћин уз то понесе питу и погачу и садрта овна под роговима, на два рога двије румене јабуке. Ован је сад на коњу тако увезан, да му глава с јабукама напријед гледа. Двије су јабуке на роговима у име два ђевера, брата женикова рођеног ђевера, и ђевер-баше прстенског ђевера, који је старији од првога, јер он у свјема свадбеним обредима одговара. И ово је онај ђевер што се често у пјесмама припијева: „мој ђевере, злаћени прстене!“ —

Кад су се већ сватови опремили, узјашу на коње као на горске виле, те најприје пође војвода, пак стари сват, за њим кум, а остали по реду и старјешинству,

[1] Први ђевер.

сви један за другијем, а никако по два у реду. Чауш је међу сватовима најсмјешнији весељак, он објеси о врат добош, а у десницу узме дренову батину пак дере у добош што боље може, вичући из гласа: „Машала! машала кита и сватови!“ Њему се реда ни мјеста не зна, час пролети пред сватове, час иза њих остане, а час их облети и на страну се вине, те с батином крпи туђа врата и судове без ичије замјерке за то, већ још даривају га и оките му везенијем јаглуцима његов поштени топуз.

Док се сватови опремају, ђевојке им ову пјесмицу припијевају:

Бога моли момче нежењено:
„Дај ми Боже да огрије сунце!“
Бог му даде те огрија сунце,
Сунце гледа а сунцу говори:
„Жарко сунце, растуни стунове,
Док ја своје опремим сватове,
Да доведу лијепу ђевојку.“
Бог му даде те огрија сунце,
И растуни велике стунове,
Скоро жењен опрема сватове.

А кад се крену за њима ову пјевају:

Жарко сунце, покупи калове,
Да не каља господу сватове,
Нека коњи играју по реду,
Нек су свати сваком на загледу;
Када дођу двору ђевојачком,
Нек погледа с пенџера ђевојка
Златна крила свога суђеника,
Како трепте од сунчева зрака.

Сад сватови највеселије путују преко китнастих брдâ и равнијех пољâ, ђевајући, пушке мећући и на коњма

поигравајући, с пута им се свак уклоња па и сами Турци.[1]

Кад се приближе двору ђевојачком на једну четврт сахата, онда испале по један огањ пушака, пак заставе коње и стану пити ракију. Тијем пушкама даду глас роду ђевојачком. Кад ђевојачки род опази сватове, пред њиховим двором ухвати се коло младих ђевојака, и састану се свадбари, те радосно сватове чекају. Међу тијем сватови између себе опреме једног млађег свата на муштулук ђевојачком двору, који пође с пуном плоском ракије, поигравајући као соко на коњу. Кад приступи двору назове: „Добра вече! (у то се доба долази) јесте ли ради гостима, и можемо ли noћити?" О муштулуку не говори ништа, јер га сви познаду. Они њему одговоре: „Дао ти Бог добро, и добро нам дош'о! Добријем смо Србима ради а злијех ни Бог нам не д'о, одјаши коња, можемо noћити." Што му реку одјаши коња, то му реку, да им покучи плоску. Који је луд, пак одјаше коња, ту учини себи велику срамоту, јер му се послије сви смију, за што одјаха коња, кад се мора опет пред сватове враћати. Који је мудар, не ће ту одјахати, већ покучити плоску домаћину, а домаћин њему своју и муштулук од ђевојке: јаглук, или мараму коју му привежу за плоску, пак се поврати својијем сватовима најприје рекавши домаћину и његовијем: „Остајте с Богом! опет ћемо се виђети." Они му одговоре: „Сретан ти пут, и све поздрави тамо док се скоро видимо." Кад долети пред сватове назове им:

[1] У вријеме башалука Турци се нијесу шћели уклањати с пута сватовима, већ огули и рашћерај сватове кроз горе и планине, као што су чинили прије 40. година у Црној Ријеци: Ходобашић, Хаџи Ајлић, Сирћо Мехмед и други. За то су се Срби највише одметали у хајдуке и Турцима у крв освећивали.

Док војвода пролазећи дарује коло, ђевербаша наиђе, те и њега припијевају:

Ђевербаша, дико наша!
Весела ти била снаша!
Тебе кажу од оџака,
Од оџака од богата,
Даруј нама коло наше,
Честита ти кеса била
И у кеси десна рука.

Тако и остале сватове редом припијевају, и сви коло дарују, а најбоље стари сват и кум.

Даривајући коло, прођерују коње пред двор и одјахују. Ту им домаћин изнесе столице и сви посједају по реду. Док им млађи распремају коње и извађају, домаћин их послужи ракијом. Кад по једну чашу попију, онда их позове у двор, ђе посједају, те их опет послужи ракијом и кавом. Сад се од ђевојачке породице сваки са сватовима поздрави и пољуби, само ђевојка ту вече не излази на видик. Кад се обреде сватови ракијом и кавом, онда им домаћин каже: „Сватови! вадите оружје, пак сједајте на хаљине.“ Стари сват му одговара: „Домаћине! је ли вјера, и јеси ли ти за то добар, моремо ли ноћити, па да видимо за оружје?“ Он им одговори: „Вјера је, ја сам за то добар, и можемо ноћити.“ Онда му предаду оружје. Док приступе ђевојке, те изују сватове, за тијем посједају на хаљине.

Сад проговори стари сват својијем момцима: „Да идете чувати коње.“ И ови, ако домаћин за то не постара се, морају чувати коње до зоре, јер се догађало, да се ноћу коњма сватовскијем исјиеку до живца репови и гриве, а то узроком оне ђевојке, која се уздала у тог момка, пак је није срећа послужила. Кад се така несрећа

сватовима догоди, за њих је највећа срамота од свијета пројахати с ђевојком на осакаћенијем коњма.

Пошто посједају сватови на хаљине разговарају се с домаћином и с осталијем свадбарима од стране ђевојачке: како су свати путовали, док буде готова вечера. Пак онда посједу за совру. На прво мјесто постави домаћин за се замјеника, долибашу, човјека бистра и искусна у сватовскијем обичајима, да би могао у свему сватовима одговарати. С десне стране долибаше сједе стари сват, пак онда остали сватови по реду, за прву совру, јер буду по три совре. За тијем домаћин наточи чашу ракије, пак наздрави долибаши по имену: „Здрав си ми (поименце) првом а сретном, да нам буде са великом срећом, да почнемо и ракију пити у велики добри час, ракија радост, а Бог милост, милов'о Господ Бог ови дом и у дому домаћина, и наш лијепи састанак и његово све добро око њега даров'о Господ Бог! За нашега сретнога весеља, и за нашега сретнога пријатељства, да нам буде сретно и честито, без земана непромјенито, међу браћом похвалито, к'о оно у светих и праведних даров'о Господ Бог! и сва браћо здрави сте, надајте се добру, Бог нам дао добро а за много!“ Пак попије и покучи другу долибаши. Долибаша прихвати и на исти начин напије старом свату, а стари сват својијем сватовима: а) „Здрави сте моја лијепа браћо! за здравље нашег господара домаћина (поименце) нашега и вашега, да су нам надно и напредно, здраво и весело, сретно и честито и Господом Богом благословено, даров'о Господ Бог! И Здрави сте ми, моја лијепа браћо! за нашијех сретнијех путника, ките и сватова, да им дарује Господ Бог добру срећу и на дому и на путу. Даров'о им Бог срећу у

пут, па им не мог'о нико наудит' на пут. И здрави сте ми моја лијепа браћо! за нашега весеља и за нашега сретнога добитка, да нам буде са великом срећом придобит по њезин дом и по њезин благородни род, да јој буде честита срећа и по дом и по род, да јој Господ Бог да сретни пород! Здрави сте, браћо, десно и лијево, све нам било сретно и лијепо. Првом, а сретном, са великом срећом. Здрав десни друже, а помози Боже!"

Пак стари сват чашу испије. Иза старог свата и други се обреде. Будући да и долибаша мора напијати према старом свату, то и он старосватске здравице понавља. Стари сват опет напија: б) „Здрави сте моја лијепа браћо! чашом другом, а љубави дугом, а божијом помоћи; чаше по двије, да нам господ Бог душмане побије, а повиси кумове и пријатеље колико је воља од милога Бога. Ђе год се двије чаше пива пиле, свака се добра срећа вила, а највише изобилна радост, данас међу нас, а од данас до вијека даров'о Господ Бог. Све ћемо за нашега сретнога весеља, и сватова, и наше ђевојке, и сретнога пута, да нам Бог да срећу у пут." в) „Здрави сте, моја лијепа браћо! трећом а сретном, да нам буде са срећом. У име Бога и св. тројице,[1] која не дијели друга од друга, кума од кума, брата од брата, да Бог да и милост божија, да не одијели нашијех грешнијех душа од царства небесног и од раја бијелог, већ да приведе своје стадо Христову спасенију, даров'о господ Бог! Да Бог да и милост божија, ако ми њу заборавили ја у пјаности, ја у лудости, ја у какијем мукама, јал' у турскијем рукама самилов'о се Бог и св. тројица, те нас не заборавила, већ нам онда

[1] Како се спомене св. тројица ови се дигну и капе скину.

била најскорашња и најбоља помоћница, а од сваке муке заступница, руку уходала, муке не дала, на праведна дјела наставила, с оваком браћом саставила, саставио господ Бог свако добро данас међу нас, а од данас до вијека, даров'о господ Бог!"

Кад се у овој здравици спомене св. тројица свиколици капе скину и повичу: „Амин. Бог те чуо!" а кад испија чашу говоре: „Христе Боже наш помилуј нас. Амин." г) „Здрави сте моја лијепа браћо! најскорашњу писмо у име Бога и св. тројице, помог'о нам Бог и св. тројица, а ово ћемо у име Бога и лијепога часнога крста: да Бог да и милост божија, који се гођ јунак крстом прекрстио и Бога поменуо, помог'о му господ Бог и лијепи часни крст. Који се крстом не крстио и њега господ Бог окренуо с крстом наопослен, те се и он крстом прекрстио и часни крст цјелов'о и вјеров'о, те и њему помог'о Бог и часни крст; ко не стио никако, проклео га Бог свакако, а нама грјешнијем и роду хришћанском на помоћи био и данас и од данас до вијека. — Домаћин примиче чашом, њему Бог срећом, примакло му љето, родило му жито, примак'о му во на телу, коњ на путу, пастир у паши, свака добра срећа и од срца весеље на многа љета, даров'о господ Бог." д) „Здрави сте моја лијепа браћо! чашом петом, у име Бога и св. Петке, и св. нећеље која може да нами поможе. За нашега господара домаћина и његова и грања и пања, и свега евлада и стара и млада, што му је Бог даров'о, све му госнод Бог поклонио, а од сваке муке заклонио, и до вијека нам на помоћи био, даров'о господ Бог."

По овој здравици домаћин покучи чашу старом свату говорећи му: „Старјешина од љубезнијех сватова! дај

ми руку, и добро си нам дош'о, и честито ти мјесто." Стари сват скочи на ноге, прихвати чашу, метне је преда се на совру, пак се преко совре с домаћином пољуби, говорећи му: „Добро ти ја дош'о, и добро ти од Бога дошло, све ти добри Срби долазили, а зли кућу пролазили." Пак сједе, узме ону чашу и овако наздрави: е) „Здрави сте моја лијепа браћо! десно и лијево, све нам било сретно и лијепо, ево мени дође добродошлица од домаћина овога дома. И теби хвала домодомодаре, кућни господаре, добро ти ми дошли а свако ти добро дошло у твој дом, под твој кућни кров, даров'о господ Бог! Да Бог да и милост божија, кад гођ ти дошли, у добру те нашли, а кад пошли у бољем оставили, ђе о добру радили, а бољем се надали, а кад од твога дома пошли добар ти поштени глас од твога дома поније ли по свијету, кајно чела свој зук по цвијету. Код Бога те украсили, међу браћом нахвалили. Здрави сте, моја лијепа браћо! за сретне добродошлице, и надајте се добру, Бог нам дао добро, а за много."

Пак онда чашу испије. Иза старог свата овако исто напије: кум, домаћин, војвода и сви по реду сватови.

Као што мало прије рекох оваке исте здравице напија и долибаша у двору ђевојке и момка, с овим додатком: „За здравље нашега весеља и ваших кићенијех сватова, били вам сватови китам' накићени а златом позлаћени, с браћом похваљени, кано сиви соколови на многа љета даров'о господ Бог."

Кад старији млађему здравицу напије, овако му млађи захвали: „Старији! метаније и поклон ти имамо, које ти гласе гласио, Бог ти их услишио, те ти били код Бога услишани, а код браће стимани, са братинском

љубави прибрани, даров'о господ Бог." — И тако пију доклен који може. Који се не умије чувати, ту се ласно може опити, јер домаћин и долибаша навлаш навале с пићем на сватове, не би ли се који опио, пак да се с њим смију и (маскаре) шале.

Док сватови вечерају, према њима стану неколике женске, међу њима четири пјевачице, ђевојке, што двије и двије по реду пјевају, и са својом пјесмом сватове на јестиво понукују:

Вечерајте, кићени сватови,
Шта мислите? што не вечерате?
Наше злато лијепа ђевојка,
Која но је скоро испрошена,
Ђевојка је љепша од женика!

А кад који пије, сваког по реду припијевају овако:

Попиј је, Јово, [1]
Попиј је, брато!
Теби је дато,
На дну је слатко!

Кад се вечера сврши, сватови се иза совре дижу и у кућу к ватри одлазе, само за совром стари сват остане, док се долибаша испред њега не дигне, јер ако по чему превари стари сват и дигне се прије долибаше, онда му овај на подсмијех овакову здравицу напије: „Здрави сте, моја лијепа braћо! да и још по једну попијемо за пуста мјеста старог свата! Виђесте ли, ђе не могоше пити сватови к'о и домаћин?" (почем је он замјеник домаћину). Кад овакова здравица пљусне на сватове, онда сваки преда се погледати мора због непомње старог свата, док се други свадбари веселе о њиховом рачуну. Ако је

[1] Или како му је име.

стари сват мудар, те причека, да се с долибашом заједно дигне, онда сватовима нема овога ругла, већ се поносе са паметним старјешином својијем.

Сад су сви сватови око ватре и да не би који задријемао, долибаша поиште гусле и једног пјевача из домаћинскијех свадбара. Кад га нађе, покучи му гусле, те почме пјевати јуначку пјесму обично о женидби Краљевића Марка, коју не ћемо исписивати, јер је позната.

Кад пјевач испјева јуначку пјесму, онда гусле даде долибаши, а он их да старом свату говорећи му: „Ти си стари сват, теби ваља сву ноћ пјевати, или тражи за се замјеника.“ Сад се стари сват замисли ако нема пјевача у својијем сватовима. Док долибаша опет проговори: „Ако немаш пјевача, дај пет ока ракије, ја ћу ти га наћи, који ће до зоре пјевати за те.“ Кад има пјевача додаду му гусле и стане пјевати. Ако умио буде боље пјевати од домаћинског пјевача, онда се с њим сви сватови веселе у ђевојачком двору. Пјевач прекидајући дугачку пјесму кад се умори, напије овако: „Здрави сте моја лијепа браћо, за нашега сретнога сијела и весеља, и за нашега сретнога пјевања, ђе се пјевало ове године, да Бог да и до године, који јунак пјев'о ове године, да Бог да и до године, која браћа слушала ове године, да Бог да и до године слушала и пјевала. Здрави сте, браћо, и прошћавајте.“ „Прошћавајте“ за то им каже, што он пјева, а они не пјевају. Кад се добро испјевају и вечер одсијеле, ко хоће иде спавати, ко не ће, може и до зоре сједити, али мало ко остане.

У јутру уране сватови пак се умију и Богу помоле. Онда домаћин послужи сватове ракијом и кавом. Док чауш пред двором ударајући у добош из грла повиче:

Готов'те се кићени сватови!
Aj'мо, aj'мо не било урока!
Да ранимо да не одоцнимо,
Да раније конак ухватимо,
Туђи људи, не знамо им ћуди,
Туђа земља пратиоца нејма;
Ко је коњик, притежи колане,
Ко је пјешак, на ноге опанке,
Стари свате опремај сватове,
Ђеверови лијепу ђевојку,
Покићајте на руку прстење
А на дувак ките и цвијеће

Сад стари сват дозове ђеверове, овако им говорећи: „Ви ђевери, ако сте ђевери од ракије, пијте ракију, ако сте ђевери од ђевојке опремајте ђевојку.“ Ђевери одмах пођу опремати ђевојку, прстенски ђевер дође на врата ђевојци и каже: „Отвор'те ми врата?“ А домаћински чувар одговори му: „У тебе су кључи, ти отварај врата.“ С тијем му каже, да дарује врата, пак да он дар узме. Док ђевер на врата стави цванцику, чувар му отвори врата, пак обадва ђевера, прстенски и снахин, поступе ђевојци, ђевојка скочи на ноге и поклонивши се пољуби им руку и кољено. Ту ђеверови посједу један код другога, а двори их ђевојка, док поиште ђевер од домаћина бакрен суд. Домаћин, који је паметан не ће донијети бакрен већ дрвен, јер ако донесе бакрен, ђевер ће га закопати у сандук ђевојачки, да с тијем наплати чувару учињени дар, што с дрвенијем не бива. Обично дакле излази суд дрвени и у њему ракија замеђена, с овијем прстенски ђевер наздрави другом ђеверу: „Здрав си, брате ђевере и свате! о чем радили оним се хвалили и са овом радњом велику срећу задобили, даров'о господ Бог! Слатка ракија, слатка снаха, све нам било слатко

и лијепо и Богом благосовено, да Бог да и милост божија, да нам буде наша снаха богата срећом, ко шеница пљевом, да угоди своме дому, да му буде мила и умиљата, како што је угодила и у своме роду." Онда се напије и покучи другом ђеверу, који напије онако као и први. Док они пију, ђевојка се поклоња до земље. Кад се по једном обреде, онда прихвате прстење и саставе ђевојачке руке, све прст један по другом, пак узму два прстена, један жут, а други бијел, замоче их у замеђену ракију и најприје знаменује јој прстенски ђевер палце, пак све остале прсте по реду. Кад све један по један обреди, онда јој позлаћени прстен натакне на десни прст до малог, а сребрни на лијеви спрама тога, па јој их промијени три пут на истијем прстима, док сваки на своје мјесто не дође. Сад јој ђевер заиђе с леђа и обухвати је испод пазуха, пак је у вис мало подигне и окрене наопослен. Ово учини три пут. Ђеверови је прстенују за то, што тијем обредом постаје им снаха, и више је нико не зове ђевојком већ снахом, а неко и невјестом ма да је још ђевојка. Подиже је од земље трипут у име св. тројице, да с удадбом њезина срећа не пође на се, већ се горе до неба узвиси. Пошто ђеверови с ђевојком овај обред сврше, напију се ракије, пак опале с врата по једну пушку, за знак, да су ђеверови прстеновали ђевојку. Кад сватови зачују глас пушака, стану опремати своје коње, а ђеверови ђевојачко рухо. Прстенски ђевер замоли снаху, да му отвори сандук, да јој обиђе рухо и да стави унутра онај суд бакрени, ако се буду преварили донијети га. Снаха му се поклони, а други домаћински посланик испред ње говори: „У тебе су, ђевере, кључи, ти отворај сандук." Онда ђевер извади дар и метне на

сандук, па му се отвори. Кад прогледа рухо, затвори га опет, а кључ задржи у себе.

У овај час све сватове сазову на ручак, само прстенски ђевер остане код ђевојке и с њоме руча. А сватови ручају и пију домаћинску ракију до треће здравице, и све напијају за сретно весеље. Када дође четврта здравица, онда говори стари сват: „Домаћине, доста је твоје ракије, теби слатко, пријатељима хвала; док и ми опремимо наше коње!“ (плоске) Онда спреме своје коње: стари сват свога, кум свога, а војвода свога, те саберу све сватовске плоске, по најприје оца женикова плоску, слатку питу и погачу, и оног овна с јабукама на роговима, и остале по реду дарове, као: мараме, јаглуке, медене колаче и сапуне, и све ово ставе на питу и погачу, пак донесу на совру. Кад ове дарове, или приносе сватовски момци понесу, из гласа вичу: „хае! хае!“ као да гоне кола и волове, док пред њима иде један домаћински момак. Кад на врата собна дођу изметну по једну пушку, пак унутра уљегну говорећи: „О јунаци добро вам јутро.“ Домаћин и сватови одговоре им: „Дао вам Бог добро, добро нам дошли!“ За тијем домаћинов момак проговори: „Ево сватови дошли и дођерали на колима и на воловима: вина, и ракије и сваке ђаконије, побојали се да не буду у нашега домаћина гладни и жедни.“ Пак све дарове поставе на синију. Онда говори ђевојачки отац: „Долибаша! надијевај томе име.“ Њему одговори долибаша: „Ако је домаћин од овога дара, треба да своме дару одговара. Које је овђе први коњ, треба да буде на њему покровац?“ Онда стари сват извади јаглук накиђен и покрије своју плоску. А долибаша опет говори: „Који је коњ покривен, треба да има и

улар, да види којијем ће путем проћи.“ Стари сват одговори: „Онијем путем мора проћи, којим је и прије дош’о.“ Онда долибаша говори: „Ако ви домаћине, међу собом пријатељску љубав имате, да су том љубави и нас стимате, прими љубав, стимај пријатеља.“ Онда ђевојачки отац прими плоску женикова оца из руке старог свата, и пољуби се загрливши се с њиме, пак онда са новим пријатељем уз образе с обадвије стране, и најпослије међу очи двије; пак онда са кумом, и војводом и са свијем сватовима по реду, говорећи: „Сретна наша здравица, и сретно нам било весеље и наше и ваше, и сретни ваш добитак, и сретни наш останак, и сретна пријатељска буклија! Да Бог да и милост божија, вазда се у вијеку са српском браћом, и са срећом и с овакијем буклијама у радости слазили и налазили, и натјецали и претјецали у радости до старости, а у братинској љубави до вијека, и за живота се никад не омразили. Ово нам била највећа омраза међу нама до вијека, слатка и медена ракија, дугачка и пријатељска љубав и жељена братинска поздрав и данас и од данас до вијека, даров’о господ Бог!“ Пак гуне, и кад предуши опет говори: „Слатки пријатељи, слатка и ракија, прва у добри час, а друга још у бољи, оба добра нама помогла. Чаша друга, да Бог да да нам буде љубав дуга а честита срећа до вијека. Здрав долибаша опет, не био проклет.“ И други пут пијне и предуши, пак опет говори: „Трећа сретна, у име Бога и св. тројице: оца и сина и светога духа, а једнога Бога, да нам буде на помоћи. Амин. Здрав долибаша опет, не био проклет!“ И трећи пут пијне, пак покучи плоску долибаши. Долибаша прихвати и тако исто напија до себе својијем свадбарима. А сватовима даду другу плоску за-

међену преко старог свата, који наздравља сватовима домаћинском плоском, а долибаша својијем свадбарима и домаћинима сватовском. Стари сват напије овако: „Здрави сте моја лијепа браћо, и моји кићени сватови: за нашега сретнога весеља и за нашега сретнога добитка, да нам буде весеље сретно, и весело, да нам буде пријатељство сретно и честито, и да нам буде добитак сретан и напредан. А за нашега сретнога пута, да нам буде пут сретан и честит, и да нам Бог дарује добро на ђевојачки пут данас, и од данас до вијека даров'о господ Бог! И здрави сте, моја лијепа браћо, и моји домаћини и домаћинско све добро око њега. За нашега господара домаћина и нашега и вашег, добре среће и напретка и дугачке братинске љубави, и за нашега сретнога весеља и вашег и нашега, да нам буде сретно и весело, надно и напредно, да нам Бог да срећу и напредак, да имамо особиту међу нама с пријатељима братинску љубав до вијека, даров'о господ Бог. Напијте се, моја браћо драга, да пијемо, да се веселимо, са весељем ваља путовати!“ Пак пијне и дода куму. Кум, као и остали сватови тако исто напије. Тако исто домаћини кад се обреде пријатељском и старосватском плоском. Док долибаша нрихвати кумовску плоску и уза њу напија говорећи: „Хвала теби, куме нови, куме од женикова дома и од ђевојачког рода! Да Бог да и милост божија да вам буде сретно и честито, без земана непромјенито, међу браћом похвалито. Да Бог да и милост божија, да вам се додеси добри час на вашем новоме кумству и на нашему сретному састанку, кано што је светоме Христу на крсту, и св. Јовану на води Јордану, даров'о господ Бог.“

И тако редом пију домаћини кумовском плоском, пољубивши се с кумом у лице, да им свака добра срећа дође на лице. Тако се пије док се не обреде све сватовске плоске. Кад се часно напоје и ручају, онда долибаша заиште сватовске плоске, да их свијех изручи, пијући са свадбарима осим кумовске, коју остави до себе и поклони је куму, а стари сват и домаћин долибаши из мјешке даду колико је сватова, толико ока ракије с главе, само да им више не дира у плоске, јер се спремају да полазе. Међу тијем ђевојка опрашта се с родитељима и са свијем својијем, љуби се с њима у лице, а оцу и мајци не кваси руке пољупцима већ милосним сузама, док јој они од срца благослов дају:

Ајде, Маро,[1] у сто добрих часа,
Пратила те срећа до вијека!
Слушај свекра као бабу свога,
А свекрву као своју мајку,
Суђеника као друга свога,
Су којијем мислиш вјековати,
А браћу му као и рођену,
А сестрице као своје секе,
Невјестице као другарице.
Бог ти шћери на помоћи био,
Тамо њима свијем угодила,
К'о и нама док си у нас била,
Пођи с Богом у сто добрих часа,
Чувај роду поштенога гласа.

Онда избира домаћин и долибаша коња под ђевојку дората ста, или врана, а никако ђогатаста, ни зеленка, да не би невјеста прије времена носиједила. Док сватови своје коње опреме, ђеверови изведу своју снаху. Кад јој

[1] Или како је ђевојци име.

доведу њезина коња, прстенски ђевер скине свој фес с главе и метне га у бакрачлију, да окуша је ли им невјеста мудра и паметна. Ако је мудра, не ће га погазити, већ превити га и ставити себи у њедра, па с голе бакрачлије закрочити на коња. Док ђеверови воде ђевојку, њезин отац изнесе плоску и покучи је старом свату, који пред двором напије: „Здрави сте, моја лијепа браћо! за нашега сретнога пута, и за домаћинова, сретнога останка! Који стио на пут, даров'о му господ Бог сретни пут, ко ост'о у дому, да ради о великоме добру; Бог нам дао добро и тамо и амо, у дугу вијеку, а у малену гријеху. И хвала ти, брате домаћине, и остани с Богом, да Бог да да се опет у здрављу видимо." Домаћин одговори: „У добри час пошли, сретан вам пут, да вам Бог да срећу и у дом и у пут." А коло ову пјесмицу пјева:

Наша секо, наша другарице!
Ти полазиш, а наске остављаш,
Је л' ти жао? весела ти мајка!
Је л' ти жао, што се растајемо?"
„Жао ми је, моје секе миле!
„Жао ми је дрва и камена,
„А камо ли у селу другара;
„Секе моје, с Богом останите!"
„У добри час, наша сејо мила!"
Свака сека драго миље даје,
Драго миље по киту цвијећа:
„На понеси своме суђенику
„Ситну киту мирисли цвијећа,
„Милодуха, да се милујете,
„Карамфила, да се не карате,
„Љубичице, да те често љуби,
„Да те љуби кад год се пробуди."

Док ђевојка закрочи на коња, сватови се опросте с домаћином и са свом ђевојачком породицом, пак усједну на своје коње, понајприје стари сват, за њим кум, пак војвода, иза њега свекар, пак прстенски ђевер, а снахин ђевер иде уза њу држећи је за руку. Остали сватови уреде се као и прије. Донекле ђевојку испрати њезин брат водећи под њом коња. Кад су се сватови овако уредили, крену се један за другијем и наљегну на коло ђевојачко, које припјева најприје старог свата, пак све по реду, као и прије, а најпослије ђевербашу и ђевојку:

Ђевербаша, дико наша!
Ти одведе секу нашу,
Даруј нама коло наше,
Честита ти кеса била
И у кеси десна рука —
Ђевербаша дариваше.
И снаху му припјеваше:
„О ђевојко, кито наша!
И ти оде, ми остасмо,
И ту нама јада доста,
Даруј нама коло наше,
Сретни твоји пути били,
И у путу добра срећа
И у путу радост већа."
Ђевојка се поклоњаше,
Њима коло дариваше:
Златну киту и јабуку,
У јабуци доста блага,
Ради среће свога драга,
И њима се поклоњаше,
И полако говораше:
„С Богом да сте, секе наше,
Ја остављам дворе ваше,
Дворе ваше и бабове,

Све ми пјесме испјевајте,
Мене младу припјевајте,
Да с ђевером вама дођем
И свој пород здраво нађем.“
То се коло поклоњаше,
И ђевојци просто каже:
„Сретно пошла секо наша,
Своју војну срећу нашла,
И у срећи добра војна
И у војна доста рода,
И ти стекла свог порода.“
Туд' сватови пролазише
Играјући своје коње,
Танке пушке гласом пуне
Јавно двору захваљују:
„С Богом остај домаћине!“
По два и два све пјевају,
И по двије пушке међу,
Да добију добру срећу.

Како који сватова пролази, домаћинску плоску налази, напију се и домаћину редом захваљују, и поздрављају се: „С Богом слатки пријатељу? Да Бог да̂, да се опет скоријех дана видимо у радости, и да нам буде Бог на помоћи. “Пак онда опале из пушака и отисну се од двора преко поља, или преко брда, док пред двором коло ове пјесме пјева:

Полеће соко са горе,
Пало му перје до земље,
Прелеће поље широко,
Прелеће гору зелену,
Прелеће воду студену,
Кити се гором зеленом,
Уми се водом студеном,
Сврати се пољу широку,
Ускиде киту ружице,

Одлеће граду на дворе,
Долеће граду на врата,
На вратим' сједи ђевојка:
„Помоз' Бог, моја ђевојко!"
Баци јој киту ружице,
Ђевојка скочи на ноге,
Прихвати киту ружице.
Кад соко рече: „Помоз' Бог,"
Ђевојка њему говори:
„И ја ћу с тобом соколе."
Узе је соко под крило,
Сједе је себи на крило,
Говори соко ђевојци:
„Ал' ћу те у двор водити?
Ал' ћу те овди љубити?"
„Носи ме у двор, соколе,
Данас ме носи под крилом
Док дођеш у двор бијели,
Даћу ти киту љубице,
Љубићу тебе у лице."

О јелова горо,
И студена водо!
Ти, зелена горо,
Што с' узвила грање?
Ти, студена водо,
Што то лако пође?
Ко то туда прође
И проведе драго?
Проговара гора:
„Јован, момче младо,
Он проведе драго.
Јово јој се јавља:
„Душо моја драга!""
Проговара вода:

„Овуда нам прође,
Нико, момче младо
И проведе драго,
Нико јој се јавља:
„„Душо моја драга!
Немој сама спават'
Немој мене самит',
Довече ми дођи,
И на руку прођи,
Да заједно, драго,
Да заједно, душо,
Санак боравимо.““

Сватови већ из вида измакоше и коло се прекиде пред ђевојачким двором. Брат ђевојачки прати сестру четврт сахата, па кад види, да ђеверови своју снаху а његову сестру добро пазе, преда им коња, с њима се пољуби и поздрави, као и са својом сестром, па се онда поврати својој кући с даром, кога је задобио од ђеверова. А сватови весело продуже свој пут, уз ђевојку пјевајући и пушкарајући. Весели чајо једнако виче, дерући у добош: „Машала, машала кита и сватови!“

Куд год кроз село пролази и на куће налази са собом батину вуче, а кокоши туче па у своју торбу, нити га ико за то кара. Сватови у путу ђе год нађу врата затворена од ограде, или башче, свака отворе, а за собом ниједна не затворе, да им не би што наудило невјенчаној ђевојци, ако би их затворили. Ђе гођ кога коња сретну под товаром, свакога растоваре, а све због ђеверског узрока.

Кад сватови пођу по ђевојку, иђу десном страном пута, а кад се враћају, иђу лијевом, која опет остаје на десној страни, да се истим путем не поврате. Ако воде

ђевојку, у путу је покрију бијелим дуваком, а удовицу црвеним. Кад наљегну кроз село српско, ту им Срби износе шербе с ракијом меденом и поздраве их добродошлицом. То шербе даду старом свату, који састави сватове, пак свјема весело наздрави. Кад се стари сват напије и остали по реду пију и грошима шербе даривају, а оног што га је изнио ракијом добро напоје. Он им захвали овијем ријеч'ма: „Бог вам дао добру срећу у путу."

Кад се већ сватови приближе женикову двору, опреме једног друга на муштулук, и кад дође муштулукџија пред двор, испали пушку и домаћинима назове: „Помози Бог!" Домаћин му одазове: „Бог ти дао добро и добро нам дош'о!" Он њима покучи плоску и упита их: „Јесте ли ради гостима, и можемо ли у вашем двору ноћити?" Они му одговоре: „Добријем гостима ради смо и можемо сви ноћити." Тад они њему даду другу плоску и за муштулук јаглук и мараму. Сад се женик са својом породицом радосним гласом обесели, а муштулукџија поврати се у сусрет сватовима. Кад испане пред њих, старом свату покучи плоску од домаћинског двора. Стари сват као и остали упитају га за домаћинско здравље, и он им каже радосни поздрав. Пак се напију по реду и поступе женикову двору, ђе их коло ђевојака чека, играјући и пјевајући, а сватови поигравају на коњма, пушкарајући. Кад стари сват дође до кола, коловођа са својијем другарицама припјева њега и остале сватове у неколико различније него код ђевојачког двора:

Кад сватови цуру воде,
Ту пред двором коло игра,
Коло води коловођа,

Своме колу пјесме каже,
Коловође одп'јевају,
Старог свата прип'јевају:
„Стари свате, дико наша!
Тебе кажу од оцака,
Од оцака од богата,
Даруј нама коло наше,
Честита ти кеса била
И у кеси десна рука."
Мила кума прип'јевају:
„О ти куме, дико наша!
Тебе кажу од оцака,
Од оцака од богата,
Даруј нама коло наше,
Честита ти кеса била
И у кеси десна рука."
И војводу прип'јевају:
„О војводо, господине!
Тебе кажу од оцака,
Од оцака од богата,
Даруј нама коло наше,
Честита ти кеса била
И у кеси десна рука."
Ђевербашу прип'јевају:
„Ђевербаша, дико наша!
Тебе кажу од оцака,
Од оцака од богата,
Сретна теби снаха била,
Даруј нама коло наше,
Честита ти кеса била
И у кеси десна рука."
И ђевојку прип'јевају:
„О ђевојко, злато наше!
Сретна нама снаха била,
Тебе кажу од оцака,
Од оцака од богата,

Ти си роду мила била,
Данас нама још милија,
Даруј нама коло наше,
Честита ти кеса била
И у кеси десна рука.
О ђевојко, дико наша!
Честита ти срећа била,
Свом си роду угодила,
Једа Бог да срећна била,
Овом дому угодила,
Даруј нама коло наше,
Честита ти кеса била
И у кеси десна рука!
Војна срећо, снахо наша!
Сретни твоји пути били,
Сретно своје драго нашла!
Даруј нама коло наше,
Војна теби срећа била,
Своме војну драга била,
С њиме срећу задобила,
Своме дому угодила,
Кајно што би рада била,
Јеси л' нам се уморила
Док си свате подворила?
Јеси л' нам се окитила
Док си свате накитила,
Два ђевера закитила,
И рукама загрлила?
Сретне твоје ките биле
И у двору секе миле.“
Ђевојка се поклоњаше,
И то коло дариваше,
Њима даје до три ките:
Једна кита јоргована,
Друга кита од јаблана,
Трећа кита босиљока,
Нек весели свога момка.

Како који сват наилази, дарује коло, пак проћера коња и пред двором окрене га на чарку пак пушку опали говорећи: „Домаћине! добра вече!“ А он њима одазове: „Добра вам срећа!“ Тадај сваки свога коња разјахује, и свадбари им коње прихватају, а они у кућу улазе. Прстенски ђевер на коњу приступа пред ђевојком, а за њим ђевојка и уза њу други ђевер, те и они назову: „Добра вече!“ док ђевојка с коња поклони се три пут. Прстенски ђевер сад одјаше коња, а ђевојка не ће, већ прстенски ђевер позове војна ђевојачког. Док домаћин изнесе мушко дијете и даде га ђевојци у крило, ђевојка га прихвати и пољуби, окрене га трипут наопослен и дарује га везенијем јаглуком, или марамом, па га домаћину преда у руке. Тад јој домаћин дода решето жита, она прихвати решето, пак трипут заграби по шаку жита, пак баци уза стреху, а четврти пут преко себе, да би јој родило жито и у дому и у роду. Најпослије баци решето на стреху, нека домаћин добије срећу под стрехом. Кад младожења изиђе пред своју суђеницу, ђевери је скину с коња, пак младожења узјаше на њезина коња и облети три пут око куће, да му добра срећа по три пут онаше кућу. За тијем разјаше коња, па га преда млађијем да га provaђају, а он униђе у кућу. Док је младожења око куће облијетао, ђевери су невјесту у двор увели, коју је с обичним поздравом дочекала свекрва и одвела је у кућу (кујину) и невјеста стакнувши главње на огњишту, бацила је у прпу дар за куварицу. Дар је дукат, или талијер. Послије тог обичаја отишла је невјеста с ђеверима у собу, за њих само одређену, ђе ће вечерати и боравити до вјенчања. А сватови имају другу собу, али се до вечере растркају куд је кога воља.

У сахат ноћи, кад вечера буде готова, сазове домаћин господу сватове, те посједају по реду и старјешинству за готову совру. Сад домаћин изнесе ракију, те им послужи као својијем славнијем Србима. Ту се почне јуначки напијати, док штогод заложе. Најприје напије стари сват: „Здрави сте, моја лијепа браћо! За нашега сретнога весеља и за нашега сретнога добитка, што нам је домаћин добио у свој дом, да Бог дâ да му буде са великом срећом, сретни добитак сретан и весео, сретно весеље и сретна женидба, да Бог да и милост божија кад ови добитак у свој дом добио, с њиме јуначки мејдан отворио, и сваку велику срећу придобио за нас који смо данас, и за наше сретне снахе; да нам дође са великом срећом, по ови дом и по домаћина и његово све добро око њега, даров'о господ Бог."

Стари сват и долибаша при вечери напијају и остале здравице, као и у ђевојачгом двору. И ту се сватови веселе с домаћином и његовом породицом што се боље може. Ту се пјева, пушке пуцају, чауш у свој добош удара и сва кућа у весељу гори. Кад сватови вечерају, дигну се и пођу у другу собу, или кућу, док се друга чељад намире, пак онда опет поврате се на то мјесто. Сад изберу пјевача, који ће им отпјевати јуначку пјесму о женидби Милоша Обилића, или Љутице Богдана. Кад се пјесма сврши, онда се увесељавају пријатним и јасним разговорима, док им сан на очи не пане. Онда сваки пође спавати ђе кога мјесто допадне. А ђевојка вечера и спава у својој соби са заовом или са јетрвом, а у истој соби и прстенски ђевер преноћи. Сједећи, двоређи и лијегајући ђевојка добро пазити мора, да не заметне какав узао док се не вјенча, да јој не би ко што учинио. —

Сјутра дан дигну се сватови мало доцније него у ђевојачком двору, јер им је сад добитак на мјесту, пак се од пута по вољи одмарају. Кад се сви спреме, онда их домаћин почасти ракијом, кавом и доручком, готово све као и у ђевојачком двору. Сад чекају свештеника кога су послали звати, да вјенча момка и ђевојку у соби, јер ту цркве нема.[1] Док свештеник дође, момак и ђевојка обуку се и наките што најљепше могу и знаду. Кад је свештеник већ у соби, онда ђеверови доведу кићену ђевојку, која се свакому смјерно поклони, а старијима пољуби руку. А момак зађе, те најприје родитеље пољуби у руку, пак све сватове по реду и од свију иште опроштење. А свако му на тај радосни вијенац благослов даде. Домаћин донесе двије младице од какве воћке и од њих савије два вијенца на начин гужве. Сад свештеник започне вјенчање и пошто очита неке молитве запита момка поименице: „Узимаш ли добре воље ову ђевојку, — која ти је пред очима, ил' те је неко навратио на то?“[2] Ако је с њоме задовољан одговори: „Часни оче! узимам добре воље без ичијег наговора.“ Тако исто упита, и одговори ђевојка. Сад тек настане право вјенчање, свештеник стоји пред момком и ђевојком, он на десно а она на лијево, и једно друго узме за десну руку у накрст, а кум им завије руке шударом отворених боја,

[1] У цијелом сарајевском округу на 20.000 православних Срба немају већ двије цркве: У Сарајеву и Високом, а у селу ниђе ни црквице, а ријетко и свештеника, јер у варошима станују. —

[2] По некијем мјестима свештеници и не питају на вјенчању: узима ли се особе добре воље, па ни у самом Сарајеву ни митрополит Игњатија не пита. Кад је овај вјенчавао Ђорђу Филиповића са Стаком Краљевића год. 1866, вјенчање је свршено а стране нијесу биле запитане јесу ли задовољне у вјековиту свезу ступити, или не.

пак им онда стане за леђа. Утјешно је погледати како смјерно и побожно вјереници стоје пред својим свештеником, као анђели пред господаром небеса. На једном мјесту с обоzенијем очима к земљи непомично стоје, као да су се ту скаменили од вијека. Кад свештеник заиште вијенце, кум му их дода, те с њима знаменујући најприје момка, па ђевојку по три пута говори: „Вјенчава се слуга божија: (поименице) у име оца, и сина и светога духа, амин.“ Пак онда свештеник пјевајући црквено појање пође пред њима око астала, на ком стоји часни крст и свето јеванђеље и окрене се с њима наопослен трипут, па им скине вијенце. Окрећући се момак ђевојци очепи његовом њезину ногу да нико не види у себи говорећи: „Да ме се увијек бојиш и да ме добро пазиш за старијега.“ Кад се вјенчање сврши, младожења изиђе прије из собе посећи онај шудар за пасом што им деснице свезиваше. Свадбари чекају на вратима, који ће прије ујагмити шудар. Он им то не брани, већ који га прије ујагми, његов је. Тадај опале сви из пушака, за знак да је вјенчање свршено.[1] А ђеверови узму невјесту и одведу у своју собу. Док кићене ђевојке пропоју:

Ој невене мој невене!
Да сам Бог д'о сјеме твоје,
Ја би знала ђе би цвала,
Ђевојкама у косама,
Српским' момцим' за калпацим'.

Пред ручак изиђе млада међу ђеверовима, а сви сватови посједу редом. Онда зађу двојица момака носећи

[1] У Сарајеву и сад православни свршавају вјенчање ноћу да се не би Турци загледали у ђевојку па узнемирили сватове· Ту свештеник не вјенчава трговачке синове и шћери већ фанаријотски владика за жуте дукате умије бити и парох.

леђен и ибрик, а за њима иђе млада међу ђеверима, па се поклања ономе који се умива и пољуби му руку. Најприје дођу домаћину, говорећи му: „Ха стара кућо и честита срећо! Честитај нам весеље и своју снаху, нека ти буде и сретно и честито.“ И онда му полију водом и умије руке, а он пољевачину дарује. Онда пођу старом свату, иза њега куму, пак свима по реду; најпослије полију и младожењи, те се и њему млада поклони, али га у руку не пољуби. И он баци дар и уз дар од кантара јајце и коњски клинац. Јајце за то, да љубав њезина к њему буде претежнија него икоме; а клинац, да му она вјерно служи више неко икоме, и да му буде до вијека подложна. Кад звекне јајце у леђен, сви се насмију и весело повичу: „Ха ћело! жив био, и сретно ти било!“

Кад се сврши пољевачина, онда поставе ручак, те сватови посједају по реду, сваки на своје мјесто. Сад домаћин прихвати за ракију и наздрави долибаши: „Здрави сте моја лијепа браћо! За нашега господара домаћина, и за његова сретна весеља, и за његова сретнога вјенчања и кумства. Да Бог да и милост божија! да нам буде кумство сретно и честито, без земана непромјенито а међу браћом похвалито.“ Па испије. Онда долибаша прихвати здравицу: „Здрави сте, моја лијепа браћо, десно и лијево, све нам било сретно и лијепо и данас и до вијека даров'о господ Бог! Да сједемо јутрос за ручак у велики добри час, Бог нам дао срећу и на ручку и по ручку, мишљено, добро. Здрави сте моја лијепа браћо! за нашега господара домаћина и његова сретна весеља и кумства, да му буде сретно и честито, међу браћом похвалито: ове године вјенч'о, а до године чедо крстио по земану и по закону Христову.“ Пошто им честита кумство, чашу испије.

Остале здравице напијају се како у ђевојачком двору, онако и овђе. Иза треће здравице свадбари домаћинови и сватовски изнесу своје приносе, сваки плоску, и погачу. Најприје старосватски свадбари своју плоску погачу и бравче, и на њему неколика јаглука мараме и сафуне. Иза овога се изнесу приноси и осталих сватова и свадбара по обичају, као и у ђевојачком двору, а онако се и дигну са совре, само остану плоске, те њима напијају по реду. Најприје долибаша узме старосватску плоску, пак наздрави домаћину: „За сретне старосватске буклије, оклен је пошла, пошла у добри час, ђе је дошла, дошла у добри час! За сретнога његова старјешинства и сретнијех његовијех сватова, све му било сретно и лијепо и Богом благосовено, вазда сједио у староме селу, а у горњему челу, браћа те у образ гледала, а у лице љубила. И здрав буди домаћине! На весеље твоје, да пијемо, да се веселимо,ваља пити, јер не море бити. Хвала брате, стари свате!“

Домаћин прихвати плоску и с оваком истом здравицом захвали старом свату, и наздрави куму, кум је прихвати и стави преда се. Сад долибаша узме кумовску плоску и с њом наздрављајући домаћину овако напија: „Здрав си брате домаћине! и на здравље твога сретнога весеља! Ево је донио кум буклију да понови кумство, да Бог да му буде сретно кумство! За вашега сретнога кумства и за вашег сретног и кума и куме! Кума му била свијетла, с добријем гласом лијепа, међу браћом похвалита, без земана непромјенита, кумство вам било сретно и Богом благословено, ове године вјенчали, а до године чедо крстили по земану и по закону Христову, даров'о господ Бог! Да Бог да и милост божија! да нам

се деси данас међу нас на вашему кумству и на нашему састанку добар час, као оно што је светоме Христу на крсту, и св. Јовану на води Јордану, даров'о господ Бог. Хвала куме, жив био, помог'о те Бог, и ко те спремио."

Кад овако напије долибаша, покучи плоску домаћину, а он с њоме на исти начин захвали куму и честита му кумство, пак плоску потури старом свату. Стари сват исто наздрави и честита куму кумство. Кад се напије, преда плоску војводи, војвода узме је, док кум прихвати испред себе старосватску плоску те с њом наздрави војводи овако: „Здрав си војводо, српска слободо! Ево и мени дође плоска старог свата. Сретне старосватске буклије и сретна његова стрјешинства. Хвала брате, стари свате! Вазда сједио у стару селу, а у горњем челу, вазда ти браћа у образ гледала, а руку цјеловала. За сретнога весеља и сватова, за стретнога нашега кумства, било нам сретно и честито. Што смо гласе гласили, били нам код Бога услишни, и код браће прибрани. Домаћине, на весеље твоје, да пијемо да се веселимо!"

Сад војвода с кумовском плоском наздрави првом другу до себе, с десне стране, говорећи старјешинама: „Старији, метаније и поклон ти имамо! Које ви гласе гласили, Бог их услишао, и на сретно мјесто поставио у царство небесно, те вам било код Бога услишано, а код браће примљено, даров'о господ Бог. Хвала куме и домаћине, и сретно вам кумство!" Неки при овом реку: „Што ви старији хвалетали, ни ми млађи не разметали."

Као што је војвода старијим захвалио, тако им сви млађи захваљују.

Онда долибаша прихвати плоску и наздрави јуначку здравицу, која се напија при сваком српском састанку:

„Хвала теби брате домаћине! Бог ти сваког добра поклонио, што ти Бог даров'о оно ти Бог и уздрж'о, Бог даров'о најприје руке пуне, а срце весело а очи слободне, ум бистар, а језик хитар, ђе год проговорио, јуначки мејдан отворио и свијетао образ, к'о јест ако Бог дâ. И на суду страшном и у колу братском стидна се не застидио, страшна се не препануо већ код свакога суда јуначки мејдан отворио, како 'но су радили свети и праведни, даров'о господ Бог, дотле и до суда праведнога. И твоја срчана чеда наком тебе да ти их Бог поживи и пошири, да се с њима дичиш и китиш, својијем од срца породом, кајно свака питома воћка својијем цвијетом." А сви вичу: „Амин!"

Уза здравице и овђе женске пјевају:

Попиј је брато,
Попиј је злато,
Теби је дато,
На дну је слатко.

Докле гођ ручак траје, невјеста стоји према соври међу ђеверима и једнако се поклоња на свршетку сваке здравице. А кад се ручак сврши, онда ђеверови одведу је у своју собу да с њоме ручају. Како они сједу, невјеста их послужи ракијом, па кад попију и захвале јој, и она сједе те с њима руча. А ђевојке у колу поздраве невјесту овом пјесмом:

Игра коло око плоче,
Испод плоче винце тече
И у винцу златна чаша,
Њоме служи млада снаша
Ђеверима око себе,
Ђевери јој захваљују,
„Хвала теби, снашо наша!

У двору нам жива била,
Добру срећу придобила,
Ладним винцем послужила,
Ђевер'ма се накитила,
А с драгијем миловала,
Од свог срца веселила."
Пак се снаша поклоњаше,
И ђевер'ма говораше:
„Ђеверови, ките моје!
Ви се винца напојили.
И здравице наздрављали
У свакој ме поменули,
И ви дуго поживјели!"
Ђеверови наздрављају,
И здравице поздрављају:
„Здрав си брате, стари свате!
Честита ти снаха била,
И у дому род родила,
Своме свекру угодила,
И свекрву мајком звала
А с другијем вјековала."

Пошто и они ручају, изнесе невјеста своје дарове, да дарива кићене сватове, и дарива што је за кога: старом свату бошчалук (сву преобуку бијелу), куму исто, и прстенском ђеверу, а осталијем неком мараму а неком везен јаглук (шудар.)

Док невјеста дијели дарове, из кола прозуји ова пјесмица:

Бога моли лијепа ђевојка:
„Дај ми Боже, да огрије сунце,
„Да ја своје изнесем дарове,
„Су чиме ћу дариват' сватове:
„Старом свату коња и сокола,
„Свекру баби свилу и кадифу,

„Сјајне токе свом ђеверу милу,
„Свекрвици златна бошчалука,
„Заовици срмали јаглука,
„Своме драгом од злата јабуку,
„Да му панем на бијелу руку,
„Да га љубим, кад гођ се пробудим.“

Уз поменуте дарове изнесе невјеста и чоху црвену, или мараму, или златали јаглук за кошију. Сад чауш повиче: „Хеј ко ће на кошију?“ Онда се изабере између сватова и свадбара неколико најчвршћих, који ће потећи, да однесу дар на кошији. Дарове им посаде у један процијеп на равнини у приличном размјеру за душак човјека. Јунаци скину са себе све осим кошуље и гаћа, пак сви успоредно у један мах потеку. Који први долети, његова је кошија. Који други долети, њему даду мараму, трећему даду јаглук, а пошљедњему покажу рог! Ако је тркач сватовски однио кошију, сви сватови од радости у част му своје пушке опале, и изиђу преда њ, те се с њиме као с мушкарцем, који им је освјетлао образ загрле и у лице ижљубе. Ако ли је тркач домаћински, или свадбарски, таку почаст они своме учине. Сад се сви поврате пред двор, ђе коло игра. У то коло хвата се ко гођ може и хоће. Ту сад изведу и невјесту, те се поклони и пољуби у руку најбржег тркача, што је себи и својему друштву јуначки образ освјетлао. А коло једнако игра и по реду сватове, свадбаре и невјесту припијева, да им коло дарују, и даривају их обично. Овђе се и друге различне свадбене и љубавне пјесме испјевају.

Кад се коло растргне, сватови и свадбари опреме се, појашу своје коње те својим кућама полазе, невјеста их с ђеверима пред двор испрати. Ту је сваки дарива нов-

цима у руку, јер сад тек дава се за дар уздарје. Сватови се опросте с домаћином и са свом породицом, па кад крену сваки из пушака пријатеља поздравља, а коло их овом пјесмом испрати:

О сватови, ките наше!
Ви пођосте двору своме,
Своју снаху остависте,
Златну киту и цвијеће,
Да се с њоме вазда кити,
И лијепо разговара.
Је л' вам жао полазити,
Милу снаху оставити?
Васке жали снаха ваша,
И жалећи сузе рони,
Од радости, не жалости,
Сузе ронећ' проговара,
Гледајући соколове
Како њима крпла трепте,
И сватовски коњи лете,
Из руку им пушке пламте,
С тијем снахи гласе дају:
„Остај с Богом, снахо наша!
Ето теби драгог твога,
Те се с њиме китна кити!
Златном китом и цвијећем,
Милодухом милујте се,
Љубичицом љубите се.“
Све то гледа снаха ваша,
И сватов'ма поклон даје,
Нека здраво дома пођу,
Нека снахи опет дођу,
У весељу да ј' обиђу,
Нек је сретна и весела.

Већи дио сватова, сад се разиђе, али неки и остану по жељи домаћина, као: стари сват, кум, прстенски ђе-

вер и од свадбара најстарији. Ови још једну ноћ преноће, пак и они сјутра дан по ручку разиђу се испраћени, поздрављени и припјевани као и ови данас.

Прву вече по вјенчању најпростијем се начином здружи младожења са невјестом. У неко доба ноћи извуче се непримјетно из друштва, те у највећој тишини пође у крило својој суђеници, и с њом преноћи спокојно, нити морају слушати дреку и вијање вукова на својим вратима, као што то бива по некијем мјестима у Далмацији, као у Косову и т. д.

Додатак свадви.

Одива која буде испрошена и јавно са сватовима у другу кућу дата од једног најдаље до шест мјесеци за њом пође њен род у пријатељску кућу: „у првине“ или „на облажај.“ Обично дође јој отац, или брат с једним сусједом и пријатељем. У том пријатељском дочеку они остану највише три дана. Кад дођу, донесу собом: питу, погачу и плоску ракије. Овај принос износи се трећи дан на синију, око које сабере домаћин сусједе и пријатеље, да виде како су их дошли обићи пријатељи, и пријатељски дар донијели. Сад домаћини редом пију из плоске замеђену ракију, напијајући и захваљујући пријатеље овако: „Слатки пријатељу! слатка и ракија! Једа Бог да да нам буде сретно пријатељство, сретно и честито, без земана непромјенито и на многа љета дуговјеко, без сагрешенија. И хвала ти слатки пријатељу! Једа Бог да се увијек слазили и у радости налазили и слатким буклијама натјецали, и ово нам највиша омраза била међу нама, и више никако не било. Ракија радост, а Бог ми-

лост, миловао господ Бог ови дом и у дому домаћина и његова и кума и пријатеља и поживио на многа љета све наше златне гране на четири стране са свом српском браћом у радости до старости, а у братинској љубави до вијека, к'о но су радили свети и праведни, онако и нама даров'о господ Бог. И пријатељу слатки, хвала! Ниђе ти не била завала од цара до краља, ни кладе ни пања, вазда били образа свијетла, а мејдана отворена. Здрав десни друже, а помози Боже!“ Пак пије из исте плоске, а пријатељима што су дошли домаћин донесе своју и својом руком замеђену ракију, те тако дошљаци двојица пију домаћинску ракију, а сви домаћински пријатељску, и заједнички и драговољно једни другим захваљују, Кад се изнесе похођански принос, прибрани пријатељи даривају колач новцима, како који може од цванцике до три, говорећи: „Ово женама за њихове заслуге.“

Тај дан стану се спремати пријатељи своме дому, а домаћин их устави, те ту предане и тај дан, а сјутра дан пођу кући. При поласку дарују ону њихову одиву новцима, а она њих јаглуцима и марамама, и то кад их она испрати као што то свака из уљудности мора учинити. Домаћин налије путницима плоску ракије и сад се пријатељи с пријатељима ижљубе и растану, и једни друге из пушака поздраве.

Иза тога по неком кратком времену опет се спреми они домаћин с невјестом к одиви, пак је поведе у род са свекром и свекрвом, ђевером и сусједом или кумом. И ови понесу собом питу, погачу и плоску ракије, и тамо их дочекају и угосте к'о нове пријатеље. И амо се онако поступа, наздравља и дарива као и онамо, с том разликом, ако је тад домаћину крсно име, иза свију пријатеља

ове новородне пријатеље заставиће један дан више. Овако драговољно дочекује се она одива и пријатељи, ако је одива дата добре воље. За оном која је сама пошла, или је украдена, не иде нико од рода њезина, док се не поврати они пријатељ који је извео или украо. Наравно ова крађа догађа се у здоговору момка и ђевојке. Пријатељ дакле који је одвео мора доћи с њоме њеном оцу и мајци са свекром, ђевером и кумом или сусједом. То се зове: „Иду на мир.“ Кад пођу, понесу питу, погачу и плоску ракије. И кад дођу, тамо их дочекају, али опет није све милости ни љубави док се не помире. Неки их дочекају те с њима једу и пију, неки их одмах зову пријатељима, а неки тако не ће до измирења. Трећи дан изиђе на синију сваки пријатељски принос. Кад се понесе, не носи се тајно већ јавно, чакајући к'о кад гони кола и волове. Кад по једну пушку избаце, принос постави се на синију, и домаћин говори: „Ево су дошли нови пријатељи и доћерали на колима и на воловима, зар се побојали, да не буду гладни јали жедни.“ Домаћински сусједи одговоре: „Хвала им, живи били, помог'о им Бог и ко их је спремио.“ Ту се тај домаћин помири, али не прије док му не туре на тај принос обичај, што се даје кад се цура проси. Једнако му иште јабуку и новце. Који је драгољубан пријатељ он одмах даде колико треба. А који је отпадан и тврд не да обичног, већ неку малу ствар. Буде мјеста пак се у таком случају пријатељи не помире и не пољубе, држећи сваки на се. Кад љутица нађе љутицу, а јогун јогуницу, ако му се не да што иште, један другом ни ракију из плоске окушати не ће, и у непријатељству растану се. Кад је домаћин или отац ђовојачки успоран и непокоран,

прође по 10 година да не ће свом пријатељу у кућу поћи и своју шћерку обићи, она с ђевером и свекром у свој род долази.

Сваки из оне куће, у коју је ђевојка дошла ђе год кога од њезина рода потреви, части га; срамота би била, да они младожењину породицу ђегод на двору почасте.

Одива која је мудра и паметна када дође са својим свекром своме роду на мир, па кад се стану мирити и на приносу искати обичај и јабуку, да не изгуби част и милост у новом дому код мужевљеве породице, поклони се своме оцу и пољуби му руку и кољено, па говори: „Молим те, опрости ми! Ти си мој отац рођени а данас ми је други отац, свекар, нерођени, а на мом срцу стоји као и ти рођени, ја му нисам рада покварити воље колико ни теби. Молим те ако хоћеш ти мојој доброј вољи, и ако си ми рад добру, немој их много новаца цијенити, немој мени код њих мјесто кварити! Захваљујем Богу, ја сам се добро намјерила, боље ме пазе него ти који си ме родио.“ Која тако поступи, са свом се милошћу увуче у срце свему мужевском роду, па је још боље пазе него су је пазили; не пазе је што им је учувала новце, него што виде да им је прави кућни пријатељ, па из свега срца благосиљају је. Тим она сама себи приправи сретно мјесто у новом дому, у ком мисли вјековати са својијем суђеником.

Која пак не буде мудра, кад се стане јабука на синију бацати, она стане плакати, и кад је запитају за што плаче, она одговори; „Плачем, што ми свекар мало баци на синију, мало даде јабуке, још му иштите.“ Жене од њезина рода то докажу домаћину, домаћин се још више

нажести, па колико му год пријатељ дава, мира не прима, све му се мало чини. Кад то опази нови пријатељ, осјети се да је она томе крива, и види одмах да му није кућњи пријатељ. Тим себичним поступком изгуби милост и поштовање код њега и свега мужевског рода. По времену што јој год добра учине и одијела на њу покроје, све то буде од пола воље, и више пута свекар је кара него одговара.

На јабуци сваки свекар гледа какав му је кућњи пријатељ доведена невјеста. Ако на првом дару гледа свекра и његову част, ђе мисли вјековати, каже се: „Тако ће му у свачем кућни пријатељ бити. Из рана се добро љето види, кад ли носи рођу кад нерођу. Која не чува свој дом под стидном марамом а како ће га чувати кад издере мараму, кад се одомаћи?“

Ђевојка која сама оде, ту се не пази цијена већ му се ваља мирити, да му ништа не да, к'о кад је сама пошла, никог непитала. Кад се помире, изгрле се и изљубе: „Сад знадосмо да смо пријатељи.“ По обичају на измјену пију ракију, домаћин пријатељску, а пријатељи домаћинску, са обичном здравицом. Сад пријатељ дарива на миру невјесте и ђевојке, јер није даривао кад је цуру одвео. Исти дан стану се опремати пријатељи да иду, домаћини их уставе и сјутра пусте. Како год што походи пођу за одивом, једнако иду и за испрошеном, и за оном која сама пође. У походе обично иду отац, или стриц, мајка и брат ђевојачки, и из сусједства по један. И с момцима буде по четворо петоро, и они понесу принос: плоску, питу, погачу и бравче, или пастрму суву. Кад се то случи љетнијех дана, вас ован буде к'о за ражња, оставе му рогове при глави, а на њих натакну

двије јабуке. Тај принос походски буде накићен марамама, јаглуцима, сафунима, јабукама, шећером, колачима, даровима за даривање у кући којој се иде част и здравица к'о и прије.

Бабе гатају хоће ли невјеста бити добра или зла. Невјеста кад у кућу дође ако јој иду у крило мала дјеца и с њом се милују, и вашке ако је скоро обикну и на њу не лају, знак је, да је невјеста добра и сретна. Ако ли од ње дјеца бјеже, а вашке на њу лају, зла је, не праве јој големе преслице да се не би с ким побила.

(Наставиће се).

НОВАЦ И КРЕДИТ.[1]

I.

НОВАЦ.

„Among the instruments of civilization which the ingenuity and industry of man have given to his species, not one has been so completely characterised by the elements of potency of effect and universality of application as money. No people is so barbarous as not to recognise its use; none so daring as to contemplate its discontinuance.“

William John Lawson.

1.

Пре него што је било на свету новаца, људи трампили су између себе производе који су им служили на издржавање и уживање, па пошто се новац изнашао и с њиме свет упознао, трампу, на име првобитни начин мењања добара и услуга заменила је размена.

Првобитна човекова друштва имају за своју основу општност, и у њима сваки човек, свака породица, и свако племе сами себи набављају све потребе, којих је у овакком стању врло мало на броју. Од земље и лова чланови оваких друштава ране се; они се одевају с кожама од звериња које су својим стрелама поубијали, и своје тело

[1] По Хорну и Мишљу Шваљу.

чувају од временских погода; они станују по колебама над земљом и под земљом, које су сами од брвана и земље саградили, и у њима проводе студене и жарке дане и тамне ноћи. На овај начин чланови оваких првобитних друштава имају ране, рува и станиште. Него овако стање ствари не траје за дуго. „Друштво човечанско које има за своју основу општност или заједницу мора од оног часа да престане постојати чим човек почне да се бави разним пословима и радњама. Овај изглед човечанска друштва све више нестаје и губи се, што више човек к себи долази, што се више шири свест и образованост код чевечанска рода, и што се више развијају поједини људи и читава друштва. На место друштва човечанска с основом општности долази друштво у коме сваки саставни члан ради са свим различну радњу.“ [1] На брзо почињу да се опажају разне наклоности и способности за разне радње и послове код разних друштвених чланова. Један има воље, дара и снаге са своје мишићске јачине и издржљивости и са своје природе трпљиве да преврће и ради земљу; други је добар ловац, јер је гиздава тела и бистра и поуздана ока, а има и одважности да налеће и јуриша на зверињe; трећи је опет са свога слабог тела и мирна духа само кадар да чува мирна стада. И на овакав начин сваки друштвени члан тежи да се ода и посвети само оној врсти радње за коју он мисли да најбоље доликује његовим физичким и душевним својствима.

То што сада изрекосмо наводи нас да кажемо још и ово: што дуже које лице остане при радњи која нарочно одговара његовој природи, на име за коју је оно нај-

[1] H. Fawcett, M. of Polt. Economy, London aud Cambridge, 1869.

више створено, тако да кажемо, и што се оно чешће и дуже буде у њој усавршавало, то ће бити и његова радња и савршенија а и производнија, и по њега и по сав човеков род. Човек који се непрестано и искључиво бави ловом или прављењем ловачких направа и прибора, долази до већих и извеснијих резултата и по количини и по каквоћи. Бављење само с једном врстом радње изазивље на свет деобу рада, ону велику чињеницу која је из основа прерадила и преобразила друштво и свет. Деоба рада донекле догађа се, ако смемо овим изразом да се послужимо, по самоме нагону, на онај исти начин као што ју ми налазимо код саме животиње, на прилику код пчела и даброва, од којих сваки члан једна и иста скупа има свој нарочни посао. Деоба рада код човекова рода најпре и најпре појављује се у узаноме колу породице. Отац обично дели послове кућевне својој деци, обзирући се при овоме послу нарочно на способности природне и склоности њине. Он оправља хитрога и одважнога члана у лов, физички јакога упућује на њиву, да ју копа и оре, а слабога шиље да жање и плодове земаљске сабира. Сви они доносе добивене и побране плодове у једну и општу кућу, у којој сваки има извесну своју чест и од производа свију осталих укућана, којима опет и он дозвољава да имају учешћа у производу од његова сопствена рада. Користи које долазе од овака узајамна слагања и помагања од велике су вајде по све чланове једне и исте задруге, те у след тога породице и племена дуго остају заједно. Него деоба рада и размена добара све се више шире с унапређењем човечанска рода и напоследак наступа трампа.

Трампа, коју је изазвала проба рада, од своје стране подржава исту поделу и иде јој на руку у томе, да се

она све више и јаче развија и усавршава. Трампе никако неби могло ни бити на свету да нема поделе рада. Јер онамо где сваки члан друштвени сва добра и све услуге, које треба, сам себи набавља и одправља, нико нема никаке потребе да од другога тражи и изгледа како добро и услугу, и да другоме што нуди што он сам не би требао. Него и то је жива и необорива истина, да деоба рада не може постојати без трампе. Нити би *А* могао да сво своје време употреби и обрати на лов, кад он не би знао напред, да ће моћи добити у размену за ону чест од своје дивљачи, која је по њ сувишна, и коју он не треба за себе, од својих суседа Б и З, извесну количину од жита и варива, која су добра они добили радњом са својих земаља; нити би опет Б и З могли да се баве кроз цели живот само и искључиво са обделавањем својих земаља кад не би знали напред да ће моћи добити за своје сувишне земаљске производе — жито и вариво — од свога А суседа онолику чест од његове сувишне дивљачи, колика је за њин опстанак нужна. По томе, не може бити ни спомена о деоби рада онамо где нема трампе; па управо трампа је и узрок што се људи деле на разне радње, и одају на рађење само оних радња за које они имају и највише воље и највише дара и од којих ће имати и највише вајде. Оно, што су најпре, или у прво доба човечанска друштва радили чланови једне и исте породице у колу саме породице, доцније почеле су да раде, само с извесним изменама, разне породице, које станују у једном и истом селу, по суседним селима и по срезовима. И на овакав начин почело је да се развија и оснива економско друштво. Ми можемо на кратко рећи да се на овај начин многе и разне радње раде и многе радине силе употреб-

љују. Ове силе радине састају се у гомиле разне по способностима и радњама. Свака овака гомила пријања и одаје се на произвођење само извесних добара, и на одправљање само извесних служба. Свака овака гомила нуди и даје у размену само оно што она не треба за своје сопствене потребе, за оно што она треба и што сама нема, него имају друге гомиле.

Путници разни причају како су наилазили још у почетку нашега века по улицама многих северо-американских вароши, где се на глас мимопролазећима нуди у размену: со за свеће, и дуван за леб. На самом свршетку прошлога века у држави Вермону новинари давали су у размену своје новине за жито, масло, месо и друга подобна добра; лекари су давали своје походе и савете лекарске у размену за разна стварна добра, за рану, гориво, одећу, и т. д. По селима нашим, која су подалеко од вароши и варошице сваки убоги дан цигани своје урађевине: карлице, корита, вретена, кашике, и т. д. дају у размену за вуну, брашно, масло, мед, восак, сир, јаја, и т. д. Размена између Европљана и многих народа Американских, Азијских и Аустралијских на овакав начин сваки дан води се: ракија, стакла, дуван, дају се у размену становницима ових земаља за златан песак, слонову кост, зверињске коже, разна дрва и т. д.

Него, трампа добара до неког ступња дешава се и међу најобразованијим светом. Тако разни музеји и разне научне збирке уступају једни другима своје сувишне екземпларе за екземпларе које они немају. Даље често бива и такав случај да неко своје сувишно добро уступа другоме непосредно за његово сувишно или излишно добро. Такав би случај био у овој прилици, кад би на прилику

лице А, имало два коња за кола а неби имало никака кола, а његов опет сусед Б имао двоја кола, за једног коња а неби имао ни једног коња за кола. У овом случају и А и Б дошли би до подпуна воза, ако би А уступио суседу Б једног колског коња, а Б опет уступио А једна кола за једног коња.

2.

То је ствар са свим увиђавна за свакога, да је оваки непосредна размена одвећ незгодна и тешка ствар. Замислимо овај случај, да кола лица Б вреде за два коња лица А; онда се пораћа питање, да ли би Б дао А своја кола за једнога коња, или да ли би се склонило лице А да даде оба своја коња за кола лица Б? У оваком случају то је очевидна ствар, да од размене не би могло бити ни трага, и обе би стране одустале од трампе својих добара, а од ње лако могу да одустану у овој прилици, јер је овде само до тога стало, да они нешто подмире што им није преко нужно за опстанак и живот. Него ова ствар са свим другојаче стоји онда кад је до тога стало да се подмире преке и неопходно нужне потребе, и у оваком случају интересована лица не би могла никако од трампе да одустану, него би ју морала да сврше, па по што по то. Тако би било на прилику онда, кад би А требао леба од којега сувише има Б, а овај опет требао воде, од које има доста у А.

Него ова тешкоћа коју смо ми показали и која се догађа код размене, није сама и једина; њих има доста. Трампе и понуде не налазе се увек у једно и исто доба. Ловац А, који би желео да дође до ведра вина, али само на тај начин да за њ даде у размену своју сувишну улов-

љену дивљач, не може да нађе у читавој оној околини, у којој он станује, никака виноделца, или иначе како лице, које би требало његову дивљач за оваку размену. Виноделац опет Б, желео би да да у размену своје сувишно ведро вино за једно одело, које му је преко нужно, него које не може да добије за своје вино, јер кројач који има ово одело, не треба вина него меса. Напротив, земљерадник В, има десет мерова сувише жита, па желео би, да их другоме уступи за друга добра, него не за добра, која би он морао одмах да потроши, као што је на прилику дивљач, него за добра од таке врсте која би он могао на страну да остави и дуго да чува, и за која би могао добити у размену свагда и свуда, због њине вредности, све потребе, све услуге и сва уживања, која би му кад год на ум пала, и која би он зажелео. Али ни месо, ни риба, ни жито, и т. д., добра која се често нуде у размену за друга добра, нису добра од таке природе, да би се угодно и добро могла употребити за размену добара, јер су она сва изложена квару и променама у вредности, и то узастопце. Осим тога може бити још и такав случај да је оно добро које се тражи у размену од таке природе да се неда раздвајати и делити, и која траже више њих. На који начин, на прилику, могао би да добије чунар А, од више лица, леба, рува, меса, која добра он неопходно треба за свој опстанак, за свој једини чун, око прављења којега је он пробавио може бити неколико недеља?

С унапређењем друштвеним, с умножењем потреба и деобом рада трампа постаје све тежа и незгоднија.

Лице А, или чунар, ослобођава се незгода и неприлика кад наиђе на човека који му не даје у размену за

његов чун добро нарочно, које је он сам произвео или набавио, који му не даје тако добро, које он мора одмах да потроши, ако неће да му пропадне, него тако добро — трећу робу — које је лако сачувати кроз векове, које се лако преноси, и по вољи дели, и с којим чунар А може да набави сва добра, све услуге и сва уживања, и то кад год и где год усхте, који су му нужни, угодни и пријатни. Размене добара врло лако свршују се с оваком трећом робом. Земљераденик који има нешто сувишна жита, па је рад да га уступи другоме за нешто смока, не мора, кад он има у рукама оваку трећу робу, да тражи лице С, у којега има стоке за размену; он ће уступити у оваком случају своје сувишно жито лицу Н, које тражи жита, па од њега примити у размену трећу робу, или посредника размене, и за њу набавити себи од ма ког лица, које има на расположењу од овака добра, и које је радо неку чест његову другоме уступити, по извесну накнаду. Лице које има смока расположљива у толико ће пре и радије пристати на то, да уступи другоме своје добро онда кад оно није приморано да прими у размену за своје добро — смок, таке врсте добро, које не треба, бар за онда кад се свршује размена; оно ће далеко радије на размену пристати онда кад оно може да добије за своје уступљиво добро такав производ који ће моћи оставити на страну без свака квара и губитка вредности, па да за њега набавља онда и онамо када и где му се свиди, и то онака добра, услуге и уживања која су му неопходно нужна за његово стање и његов живот. Са појавом на свет треће робе или посредника код размена, свако појединo лице, свака породица, свако племе, свака општина, па најпосле и свако поје-

дино село може се одати оној грани производне радње, на коју они имају највише воље, наклоности и дара, и од којег они држе да ће имати највише користи, обзирући се на положај места у коме живе и на друге прилике и околности од већа или мања уплива на њине радње. Имајући у рукама трећу робу, људи могу с њоме себи да набављају све што сами не производе и немају, и што им је нужно да имају.

3.

Пре него што се пустимо са свим у разговор о самој трећој роби, нужно ће бити да изнесемо на јаву то, у чему се разликује трампа од размене. Трампа је проста операција; и код ње ми дајемо у размену наше добро, на прилику, жито, непосредно за добро наша суседа, узмимо, вариво, и с тим се свршује операција. Напротив код размене, или онамо где се узима у помоћ трећа роба, посредник размене, трампина проста операција раствара се у две операције: она се почиње с уступањем (продајом), а свршује се с набављањем (купљом).

Овај пример, који ми сада наводимо, показаће нам главне стране ове ствари, које се врло често губе из вида. Земљерадник *А* пожњео је са својих земаља 1100 ока жита, од које количине он не треба 100 ока, јер су само 1000 ока довољни за целу његову кућу. Него он није добио те јесени са својих винограда ни капи вина, због превелике суше града и мразева на оном крају где су његови виногради, а научио је да му кућа не буде без вина; па је рад да га набави, али тако да може добити 100 ока вина за његових сто ока жита, коју количину он има сувише. Ми ћемо да покажемо како земљерадник

из онака стања друштвена у коме још влада трампа, долази до 100 ока вина, уступајући својих сто ока жита, а како он опет долази до иста добра и за исто добро под владом размене.

Под владом трампе земљерадник А разбира и тражи по селу своме така човека који би имао 100 ока вина расположљива и који би рад био да их уступи другоме за 100 ока жита. И напоследак дозна да се Б, винодела налази у овакоме положају, погодба се између њега и А земљерадника за тили час свршује. Земљерадник А уступа винодели Б својих 100 ока жита, а он (Б) од њега прима 100 ока вина у накнаду; и на овај начин операција се са свим свршује.

Напротив под владом размене, или у унапређеном друштвеном стању, А земљерадник уступа своје сувишно жито првоме лицу, које потражи од њега ово његово добро, и које на то пристаје, кад оно да за исто добро равну вредност у трећој роби: и ово је нрва операција размене. Роба трећа већ се налази у рукама земљерадника А. Сад се он обраћа првоме човеку, који има вина уступљива, и од њега добија пожелану количину од овога добра уступајући му за то у накнаду своју трећу робу, оно добро, које је он добио за своје уступљено жито: и ово је друга операција разменина. Ове две операције различне су, и једна од друге са свим се разликује. Друга операција не мора увек да дође одмах за првом. А о овоме ми имамо довољно доказа у овоме што иде: прво, што се не налази никако одношење између лица које узима жито од земљерадника А, и лица које њему даје вина за трећу робу: ова два лица, купац вина и његов продавац, може да се никако и не познају: ку-

пац жита не зна, па у многим приликама нема нужде да зна, шта земљерадник А тражи, и да он тражи вина. Продавац опет вина не зна, па није му ни нужно да зна, да је земљеделац А уступио неком трећем лицу своје сувишно жито, и за њ добио трећу робу. За тим, за самога земљерадника, друга операција не мора бити везана за прву; она може и да се никако не догоди: трећу робу коју је добио тежак А за своје сувишно жито, може да чува код себе, он може да ју одмах изда и потроши за набавку добара од ползе или од уживања, он може и у власти је да ју даде другоме на зајам, или да ју поклони, кад он то хоће. На кратко, прва операција разменина која се састоји у уступању производа земљерадника А за трећу робу са свим је свршена, чим је А добио у своје руке ову трећу робу, а она друга операција разменина, која се састоји у набављању каког другог добра за добивену трећу робу, јесте опет друга операција са свим свршена.

4.

Са појавом на свет треће робе, трампе нестаје па њено место заузима размена. Него трампе нису са свим нестале с лица земље, и оне се у велике свршују свуда где образованост још није продрла, као што смо ми то већ напоменули. Ми налазимо трампу у праисторијском времену; али ми ју налазимо и код народа мало унапређених. Добро које сваки охоло тражи, на име тако добро које је потребно свакоме и које сваки жели имати, то је роба трећа: земљеделац А радо уступа у размену за ову трећу робу своје добро жито, јер је он известан да ће у свако доба моћи добити од Б за исту трећу робу вина

Б пристаје на оваку операцију, или због тога, што зна и уме да се послужи са оваком трећом робом, или због тога, што ће он бити у стању, ако њу уступи другоме, да добије равну вредност у другим добрима, услугама и уживањима, која он нема и која он треба и жели да има.

За трећу робу употребљавали су стари народи стоку. Оваку трећу робу, често напомиње Омир у Илијади и Одисеји. У Хини употребљавале се као трећа роба коцке од чаја и кожа жигосана. Многа племена у средњој Африци имају за трећу робу коцке од соли. На северу Азије служи као трећа роба постава од разног дивљег звериња. Први путници по Америци наишли су на крајеве по којима је служио дуван за трећу робу. На западу Африке шкољке су — каури трећа роба. Осим напоменутих добара има крајева по свету у којима се употребљују, као трећа роба, и друга добра из сва три царства природна. „Јуче је краљ Макеа по трећи пут био на нашем концерту. То је човек црн као угљен...“

„Гости наши плаћали су нас на чудноват начин. Па и сам краљ Макеа, не имајући новаца, плаћао нам је за наше певање у изрезаним тиквама. На једној од ових тикава изрезан је његов лик у профилу...

„Ја сам, као што можемо мислити, узела највећи део распореда на мене, па сам на тај начин највише дохода и добила од концерта... За једну арију из Ане Болене, за један дует из Норме, за Бриндизи, за арију. „А, кака је срећа бити војник!“ и за арију Фрезову, из лиричког театра у Паризу, ја сам добила на мој део од 816 улазница концерских, које су се синоћ продале на каси: 3 свиње, 23 ћурке, 44 пилета, 5000 кокусо-

вих ораха, 1200 ананаса, 120 мерица банана, 120 тикава, и 1500 оранџи.“ [1]

Да како добро може одправљати службу трећега добра или треће робе, за то није нужно да само ово добро мора бити предмет свакидашње потребе и потрошње. Добро, које је намењено за то да врши службу треће робе, не мора одговарати непосредно личној потреби свакога онога који има да уступи другоме у размену како своје добро за његово добро; јер сваки онај који уступа у размену другоме како своје добро, прима за то у накнаду ову трећу робу, — на који начин трећа роба постаје општа роба или опште добро, које примају у размену и дају сви у свима радњама и пословима, — и од оног часа чим он сазна то, да је ово добро од таке природе да га жели имати сваки у његовоме друштву, он ће онда доста њих наћи који ће бити готови да ово његово добро опште приме у размену за свако добро које он жели имати на своме расположењу, и које они имају па га желе уступити другоме.

То није све једно ма које добро ми изабрали за трећу робу, за добро опште, или за посредника у разменама. Сва она добра која смо ми мало пре побројали и која су се по разним крајевима светским употребљавала у разменама као опште добро, или трећа роба, па од којих се многа и данас на ову сврху употребљују, неодговарају подпуно позиву који управо треба да има треће или опште добро. Она се не могу употребити као опште добро, а нарочито по оним крајевима где су се размене, услед

---

[1] Писмо г-це Цели, Француске певачице, које је писала својој тетки, у Париз, са острва Манајо, и које је цело печатано у спису „De la monnaie“ par. M. Chevalier.

разних друштвених поправака, јако умложиле и рашириле. Да се могу лако, брзо и непрестано свршавати све радње и сви послови, који се деле до без краја, и који су у след тога са свим различни, да се они могу да траже и у времену и у простору, тако да кажемо, за то је нужно тако добро које има много такових својства која ми, сва заједно, никако не налазимо код других добара. Трећа роба или опште добро треба да се даје лако преносити, јер без овога својства она не би се могла на дуго време чувати ни лако преносити из једног краја света у други крај. Опште добро треба да је така створа природна, да на њ не може имати уплива никака природна стихија, ни влага, ни суша, ни мраз, ни препека. Трећа роба треба да је така састава, да се даје делити на најситније честице, а да опет преставља извесну вредност у свакој и најмањој честици. Трећа роба треба да је таке природе, да ју радо прима сав свет и у свако доба; она још треба што је више могуће да не мења своју вредност. Ово су својства, која треба да има опште добро, па да се може давати и примати у разменама као равна вредност за производе, службе и уживања, који се размењују. Ово је добро које је кадро да врши службу посредника при размени, на име новца.

Ни жито, ни дуван, ни коже, ни стока, ни со, ни школьке, ни бисер (којим се служе при размени у Сијаму) — која добра употребљују разни народи у разменама као опште добро, или новац — немају оних својстава, која смо горе набројали, те у след тога и неодговарају никако томе да се употребе као опште добро у размени. Сва напоменута добра врло тешко преносе се, и веома су изложена шкодљивим стихијама, и квару подлеже. Ни једно

од њих не може да се дели па да и његове честице представљају велику вредност; и сва су изложена јаким променама у вредности. За то унапређена друштва никако се и не осврћу на поменута добра кад је реч о трећој роби, него погледају на друго добро, на тако добро које ће имати бар у неколико сва својства, која треба да има опште добро.

5.

Људи су прилично тумарали и у овоме обзиру, па су тек потом бацили своје погледе на метале, и то најпре на гвожђе. Гвожђе је од велике ползе по човеков род, и с маленом његовом количином могу да се свршују велике размене. Оно се прилично лако даје сачувати од свака квара, који долази од уплива разних природних стихија; оно се даје лако делити и састављати; лако се преноси, оно је добро од таке природе које се сваки дан у велике тражи, употребљује и троши, које сваки охоло жели имати, или готово сваки. На свршетку шљункова века, онда, када су први зраци образовања пали на човеков род, гвожђе је добило животну вредност. Мотика, будак, срп, сикира, чекић, а доцније још тестера, ренде, пила, нож, плуг, а други савршенији алати постали су таке справе, без којих економско друштво није могло ни за час опстати. Први меров жита, које је пожњео земљерадник више са своје њиве него што треба за своју сопствену кућу, он не би знао боље да размени у оваком стању, него за мотику, срп, који алати могу му бити од велике вајде на његовом раду. Ловац не би имао бољу вајду од прве дивљачи сувишне, на име од оне које

он не би требао за себе и своју кућу, него ако би ју уступио у размену за стрелу, сикиру и нож, алате који би му били од велике услуге у обрани и нападању на дивље звериње, које он обично лови. Обично домаћин уступиће радије и пре свако своје добро и своје услуге за какав суд за своју кућу и свој сто, него за ма како друго добро; и гвожђе на овај начин преставља у великом ступњу сва скоро главна својства и одлике које се траже за посредника у размери, за трећу робу — новац.

Овако, гвожђе постаје код многих народа роба трећа по превасходству; код других опет народа оваку службу одправља бакар. Него говорећи о овоме предмету, ми треба још сада да приметимо то, да се неуводи у живот трећа роба на један мах, ни трампу размена замењује на једаред, него и једно и друго бива поступно. Трећа роба почела је најпре и најпре да служи као дометак у размени добара. То нам сведочи и сама историја размене: Земљерадник А, који је имао једног вола сувише, па је рад био да га другоме уступи за жито, био је тога мишљења, да његов во више вреди него десет врећа жита његова суседа Б, које му је он понудио у размену за његова вола; па услед тога он је тражио од суседа Б, ако хоће да му уступи вола, поред 10 врећа жита још и једну сикиру, коју је он сам направио или од неког другог добио у размену за како своје добро. Овако свршује новац још и данас врло многе операције размене: он служи на име као дометак; он поставља равнородност онамо где се она подпуно не налази, на име код два добра која се трампе. Него нама се чини, по многим и многим знацима, као да гвожђе и бакар нису служили као дометак само код операција трампе, него и код многих

операција размене у којима су се, као трећа роба, употребљавала са свим друга добра. Нарочито је то била тешка ствар, по оним крајевима, где је свет употребљавао главу од стоке (стоку) за трећу робу, увести и поставити савршену равну вредност између два добра која су имала да се размене. Најпосле свет се служио код првих размена добара, уступајући своје нарочно добро, рецимо на прилику, жито, смок, вино, и т. д. за добро опште или за трећу робу, кад год је његово добро нарочно било од веће или од мање вредности него оно опште добро за које је он своје нарочно добро уступао, дометцима за изравњење неједнаких вредности између добара нарочних и општих, а ови дометци били су: полуге и шипке гвоздене и друге ствари од гвожђа: јексери, сикире, чекићи, и т. д. Тек по времену гвожђе дометак или додатак постало је права трећа роба или опште добро.

6.

Кад може да служи за размену добара, или као трећа роба, гвожђе боље него свако друго добро из царства животињска и биљна, то онда нема никаке сумње о томе, да оно металско или ископно добро које у многим обзирима има савршенија својства од гвожђа још пре и боље може да се употреби на овако што, на име за трећу робу или опште добро. Метали драгоцени имају најсавршенија својства која треба да има трећа роба, и по томе они се могу најпре да употребе на службу код размене добара. Нема тога добра ни из једног царства природног које би имало сва својства и од така савршенства, кад је реч о општем добру, или о служиоцу код размена, кака своја-

ства имају злато и сребро. Злато и сребро добра су која се лако и брзо не кваре, јер на њих нема кварна уплива скоро никака стихија, њих не напада и неквари никака животиња. Оба ова метала така су створа унутрашња, да су једнообразна у свима и најсићанијим делићима, и да су пречишћени једна иста створа и једних и истих својстава па ма на ком крају света они се нашли. Злато ископано у Калифорнији и златан песак нађен у реци Пеку, у Србији, кад се пречисте, остају тела од иста створа унутарња и спољашња, као и злато ископано у Бразилији и у Русији; сребро Мехиканско и Перуанско, кад се очисте и ураде не може ни у чем ни најмање да се разликује од сребра Кучајнског (у Србији) или сребра Фрајбершког. Злато и сребро таке су природе, да се дају делити на најсићаније честице од вредности; и на овај начин од њих могу да се кују и аспре, на име и општа добра од мале вредности. Оба ова метала јако су растегљива, и дају се лако растављени и на најмање делове опет саставити у једно тело. Злато и сребро имају велику вредност у малој тежини и у маломе свитку, на име нема ни једнога тела у природи, које би им донекле у овоме обзиру и приближно наличило. Нема скоро народа на свету, па ма како он ниско стајао у образовању, који неби ценио и тражио ове метале, или са њине унутрашње вредности, или са њине спољне сјајноће, која их јако препоручује за наките. Злато и сребро поред осталога још се лако чувају и преносе, и најпосле они се врло тешко и у малим количинама добијају, те у след тога и њина вредност најмање се мења од вредности свију осталих добара; она се тако споро мења, да се скоро и неопажа, кад ми то сравнимо са променама вредности код

осталих врсти добара. Злато и сребро још имају и то својство да лако примају на се натписе, нацрте и свакојаке изрезе и утиске, и дуго их здраве читаве задржавају. Тако исто и боја и звук ова два метала препоручују за трећу робу, јер и по овима својствима лако их је разпознати од других добара.

Истина да сва напоменута својства, злато и сребро у велике препоручују за трећу робу; него и то је истина да су иста својства случајна, и сама по себи неби била довољна да представљају опште добро. Злато и сребро неби могли никако бити опште добро, или посредници у разменама, кад они неби имали још једно својство, на име оно главно својство без којега сва напоменута својства била би, тако да речемо, ништава у обзиру на трећу робу, т. ј. кад злато и сребро неби били добра од свакидашње употребе и тражње, кад их неби тражила и желела да има велика већина света. Зарад чврстоће, лепе боје, лепа звука, одвећ велике растегљивости и неквара на ваздуху, у води и у ватри, злато и сребро добра су која се јако траже за посуђа, наките и адиђаре. И у самих народа, који се налазе још у полуварварском, боље рећи дивљем стању, који немају никака појма о трећој роби, или општем добру, а још мање о новцу, ми наилазимо на људе — на име по Африци и Азији — који иду голи наги, него који носе о врату тешке златне и сребрне ланце, а њине жене, које не умеју да раде ни најпрече послове домаће, носе тешке златне и сребрне обочиће о ноздрвама и ушима. Злато и сребро одавна су почели употребљавати као опште добро. Да се од ова два ископна још у прастара времена правио новац и посуђа, за то нам сведочи, осем другога, још и оно место из

библије на коме се говори о томе, како су израиљћани позајмили злата и сребра од Египћана, полазећи у Месопотамију, и оно место на коме се говори о посуђу храма јерусалимског. Било би излишно, ако би се пуштали у разговор, да казујемо каке огромне суме златни и сребрни адиђари и судови представљали су у средњем веку. Него то је истина непобитна, да су злато и сребро добра која се охоло траже и добро плаћају под свима поднебијама, у свима вековима човечанским, и на свима ступњима образовања; и ово су може бити једина и искључива добра којих потрошњу ограничује набављање: јер тако рећи, нема тога на свету, који њих неби желео имати.

Горе небројана својства навела су људе на то, још за рана, да употребе драгоцени метал као трећу робу у својим разменама и скоро је немогуће наћи у старо доба или данас какав крај света, који је колико толико корачио у образованости, па да неупотребљује злато и сребро, или само један од ова два метала као трећу робу. Људи су најпре пробали да употребљују као опште добро, као што смо ми то већ видели, разна добра у сва три царства природна: стоку, коже, шкољке, жито, дуван, теј, зачине, бакар, гвожђе, со, па су напоследак прешли на злато и сребро, увидивши да су ова два добра најугоднија за опште добро.

„У прва доба човекова друштва само мало мењају се добра, и ово мало мена добара свршује се трампом; дају се коже за сечива, хаљине, рибу или месо. С развићем и унапређењем човечанства и богатства сва друштва мало по мало усвајају по неко мерило вредности с којим она мере вредност добара која мењају. Тако, у најстарија времена

у Грчкој стока служила је за ову вредност; код Англо-Сакса стока и робови; код Американских урођеника уампун, а код урођеника Ново-инглеских сток-фиш,а у Виргинији дуван.“

„Него, како је ово средство размене било неугодно, то су се људи непрестано старали око тога, да отклоне ову тешкоћу, и они су употребљавали за ову сврху, гвожђе, бакар, и бронзу, као предходнике злата и сребра, која добра доцније употребила се да служе на обрт добара.

„Али од свију добара, од којих је састављена наша земља, благородни метали — злато и сребро — јесу најбољи за ову сврху. Како се од њих само малена количина налази највише у утроби земље, и како њино добивање стаје велики рад и посао, то они представљају велику вредност; а како они имају малени свитак, то се они могу лако сачувати и с једнога места на друго преносити. Њих не једе рђа, и они се могу за на век скоро без штете и квара сачувати, услед овога и њина количина много мање колеба се, него количина пшеничина, и т. д. Па како се ови метали дају делити и на најмање делиће, то се они дају употребити и на најмање као и на највеће размене.“ Carey, the social sciences.

7.

Скупоцени метали употребљују се као новац тек после многих других добара, и то на исти начин, и под истим називом: на име као добро по превасходству угодно за овај посао, као добро најбоље, јер сваки онај који што уступа другоме, овако добро — злато и сребро — примио би у размену од свега срца, и пре него свако друго

добро; које се чини поглавито из тих разлога, што се ово добро може другоме да уступи у размену за сваку другу робу која би се пожелела, и то у свако доба.

Из свега напоменутог изилази јасно ово:

1, Да трећа роба — или опште добро, није само знак вредности, прости представљач добра за које се оно даје у размену и узима; него да је оно сама по себи вредност, то у толиком ступњу истинска вредност у колико у вредност сваког другог добра које се даје за њ у размену. Па још више, оно је виша и очитија вредност него сва остала добра, што се она мање мења него сва друга добра. Новчану службу може да одправља само оно добро којега је вредност, на име полза и угодност зарад којих се својстава оно и тражи, највише и опште призната; за оваку службу може се употребљавати само оно добро које најбоље и најсавршеније свршује размену. Добро жито, добра стока, добро гвожђе служили су као опште добро у разна доба само због тога, јер су се она од свију осталих добара највише тражила, и што они који су за њих давали у размену своја добра нису нимало страховали о томе, да за њих неће моћи добити свагда и свуда равну вредност. Добро злато и добро сребро одржали су победу над свима добрима осталима, што су они најспособнији да служе по превасходству као добро опште или новац у свима разменама.

2, Да трећа роба није ни просто средство размене, у оном смислу који се најобичније даје овој речи. Овај назив јесте истински само онда кад се он односи на извесан низ операција. Ми продамо наш спис друштву па употребимо производ од продаје, или добивену суму за њ, на купљу књига, сума новаца коју нам даје друштво за

спис служила би заиста, кад би ми свршили и једну и другу операцију (продају и куповину) на то, да олакша размену списа, који смо написали за књиге које ћемо купити. Него, у свакој од ових операција, кад их одвојимо и за себе узмемо, новац није следство размене, него је он једно добро од два добра размене. Најпре и најпре ми уступимо наше добро у размену за добро злато, и с овим је све речено што се имало да каже. Ми не морамо сада да се пуштамо у другу операцију размене; можемо да оставимо оне златне комаде, које смо добили у размену, у нашу касу, или ми их можемо дати какоме златару да он од њих направи златне ђердане или белензуке, с којима стварима опет можемо како хоћемо. Кад ми наново уступимо наше добивено добро злато за добре књиге, које ми требамо за наше изучавање, онда је ово нова операција: овде злато наново показује се као једно добро од два добра размене. Овде се сва истина састоји у овоме: за то што роба трећа — злато врши добро своје службе, наш производ, или боље да кажемо наше добро спис и добро књижареве књиге долазе пре и извесније, брже и лакше до свога определења, него што би они дошли, кад би још царовала трампа. На овај начин опште добро олакшава пренос добара, и чини те она долазе пре до свога определења; па и за то је овако добро — злато или сребро по превасходству средство за обрт и опток добара.

3, Да роба трећа или опште добро није ни унутница која гласи на каку определену чест од добара друштвених, ни какав документ који би гласио на извесну суму дуга, коју би имало да тражи економско друштво од сваког лица коме оно даје како добро, чини каку услугу,

набавља како уживање или каку ползу, у размену за како треће добро. Овака предпоставка могла би и бити паметна, него она неби била никако на истини основана. Кад ми другоме уступимо у размену наше добро за добро злато нашега суседа, онда смо ми тако исто добро и подпуно наплаћени као кад би ми добили у вину, у стоци или ма у каком другом добру вредност за уступљено жито. Друштво од овога нема ништа да очекује, јер ни оно нити ико живи на свету ништа нам не дугује. Бацили ми наше добро злато у воду, или га закопали у земљу, или за њ купили како добро полезно, или каку услугу, или како уживање, то је чисто наша ствар, и никога се другога не тиче, до само нас.

8.

Много њих мисле да овако ствар стоји и онда, кад су сребро и злато скована у шипке. Али разлика се налази између шипака од драгоцена метала и новца од скупоцена кова. А о томе ћемо се уверити из овога што иде.

У прво доба с добрима златом и сребром поступало се при преносу онако исто као што се поступало и са сваким другим добром, са житом, стоком, дрвима, и т. д; на име уступач тражи да дозна при преносу драгоценог метала каквоћу и количину његову — злата и сребра — која му се нуди у размену онако исто као што противна страна тражи да се увери о количини и каквоћи онога гвожђа, стоке, и т. д. за која добра она уступа свој драгоцени метал. У оваком стању веси за мерење количине злата и сребра и пробни камен за кушање металске

чистоће састављају главне алате трговаца који примају на се ту дужност, да одостоверавају количине, и чистоћу злата и сребра. Него да се једнако мери и куша роба трећа или такова која је управо намењена на то, да учествује у свима операцијама, јесте радња неугодна и изложена је многим преварама и обманама. Људи гледају да се ослободе од овога досаднога и теретнога посла, па траже за то све могуће начине; и најпосле они налазе и томе лека, на име они измишљавају начин, како да не мере и не пробају драгоцене метале код сваке размене добара за њих.

Они људи који су највише позвани да се баве са драгоценим металима, на име трговци, банкери, благајници, златари и сви други који имају често посла са златом и сребром да избегну досадан посао мерења и пробања ових добара, почели су да праве и шипке од драгоцених метала, коцке, котуриће од злата и сребра, и то од разне величине, тежине и назива. Они су обично стављали вредност на ове котуриће и шипке, и звали су их разним именима. Доцније они су стали да стављају особене написе и нацрте на ово комађе, те се оно по томе разликовало од свију других комађа од злата и сребра. И ово се комађе примало на веру, по ону вредност, која је на њима написана била, по целој оној околини за којој су они издавани били, онако исто као што се данас примају фишеци пуни златним и сребрним новцем, који су напред пребројени и запечаћени. Финикињани били су, на сву прилику, први који су почели да деле злато и сребро на чести од разне утврђене величине, и они су први на оваке чести стали ударати жигове од разне врсте спрам величине и вредности комађа. Да су то били одиста Фи-

никињани који су први пали на оваку мисао, ми о томе ни мало не сумњамо, кад само бацимо поглед на то, колику је огромну трговину водио овај велики и пребогати народ. Ово комађе златно и сребрно, с разним натписима и нацртима и од разне величине и тежине напоследак почео је и други свет осим трговаца да прима у саобраћају. Јер сваки је радије тражио у размену за своје добро, услугу или уживање тако добро за трећу робу, које не мора он сам да мери и проба.

Овако прављење металских комада и њино жигосање на овакав начин приватан, још и дан данашњи упражњава се у велике у Хини. Него то се донекле упражњава и у самој Европи, или само за размене међународне: у много прилика новац се слива у шипке, и то готово свагда кад год се у повећим количинама хоће да изнесе из једне земље у другу земљу. У оваком случају удара се жиг на шипке оне куће која их шиље за границу; и кад овај жиг има поштовања, на име кад је кућа или фирма коју жиг преставља од поштовања, онда оваке шипке имају потпуну новчану вредност, и оне се обрћу кроз многе руке и земље, а никако се не мере и не пробају.

Него и овај начин прављења металских комада није могао кроз дуго време да задовољи унутрашње трговачке потребе које долазе од саобраћаја. Он је био несигуран у велике онда нарочито, кад су поверење и правда само подчињену улогу играли у свету; те у след тога и комађе металско од најподпуније вредности у многим и многим приликама није могло да оптиче него само у узаноме кругу, и само је мале услуге чинило у разменама. Овако комађе металско обично нико није примао у размену који га није добро познавао, на име где њини из-

давачи, трговци, банкери, и т. д. нису били добро познати. Људи су настојавали непрестано око тога, да од жигосања металских комада има вајде цео свет, и да се олакша размена за свакога, а не само за неколико њих, тако да кажемо, који се између себе познају. А за овако што нуждан је био такав жиг који ће на први поглед сваки признати за законит, и за такав који одиста представља праву вредност онога комада металскога на коме се он налази. То је дало повода, те се прављење и жигосање новаца положило у руке највише власти, општег представника народног, или владе. И влада је на овакав начин заузела место приватних правиоца и жигосача; она је почела да прави металске новце који су преко потребни за саобраћај и радњу.

9.

Прављење и жигосање новаца металских јесте обвеза коју узима на се влада у интересу општем; а ова се обвеза зато поверава влади што се обично држи, да је она најспособнија да ју изврши савесно и на задовољство опште. Добро злато, које носи на себи жиг државни у највише прилика обрће се лакше и много даље него свако друго злато са жигом приватним, а то поред осталога и за то, што је држава много познатија него свако приватно лице и друштво, и што она ужива обично веће поверење него појединн људи и друштва, па ма како они чувени и поштовани били.

И овај посао издавања и жигосања металских комада једном поверен влади, остао је и до дан данашњи у њеним рукама.

То се разуме, да онамо, где се допушта, да и приватни људи или друштва могу ударати на металске шипке своје сопствене жигове, као што је то у велике случај по многим местима трговачким на западу, овака приватна лица или друштва немају у исто доба и то право, да се могу у овом обзиру служити и жиговима јавним, или још боље да кажемо народским. Ударање жига јавног на приватно комађе металско строго се казни свуда, и то за то поглавито, што од оваког ударања јавна жига на приватно металско комађе долазе многе незгоде и неприлике по васцело друштво економско.

Ништа на овоме свету није логичкије од тога, да се казна узима као средство с којим се иде поглавито на то, да се стане на пут да се казнима дела не догађају, и да се казна мери по величини зла које је учињено по човечанско друштво, или које се намеравало учинити. Преваре код новаца скоро су најштетније од свију превара; па у след тога то је са свим умесно што се оваке врсте преваре у неколико оштрије казне него друге преваре. Претеране казни које су се досуђивале нарочито у средњем веку за оваке преваре, имају се приписати карактеру оног времена, у коме су оне поникле.

Него на велику жалост и сам представник народни на име влада, којој је поверен посао ковања и жигосања новаца још у прво доба почела је у самом почетку да овај посао рђаво свршује, и да у велике злоупотребљава поверење народно и у овом обзиру. Владе неморалне и у многоме обзиру непаметне почеле су да претварају дужности у привилегије, дужности у права, и неимајући ни стида ни срама почеле су у велике да злоупотребљавају и ово народно поверење. Оне су почеле да измишљавају

и у овоме обзиру „право суверенско“, за које врло добро знамо како су упражњавали владари из средњега века. Владари којима је то постављено било у дужност од стране народа, да се уверавају и осведочавају о истинској вредности новаца металских, држали су, да они имају право, које им је одозго дато са осталим насилничким правима, да они сами опредељују металским новцима вредност по својој вољи, онако исто као што су безусловно располагали са животом, части и имањем својих грађана, и да ту њину вредност мењају кад год усхтеју и кад год им се то свиди. Они, којима су народи поверили били да чувају истинску вредност новаца металских, и да свакога строго казне, који би с ове стране њему какe штете нанео, почели су у велике да кују и у свет пуштају лажљиве и невредне новце, и на овај начин цело економско друштво да оштећавају и да харају. У историји средњега века готово нема стране на којој ми не налазимо великих злоупотреба и у овоме обзиру од стране владара народних.

10.

Тако, трећа роба или опште добро пре него што је постало оно што је оно данас, на име угодно средство размене, претрпела је велике и многе незгоде.

У старом и у средњем веку, у ово доба тужне успомене по сав човеков род, кварења новчана која су се из дана у дан предузимала од стране оних управо који су били позвани на то, да овако што недозвољавају никоме на свету, производила су непрестане забуне и незгоде по свима радњама и пословима, на име у свима одношаима живота политичка, економска и друштвена. У ова

доба нико није знао ни шта другоме даје у размену, ни шта опет од другога прима. Трговина и размена постају игра на срећу у којој нико из човечанска друштва ништа недобија. Крунисани јунаци који овом игром руководе мисле да они све оно добијају што читаво друштво губи; а оно они унраво више губе него сви други. Само да отворимо први лист историје старог или средњег века, ма којег народа, па ћемо се одмах уверити о томе, како сама власт злоупотребљава поверене јој дужности у овоме обзиру, како она упражњава превару с лажним ковањем новаца на најнеморалнији начин, и како управо због овог узрока благајнице јавне пате страшно и на век су празне. С оваком преваром читави народи економски па и сами владари пропадају; јер то је немогућа ствар, да сироти народи могу обогатити своје владаре.

Народи страдају и пропадају тако исто од харања новчаних, као што страдају и пропадају и од многих других харања; и новчане грабежи и харања, који долазе од тешка ковања новаца од стране крунисаних глава, постају једно зло више на свету. Са овога зла управо трговина и саобраћај, па следователно и банчине радње у правом смислу њина значаја појављују се у свет тек доцније на неколико векова, или управо онда кад оваких зала бар у неколико нестане. У оваком положењу трговци и банкери сматрају као и да нема кованих новаца од истинске вредности; јер су грабљиви властници ову лепу установу злоупотребили и претворили ју у обилати извор народска губитка, и непрестаних незгода и забуна.

У оваком стању нико више не верује да комади златни и сребрни, који оптичу са жигом јавним, имају потпуну вредност за коју се пуштају у свет, те услед тога сваки

мери и проба трећу робу кад има намеру да ју прими од другога у размену за како своје добро.

Многи су били тога мишљења још у самоме почетку изналаска новца, да се служба ковања новаца не даје суверенима у руке, полазећи с те тачке, да ће они и њу злоупотребљавати и рђаво отправљати; него да се и она повери приватним лицима. Али они нису могли у томе да успеју; јер су се владари и њине присталице подигли били свима средствима и силама да докажу, како је и ковање новца њина искључива ствар, и да по томе право располагања с њоме изкључиво њима припада. „Многи наши (инглески) први монарси сматрали су да је ковање новаца једна чест од круниних права, и ова су права из свију својих сила од свакога нападаја бранили.“ [1] Него они су се у многим и многим приликама склонили, да ову службу уступе приватним лицима за добру награду. Тако, вароши и читаве области често су одкупљивали од суверена службу ковања новаца, за огромне суме, само да сачувају земљу од лажних новаца и оних рђавих последица које отуда долазе по земље и народе.

Али ни сама ова мера није увек довољна за то, да се уклони са свим лажно ковање новаца. Треба по што по то, узимајући у обзир тачку до које је допрео покрет економски, да имамо добар новац, бар приличан новац, ако хоћемо да уведемо правичност и сигурност у радњама и пословима. Поједини људи, који би уживали нужна кредита на то, да новац издају, на име да се прима у разменама добара њина значка, и да с њоме осигурају оптох добара, немају више права на овако што, јер им то одузима држава. Него и кад би га они имали,

[1] W. J. Lawson, The History of Banking, London, 1855, p. 4.

оно би се брзо изиграло. Добар новац брзо би се претопио и од њега направио новац од лошије смесе, и то у највише прилика овако што предузимало би се од стране државе.

У најновије доба са свим нови начин притиче овој незгоди у помоћ: свет изналази банку за узајамна измиривања. На прилику: педесет трговаца из Смедерева састану се и сложе на то, да оставе у извесну касу сви заједно суму од педесет милиона гроша чар, која је подељена на равне или неравне чести. Каса или кућа која пристаје на то, да прими на се ту одговорност, да ову суму чува, и да за њу у свако доба одговара, прима ју у шипкама или у новцу који се узима као шипке: она води рачун само о истинској и правој тежини метала чиста, који се налази у овој суми. А остављачи ове суме од сада рачунају сва плаћања и сва диговања међусобна само по банчином новцу; они своје међусобне рачуне уређују и измирују простим пренашањем давања и примања с рачуна једнога на рачун другога у књиге овога заведења. И на овакав начин лажно сковани новци њима никако не долазе до руку, јер се они новцем слабо и служе, него више рачунима.

На овакав начин свет у велике предпоставља банчин новац сваком другом новцу који се у оптоку налази, па њега најрадије и прима при свакој размени добара. Јер за банчин новац увек се зна у напред, колико он вреди, а за новце који оптичу по разменама обичним и свакидашњим нико живи не може да каже, ни шта они сада вреде у право, ни шта ће они вредети сутра. Прва врста новаца или новац банчин зове се уображени новац, јер он у самој ствари не оптиче; а други новац зове се но-

вац прави, или оптичући; јер се он види, и оптиче из руке у руке. Него кад ствар ову добро проучимо, онда видимо, да је онај први или банчин новац прави и истински, а овај други уображени или неистински новац.

Новац банчин преживео је свој век, и он се и данас јако и увелике упражњава по свима повећим местима од жива саобраћаја и радње.

11.

Мало по мало и свест економска напредовала је и продирала, па напоследак и по самим вишим круговима приметило се, да је званичка превара, која је веома ниска с гледишта морална, прешла сваку меру, и да су они који су ју први завели и који ју непрестано терају, веома лоше рачунџије. Влада прима онолику суму колику наплаћује, толико колико и троши. Ако се њој и чини да она добија кад плаћа рђавим новцем, она опет за то губи толико исто кад њој други с истим новцем плаћа, што јој има давати. По том, народи почињу да се интересују све више и више за управу својих послова и радњи. Они увиђају, кад благајница ништа не добија од рђавих и лажних новаца, да сами губе.

Влада ковања лажних новца престала је да царује од оног часа од кад су се укинуле владалачке неограничене власти.

И овим путем свет долази и у овом обзиру до чисте истине. Ковање новаца постаје оно што оно управо треба да је: на име лојално се одправља служба ковања новаца, коју друштво, зарад опште угодности и општег безбеђа,

поверава власти, која је позвата да пази и бди над интересима општим.

С оваком изменом у овоме обзиру, ми престајемо имати потребу, да меримо и пробамо трећу робу или опште добро при сваком примању њеном за разна наша добра и наше службе. Овај тешки и грдни посао одправља за нас сигурна рука. Кад неко дугује некоме један килограм чиста сребра, и кад на килограму стоји званични жиг, који сведочи, да је овај килограм са знаком управо онолика сума драгоцена метала, колику му он дугује, онда га он може слободно да прими.

Него да овако поверење буде законито и да на дуго траје, за то је неопходно нужно, да је жиг јаван непромењив, на име да се под њим разуме гола и сушта истина свагда и свуда, а што се тиче сама изгледа овака жига, т. ј. хоће ли он носити грб државни или прости напис, да комад металски толико и толико вреди, или најпосле лик владалачки, то је скоро од никака значаја. Шта више може управо и да се неозначи права и истинита вредност и тежина новчана, него она вредност и тежина, на које је пристало цело друштво економско у ономе крају за који је новац намењен: на место да ставимо на какав котур сребрн, да има четири грама и по чиста, или сува сребра, а пола грама само смесе, или неблагородна метала, ми можемо написати на њ „један сребрник“; [1] па по том казати, да овај или онај производ или добро вреди два сребрника и по, на место да кажемо да оно вреди дванајест грама и по сребра, које има на 1000 честица

[1] Кад би имали сребрн новац, који би био скован од четири и по грама чиста сребра и пола грама смесе.

900 честица чиста или сува сребра. Како ће се назвати који новац златан или сребрн, то је чисто ствар погодбе и уговора.

12.

Ми смо довде говорили о новцу као добру које свршује обрт и опток добара, као о добру по превасходству општем: ово добро који год узме у размену за ма како нарочно добро (производ, рад, службу) које он другоме уступа, извесан је, да ће му сваки узети у размену за свако друго добро нарочно од равне вредности. Него новац није само одговарајућа или равна вредност у свакој размени, у којој учествује; он је осим тога, и то још у свима приликама, и мерило вредности. Па кад је ово овако, онда за што и то да се не усвоји, да је сваки металски новац уједно и уображено мерило вредности, као што неки за тако и признају. Они који узимају да је сваки металски новац, не обзирући се на његову чистоћу, мерило вредности овако настављају „нас је мало то стало од кака је материјала направљена мера. Метер остаје метер, па ма он био направљен од платине или од дрвета; метер платинин чини ону исту услугу који чини и метер од дрвета, на име и с једним и с другим мере се површине.“ Они веле: „била ока од стакла, или од земље, или од дрвета, она остаје ока и она је савршена и тачна мера како нам тачно показује праву меру од течности која се њоме мери.“ Па тако ствар стоји и са оним добром, које је позвано да мери вредност: „било оно од олова или од сребра, или од хартије, шта се то нас тиче“, тако они обично говоре. Па полазећи с овога

гледишта подизале су се и још се подижу многе комбинације новчане, које су често врло веште али неосноване и неистинске.

„Шта нас се тиче материјал од кога се прави новац или опште добро.“ Истина у самој ствари он се нас ништа не тиче. Ми смо из предходних редова овога списа видели, како су по разним крајевима светским врло различна добра употребљавана као опште добро; и ми смо показали, да се многа добра за овако што дају донекле и употребљавати. Него сад о томе није овде реч. Да се овако мишљење може одржати, да буде сравњивање умесно, треба да се може запитати: „шта нас се тиче вредност?“ Јер то је управо што се подразумева; и то треба подразумевати па да се дође до закључка практичког, на име: да новац не мора да представља вредност коју он изражава, да он често не мора да има вредности. Ама они изврћу ово закључење, и то просто за то што и они сами увиђају да би оно пало само од себе како би га овако као ми изрекли.“

„Шта чини вредност?“ Али овде, на име код новца је управо реч о томе, да се мери њиме вредност добара, а то је јасно као светлост да само вредност може да мери вредност. То је истина, да је то све једно од ма каке материје направљен био метер или ока, или риф с којима ми меримо површине и количине добара. Али то није све једно имао инструменат који је позван на то, да мери површину, ону дужину на коју он гласи, или немао, имало оруђе, које је намењено да мери количину, ону количину на коју оно гласи, или немало. Па тако исто стоји ствар и са мерилом вредности, на име оно треба само да има ону вредност на коју гласи.

Мерити не значи ништа друго него сравњивати, опредељавати и изналазити то, како стоји непознато наспрам познатога. Ми се застанемо са штапом у руци испред древета којега дужину пожелимо да дознамо. Ми знамо то да је дужина нашега штапа равна једноме метру; ми пружамо наш штап уз дрво, и сравњујемо га с њиме. Ако је сад то дрво толико исто дугачко колико и наш штап од једног метра дужине, онда ми дознајемо из овога сравњивања да је дужина овога древета равна једноме метру; ако је пак оно двапут онолико дугачко колико наш штап, онда ми знамо, да је оно велико два метра, и т. д. и т. д. У дућану неком налазе се два ђулета гвоздена, један џак кафе и један џак шећера; ми знамо, да је свако ђуле равно једној оци. Сад ми узимамо једно од ова два ђулета и мећемо га на једну страну теразија, а кафу мећемо на другу страну теразија, па обе стране теразија стоје на једном равњу. И на овај начин дознајемо, да је она кеса кафе равна једној оци. Сад узимамо шећер, па га мећемо на једну страну теразија, а на другу оба гвоздена ђулета, на који начин ми добијемо равнотежу, на име десна страна веси на којој су оба гвоздена ђулета ни за длаку не претеже леву страну веси на којој је шећер. И овако ми дознајемо да је она кеса са шећером, тешка две оке. Сад ако желимо да дознамо вредност древета, вредност кафе и шећера, ако хоћемо и желимо да нађемо ново непознато, на име да меримо вредност, онда треба и само познато, с којим ћемо непознато да меримо или сравњавамо, да има вредности, онако исто као што су морала да имају дужину и тежину она добра с којима смо ми мерили дужину древета и тежину кафе и шећера.

13.

Ово је дакле неопходно нуждан услов, ово је преки услов за мерење тежине и дужине. Па кад сваки увиђа и истински признаје, да је нужно да метер има своју подпуну дужину, ако хоће да је права метерска мера дужина, а ока да има тачну тежину једне оке, па да она може мерити тежине од оке; онда како се може то одрицати, да новцу, мерилу вредности, није нужна вредност? Ово одрицање долази поглавито отуда, што је вредност така ствар која се теже појми, него дужина и тежина; због тога што поготову и јучерање дете зна казати, шта то значи мерити дужину, а шта опет значи мерити тежину. Док је напротив мало њих на броју, и међу самим одраслим људма, који имају чист појам о томе, шта значи мерити вредност. Неизвесна и различна мишљења о томе, шта је вредност, узрок је томе што је и све оно неизвесно што се односи на сравњивање и опредељавање вредности.

Пре него што напустимо наш досадашњи говор, ми ћемо да се забавимо кроз неко време око тога да кажемо, шта је то вредност спољашња, вредност текућа размене, на просто да кажемо, проговорићемо неколико речи и о самој цени.

На завођење цене имају две главне стихије унлива; а ове су стихије, сума трудова — време, рад, трошкови — која стаје добро онога, који га другоме уступа у размену; даље сума ползе — услуга, уживање — коју добро даје онима којима се оно уступа. У случају, кад је лице А слабо, невешто и неискусно, онда је оно

морало да пробави може бити четири пуне недеље па да направи, на прилику један сто, једну столицу; и то неће ни мало да увећа вредност ових покућства, ако их други на име његови утакмичари Б и В праве обично са четири пута мањим радом, вредности и трошком него што је он потрошио док их је направио. Нама су послужиле наше мердевине те смо извадили нашега пријатеља из бунара у који је упао био, и у коме би он угинуо био да нисмо имали ову справу. Него ове мердевине неће због тога само вредети један живот човечији, кад около нас оне могу да се добију само за рад од осам дана. Ово су те две стихије које опредељују вредност размене или цену добара. На прилику, у нашој околини ковачи троше у средњу руку по шест дана рада на то, да направе читав један плуг са свим из нова; полза коју плуг доноси сељанима, на име рад који им овакав алат вештачки уштеђује, или количина производа коју они више добијају радећи с њиме него с голим рукама, или само са ашовом, будаком и мотиком, равна је у средњу руку раду од десет дана; на овај начин ми имамо на руци две стихије које опредељују цене добара, и ове стихије јесу: сума трудова која стаје произведено добро оне који су га произвели и који га другоме уступају, што је опет равно раду од шест дана; и сума полза коју даје добро онима којима се оно уступа, а ова сума опет равна је суми од десет дана рада; и кад саберемо ове две напоменуте суме, па отуда добивену суму поделимо са 2, онда ми добијамо: $6 + 10 = 16 : 2 = 8$. Тако, око овога броја 8 окретаће се цена плуга; она ће се од њега удаљавати на десно или на лево, на име скакаће и падаће, па шта више достизаће једну или другу крајност,

као што се буде налазило више или мање понуде него тражње на назару, као што ковачи буду више тражили да продају плугове, или буду више тражили сељаци да овака добра купују. Него напоменути број осам остаће средина око које ће се водити бој. А ово из ових узрока: у свакој размени онај, који уступа другоме како добро, тражи да добије сву равну вредност од суме ползе коју исто добро даје ономе коме се оно уступа у размену; а онај опет коме се овако добро уступа у размену увек стара се око тога, да даде само равну вредност од суме трудова коју је потрошио продавац на његово произвођење или за његово набављање уступио од својих добара. Ова два услова налазе се на земљишту на ком се води вечит бој између понуде и тражње. Све мене код цене покрећу се само у овим границама; купац неможе да даје у размени више за извесно добро, него што износи сума ползе од равне вредности која њему обећава донети оно добро које он жели да добије од другога путем размене, а продавац опет истог добра не може да прими у размену за њ мање, него онолико колико износи сума напрезања и трудова, коју је он потрошио око набављања или произвођења истог добра.

Ми ћемо сада да проценимо рад у новцу, па ћемо узети, да је рад од једног дана раван 25 грама у сребру. Онда ће ствар ова овако стојати: плуг кошта сто педесет грама сребра његова производача, на име ковача, а за употребљача његова он вреди двеста педесет грама; овај тражи да га може добити за 150 грама, а онај први, ковач опет стара се да за њ добије 250 грама. Цену плуга представљаће један број који се налази између 150 и 250; она ће се приближавати више броју 150,

најмањој цени или minimum-у, или броју 250, па име највишој цени, maximum-у, као што понуда буде већа од тражње или тражња буде већа од понуде. Код обична стања ствари цена новца моћи ће да дотера до броја 200, или скоро до тог броја. Она ће бити производ од суме трудова коју стаје плуг његова производача, или правиоца, ковача, више суму ползе коју може да има од њега купац. Ово су главне и суштаствене стихије које имају уплива на цену, а друге прилике и околности које могу до некле да имају уплива на њу јесу само случајне, па као таке оне су са свим пролазне, и по томе споредне.

14.

Него дани рада које смо ми проценили у сребро, могу да се процене тако исто добро и у сваки други производ и добро, у сваку службу и у свако уживање. Једно добро вреди друго добро, или два извесна добра, на прилику две јабуке, два пера, две књиге, две куће, и т. д. и т. д. вреде два друга добра, две друге јабуке, два друга пера, две друге књиге, куће, и т. д. и т. д. или два добра имају једну равну вредност кад оба она представљају једну и исту суму трудова, коју је потрошио око њина произвођења и добављања онај који иста добра уступа у размену другима, и једну исту суму ползе, коју иста добра обећавају донети онима коме их он уступа. Један товар жита, на прилику, вреди у Србији, у средњу руку, десет дана рада, или око двајест грама чиста сребра. Овај исти товар жита вреди толико исто или раван је по вредности: десет ока смедеревска вина, тријест и пет ока меса, један шешир, пет Гласника

српског ученог друштва, и т. д. и т. д. а то ће рећи, да десет ока смедеревска вина, тријест и пет ока меса, један шешир, пет Гласника српског уч. др. и т. д. представљају суму трудова коју је потрошио понуђач или ималац њин и суму ползе на коју изгледа купац њин, да су равни суми трудова која се потрошила око произвођења једног товара жита, и суми ползе на коју се изгледа од једног товара жита.

На овакав начин процењивала се сва добра, на име постављала се цена добрима, услугама и уживањима у прва времена или под владом трампе. Л. ловац, има једну медвеђу кожу, коју би он могао другоме да уступи у размену, а да од тога сам не трпи никаку оскудицу; и он је рад да њу другоме уступи, него он би најволео, ако би ово могло бити тако, да он за њу добије у размену једну стрелу, коју је ковач К направио. Ковач К опет, који је кадар у подне у пола ноћи да направи другу нову стрелу, није нимало противан томе, да набави овим путем медвеђу кожу, коју би употребио на поставу своје хаљине. Тако они се приближе један другоме, процене своја добра и прорачунају трудове које су око набављања својих добара потрошили, и ползе које они од њих могу имати. Л ловац потруди се да ухвати рачун о целоме труду, који је он потрошио док је дошао до медвеђе коже, и сву ползу коју би он могао да има од исте коже кад би ју задржао за себе и не би ју другоме уступао. Он сравни обе ове суме са сумом ползе коју му обећава донети стрела и са сумом трудова, коју би он морао да потроши кад би он сам хтео да направи онаку стрелу, каку он може да добије од ковача К, у размену за своју медвеђу кожу.

И ковач К са своје стране прави овакав исти рачун, и чини иста сравњења. Најпосле после свега рачуна ловац Л налази то, да стрела коју он може да добије у размену за своју медвеђу кожу од ковача К, представља за њ далеко већу ползу и далеко већу суму трудова, него што га стаје његова кожа медвеђа, коју он има на расположењу, и коју је рад да уступи за стрелу. Ковач К опет налази по своме рачуну да она кожа медвеђа ловца Л, представља за њега млого већу суму полза и трудова, него што га стаје труда и него што он има ползе од његове стреле, која му лежи у колеби, и која рђа. И после овакког рачуна, и један и други закључе да сврше размену својих добара, па ју они и сврше, и то на корист и једне и друге стране. С тачке сматрања ловца Л, стрела коју је он добио у размену за своју медвеђу кожу, вреди мало више него његова кожа медвеђа; а с гледишта ковача К кожа медвеђа, коју је он добио у размену од ловца Л, вреди мало више него његова стрела: јер кад би ова ствар другче стојала, на име кад би сваки од номенутих ималаца држао да његово добро, које он даје у размену, за туђе добро, више вреди и труда и ползе, онда се они не би склонили на то, да иста добра између себе размене на овакав прост начин. Него како има у селу десет ловаца Л и десет ковача К, или десет њих који имају медвеђих кожа за размену, и десет њих који имају стрела за размену, и како има сто ловаца Л и сто ковача К, који имају да размењују коже медвеђе и стреле у томе срезу; то се веће вредности и мање вредности од ова два добра изједначују; оне тако рећи не стају по ово друштво економско; и једна кожа медвеђа даје се у размену за једну стрелу, и обратно, или кожа и стрела имају једну и истоветну вредност.

Из овога, што смо до сада говорили, ми смо могли да видимо, колико је рачуна и сравњавања стало ловца Л и ковача К, размена стреле за кожу медвеђу. Па кад се једанпут равна вредност определила као што треба тачно у једној или неколико операција од исте природе, и кад је њу признало за истинску цело економско друштво, онда се овака операција, или размена свршује, тако да кажемо сама од себе; и ми ћемо сви тачно знати, а да више никако и не испитујемо и не сравњујемо, да једна медвеђа кожа и једна стрела имају једну и исту вредност; и ова добра размењиваће сваки само на овакав начин. Замислимо, после оваких истраживања и рачунања, да ковач К, уступи тежаку Т своју другу стрелу за његова два јагњета, а своју трећу стрелу да уступи опет ратару Р за 30 ока жита, четврту стрелу винодели В, за 10 ока вина, и да се ове размене више пута повторе; онда у овакој прилици стрела ковача К постаје мало по мало проценитељ општи, и веома олакшава размене, па и саме таке размене кад којих она не служи као добро за трампу. Тако земљерадник З, који има осамдесет ока жита да уступи другоме на расположење, и коме се нуде у размену на исту количину жита четири јагњета и двајест ока вина пеће морати више лупати главу око прорачунавања, процењивања и сравњивања, на име око тога, да ли четири јагњета, да ли двајест ока жита представљају подпуно исту суму трудова, која се потрошила око подизањи она четири јагњета, и око произвођења оних двајест ока жита, и суму ползе коју обећавају четири јагњета, двајест ока жита; него ће он знати одмах да су двајест ока жита равни једној стрели, да четири јагњета и десет ока вина вреде тако исто једну стрелу; и почем А = Б,

и = В дају А = В; то и десет ока вина вреде 20 ока жита, а четири јагњета вреде двајест других ока жита: и на овакав начин земљерадник З може са свим поуздано да даде у размену својих осамдесет ока жита за четири јагњета и двајест ока вина, који му се нуде у размену.

15.

Један корак напред, па стрела ковача К, на место да служи просто као проценитељ у разменама, умешаће се и у саме размене. Тежак Т, који за неко време не зна шта да ради са својим вином и са својим јагањцима, примиће радо у размену четири стреле за своје жито, јер он зна да сваки на то пристаје, да је једна стрела равна суми напрезања, која се потрошила око тога, да се добије ова направа, и суми ползе коју представљају двајест ока жита; и да ће он моћи, уступајући на ново другима друге своје стреле, добити за сваку од њих равну вредност, у свима другим добрима, службама или уживањима, за суму потрошених трудова и полза које обећавају двајест ока жита, који се дају за сваку стрелу. Други имаоци уступљивих или расположљивих добара овако исто мисле о овој ствари, па тако они и раде; и на тај начин опште добро постаје општи проценитељ којега смо ми описали и позив и ползу.

То би био са свим узалудан посао ако би ми хтели на ново да се враћамо на ствари које смо већ једанпут пропратили, и којом приликом ми смо видели, да се служба оппштег добра поверила најпосле са свим драгоценим металима. Ако лице А данас уступи својих 20 ока жита, а лице Б својих десет ока вина, лице В своја два

јагњета, лице Г своју мотику, лице Д својих сто дрвета, и то сваки од њих за сто грама сребра; и ако лица: А, Б, В, Г и Д уступајући опет другим лицима сто грама сребра могу да добију друга добра за њих, и то први од њих једну горњу хаљину, други један сто, трећи једну сикиру, четврти један плуг а пети и последњи један пар обуће; онда ми у оваком случају кажемо, и то са свим умесно, да свако добро, од ових пет добара која смо напоменули и која су другоме уступљена, на име продана, и свако добро од пет добара која су набављена за уступљена добра, или купљена, вреди по сто грама сребра, или с другим речма то значи, да у поменутом стању ствари, свако добро од пет напоменутих добара представља по мишљењу свакидашњем, равну вредност суми трудова која се потрошила око набављања сто грама сува сребра, и суми ползе коју ће дати сто грама чиста сребра ономе у чијим се рукама налази. Него на један дан после овако свршене размене ових пет добара једно због тога што су се открили на известном крају света нови богати сребрни рудници, који се већ у велике раде, друго због тога што су се у исто доба пронашли и богати живни мајдани, које добро игра велику улогу код добивања нова сребра, треће због тога што је техника металска пронашла нове далеко савршеније начине лучења сребра од нечистих минерала и испирања, и четврто што услед олакшана саобраћаја, сто грама сребра чиста, који су донесени на пазар Београдски, не представљају више ону вредност, коју су представљали пре тога, него они представљају много мању количину трудова која се потрошила око њине набавке; или сума ползе коју су имали пре ових сто грама сребра може се умалити, и то из

разних измена које су претрпели обичаји и навике једног известног краја света, или целога света; на прилику због тога, што се више тако јако не тражи сребро на прављење сребрног посуђа, јер сада свет радије тражи и употребљује и скупље плаћа фино порцеланско посуђе. У оваком случају вредност оних побројаних дòбара мења се; и свако од њих сада не вреди само сто грама сува сребра, него више, на прилику, сто пет, сто десет, и т. д; јер сада стò пет или сто десет, или сто петнајест, и т. д. грама представљају вредност која је равна количини потрошених трудова око набављања сваког добра од оних пет добара, и количину ползе, коју обећава дати имаоцу њином свако од речених добара. И тако се у овакој прилици обично каже, да је вредност кована сребра пала, или да је вредност напоменутих добара, кад се она сравне са проценитељем општим, скочила.

Па тако исто може се и то десити, а често се и дешава да сребро није претрпело никаку промену ни у количини трудова које оно кошта, ни у суми ползе коју оно даје, а међу тим да претрпе промене у једном или у другом обзиру добра која су се до тог часа мењала за сто грама чиста сребра. Ако рад тежачки, услед усвојеног новог начина опредељавања поља, услед гнојења, услед поправљена и усвршена начина орања и жањења, услед каналисања и исушивања подводних крајева, услед употребљавања парних справа и машина, у велике олакша у једноме крају света; онда он доноси у томе крају много веће и богатије жетве него што је то био случај пре ових поправака и напредака. Подобне измене и прилике дају исте резултате и односно добијања вина и подизања и гајења стоке. Напредак у механичким вештинама, упо-

требљавање парне снаге, развијени и усавршени систем кредитни, ове кретаљке свеколике радње и живота, олакшавају у велике ручни рад и чине га производнијим. А добра природна, као што су на прилику кукуруз и свила, постају с дана на дан све мање потребна по човеков род; јер људи, на место кукурузна брашна, траже, с напредком и образовањем, све више пшенична брашна, а на место свиле они траже памука. И на овај начин сва напоменута природна добра или урађена, не представљају више ону исту количину трудова коју су она некада представљала, на име пре кад су се теже добивала; а у другом случају, она не представљају више ону исту суму ползе коју су она некада представљала; и кад се обе напоменуте околности слажу и подударају, онда оне две стихије, које састављају вредност, ослабљују. У свима наведеним предпоставкама, она добра која смо напоменули, на име: жито, свила, и т. д., немају више равну вредност од сто грама чиста сребра; она сада немају већу вредност може бити од деведесет и пет или само деведесет грама сува сребра. И ми у оваком случају кажемо, и то са свим на своме месту, да је вредност сребра скочила а вредност оних добара о којима је овде реч, кад се она сравне и измере са општим проценитељем; пала.

16.

На вредност размене или цене какога добра могу имати уплива, као што ми видимо из горњега разговора, разне околности и прилике, и то посредно или непосредно. Цена кака добра зависи посредно од околности и прилика, које увеличавају или умаљују, или суму по-

трошених трудова око његова добивања, или суму ползе коју може имати онај који га има или који ће га имати, или и једну и другу суму, коју има добро. На цену добра имају уплива посредно околности и прилике, које, у овом обзиру, дејствују на робу размењача, нарочну или општу робу. Многе комбинације које често долазе од ових уплива изјашњавају донекле, за што су цене осетљиве и сувише, и како је то тешка ствар тачно определити у свакој даној прилици, или само тачно схватити узроке, за што се цене мењају. Узмимо да се у извесном добу године, кака извесна и опредељена количина од извесна добра лица А, на прилику сто грама сребра сува, даје и прима у размену, у опште, за извесну количину од добра Б, на прилику за сто оӄа жита; онда добро А вреди добро Б, а добро Б вреди добро А, што управо значи да цео свет признаје да ова добра представљају исту суму потрошених трудова (Т) и полза које она обећавају (П). Него ову равну вредност, која постоји између добра А и Б, могу пореметити и покварити са свим разне прилике просте и сложене. АТ умалиће се или увећати само; АП увећаће се или умалити само: АТ и АП увећаће се или умалити заједно и у исто време; АТ умалиће се, а АП увећаће се, и обратно. Ми смо узели, да се Б није никако мењало. Па исти узроци прости и сложени могу се десити и код Б, а А напротив, да остане непромењено, или као што је. Него тако исто и А и Б могу да се промене у исто доба: час АТ може да се умале а БТ увећавају, и обратно; час опет АП може да се увећају а БП умале, и обратно; час АТ и АП заједно могу да се увећавају, а БТ увећавају, а БП умаљују; и т. д. Под упливом са свим многих и различних околно-

сти и прилика, цене добара мењале би се још више него што се то данас догађа, само кад не би чести случајеви заустављали и поништавали њино узајамно дејство па цене.

И то је оно управо за што је питање о цени веома тешко и замршено; него то су у исто доба и оне најзнатније околности и прилике које управ чине да је скупоцен метал тако добро, да је најспособније од свију осталих добара, што их има на свету за то, да служи по превасходству, као роба трећа, као добро опште, као општи проценитељ добара; а ово опет долази отуда, што опе свакидашње околности и прилике које непрестано мењају цене добара, немају скоро никака уплива на драгоцене метале. Једанпут или двапут кроз неколико векова одкрије се по који богати сребрни или златни рудник, и ово је једина околност која би могла у неколико да промени вредност драгоцених метала, што обично и бива; а кроз сво редовно време, на име до год се са свим нови рудници од драгоцених метала не пронађу, доходци од рудника остају готово све једни и исти, па и дотле цене драгоцених метала слабо се мењају. Тако исто извоз од драгоцених метала са свим је велики, јер њих жели свако да има, од њих се праве многе и многе ствари, (као што су златно и сребрно посуђе, накити, и т. д.), које се траже и употребљују сад више а сад опет мање, те услед тога АП није више променама изложено него што је АТ. И на овакав начин изгледа да је метал драгоцени за то на свету да даде нешто стално и непроменљиво, по коме ће се мењати све што је промењиве природе, да даде нешто познато, по коме ће се опредељавати све што је непознато, и што се тражи да позна. Вредност драгоцених метала најмање се мења, па је због тога она и најбоље

позната свакоме: сто грама сребра представљају данас исту суму трудова потрошених и полза у изгледу, колику су они представљали и пре једног, и пре два века; сто аршина платна памучна, напротив не представљају данас ни десету чест потрошених трудова које су они стајали друштво пре богатих и великих изналазака Арквраjтових и Уатових.

17.

Пре него што ми сасвим закључимо наш говор о овој ствари, ми ћемо још једаред да кажемо то: да је вредност размене или цена добра производ од суме потрошених трудова око његова добивања, и суме полза коју може имати исто добро по поједина лица или по читава друштва. Ове две напоменуте стихије заједно су неопходно пужне за опредељење цене. Само потрошени труд око добивања добра не даје никако цену добра, ако у исто доба немамо и извесну суму полза која има да се очекује од добра. Какав жељезнички друм, био он од ма каке савршене конструкције, који би био подигнут кроз какав камените и врлетни предео, у коме нема никаке радње, и преко кога не иде никака велика трговина, могао би да представља огромну суму потрошених трудова, него он опет за то не би имао никаку пристојну размену вредност, јер он не доноси никоме на свету никаке ползе. Него ни сама полза не даје размену вредности; вода је добро од преке потребе и од огромне ползе, па за то опет она нема цене или размене пијачне вредности онамо где се она добија забадава или без свака труда. Означити вредност размене каке робе то значи

толико исто колико и определити суму трудова коју је на добро извесно потрошио онај, који га другоме уступа, и суму полза које ће од њега имати онај коме се ово добро уступа. Ми опредељујемо величину трудова и полза на најлакши начин. Данас готово сваки има доста бистар појам о суми трудова која се потрошила око набављања једног хектограма сребра и о суми полза на коју изгледа свет од једног хектограма сребра. Сад ако ми узмемо да нека извесна количина од жита, од соли, од воска, од вуне, масти, масла, и т. д. вреди два хектограма сребра, да какав извесан алат или справа, мотика, ашов, плуг, и т. д. вреди три хектограма сребра, а извесно руво, гуњ, зубуп, и т. д. четири хектограма, онда ми означавамо у две речи, и то с две речи које разуме свак живи, да жито или восак, и т. д. представља двиред, мотику, плуг, и т. д. трипред, зубун, гуњ и т. д. четири пута, суму трудова која се потрошила и суму полза коју ће имати или коју суму трудова и суму полза има или представља један хектограм сребра. Из овога што казасмо изилази то јасно, да је мерити вредност кака добра не по вредности његовој тако исто ствар немогућа, као што је и то са свим немогуће, да се мери дужина другче а не по дужини, или с дужином, да се мери тежина другојаче а не по тежини или с тежином. Из овога још и то следује, да новац јесте добро које мери и може да мери све вредности само за то, што је и сам он вредност, и то вредност по превасходству, на име вредност најтачнија и најсавршенија од свију вредности које ми познајемо, што је он и сам добро нарочно, и то по превасходству. Ми смо напред приметили и то, да новац постаје опште добро тек пошто се прими за општег про-

ценитеља, пошто се подигне на ступањ општег добра. С другим речма ово значи: да су све службе трећега добра у размени, и мерила вредности само по видимоме различне; а у самој ствари оне се између себе држе, или још пре можемо да кажемо у једно сливају. То је ствар са свим очита, да оно неможе постати добром општим, а да у исто доба није и само добро, нити опет може постати мерило вредности а да није у исто време и само мерило; те по томе новац који отправља службу општег добра и мерила вредности, мора бити и сам добро, па мора имати и сам вредност.

Из напред реченога изалази на видик још и то, да жиг новцу ништа од вредности истинске и стварне нити додаје нити одузима; и да новац остаје као проценитељ општи, као добро опште, као мерило вредности, па имао он на себи жиг од ма кака изгледа, или најпосле неимао никака жига на себи. Жиг само има спољна дејства: он олакшава размену, јер, чим га видимо на новцу, ми немамо нужде да узимамо у руке веси и пробни камен, па да испитујемо његову праву тежину и чистоћу.

18.

Велика већина писаца на континенту европском монархичном још је и данас тога мишљења, да жигосање новаца ваља оставити држави; и они хоће по што по то да докажу свету, да је ковање новаца искључиво право крунино. Право ковања новаца или новчани регал постојао је од памтивека, и њега су упражњавали готово сви народи у старом и средњем веку. Него од 1789 год. на име од оног доба од када највиша власт има у својим рукама

само она права, која су јој дата по уставу, и право регалско из дана у дан све више губи маха, и нагло пропада. Од тог доба улоге почеле су да се јако мењају, и то на велику срећу и човечанства и образовања. У средњем веку влада — под чијом маском скривале се највеће себичности, покварености и неваљалства — била је једини чувар свију права; она је за себе задржавала сва она права, која је држала да само и искључиво њој припадају, и с којима се с великом муком растајала. Напротив, у наше доба, по срећним крајевима светским, на име где је свест у сав свет доста продрла, то је народ, и само народ, који је једини и искључиви чувар свију права. Код свесних данашњих народа суверена су само она права — а то су по највише дужности — која му је народ сам уступио и поверио. Па тако исто и „права регалска" избрисана су данас из многих и многих политичких и финансијских списа и речника.

„Регал" и „права регалска" још имају велика маха и јако су у практици по многим европским државама, нарочито расе латинске. И многи писци хоће да докажу да су „права регалска" то исто што и права суверенска. Па они свом снагом настојавају око тога, да се напусти израз застарели и излишни, па да се он замени другим много блажијим, округлијим и сјајнијим; и многи економи и финансисте о овој ствари овако се изражавају: „регал је тако предузеће економско, да је неопходно нужно по благостање народно, па његово завођење и руковање не може следователно да се повери појединим људма и друштвима." Овај говор потпуно слаже се са смислом оним који традиција и данашња практика у многим приликама и околностима дају речима: „регал" и „права регал-

ска“, под којим се разумеју све радње производне, које администрација владина, готово по свима европским земљама и данас још искључиво има у својим рукама, и то само у корист благајнице владине. На овакав начин права регалска јесу грана јавних доходака; и она немају никака друга и особита извора него што имају сви данци и све порезе, на име они се црпе из народне привреде.

19.

Него то се мора признати, да је доход регалски новчани по великој већини држава тако мајушан, да он готово никако и не наличи на оне дохотке од регала, које су државе имале у пређашња времена. Истина, регал новчани још и дан данашњи парадира по многим списима финанцијским и буџетским законима, поред регала шумског, поштанског и телеграфског; него ово је више из обичаја, више из поштовања према староме завештању; јер регал новчани не доноси данас готово ништа. Времена мењају се, а с њима и људи и доходци јавни. Тако на прилику пошта, која данас доноси државама велике приходе, негда је њих стајала великих трошкова; дуван, ова јако распрострта биљка и као предмет индустријски и као добро за уживање, пре неколико десетина година само није доносила никоме ништа, а данас доноси велике приходе државама; регали од шума, од рудника, и т. д., напротив, данас много мање доносе него што су они некада доносили.

Ми имамо овде још једну радњу да напоменемо, а та је радња жигосања златних и сребрних ствари које се праве и намењују за трговину. Жигосање ставља се за то

да се покаже, да су на прилику адиђар, ствари, прстен, ланац, кашика, и т. д. сковани од метала од извесне чистоће, онако исто као што показује жигосање новца, да овај или онај котурић металски (сребрни или златни) има толико и толико чиста метала драгоцена, а толико опет смесе, или нечиста метала. Ово жигосање ствари и адиђара примила је на себе држава још од вајкада; и она сама има право да ову радњу упражњава. Али ми држимо да нико не може из овога то извести, почем никоме није дозвољено да продаје златне и сребрне адиђаре и посуђе без владина жига, да је само влада овлашћена на то да прави оваке адиђаре и овако посуђе, о чему се некада сумњало, и око чега се јак бој водио.

Из до сада напоменутога види се то јасно, да је ковање новаца така радња коју друштво, у интересу општем, поверава телу које је изабрано на то, да се стара и бригу води о интересима општим. Ова радња може да се ради па да у исто вреде доноси известан приход за државну касу, као што је то случај данас по неким државама у Европи, на прилику у Русији и Француској, и т. д.; и у овом случају постоји право регалско. Него држава може да одправља овај посао и забадава, као што о томе имамо примера код велике већине европских држава; и у оваком случају регалско право не постоји. Него права регалског нестаје још више онда кад се држава не само склони на то, да ову радњу ради забадава, него кад она још прими на себе и све његове трошкове, као што је то случај у Инглеској поодавна. Овде прима друштво на себе све трошкове око ковања новца, као што у савезним државама Американским влада преноси приватна писма и приватне пакете и новце на своју штету;

јер у Америци пошта, установа која Европљанима доноси велике приходе, стаје благајницу уашингтонску годишње трошка скоро по 25,000.000 долара. Али жигосање новчано није никако право искључиво владино, и оно се даје одвојити од суверенства; оно је проста ствар уговора, и ништа више, и мења се по времену и по околностима.

20.

Ово је ствар тако јасна и за свакога појмљива да би ми у залуду просипали речи, ако би хтели да доказујемо то, да има нечега на свету што би стављало запреке држави у томе, да она са свим напусти посао жигосања металских новаца, па да га другоме повери. Ми смо успоредили мало пре услугу која долази друштву од жигосања новаца златних и сребрних, са услугом коју чини држава друштву преносећи писма и депеше приватне, или подржавајући приватни писмени саобраћај. По готову по целом образованом свету, то је држава која води бригу о овој грани јавне службе, а то нарочито за то, што се држало да је она способнија за овакав посао него свако приватно лице или свако приватно друштво. Него и с овом ствари данас већ са свим друкче стоји код народа доста унапређених. Услед огромних напредака и успеха у законима, наравима и јавноме поверењу, у духу предузималачкоме и у удруживању сила и капитала новчаних, данас се налазе многе куће и многа друштва која би на опште задовољство и на општу ползу одправљала и ову грану јавне службе, и на која би се свет могао у многим приликама више да ослони што се тиче невредимости тајне писама и порука. Па по неким крајевима светским од-

прављање писама и депеша већ се налази у рукама приватних предузимача. Тако, у Лондону постоји нарочито друштво које прима сва писма на жељезничким станицама, и одакле их, кроз пневматичке цеви, преноси у главну пошту, па главна државна пошта шиље их у све крајеве светске. Па тако исто и преношење телеграфских депеша у Инглеској и Северној Америци поверени су приватним друштвима, која тако тачно, брзо и часно врше ову службу као што би ју одправљала и сама држава, а у многоме обзиру и много јефтиније и много угодније.

С новцем стоји ствар тако исто. Најпре приватна радња ударала је жиг на шипке и котуриће од злата и сребра; па пошто се увидело, да ова радња доноси приличне ваjде, и пошто се породила жеља да и ова ваjда припадне државној каси, та радња прешла је у руке државне; јер у оно доба свет је држао да држави он може с пуним поверењем ову радњу најпре да повери. Него данас и у овоме обзиру свет се јако изменио. Шипке металске или котурићи, на које би удариле своје жигове куће: Берингова у Лондону, Рочилдова у Франкфурту, и Хопова у Амстердаму оптицале би брже и сигурније по свету, него котурићи и шипке златне и сребрне на којима би се налазио жиг многих и многих држава.

21.

Напоследак, на свршетку нашега говора о новцу, ми ћемо у кратко да напоменемо све што смо о њему до сада говорили.

1. Новац је и сам по себи добро, нити би он могао постати општим добром без овога својства. Да неко до-

бро може да служи за опште добро, нужно је да и оно само буде добро, а то добро по превасходству, на име тако добро, о користи којега нико на свету не сумња, и услед чега свако га радо тражи и прима у размену за свако своје нарочно добро.

2. Новац треба да је вредност, и то вредност по превасходству, на име тако добро које представља извесну суму потрошених трудова око његових набављања, и извесну суму полза коју од њега свет има. Новац је мерило вредности, општи проценитељ. Тако исто као што се површине мере са дужином, као што се тежине мере са тежином, и вредност не може другојаче да се мери, него само и искључиво с вредности; и

3. После дугог тумарања дошли су људи на ту мисао, старајући се да олакшају размене добара, да усвоје за новац метале скупоцене: злато и сребро, да праве од њих котуриће од извесне тежине и чистоће, и да на њих ударају жигове опште, који означавају тежину и чистоћу драгоцена метала, и његову вредност.

А. Н. СПАСИЋ.

ЂОРЂЕ БРАНКОВИЋ

Последњи српски деспот.

Написао

УВИЧИНИЈА.

На једној пијаци мале варошице Егре, у Чешкој (Ringplatz, округла пијаца) на ћошку од једне улице (Шлегелгасе), наслањајући се другом страном на зграду, у којој је пошта, имају две старинске куће, које су данас раздвојене а некад су биле обе једна зграда. Ова кућа, или, ако се хоће, ових неколико кућа, грађене су још пре петнаестога века, као што показује запис 1398, који је урезан над главним вратима, а године 1700. беше им газда неки поштован грађанин Ђорђе Андрија Минетије, који бејаше саветник општински и историк, али не историк своје области или своје вароши, него своје куће, о којој је оставио рукописан летопис. Из тог летописа, који скоро издаде на свет учени директор егарске гимназије, Антоније Фринд, историк може да узме једине поуздане извештаје о тамновању и последњим годинама у животу човека, који се у велике мешао у политичке догађаје, што се извршише на крају седамнаестога века у Аустрији, Угарској и Турској, а име његово једва и помињу савремени летописци.

Човек тај, кога многе особитости у животу покрива тајна и данас и који би жртва неког државног рачуна,

јесте Ђорђе Бранковић, слободни царски барон, гроф свете римске царевине и деспот Србије.

Он се родио 1645. у Јенопољу, у арадском округу, а потомак је у правој линији (по његовом самом родословљу које стоји у почетку његове историје) старих српских владалаца који, по што Турци са свим заузеше Србију (1459) пређоше у Угарску и, као деспоти, продужише кроз један век стару кућу Бранковићеву.

Остао је рано сирота — отац му и два млађа брата умреше од чуме 1650, а мајка му се, од ове големе туге, покалуђери, — и васпитао га је старији му брат Симеун, који му беше меште оца. Овај је Симеун најпре био војник, па се после покалуђерио, да се склони од Турака који су тражили да им се он изда, и, после неколико година, постао владика у Јенопољу. Он васпита брата својега како је приликовало за оно време и за прилике у којима је био и какве су га очекивале. Историја, земљопис, математика, а особито језици, беху главно у Ђорђеву образовању. У својој петнаестој години, Бранковић је говорио све језике, који се чују и данас у Угарској, српски, мађарски, влашки, немачки, и талијански. Говорио је и писао латински тако лепо, да су му се доцније дивили научници у Егрн. Осем тога још је знао турски, бугарски, и нови грчки језик.

По свршетку наука, он ступи у службу у Михаила Апафије, кога порта постави за великог кнеза у Ердељу, и мало доцније би придан као тумач посланству, које овај нови намесник шиљаше султану.

Он оста у Турској три до четири године, од 1663 до 1666. или 67. У то доба пада догађај, који окрете извесним правцем остатак његова живота.

Он се позна и удружи у Једренету (ту су тада најволели боравити султан) с неким Штајерцем, Симоном Ренингером, Леополдовим послаником код отоманске Порте. А зна се колико је великих жеља и планова имао цар Леополдо, који је намеравао ништа мање него да обнови старо римско царство у корист Хабсбурговаца. На западу опет да диже државу Карла петог наследством Шпаније; а на истоку да подигне Костантинов престо прогнањем Турака из Европе, непрестанце му се врзло по памети од онога доба када му некакав калуђер пророкова, баш кад се женио, да ће бити отац двојице царева. У осталом, у Немачкој се у то доба говорило јавно, да два мора — Бело (архипелаг) и Црно — треба да буду границе царству на југу и на истоку.

То беху планови, за којима се тајно жудело у Бечу, у царевој околини, и за које су знали тек неколики људи. У то је пак посвећен био и Ренингер једно са својега положаја у Цариграду, а друго и са своје даровитости и верности. Међу средствима за извршење тога плана, као најјаче бејаше, да се у један мах дигну хришћански народи у Турској, Грци, Арнаути, Срби, Бугари, и др. Ваљало је дакле спремати путове. Ренингер повери ту ствар Грку Панајоту, великом тумачу на Порти, и српском пећском патријарху, Максиму, који се, у проласку, деси у Цариграду. Обојица присташе на то и обрекоше му своју помоћ, први из властољубивости а други из родољубља.

Али немаше радна поглавара томе послу. Ренингер се сети Бранковића. Млад, одважан, с именом познатим за све Словене, и које им напомињаше њихову стару славу, Бранковић једини могаше подићи Хришћане.

увући их у борбу и предводити на бојноме пољу. Е то бејаше човек или још пре оруђе баш како ваља.

Он пак, са своје стране, не хте се уклонити од среће која излажаше преда њ. Рад, на који се позивао, није му се чинио већи од снаге му. С тога приста потпунце на све.

Заједнички се поставише угодбе. Једна од ових угодаба имаше бити обнова старога српскога деспотства у корист Бранковића; јер се деспотско име бејаше угасило 1571. са смрћу претка му деспота Јована Бранковића. Ренингер пише у Беч. Одговор дође брзо. Бранковић је био такав помоћник, да се није требало цењкати с њиме. Леополдо пошље Ренингеру дипломе за Ђорђа Бранковића, које ће предати још напред Апафијеву посланику деспотство „над свим српским земљама." Неколико дана доцније Ђорђа миропомаже на то достојанство, патријарах Максим, тајно, у цркви светога Арханђела Михаила у Једренету, пред царским послаником и многим другим одабраним Србима. То је било у Септембру 1663.

Различите незгоде, као на прилику, мир подвезани после боја на Св. Готарду (1664), смрт Панајота и Максима, задржаше извршење овога плана, који се могао на ново предузети тек двадесет и пет година доцније, у сред одушевљења за ослобођење Беча и заузеће Будима (1683 — 86). За то време Бранковић је путовао, бивао је у Цариграду, у Бечу, у Петербургу, и у Варшави код Собјескога, и тако се познао с већином владалаца и великих људи онога доба. Најпре је био у особитом одликовању у двору Апафијеву па се после побркао с њиме и отишао у Влашку војводи Шербану Кантакузену. У то дође време те и рат би објављен између Аустрије и Порте.

Време дође за рад. Леополдо, у договору с Бранковићем и новим пећским патријархом Арсенијем, издаде прокламацију, којом позиваше све Хришћане на истоку на оружје за ослобођење. Ова прокламација учини чудо, а још више кад се чу да је цар обновио старо српско деспотство под старом лозом Бранковића. Леополдо изгледаше заслепљеноме уображењу као какав нови Кир, који ће раскинути бакарна врата ропству. Грци, Срби, Арнаути, и Бугари, још не беху огледали лукаву хабсбурговачку политику, те лако вероваху њиховоме обрицању и већ мишљаху да ће сутра или прекосутра опет бити народ за се.

У то исто време, докле се међу народима уређивао крсташки рат, међу владаоцима се утврђивао савез, у који уђоше, поред других Апафија и оба војводе влашки и молдавски, да се, под заклоном Аустрије, протерају Турци из Јевропе у Азију. Бранковић је био предлагач и преговарач тога савеза, као што је био и душа покрету у Јевропској Турској. Он је преводио прокламацију Леополдову на грчки и на српски језик и служио се њоме да подигне рају на десној обали Дунава, он је ишао к владаоцима на левој страни, којих се политика љуљала између Беча и Цариграда, те их је склонио да пристану на велику идеју.

У то доба оп се десио у Бечу где беше дошао, да утврди последње мере с царем и његовим тајним саветом. План, који је Бранковић предложио, и на који су сви пристали, беше ово:

Како се отвори рат, деспот ће — јер се тада он већ звао деспот по једној новој царској дипломи — с војском драговољаца, које ће скупити у Ердељу, стићи, на дру-

гој страни Дунава, главну војску, којом ће управљати кнез Лудвик Баденски. Одатле, докле војводе Шербан Кантакузен с Власима и Кантимир с Молдавцима, буду чували Подунавље и обале Дњестра, царска ће војска, са својим помоћницима, напредовати у унутрашњост Турске кроза Србију и Румелију, куда ће народи устајати и удруживати се с њоме идући правце к Цариграду, и гонећи пред собом Турке докле их не претера преко Босфора. Леополдо је тако држао да је овај план поугодан, — а можда он и није извршен само за то што је Француска (у Септембру 1688) објавила рат, те нагнала Аустрију, да поцепа своју силу, — да је, замишљајући се већ господар од Цариграда, тврдо наумио био да постави нова патријарха, место тадашњега Калиника.

Бранковић пак, који тада већ беше постављен за грофа царства, имаше, за награду својих услуга', примити све што је припадало његовим претцима; а за то је требало да се обнови старо српско краљевство. Што се Леополдо обвезао на ову угодбу, лако се може да разуме; али што му је Бранковић поверовао да он искрено мисли и учинити што обриче, човек не може да разуме никако.

Било како му драго тек он наскоро оде из Беча с многим знацима царске милости. За пролећа и лета 1689. ми га находимо опет у Ердељу пред својом војском од драговољаца, која мало по мало нарасте чак до 30000 људи, а после у Влашкој, где се господар већ беше променио. За тим он дође к Дунаву, у намери да се састави по уговору у Бечу, с војском маркграфа Баденскога, коме главни стан бејаше у Кладову. Новембра 10. по што за време намести своју војску у околинама Турне-Северина, седне у чамац с неколико само слугу и пређе

на десну страну Дунава, да се договори с аустријским војводом над војводама (генералисимом). Дошав у ѻ҆кѻ҃, он захте да се састане с кнезом. Овога тада бејаше ухватила грозница, па се извини да не може да га прими, него да̂ деспоту почасну стражу. Прођу неколико дана. Једно јутро кнез, који је још боловао, и који није ни видео деспота, поручи му, да је он заробљеник. Одмах му се одузму слуге и он се отпрати стражарно у Оршаву а одатле у Беч.

Никад влада аустријска није објавила за што је деспот затворен, нити за што је он дужан у тако дугом затвору, који му је тек смрт пресекла. На честе молбе затворникове, који из дубине своје тамнице тражаше не милости него суда и судија, на захтевања Срба, који, час преко својега патријарха, час преко нарочитих депутација, сланих у Беч, тражаху да се ослободи деспот, — или се није ништа одговарало или се одговарало околишећи, да се још није извидела његова ствар, да ће се то видети и т. д. А ако се за деспота заузме и какав големи утицај, као, на прилику, руски цар Петар кад пролажаше кроз Беч 1698, онда се одговара, да се он не може пустити због неких државних разлога. Овај одговор, који не изражава ништа, и намерно ћутање савремених писаца отвора широко поље домишљању. Од многих домишља̂ња̂ нема ни једнога које не би писало Леополду у грех што је несретни деспот држат тако дуго у затвору.

Бранковић је боравио у Бечу до краја 1702. или до почетка 1703. Из једне молбенице на латинском језику, коју он посла цару Леополду, треће године својега затвора (1692), дознајемо да је он у то доба био у царској гостионици (странопримној кући), и нико му није

смео приступити, тако је чуван дан ноћ. Кад букну Ракоцијева буна, онда се бојаху да се он не договори с побуњеним Маџарима, па га преместише у Егру. Леополдо написа једно својеручно писмо старешинама те вароши (2. Октобра 1702), у коме им јавља да ће скоро доћи затвореник, и нарећује до најмањих ситница све што се тиче његовога чувања и издржавања. Целокупан трошак није смео прећи преко 1000 форината на годину.

Најпре беше смештен у консула Рајхлића, а за тим прећe у кућу Минетијеву, где је остао до смрти.

Минетија казује неке ситнице о карактеру и обичајима својега госта, кога је, рекао бих, он врло волео. „Он беше весео, вели он, добре нарави, и страсно одат на учење и на књиге. Немајући ништа себи пребацивати, видевши да се то баш тврдо наумило не чути његове жалбе, он се пусти својој судбини без роптања. Ако би ко пред њим рекао што за његово тамновање, које се божем правда државном потребом, он би само слегао раменима, не рекавши ни речи.“ — Особито је пазио на своју браду, која је била врло танка и мека. Пустио ју је у онај дан кад је затворен, и она је била тако дугачка да му је, кад седи, падала на колена. Ноћу и махом дању држао би је у некој свиленој мрежи, коју би скидао кад би му ко дошао или кад би изишао да се шета.

Из овога излази, да Бранковић није био прави сужањ у Егри, као што пишу неки његови животописци. Он је био, као какав ратни заробљеник, који хода слободно по вароши у којој је, али се опет мотри на њ да не би побегао. Управник града, под кога је влашћу он био — некакав гроф Ото Н . . . . , о коме Минетија доста ружно говори — као да није прегонио меру у своjему

надзору. Најгоре што му се може замерити у одношајима са затвореником, то је, што је био сувише формѐнӣ човек, што се закачао за сваку ситницу и што је јако тврдовао.

У почетку године 1707 Бранковић падне у болест, а пре тога је узалуд молио да се премести у Праг. Његова болест зададе толико бриге, да општина сматраше за дужност упитати у Бечу да се нађе место где ће се укопати ако умре, „јер он није католик." Одговор написан царевом руком — као и сва писма која се тичу Бранковића и која су долазила из бечке канцеларије — гласи, ако деспот умре да се укопа у порти које цркве extra muros.

Но ипак ова брига о ýкопу не бејаше потребна за та доба него тек након четири године.

За ове четири године Бранковић доврши своју историју која му је била једина забава и сласт у томе прогону, и која би једина била доста, баш да нема никакових сувремених доказа, да му спасе име од заборава. Тај летопис српски, кроника славено-српска, која је написана нешто по материјалима које је писац имао при руци а којих данас нема никако, а нешто по његовом самом памћењу о догађајима, у којима је он био или радник или очевидац, садржи драгоцене податке, који ће се узалуд тражити ма где на другом месту о стању хришћанских народа а особито о Словенима у Турској после пада њихова пода Турке. По несрећи ова Бранковићева историја још до данас није издана. Узроци томе нису никад отворено казани, али ће их читаоци сами лако погодити чим добију у руке рукопис, који се данас храни у библиотеци патријаршкој, у Карловцима, у вој-

водини Србији. Нама допуштено би, кад бесмо, о школском одмору 1869., у Карловцима, те разгледасмо тај рукопис, од кога речена библијотека има два најпунија преписа. Писан је на четвртини и има више од три хиљаде страна, све написано руком самога Бранковића или руком онога младића, који му је био неко време секретар, и кога он називаше својим синовцем (anepsium). Овај синовац, по речима Минетије, био је природни син деспотов, који се и постара за његово прво васпитање а доцније доби допуштење те га посла у Беч да доврши науке. Он се звао Јован Бранковић, и постао је пуковник у српској војсци. Он се јави у Егри после смрти деспотове и тражаше да му буде наследник." Али с муком, вели Минетија, могаше ишчупати од тврдице управника и портрет оца својега.[1]

Додајмо, међу тим, за олакшицу грофа Ота, да је Бранковић једва имао толико, да издржава себе и кућу, јер су добра његова била узапћена, и само му је давапо од бечке владе 1000 форината на издржавање. После смрти су му остали само дугови. Све ствари, по што су продате, нису изнеле ни толико да се намире повериоци. Минетија је сам дао из својега џепа 275 форината да измири суму, коју су износиле обвезнице, које је његов укућанин био потписао, и које му ни држава ни општина не хтеше накнадити; „али, додаје поштени саветник, нека му је Богом просто!"

Ђорђе Бранковић умре 19. Декембра 1711. око своје шесет шесте године. А у затвору је провео двадесет и две године и два месеца. Укопан је, по царевој заповести, ван

[1] С тога је портрета спимљена копија, која се данас находи у музеју у Београду, а оригинал се већ изгубио.

зида, пред вратима цркве светога крста (Heiligen-Kreuz) до болнице за сиромахе.

Тридесет и две године после тога, 1743, Срби па молбу патријарха Арсенија IV, добише земљане остатке својега последњега деспота, ископаше их, свечано пренеше и сахранише у манастиру Крушедолу, у Срему, где и данас почивају.

Манастир овај зидао је 1509 године Бранковићев један предак, који је и умрьо ту као калуђер. Ту су укопани многи знатни Срби. Манастир је тај близу Карловаца у лепој равници, која се пружа к Сави са Фрушке горе.[1]

Превео с француског

М. Ђ. МИЛИЋЕВИЋ.

---

[1] У српском ученом друштву има доста писама, записака и других историјских података, које ће с интересом и коришћу прочитати свако које се буде бавио изучавањем српске историје онога доба и живота и рада последњега деспота српског Ђорђа Бранковића.

НАУЧНОСТ ПОЛИТИЧНЕ ЕКОНОМИКЕ.

ОД

ЧЕД. МИЈАТОВИЋА.

Можда би најследственије било да ову расправу одпочнем доказивањем да у природи човечијој има једна страна, која се, истина у органској свези с осталима, опет од свију њих одликује и која има особени назив — економна страна природе човечије.

Али следственост та не би овде била на месту. На што доказивати оно, што је тако истинито и тако очевидно, да треба само да се каже па да се верује! И саме социјалисте, које радо хоће да поричу политичну страну природе човечије, потпуно признају да економна страна постоји. Полазимо дакле с основа да је непобитна истина, да економни живот човечији, да економни живот друштва човечијег, тако да кажем особити један свет економни, заиста постоји.

Друго је питање које, ако пођемо логичним редоставом, обићи не можемо, да ли тај економни живот народа може да буде предмет науке?! То јест, да ли економна природа човечија има неке карактерне знаке, да ли има нешто што је опште у њезиним изјавама, да ли имају закони по којима она дела, и да ли се ти закони могу да изучавају, проналазе, схватају у формуле неке и доводе у систем? Питање је то већ толико пута изнашано на

среду, толико пута решавано у корист науке. Но оно за сад није предмет контроверзе у овоме органу, тим мање што је у њему већ једном изречно признато да економни живот народа заиста може да буде предмет науке. [1]

Питање је сад да ли то што ми данас називљемо политичном Економиком, да ли то заиста јесте права наука о економноме животу или није?!

Наш нов један садруг у кругу ученога друштва, у друштвеном органу, живо се изразио у смислу томе да данашња политична Економика није наука. Ја сам са свим противног убеђења. Нек ми је дозвољено да покушам да оправдам то.

I.

Одавајући свако признање великим умовима старог класичнога доба (Тукидид, Ксенофон, Аристотео!) за по неку светлу расправу овог или оног економног питања, и одавајући пуну заслугу италијанским писцима у XVI и XVII веку, ми опет рачунамо да су политичној Економици као науци ударени темељи тек у половини прошлога века.

Кеснеј — онај доктор Кеснеј о коме је краљ Лудвик XVI рекао, „само Кеснеј и ја љубимо народ!“ — први је формуловао начела, за која је мислио да их је пронашао у природи економног живота. Управо је он први који је обратио пажњу на то, да се закони економног живота народног могу да пронађу, формулују и сведу у неки ред

[1] Вид. Мото чланку г. Жујевића, Гласник IX, стр. 44 — 62. Прудонове речи о нужности свога научног карактера политичне Економике; и после стр. 49.

за потребу људску. Али Кеснејево дело, поред основне погрешке у појму о изворима народног богатства, још ни иначе није систематично уређено нити обухвата све области економног живота. Тек дело скотландца Адама Смита; „An Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations“ „(Испитивање природе и узрока народнога богатства“, штампано први пут у год. 1776), дефинитивно је отворило еру политичне Економике као науке.

Од тог доба политична Економика није престајала да се развија. Људи од дара и ревности одавали су се на проучавање економних појава народног живота и закона, који њима владају. Из године у годину књижевност се све већма богатила. Друштво, у целини својој, нешто по инстинкту, нешто по увиђавности, са симпатијом је поздрављало научна освојења на овој новој области људкога знања. У Немачкој, Швајцарској већ од толико година скоро на сваком универзитету има катедра за политичну Економику. Француска је последњих година прионула да своје суседе у овом погледу бар достигне а међу своје поборнике политична Економика броји најсјајније духове у Француској. Руски књижевници не остављају ниједно знатније политично-економно дело на ма коме страном језику а да га и на свој не преведу. У Енглеској се још пре 20 година политична Економика предавала у 4000 средњих школа — факт који лако објашњава по чему је један енглески државник француском дипломату, који му изјављиваше како се чуди што енглески раденици у 1848 години не начинише социјалну револуцију, могао одговорити: „То је отуда, што наши раденици знају врло добро политичну Економику.“

Али победе што их је пол. Економика до данас задобила, нису биле лаке. Не само што је област њезиног изучавања веома тешка, не само што је тек ваљало опитовати разне методе, него је она наилазила и на сметње још и другога рода. Државници су с почетка врло суревњиво погледали на младу науку, која је слободно устајала против њихових заблуда. Овда и онда истакао би се и по неки филозоф, или и по неки правник, да протестују што се Економика маша у области, које су они сматрали за своју баштину, па узедоше да је омаловажавају и да јој одричу карактер науке. Па онда колику су буру против ње подизали, а од чести још и сад подижу духовници и нарочито јежовљани! Наука, која високим гласом објављује људма важност материјалног света по срећу њихову, наука која тврди да својељубље не само није на одмет, но да оно у свези с љубављу к заједници с људма или, другим речма да кажем, у свези с осећањем братства, има у економном свету ону улогу, коју средобежна и средотежна сила имају у физичноме, да је она нужна чињеница за одржање равнотеже и хармоније у економном свету — та наука како је могла са гледишта јежовљања и да буде што друго, већ изопаченост ума, која пуно заслужује анатему?! Али економици је испало за руком те је данас државници радо признају за учитељку своју, филозофија је називље кћерју својом, јуриспруденција сестром. Економика је даље доказала: да њезине тежње, њезини закони нису у противности с моралом већ у потпуној слози с њиме.[1] Тиме се она истина није измирила

[1] У овом су се погледу нарочито француске економисте (Мишељ Шваље, Хиполит Паси, Молинари, Курсел Сенел, Бодрилар и др.) учиниле заслужним за науку разсветљујући одношај политичне Економике к моралу.

с јежовљанима, али јој није ни стало до тога. С тегобама још нисмо свршили. Најважнија, најопаснија борба, коју је Економика до сада имала да издржи, то је она коју су јој социјалисте на њезиним сопственом земљишту објавиле. Тај рат и данас траје. Кад би се он окретао на пољу чисте теорије, ствар би данас на сву прилику давно свршена била, јер здрава логика увек ће најпосле савладати софизму. Али има социјалиста који се не ограничавају на поље научне дискусије. Они рачунају с материјалним незгодама раденичкога реда, с непросвећеношћу њиховом, са заслепљеношћу и страшћу њиховом. То је оно што борби овој, коју пол. Економика има да издржи, даје акутан карактер. Али пол. Економика није до сада ни за један тренутак, па ни онда кад су у 1848 социјалисте у Француској имале државну власт у својим рукама, (Луји Бланк, Фоше, Гарније Пажес!) сумњала да ће победа бити њезина, победа истине, победа науке.

Истина је дакле што је наш учени садруг, који се сам називље противником економиста, у почетку своје расправе о научности Економике рекао да има много људи који сумњају у научност њезину. Изостављам само његов324 дометак „учених“ људи; а кажем „људи даровитих, оштроумних, поштених, карактерних и човекољубивих.“ Не, шта више, имајући пред очима Прудона, кажем, људи ђенијалних! Или ако се хоће баш и назив учених, онда би требало да се дода још: и социјалистичке учености! Заиста и ова контроверза научности политичне Економике, којој је дато места у органу нашег ученог друштва, није друго већ одјек велике борбе, која се на западу и истоку (у Русији) води између економиста и социјалиста.

Кад смо изложили оне кругове у којима су се до сада налазили и у којима се данас налазе противници данашње политичне Економике, то сад да предузмемо да испитамо основаност оних навода, којима се у овоме ученом органу покушало да докаже да садашња политична Економика није наука. —

II.

„Економика нема апсолутних закона, закона општих, закона који вреде у свима временима, у свима приликама, под свима предпоставкама, закона који не би трпели изузетка.“ Ово је нрви, најважнији и теоретички најопаснији навод противу научности Економике. Најопаснији — јер је привидност његова најпривиднија.

Резоновање противника пол. Економике у овом погледу своди се на ово: Наука је само оно што проналази и формује опште законе; физика, хемија, астрономија имају таке законе, па оне и јесу науке; оно што нолитична Екоомика називље својим законима, нису општи закони, нису онаки као закони хемије, физике, астрономије, и по томе пол. Економика није наука.“

Наш садруг позивље се на Бакона, који је рекао да је само оно наука, што доноси законе који не трпе изузетка. Мени се чини да је ту Бакон хтео да даде само нову формулу старој аксиоми Аристотеловој: Наука може бити само о ономе што је опште. Не знам да ли је Бакон увиђао да својом формулом одриче значај науке свима оним гранама људског знања, које чине област данас тако званих моралних и политичних наука. Али је очевидно да при строгој примени његове формуле

само просто природне и математичне науке могу задржати карактер научни; напротив по Аристотеловој дефиницији област моралних и социјалних феномена може да буде предмет науке. По мојој мисли Аристотео је већи философ од Бакона.

Но да будемо с питањем овим на чисто, ваља ми обратити пажњу на једну ствар. О законима научним ми можемо говорити или у смислу чисте теорије или с гледишта њиховог примењивања у појединим стварним случајима.

У сфери чисте теорије сваки је закон заиста апсолутан, не трпи изузетка. Кад у Економици кажемо: „одношај тражње према понуди опредељава висину цене“, онда је то заиста апсолутна формула, и у теорији њу никакав изузетак не мути и не ремети. Без изузетка стоји она већ и по томе, што проналазећи је у великоме броју извесних феномена ми смо одбацили овај или онај конкретни случај, где су ови или они споредни узроци правилност изјављивања оног закона реметили.

Узмемо ли да на законе научне погледамо са стране њиховог примењивања, онда не само да закони економни трпе изузетка, него баш и сами физични закони. Позивљем се на философа једног којега aукторитет не даје се лако порећи. Бокл, говорећи о природи великих закона који владају социјалним животом народа, вели:

„О томе како се у физичноме свету делања природних закона ремете, даје нам добар један пример наука механике, у оној красној теорији, која се зове „паралелограм сила“; а по којој силе стоје једна према другој у истој сразмери, као дијагоналка њихових односних паралелограма. Ово је закон један пун великих резултата;

он је у свези с оним важним механичним изворима, састављањем и растављањем сила; и ко год знаде доказе, на којима се закон тај оснива, никада није ни помишљао да посумња о истинитости његовој. Али чим хоћемо да га применимо на наше практичне цели, одмах налазимо да га у његовоме делању устављају други закони, као н. пр. они који се односе на трење ваздуха, на различну густину тела с којима радимо, што опет долази од њиховог хемијског састава, или како неки мисле, од тога како су у њима атоми поређани. Чим је овако дошло нешто да смета, одмах и чиста и проста изјава механичког закона нестаје.“ [1]

Исто је тако и у политичној Економици. Изучавајући феномене цене на тргу и у саобраћају међу људма, изучавајући их у приликама, из којих смо одлучавали све што смо нашли да је ванредно, и неприродно, а задржавајући оно што смо нашли да је нормално и природно, ми смо пронашли велики општи закон: да се цене опредељавају по односају тражње и понуде. Где год је нормално стање — т. ј. где год је саобраћај слободан, где сви чинитељи у саобраћају имају пуну слободу самоопредељења, ту тај закон важи, и сваки феномен цене у таковоме стању можемо по њему да растумачимо. Али и ако смо узели неизмеран број феномена у поглед, опет нама није могућно да унапред знамо сва могућна стања, све могућне прилике и по томе ни све оне могућне феномене, који ће се као резултат оних још непознатих стања и прилика показати. И ако знамо већ за многе споредне законе, који могу да модификују дејство оног великог општег закона, опет ми не знамо, нити можемо знати оне споредне законе, који

[1] Buckle, History of civilisation, I. 28.

владају феноменима, што се истина до сада још нису појавили али што се без сумње појавити могу. Што дакле закони економни трпе изузетка, то није појав који је само особеност Економике, већ га налазимо и у физичним наукама. Појав тих изузетака у практичној примени, не ремети значај законима, па ни значај науке која га је пронашла и облик му дала. Иначе, ако не допустите, да изузетци од правила не обарају правило, ако не допустите да нешто остаје закон и онда кад се његово делање у неком извесном особеном случају не подудара потпуно са теоретичним закључењима, — онда тиме не одричете научност политичној Економици само, већ у опште свима наукама.

Није дакле основано да̀ политична Економика не може бити наука за то што њезини закони нису апсолутни, што њезини закони допуштају изузетак од правила.

Признати ваља да су изузетци од економних закона чешћи но изузетци од закона физичних. Али одбивши нешто на младост економне науке, остаје да је појав тај основан у самој природи оног предмета који чини суштину те науке. Кад Прудон каже да мора да буде апсолутна наука економна, то за што је он не створи?! Социјалисте могу нам пребацивати да немамо апсолутних закона, али нека покушају, нека нам даду само неколико апсолутних закона, који у примени не ће трпети изузетка!

Осим тога, тражити да полит. Економика узме на себе потпуно карактер природне науке, па тек онда да се призна за праву науку, значило би тражити да предмет њезиног изучавања буде то исто што и природних наука. Истина, цељ је свију наука једна иста; истина је да је Економика усвојила методу природних наука, служећи се, у колико је то у опште могућно, индуктивном методом,

истина је и то да баш од како се том методом служи она је најважнија открића учинила и прекрасно напред коракнула. Али предмет природних наука и предмет политичне Економике суштаствено се разликују. Феномени физичнога света непроменљиви су, феномени економнога мењају се. Сам наш садруг дао нам је на руку леп пример. Кад се вода загреје до неког извесног ступња топлоте, претвара се на пару. Ово је непроменљив феномен од почетка света, непроменљив за сву вечност. Али нијадан економиста, нијадан социјалиста није могао да постави нпр. правило па да каже: кад на једној квадратној миљи становништво броји десет хиљада душа, онда-ће апсолутно морати бити такав и такав феномен економни! А за што то није могао?! За то, што и феномени економни услед становања десет хиљада људи на једној миљи, нису у сва времена, по свима земљама и у свима приликама једнаки. Феномени саобраћаја у старој Атини и феномени саобраћаја у данашњем Њу-Јорку нису истоветни; напротив трава расте и у Њу-Јорку данас онако исто, као што је расла пре две хиљаде године у Атини. Закони по којима трава расте у свима су приликама једнаки; феномени економног живота и не могу бити истоветни у свима разним приликама тога живота, баш за то, што је то живот а не мртво једнообразно стање. Али у истоветним приликама и економни су појави истоветни. Ово је оно што чини те науке економне може да буде.

III.

Као доказ да данашња политична Економика није наука, социјалисте наводе и то: што у њој нема формуле, под коју би се могла подвести борба проле-

теријата с капиталом. Па још најпресудније тврде да цела историја пролетаријата од француске револуције овамо „побија мниму науку економну.“

Цела је истина да полит. Економика нема формулу, која би правдала противуборство између носилаца радне снаге и носилаца снаге капиталске — две подједнако важне чињенице за економну производњу. Напротив, она има формулу која каже, да су та два интереса хармонична.

Је ли Економика на правоме путу или је у заблуди?

Социјалисте нам показују на агитације међу раденицима, на договоре њихове за одказивање рада, на борбу њихову с капиталистима. Факт је то несумњив. Али факт је био и то, да су се народи један с другим борили и крвавили, и да је опште мишљење, или управо опште веровање било, да су интереси народа противуборни, да један народ може напредовати и до богатства доћи само ако му испадне за руком да оназади и осиромаши народ, који му је суседан. И кад се Економика усред те опште вере подигла да тврди, да су економни интереси свију народа сугласни међу собом, захорила се од свију страна граја неверице. Али данас се већ и опште мишљење у цивилизованим земљама тргло натраг, и истина „да су економни интереси народа међу собом сугласни“, осваја свет. Економика не сумња, да ће општа просвета и општа слобода донети собом као последицу подобан обрт у мишљењу масе народа, те ће капиталисте и раденици и сами увидети и признати сугласност својих интереса.

Па онда, да л' је баш истина, да историја пролетеријата пориче политичну Економику?!

Ово може бити истина само онда кад се докаже, да раденички ред људи од француске револуције па овамо,

није ни најмање ни материјално ни морално поправио стање своје, и да се то није учинило баш услед тога, што су се понека начела политичке Економике у практичноме животу европских народа применила. Или другим речма: од времена француске револуције, у животу народа европских почела су се да примењују у већој мери понека начела политично-економне науке, као нпр. начело слободе рада, слободе удруживања, начело поделе рада, итп. Ако је стање масе народа од тога доба постало горе, и ако се докаже да је оно горим постало баш услед примене оних начела, онда се без сумње с правом може устајати противу основаности тих начела, па наравно и противу научности Економике која их је изнела.

Резоновању економиста да је друштво у целини својој напредовало, па дакле и пролетаријат његов, социјалисте не ће да верују. Казивању социјалиста да све на горе иде, нисмо дужни ни ми на просту реч њихову да верујемо. Има ли какав беспристрастан, неутралан, неподмитљив, поштен и озбиљан судија, коме би се обе стране с поверењем обратити могле? Статистика је ту, беспристрасна, озбиљна. Она нема политичне странке; није економиста, није социјалиста; она је без боје, па за то и јесте јасно, незамућено огледало стања друштвеног. Богиња правде, с мерилом у руци, без мача али и без повезе на очима!

Да ова расправа не отиде много у дужину, мислим да би противници политичне Економике пристали да за пример узмемо Енглеску. Њу за то, што је баш ту раденички ред веома многобројан, што се ту извео у примени понајвећи број политично-економних начела, и што се баш ту право сопствености извело у такву крајност, против које и Економика устаје. Ако је пролетаријат услед

примене политично-економних начела игде у којој другој европској земљи отишао у назадак, то је он најгрђе оназађен морао бити у Енглеској.

Питање је даклё које ваља да решимо: да ли се стање раденичког реда у Енглеској погоршава, или иде све на горе.

Статистиком је потврђено да врло добар знак, по коме можемо судити о материјалноме стању парода, имамо у потрошњи неких добара која нису баш преко нужна, и која више спадају у круг добара за намиривање потреба удобнијег живљења, већег комфорта. Ако је најамница тако ниска да ју раденик сву положи само на хлеб, жалостан стан и нешто мало преко нужна одела, онда наравно тај раденик не ће моћи да потроши ни паре на какве друге углађеније потребе које подижу човека над животињом. Ако ли му је најамница велика, он се не ограничава само на оно што му тек тако рећи душу држи, он троши више меса, боље се одева, он хоће да троши више и шећера, више и каве итд. Особито потрошња шећера, каве и чаја врло се осетљиво показује према колебању прихода народне масе. Што је тај приход већи, то се одмах и потрошња тих добара увећава; чим се он тргне натраг, одмах спада и та потрошња. Ево сад неколико података статистичких о потрошњи шећера и чаја у Енглеској:

Трошило се:

у годинама од	1801 до 1810	1851 — 60	1863 год.
Шећера .	2,465.319 цен.	7,790.546	9,452.000
Чаја . . .	23,508.300 фун.	65,160.456	85,183.283

На главу становништва трошило се;

	1821 — 23	1863
Шећера	14.9 фун.	35.7 фуната
Чаја	0.98 „	2.93 „

Биће људи којима ће се материјална способност радеников да сада може да купи два пута ону количину шећера и чаја коју је могао пре четрдесет година, учинити да није довољно сигуран знак напретка. Добро! Окренимо се самим надницама радееничким.

По истраживању Тука и Њумарча[1] наднице су у Енглеској кроз последњих 20 год. скочиле у средњу руку за 25%, али има и таквих радова где су оне скочиле и са 100%.

Може нам се казати: која је вајда што су наднице скочиле, кад је и храна поскупила, и кад надничар сву ту надницу мора да потроши да се само у животу одржи! Ово би до душе био мало произвољан навод, али најпосле примимо и њега, па бацимо поглед на уштеђевине радееничког реда. Ако је истина да се радееницима стање непрекидно погоршава, онда је апсолутно немогуће да њихове уштеђевине расту. Ако је из године у годину све мања сума уштеђевина које радееници поверавају штедионичким касама, онда је то очевидан и несумњив знак да с њима иде све на горе; ако ли суме те расту, и ако је број оних који су у стању да што уштеде, све већи, онда не може бити да стање радееничког реда иде све на горе. Нек статистика говори:

У год. 1830	било је улагача у штедионице	412.217
„ „ 1858	„ „ „ „ „	1,479.723

а уложено је било:

У години 1846	.... 63,486.500	дук. цес.
„ „ 1863	 82,043,282	„ „

[1] Th. Tooke et W. Newmarch, A History of Prices and of the State of the Circulation from 1793 — 1837.

С материјалним напредком подизала се и морална јачина у раденицима. Ово се нарочито огледа у самопоуздању што га раденици имају у себе саме. У овом правцу не само да их Економика ободрава него им показује и снажно средство за то — удруживање. Раденици се састављају у друштва те заједнички набављају готово све оно што им за свакодневни живот треба (заједничке продавнице обичних потреба, Cooperative Stores, немачки Consum-Vereine), састављају се у друштва за заједничку производњу а пре свега у друштва за рукопомоћ у случајима слабости, домаће какве несреће итп. Ових последњих, познатих под именом Friendly Societies (пријатељске или и братске дружине) било је на крају прошлог века тек неколико; у години 1855 већ их је било 22.500 са два милиона чланова, и капиталом, од улога раденичких, од 6,500.000 дук. цес. Године 1863 било је оваких дружина око 30.000 са 6 милиона чланова и капиталом од 52,080.000 дук. цесарских!

У потврду материјалног напретка раденичког реда имамо и један негатнепатив знак. Ако узмемо годишње извештаје енглеског надлежатељства које води бригу о сиротињи, то ћемо видети да се на подпомагање сиротиње трошило годишње у средњу руку.

У периоду 1813 — 1834 . . . 13,010.000 дук. ц.
„ „ 1835 — 1859 . . . 10,338.000 „ „

То јест, у последњој се периоди трошило на сиротињу годишње по 2,600.000 дук. цесарских, мање, но у предпоследњој. Ово има још већи значај кад се сетимо, да је се баш у последњој периоди по новоме закону о сиротињи на свако потпомагано сиротно лице морало трошити више, но у предпоследњој

Видимо дакле да је: 1.) најамница раденичка сад већа, но што је била, и да јој је правац у висину окренут; 2.) да раденик боље живи, потпуније намирује своје потребе, у стању је да троши више и шећера и чаја, да се у опште боље храни и одева; 3.) да је уз то раденик из године у годину све већма у стању да од своје заслуге по нешто уштеди и на страну остави да му се множи и за случај какве потребе нађе; 4.) да је раденик услед тога независнији и мање пада на терет другоме да га издржавају.

Него све ово што до сада наведосмо, у стању је да побије један једити факт. Ако су ти наводи истинити, и ако је истина да раденик данас боље живи, то онда скупни резултат свега тога непремено мора бити, да раденик данас и дуже живи. Ако ли се пак покаже да раденик и данас онако исто кратак век живи као што га је и пре 50 и толико година живео, или ако се покаже да је његов век данас још краћи но што је био, — онда су узалуд сви они напред наведени факти, онда нема сумње да с раденицима иде све на горе, и — онда је истина да, поред свију напред наведних лепих резултата, историја пролетаријата побија данашњу полит. Економику.

Да питамо статистичаре!

Кетлеј, Нестор међу савременим статистичарима, казује нам, да је раденик енглески у прошлом веку краћи живот живео, но у данашњем. По њему, у Енглеској је у години 1700 на свако 43 раденика већ умирао по један; у години 1840 умирало их је тек на 51 по један![1]

---

[1] Kolb, 29.

Легоа,[2] данас први статистичар француски, показује да је средње трајање живота у Француској било:

У периоди	1806 — 9	30 година 7 месеци
„ „	1855 — 59	33 „ 9 „

По Левасеру,[3] који се заслужним учинио испитивањем стања раденичког реда, средње је трајање живота француског радника, у време француске револуције, било 28 година — данас је 36 година!

Време од француске револуције па овамо, одликује се остваривањем начела које политична Економика проповеда. То исто време, у један корак с применом политично-економних истина, с развитком слободе и саобраћаја у народу и међу народима, одликује се и непрекидним поправљањем стања раденика. Историја раденичког реда у европскоме друштву не пориче политичну Економику. Она је само потврђује.

Али, разумимо се! Тврдећи да примењивање њезиних начела унапређује интересе раденичког реда, тврдећи да се материјално стање масе народне у опште поправило према стању његовоме само пре 50 година, Економика не вели да је данашње стање раденичког реда у друштву такво, да пуно задовољава, и да се ту нема шта ни дометнути ни одметнути. Напротив, Економика и сама каже да то стање још никако не задовољава, да се раденички ред људи још није приближио ономе моралном и материјалном стању, које би у себи носило гарантију за сигуран, несметани развитак друштва. То је баш политична Економика која је изнела на видик да модерна демократија има смисла и будућности тек тако, ако на-

[2] Kolb, I, 503; Legoyt, La France et l' Etranger, стр. 45.

[3] Journal des Economistes, 1867.

род, па дакле и раденички круг, у што већој мери буде учествовао не само у законодавству, већ пре свега у просвети и материјалноме благостању. Испитујући даље природу економног живота народног, она износи на видик начела, и верује да се тек примењивањем тих економних начела може да оствари модерна демократија. Она је та, која светује државама да уклоне све политичне сметње слободноме покретању појединих кругова у народу, и баш нарочито сметње раденичкоме кругу. Она је та, која износи на видик да би без нагона љубави к заједници, без осећања братства, нагон својељубља отишао у крајност, елементи би друштвени изгубили равнотежу и друштво би се распало, па износећи то светује морално и материјално снажнијим круговима друштвеним да раденичкоме кругу пруже руку братске помоћи те да се и сам морално и материјално уздигне. Она је та која раденичкоме реду довикује да је први услов за успех — поуздање у самога себе, да раденички круг, ако сам у себи, поглавито својим радом, својим напрезањем не одгаји и не развије животну силу, никоја спољна мера, никоје „правитељство“, никоја друга сила, не може му је дати. Можете начинити револуцију, али њоме не ћете створити миленијум коме се надате, не мир и благостање. То је Економика која им показује на слободу и удруживање као спасоносна начела. Економика сматра да раденички ред људи није елеменат који ће друштво да разори, већ који ће да га ојача. Економика хоће да се начело слободе уздизањем тога реда освешта, не да се начело то тим уздигнућем под ноге баца. Не, прошлост не пориче политичну Економику. Надајмо се да ће јој и будућност бити правична.

IV.

Социјалисте не само што тврде да данашња полит. Економика није наука, почем ниједан њезин закон није апсолутан, него оне нам кажу и услед чега је то нужним начином дошло. Ево шта у томе погледу стоји у чланку о научности политичне Економике (Гласник XXVI, стр. 82).

„Појаве из којих је сувремена политична економија извела своје законе, од прве до последње извиру из сувременог социјалног економног status quo. То је врховни принцип, prima causa, тако рећи закон закона у сувременој политичној економији. Сувремени капитал, сувремени најам, цена, размена, конкуренција, кредит и сви остали моменти сувремене политично-економне науке, одређују се безусловно сувременим социјално-економним поредком. Сва учења, теорије економиста и сви њихови закони што господаре у сфери свих политично-економних момената своде се под тај једини општи именитељ, под освештано сувремено политично-економно status-quo. Отуд ћеапсолутнос или условност политико-економних закона, отуда њихова нетачност и погрешност, а с тим заједно и ненаучност политичне економије.“

Ваља ми одмах просто на просто казати, да све то нема ни најмањег основа. Не може имати основа већ ни по томе, што економни живот друштва човечијег нема „статускво.“ Статускво у животу друштва само је фикција. Баш кад би се и могло логички допустити да status-quo друштва човечијег постоји, опет стварни одношаји потиру она закључења ка којима социјалисте овим аргументом теже. Данашње уображено политично-економно статускво у Енглеској није истоветно са оним на истоку,

од Европе, није истоветно с оним у Аустралији, ни с оним у Америци. У свима крајевима, по свима народима и политичним групама, које данас испуњавају појам друштва човечијег, тај статускво, који социјалистима толико потребује, није једнак. Или, на пример, зар је саобраћај у Београду онакав исти какав је и у Лондону? зар је одношај раденика у Србији онакав исти као што је у Енглеској?! За цело не. Баш и кад замислите један тренутак непомичности друштва људског, опет у њему ћете видети како се огледа начело усавршавања, начело развијања друштвеног. Колики низ степена на лествици економног усавршавања, кад повучете поглед од јужног краја Африке где су Хотентоти па на север идући обазрете се на пустињске номаде, на Бедујине, на сурови строј абисинског друштва, даље пођете кроз Мисир, кроз балканско полуострво, па преко Аустрије, Немачке, Холандске, Белгије, зауставите се у Енглеској! Кад од најсуровије размене у облику трампе пређемо у лондонски Clearing house где се сваки дан милиони вредности размене а да ниједан шилинг не зазвечи! Не помаже вам дакле ни уображавати статускво, кад се баш и у њему огледа историја човечијег развитка.

На сваки начин изречно морам да кажем да политична Економика не изучава status-quo економни. Напротив, она изучава економне појаве у друштву човечијем по свима ступњима цивилизације. Њезин је предмет економна страна природе човечије како се она изјављује у друштву човечијем. Али Економика не одводи свога човека на острво Робинсона Круса, да тамо изучава феномене економне природе његове, нити га по начину комуниста води у Мурову Утопију, нити у Кабе-

тову Икарију, нити га теше да као атом пристане у Фуријеров фаланкс. Економика не иставља свој предмет из његове природне сфере, — из сфере историјског развића друштва човечијег. Она га оставља у сфери у коју су га велики закони природни ставили, па га ту тражи и изучава, као што астрономија не одвлачи небесна тела с путова њихових, већ их проучава у природноме кружењу њихову у сфери небесној.

Ако се дакле може, не знам каквим логичним процесом, узети да је историјско развиће друштва људског то исто што и статусkво, ако се може узети да је развијање истоветно што и стање непомичности, онда је најпосле основан и навод да је темељ данашњој политичној Економији — политично-економни статусkво. Но како обичан разум људски налази да то не само нису истоветни појмови, већ баш са свим противуположени, онда остаје двоје: или није истина што ја овде тврдим да је предмет политичне Економике економна природа човечија у историјском развитку друштва, — или није основано што се тврди да Економика узима за свој темељ статусkво друштвени.

Готово сваки став политичке Економике побија то. Узмимо само неколико примера.

Непокретна је сопственост до пре 25 година била тако рећи везана, у средњој Европи, а и данас је једнако тако у Енглеској. Земље од 100.000 јутара припадају од векова једној и истој фамилији, прелазе од отца на најстаријег сина. Најмоћнији ред људи у друштву упиње се да ову установу одржи — политична Економика бори се противу ње већ од сто година овамо.

Тако рећи до јуче смо имали установу ропства у највећој сувременој републици; пре шест година имали смо

службеност сељана господарима земаља у Румунији, пре десет година мужиштво у Русији, пре двадесет година готово подобну установу у Аустрији. Политична Економика од свога постанка па и данас једнако учи да неслобода човечија, поред своје неморалности, још је и нееკономна.

Није давно било кад су законодавства у разним државама мислила да и раду човечијем треба да одреде сталну цену, као оно што су и хлебу и другим нужним потребама одређивала полицијску таксу. Политичка Економика устајала је и устаје и против те установе.

На крају прошлог века опште је мишљење веровало, и законодавство је за њим пошло, да цени по коју ће се жито продавати треба да „правитељство“ одреди једну највишу границу, налазећи у томе као гарантију да жито у време оскудице не ће преко мере поскупљавати. Политична Економика је прва била, која је доказала несмисленост овога.

До пре две три године скоро све европске државе сматрале су да је целисходно да се висина интереса законом стално определи. Економика је још у прошлом веку доказивала да та мера управо само шкоди оној цели која се мисли да постигне, и да је иначе са свим не основана.

Народи су још и данас испуњени неповерењем један према другом, још се ограђују један од другога, још маса народа верује да напредак суседног народа иде на штету његову. А политична Економика?! Од кад она проповеда солидарност народа! Од кад она проповеда мир и слободу међу народима!

По статусукво у већине европских држава до пре неке године, стављале су се свакојаке сметње удруживању

раденика. Политична Економика од кад је проповедала је слободу удруживања?!

По томе како данас стоје ствари, саобраћај у народу и међу народима има да се бори још с многим сметњама. Економика тражи да се те сметње уклоне.

На кратко, требало би да узмем редом да побројим сва важнија учења политичке Економике па да се види како је заиста неоснован прекор да је темељ њезин статусква.

Узевши у поглед цео карактер расправе г. Жујовића о овом предмету, за мене нема ни мало сумње да писац називље статусом-кво то, што Политичка Економика санкционише право сопствености. Али, зар је статусква кад политичка Економика води рачуна о ономе појаву, који не оставља историју цивилизације од њезина првог почетка па кроз хиљаде година овамо?! Па онда, све кад би се хиљаде година људске цивилизације стопиле у један дан, за потребу социјалиста, кад би се право сопствености заиста и узело као статусква, опет не може се казати да је оно основа политичне Економике. Савесно испитујући право сопствености Економика је нашла да се оно није вештачким, неприродним начином појавило, већ са свим природно услед потреба природе човечије, даље да оно не само не смета развитку друштвенога благостања, већ је управ неопходни услов за то благостање. Да нема права сопствености, политичка Економика морала би свим постојанством науке тражити га, — не да од њега створи себи основу, јер основу своју има она у економној природи човечијој, — већ да га стално утврди као услов економног напретка.

На послетку још једну реч која може бацити ближу светлост на природу ове дискусије. Навод о коме је реч,

није нов. Социјалисте га непрестано износе у овом или оном облику и придају му кардиналну важност. Је ли могућно да социјалисте превиђају да политична Економика уместо тобожњег статускво, ставља на своју заставу начело развића човечијег друштва? За цело они то не превиђају. Али сва је тајна у томе што социјалисте баш тај историјски развитак друштва човечијег не признају. Они верују да се друштво људско покретало до сада на начин који није природан, правцем изопаченим, узурпираним. То што ми сматрамо као историјско развиће рода људског, па му природне законе проналазимо, они разумевају као историјско изопачавање друштва. За социјалисте историја не постоји. Увек ће остати истина оно што је пре двадесет година Шербилије писао Прудону: „Социјалисте не разумевају историју. Прошлост је за њих затворена књига. Као у накнаду за то, они се хвале да знају да читају будућност, а заборављају да је будућност загонетка, које се значај налази у прошлости.“ —

V.

Да би показао како су неосновани економни закони, и како је по томе данашња политична Економика без сваке научности, наш учени садруг узео је да покаже неоснованост једне формуле, коју економисте називљу: општим законом цене. Та формула гласи: цене се опредељују по одношају тражње и понуде.

Кад би баш и испало за руком да се докаже неоснованост овог закона, опет да л' би озбиљни људи могли узети да, почем је неоснованост једнога закона доказана, без сумње и сви остали закони не могу основани бити?!

Чини ми се да неће, па баш ни онда кад нам г. противник економиста даје своју реч „да ћемо исто то видети и у осталим законима политичне економије, јер је политична економија економиста свуда једнака и једнако неоснована.“ (стр. 61).

Даље је узет овде један једити пример „навала амала који траже рада“, да се на њему покаже неоснованост економног закона. Баш да је и доказана неоснованост тог закона у примењивању на овај специјални случај, опет то не би искључавало могућност да се та формула потпуно примењује на далеко највећи број осталих случајева, тако да је онај случај тек само изузетак од правила.

Али ни у овом једном, нарочитом и произвољно изабраном примеру, та тобожна неоснованост није доказана.

Узмимо тај пример г. Жујовићев пред-а-се. Ђумруку треба 15 амала; јавило их се 20; неки су од тих људи нежењени, други опет фамилијом оптерећени. Јуче кад их се само 15 јавило надница је била 8 гроша; данас кад их се јавило 20, надница је пала на 6 гроша. Шта је овде опредељавало цену? Ми кажемо: односај понуде и тражње једне према другој, другим речма количина и интензивност понуде према количини и интензивности тражње. Кад год се више амала нуди но што их ђумрук треба, онда је увек по правилу надница амалска нижа но у оним приликама кад ђумруку треба више амала но што их се нуде да раде. Господин Ж. вели: не, није тако, већ ту опредељава цену рада неравенство прилика, т. ј. то што неки амали имају да издржавају само себе и никог више, а неки опет имају нужде да се старају не само о себи већ и о породици својој. Али ово неравенство прилика биће исто овако и сутра

кад исти амали дођу пред ђумрук коме сад треба 30 амала, па надница скочи и на 10 гроша. Кад је неравенство прилика међу амалима јуче био велики основни закон који је определио надницу од 6 гроша, како је то да данас то исто, апсолутно исто неравенство прилика опредељава надницу на 10 гроша? Не кажете ли и сами да један исти узрок мора имати једно исто дејство? „Неравенством“ прилика ви не можете изјаснити колебање цене у два дана, јер у наведеном случају неравенство је оно исто које је и јуче било, па опет данас је друга надница! Напротив нашом формулом ми то лако изјашњавамо: одношај тражње према понуди променио се; понуда је од стране амала остала она иста, и неравенство прилика међу њима остало је оно исто, али је тражња амалског рада постала јача, она је претегла теразије на којима се цена мери, па је цена отишла на више.

Није да економисте губе из вида значај неравенства прилика. Баш за то што га имамо на уму ми у конкуренцији не гледамо само број конкурената него и живост, интензивност којом конкуришу. Али ово неравенство прилика може фактички постојати, па опет да без конкуренције не узима никакова утицаја на цену. Шта више, у тако названим страјкама (Strike, Arbeitseinstellung, Grève, договор раденика да не раде) међу раденицима постоји фактичко неравенство прилика; али почем су се раденици заверили да не излазе на рад, почем од њихове стране нема никакве понуде рада, почем дакле нема неког положног одношаја између понуде и тражње, то у такоме случају нема ни да се цена појави. Није дакле неравенство прилика, већ конкуренција понуде према конкуренцији тражње што цену опредељава.

Како је слабо основана мисао да је неравенство прилика што опредељује цену, види се већ из тога што г. Ж. да би само својим законом протумачио цену дрвима, силом удешава неравенство прилика међу сељанима што доносе дрва на пијацу, па вели: „цену дрвима није одредила конкуренција, већ то што једни продају дрва из свог а други из туђег забрана, другим речма то што једни имају забране а други немају.“ Дакле за то што неко има шуму као своју сопственост, а други је држи под закупом, за то се појављује феномен цене дрвима?! И по томе ако би се некаквим чудом учинило, да сви сељани имају под једнако велике забране, или да нијєдан од њих нема свога забрана, онда не би ни било цене дрвима! А шта ћемо кад се дрва не дају у бесцење, већ по вишој или нижој цени и на оним пијацама у Србији, на које се дрва не доносе ни из сопствених ни из закупљених забрана, већ из опште народне шуме?!

Тако је и оно што се вели: „Цену брашну одредило је то што једни имају земљу џабе (?!) а други плаћају за њу, дакле неравенство прилика!“ Не знам да л' се може рећи да они наши тежаци који нису арендатори туђих земаља, већ раде земљу коју су од очева својих наследили, или коју су својим трудом искрчили, не знам да л' се може рећи да имају земљу „џабе“; али је свакојако чудно да ти исти сељани, који имају земље „џабе“, и који кад су родне године продају товар жита по 45 гроша, продаваше га ономлане по 120 гроша. Како ћете то објаснити неравенством прилика међу сељанима, кад је то неравенство у оба случаја једнако? А по формули економиста овај се појав са свим просто и сигурно тумачи: одношај се понуде према тражњи мења, па се мења и

цена. Кад су добре године, понуда је жита према извесној једној тражњи изобилна, па цена житу пада ниско; кад су неродне године, понуда жита није довољна да намири тражњу, па цена житу расте.

У осталом писац чланка противу научности Економике с теорије цене прелази на једно са свим друго питање. Изгледа као да њему није толико до тога, да обори теорију цене економиста, већ да каже да те теорије о цени не треба управо никако ни да буде. Теорија о неравенству прилика као великом закону који, противно економистичној теорији, влада ценама, изнесена је на среду само за то, да се после може казати: „кад би друштва употребила и сва друга средства која уравњују услове живота чланова његових, онда заиста таквих појава као што је налога на амалисање не би могло бити, не би било ни самих амала, а следствено не би могло бити збора ни о закону који одређује амалску надницу.“ (Стр. 60).

Специјалног неког „закона о амалској надници“ нема у политичној Економици, јер га нема ни у самој природи друштвених економних одношаја. Економика има опште законе цене под које се своде сви феномени цене, па и цена рада. За што стварати особити један „закон који одређује амалску „надницу“, и за што баш најпростију, најнижу, јер најмеханичнију врсту рада људског, узимати као представника рада људског у опште?! Амали нису сав и јединствени предмет теорије цене, а још мање искључиви предмет Економике. Ми говоримо о раду човечијем као добру које има вредност, не само по себи и за себе, него и вредност у саобраћају међу људма, вредност у новцу изражену — цену. Докле год у друштву чове-

чијем буде слободног саобраћаја, дотле ће рад човечији имати и вредност у саобраћају, и докле се год размена добара буде посредовала једним општим именитељем, дотле ће рад човечији имати и цену своју, и као економно добро подлежати великим општим законима, по којима се цене управљају. То што рад човечији има цену, то не само да није симптом изопачености, а још мање узрок тобожне изопачености друштвене, већ је баш напротив, знак културног напретка друштва човечијег. У периодима варварскога стања друштвеног, рад човечији нема цене. Највеће равенство прилика постоји међу Индијанцима у Америци; они су под једнако непросвећени, под једнако сиромашни, па у њима је не само рад људски већ и живот са свим у бесцењу! Мисао да човек није на овоме свету да врши механичне послове, да дела као проста бездушна материја, та мисао није својина социјалистичких теорија. Још кад су економисте устајале на браник за увођење машина које механични рад човечији замењују, још онда су они тој мисли несумњива израза дали. Још онда кад су тобожни пријатељи радепичког реда водили гомиле заслепљених радепика да поништавају машине, још онда је Економика говорила да раденици војују у незнању противу свог највећег пријатеља. А најпосле, и без економистичних и без социјалистичних теорија о овој ствари, друштво људско корача постојано на путу напретка. Круг данашњег механичног делања човечијег веома је знаменито сужен, према кругу већ само на крају прошлога века. Баците летимичан поглед на онај сјајан низ техничких проналазака само кроз последњих 25 година, па да се уверите да друштво човечије не иде путем којим се човек до животиње понижава,

веђ путем светлим, којим се и последњи члан друштва подиже постепено и корак по корак на висину благостања и образованости. —

VI.

Бранећи научност Економике политичне, ја не мислим да кажем да она, оваква каква је данас, нема својих махна. Али све те махне њезине не долазе отуда што Економика тобоже није никаква наука, већ отуда што је она данас још млада наука.

Младост се њезина огледа нпр. и у томе што се заиста све економисте не слажу око питања шта све треба да уђе у област политично-економног испитивања. Али и у том случају одступања се појединих економиста не разликују по самом начелу већ само у појединостима; па и ту често одступања су та само привидна. Тако баш у оном примеру што га нам је г. Ж. навео. Истина је да питање о порези француске и енглеске економисте изучавају у самој теорији политичне економије, а немачки не ту, већ у науци о државноме газдинству; дакле само не баш на истом месту, али на сваки начин у истом систему научном.

Даље се младост њезина огледа нарочито у оскудној терминологији. Несноразумевања међу економистама врло често бивају баш само за то, што под једним називом један разумева једно а други друго. Али зар је то довољан основ да се политичној Економици одрече научан карактер? Зар младој науци да се одрече значај науке само за то што је млада?

Па онда ваља признати и то, да заиста има у Економици неколико важних, великих питања у којима се еко-

номисте још не могу да сложе. Тако је неслагање нпр. у теорији популације и у теорији ренте од земље. Прво је питање поделило економисте у Малтусовце и Антималтусовце, друго у Рикардовце и Анти-Рикардовце. Али прво, то неслагање економиста у неколиким питањима није потресло јединство њихово, у свима главним суштаственим питањима они се слажу тако, да их и они противници, који би највећма волели да виде растројство економиста, увек признају као једну и исту школу. Друго, што се поборници једне науке не сагласавају у свима питањима, то је у опште врло рђав доказ да та наука никако као таква не постоји. А још најгори је у устима социјалиста, који не треба да заборављају, како је мало социјалиста, који се међу собом слажу. Тај исти Прудон, кога наш учени друг ставља на чело своме чланку, није ли се и он бацао каменом на све социјалисте који су пре њега писали и радили?! Треће, баш то што још има питања у којима се економисте не слажу и које једнако претресају, он показује да политичка Економика није у растројству, већ у процесу развијања. Из године у годину средства су Економике све већа, материјал за изучавање све богатији, статистика, ова десна рука Економике, све савршенија. Што се економисте враћају те, снабдевени снажнијим средствима за проналажење истина, испитују темељитост оних резултата до којих су економисте прошлог нараштаја дошли, то заиста не може бити знак да садашња политичка Економика пропада, већ да се усавршава.

Па онда, ко хоће да по сагласавању економних писаца суди о правом карактеру политичке Економике, тај ваља да не изгуби из вида један нарочит појав. У данаш-

њем скептичном времену ништа није обичније него да млад књижевник, рецимо економиста, ступа у књижевни свет с делом, у коме се све оно, што се дотле сматрало да су стални задобитци на пољу науке, проглашава за бесмислицу, па се нове теорије износе, којима се тим већма право на научност предохрањује, што су већма у противности с оним што се дотле као наука сматрало. На утеху економистама ово је појав који могу да покажу у већој или мањој мери све области науке.

На послетку нека ми буде овде дозвољено да учиним кратке примедбе на неколика места у чланку г. Жујевића, која почем су штампана у органу Српског ученог друштва не треба да остану без исправке.

Г. Ж. каже да је погрешком у руском преводу Колбове статистике стављено да је баварски буџет, о коме је тамо реч и који г. Ж. упоређује са швајцарским годишњим буџетом, да је тај баварски буџет за годину 1856 — 61; по њему ту треба да стоји 1860 — 61. Ту је очевидно сметнуто с ума да је до пре две године финанцијска периода у Баварској обухватала пуних 6 година, и по томе да је сасвим умесно што је у руском преводу стојало да су оне суме одобрене за време од 1856 до закључно 1861 године, а неумесно је што је у поменутоме чланку стављено да су то суме које су само за једну годину одобрене.

Друго једно место, против којега ја као ђак Рошеров, не могу а да не протестујем, то је оно где се Вилхелм Рошер називље вештим Економо-компилатором. Господину писцу очевидно није из ближе познат рад Рошеров и његов положај међу ученим Економистама. Рошер се одликује од свију економиста пре њега тиме што је он први у

науци економној следствено и потпуно применио историјску методу. Да не говорим ја, навешћу шта говори о Рошеру једна од најбољих и најновијих историја политично-економне књижевности. [1] „Историјску методу применити на пространој основи у обделавању народно-економне науке, то је био тако да кажем културно-историјски задатак једнога од најпревасходнијих духова, које је Немачка у деветнајестом веку произвела — Вилхелма Рошера. Снабдевен с историјским знањем и начитаношћу, која заиста свакога у чудо доводи, обдарен оштрим опажањем, комбинаторским ђенијем, практичним погледом, државничком увиђавношћу и високим чуством за све што је човечанско и стално, Рошер је био дорастао за свој велики и тешки задатак.“ Могао бих навести и више таквих места, која за цело не износе Рошера као „вештог економо-компилатора.“

Даље оно место где г. Жујевић вели да данашње економисте, као Маклиод, Џон Стуарт Миљ, Керије, нису без претензије на строгу научност политичне Економике, то место морам да исправим у толико, што је свакоме који је мало из ближе изучавао историју политичке Економике, познато, да су још Кеснеј и Адам Смит појимали је као строгу науку. Адам Смит сматрао је Економику као природну науку и он говори много више о природним законима економним, но већина данашњих економиста. Шта више данашњу фазу политичке Економике карактерише баш то, што економисте данашње не придају више ону важност физиократској формули „Laissez faire et laissez passer“, коју су јој давале прве економисте, а

[1] Die Geschichtliche Entwickelung der National-Oekonomik und ihrer Literatur, von Dr. Julius Kautz, стр. 688.

давале јој баш услед тога што су политичну Економику схватали као апсолутну науку.

— — — — — — — — — — —

Господин Ж. почео је своју студију с једним занимљивим упоређењем. Хемија је имала своју алхемију, астрономија своју астрологију! Да не буде данашња политична Економика према правој науци економној оно што је алхемија према хемији, астрологија према астрономији?!

Нека ми буде дозвољено да овде на завршетку дадем с моје стране позитивног одговора на ово питање.

Данашња политична Економика не може понети карактер алхемије и астрологије, већ ни по томе, што она већ има своју алхемију и астрологију. Као што је она прва тврдила да може да пронађе камен мудрости и да прави злато, што Хемија као истинска наука никад није казала да може, и као што је астрологија тврдила да може по звездама да чита судбину људи, што астрономија никад није држала да јој је посао, — тако има и једна економна застрањеност која не водећи рачуна о природи човечијој и поричући историјски развитак друштва човечијег, мисли да је пронашла камен мудрости, којим се друштва људска могу на мах да начине срећним, беда из средине људи да се прогна, сви народи једнако напредни, сви људи једнако срећни да постану.

Као што хемија проучава хемичну природу материјалног света, тако политична Економика проучава економну природу друштва човечијег.

Као што алхемија одбацује изучавање економне природе већ претендује да створи ту природу, тако има и економних теорија, које мисле да могу да створе са свим нову природу економну.

Ове се теорије скупљају у појам социјалистике

Социјалистика — то је политично-економна алхемија и астрологија. —

* * * * * * * * * * * * * * *

Епилог.

Док се ова расправа о научности политичне Економике налазила на рецензији у референата које је одредио одсек за историјске и државне науке, смрт је отргла књижевности нашој Живојина Жујовића.

Мислио сам да ми је дужност да ни услед овог жалосног догађаја не напустим реч у одбрану научности политичне Економике.

Али пуно осећам да ми је дужност и то, да на крају свога чланка одам заслужно признање књижевнику који нам је прерано отргнут, ревносном једном борцу на пољу науке. У времену кад се ударају темељи науци у народа српског нама је и требао човек, који ће особеношћу својих назора изазвати дискусију о важнијим питањима науке, дискусију која је у својим последицама увек само од користи могла бити по науку. Ако је од стране покојникове и пала по некад по нека жестока реч, она му данас не може мутити искрену жалост за њим у свију који поштују науку, јер и та жестина проuзлазила је само од суревњиве љубави к науци. Ово тим пре и тим искреније признајем што сам се баш нарочито ја сукобљавао са Жујовићем на бојноме пољу критике зарад проналаска онога што је право и истинито, на бојном пољу на коме и кад има победилаца побеђених нема!

РЕФЕРАТ КОСТЕ ЈОВАНОВИЋА О РАСПРАВИ Г. ЧЕДОМИЉА МИЈАТОВИЋА: НАУЧНОСТ ПОЛИТИЧНЕ ЕКОНОМИЈЕ.

Писмом својим од 9 ов. мца. г. секретар српског ученог друштва саопштио ми је, како је одсек историјски и државнички одредио мене и г. Г. Гершића, да прегледамо чланак г. Чед. Мијатовића „научност политичне економије“ па ми је уједно тога ради и послао исти чланак у рукопису.

Пошто сам по овоме исти чланак прегледао, узимам чест одсеку историјском и државничком поднети по овоме свој реферат, као што иде.

Г. Мијатовић поделио је овај свој чланак на увод, на 6. особених раздељака и на закључење, па тим ћу редом и ја упознати одсек о ономе, о чему се на истим местима говори, а том приликом и своје примедбе учинити, уколико сам их нашао.

Тако је г. Мијатовић у своме приступу — уводу — најпре утврдио: да има економна страна у природи човечијој, постављајући уједно питања, да ли та економна страна, економна природа има неке карактерне знаке, да ли има закона, и да ли та економна страна може да буде предмет науке.

Па пошто је навео, да „наш нов један садруг у кругу ученог друштва“ у последњем Гласнику каже, да политична економија јесте права наука, но да данашња поли-

тична економија није наука, приступио је испитивању овога или боље да кажем обарању онога, што је г. Жујовић тврдио у своме чланку о научности политичне економије печатаном у Гласнику XXVI. стр. 44.

У раздељку под

I.

г. Мијатовић споменувши, како је тек Кеснеј у прошлом веку обратио пажњу на економна начела, и како је тек Адам Смит отворио еру политичне економије као науке, изложио је укратко, како је оно, што је политична економија учила, мало по мало себи крчило пута, како је налазило све више одзива, како се у неким и неким државама све више пажње на њу обраћа, иако је испрва имала за своје противнике и државнике и по неког философа, и по неког правника, па и саме језуите; но најважнији противници политичне економије, вели г. Мијатовић, на овом месту, „социјалисте су, јер се неограничавају на поље научне дискусије, но рачунају на материјалне незгоде раденичког реда, на непросвећеност њихову и на заслепљеност и страст њихову.“

На све ово, што је у овом раздељку под I. казано, ја нисам нашао, да ми ваља учинити какву примедбу, осим ову једину. Као што баш мало час прочита, г. Мијатовић каже, да социјалисте рачунају између осталога и на „заслепљеност“ раденичког реда. Ја с' моје стране не би допустио, да ова реч остане; мени се чини, да би се то могло рећи блаже, а да остане исти смисао; ја би био мишљења, или, да се та реч са свим изостави, или да се место ове стави: заблуда, а држим, да ми за ово није ни

потребно наводити какве нарочите разлоге, јер је очевидно, да се таковим изразом ни у колико не служи науци и међу тим је исти израз и иначе несходан.

У раздељку под

II.

говор је о овоме.

На тврдење „противника политичне економије“ — т. ј. г. Жујовића —, да политична економија није наука, онаква наука, као физика, астрономија и др., и то за то, што има закона, који трпе изузећа, г. Мијатовић је предузео да докаже, да у области чисте теорије сваки је закон апсолутан, па не трпи изузећа, а са стране применљивости трпе изузећа не само економни закони, него и закони природних наука. За потврду овога г. Мијатовић се позива на један пример Боклов „о паралелограму сила.“ Па кад има и код других наука а не само код политичне економије, да закони трпе изузеће у примењивању, онда, вели г. Мијатовић, због наступања таквих изузећа од закона неможе се одрицати научност само политичној економији, но и осталим наукама, премда због младости економне науке чешћи су изузетци код ње но код природних наука, од предмета од којих се предмет политичне економије суштаствено разликује. А кад Прудон каже, да мора да буде апсолутна наука економна, то, лепо примећава г. Мијатовић, зашто је он и нествори, и зашто социјалисте непокушаше дати само неколико апсолутних закона, који у примењивању неће трпети изузетака.

У раздељку под

III.

говор је о овоме.

Да не стоји навод „противника политичне економије“ да цела историја пролетаријата од француске револуције на овамо побија мниму науку политичне економије — г. Мијатовић, поред излагања, да је баш политична економија та, која је почела учити, да су интереси раденика и капиталиста хармонични, предузео је да бројевима докаже, да би само онда имало места тврдење „противника“ политичне економије: да историја пролетаријата пориче политичну економију, када би раденички ред од француске револуције на овамо са више страна горе стајао, но у време те револуције.

Г. Мијатовић статистичним датима доказује, да у Енглеској, где је раденички ред људи у највећој маси, троши се сада више шећера и чаја, но пређе, да су наднице скочиле са 25°|₀ а има их и са 100°|₀, да се више улаже у штедионице, да је мање лица, што потребују помоћи из сиротињских фондова, да раденици дуже живе, а те повољне прилике за раденике само су резултати од примена оних начела, која проповеда политична економија.

На завршетку овога раздељка, г. Мијатовић разлаже, да је баш политична економија та, која је изнела на видик, да модерна демократија има смисла и будућности тек тако, ако народ, па дакле и раденички ред, у што већој мери буде учествовао не само у законодавству, већ пре свега у просвети и материјалном благостању, а за постижење свега тога она учи с’ једне стране, шта треба раденички ред а шта остали државограђани да

чине, изјављујући на крају овога раздељка: „можете начинити револуцију, али њоме нећете створити“ и т. д.

Мени се чини, да овај последњи одељак без довољне потребе иде преко граница, којих би се требало у овој расправи држати. Све, што не иде строго у област политичне економије, нема места ни у овој расправи. Оно тврђење о модерној демократији, оно можете начинити револуцију — а ту јамачно мисле се социјалисте — иде ван области оне науке, интерес које заступа се у овој расправи о научности њеној. Уношењем и оваквих ствари у ову расправу, мени се не чини, да се ма у најмањој мери припомаже што год тврђењу, да је политична економија наука, а овамо социјалистама баш то се у мâну уписује што хоће цео живот и друштвени и државни једино по основима своје економије да удесе, као да је економна страна човека, по којој се једино има да удеси и реши сав живот друштвени и државни, и као да нема при томе, да и друге стране човечијег живота, исто толико важне као и економне, свој суд изреку.

Најпосле при доказивању, да је политична економија наука, мени се чини, да је и излишно узвикивати: можете начинити револуцију, а то је доста и неудесно, јер, бар како ја о томе мислим, наука се може бранити и утврђивати својим истинама и начелима, а не мора мишљење онога, који одриче научност наше науке, пребацивати на поље, на коме ниче револуција — У осталом мени се чини, да овакво доказивање, да је политична економија наука, и није за Гласник, јер оно није у стању свога противника убедити, но само изазвати га на јачу борбу, а таква борба не приноси постижењу друштвене цели много, а да не кажем баш ништа.

У раздељку под

IV.

Господин Мијатовић је предузео да обори оно тврдење г. Жујовића: „сва учења, све теорије економиста и сви њихови закони, што господаре у сфери свих политично-економних момената своде се под тај једини, општи именитељ, под освештано савремено политично-економно status-quo.“

Ово обара г. Мијатовић одчасти тиме, што економни живот друштва човечијег нема статусиво, што политична економија неизучава тај статусиво, но она изучава економну страну природе човечије онако, како се она у друштву појављује, и тога ради она неводи свога човека на острово Робинсона Круса, нити у Мурову Утопију, а одчасти обара га тиме:

1. што је непокретна сопственост била везана до пре извесног броја година, а политична економија бори се противу тога већ од 100. година;

2. што је до пре неколико година у највећој савременој републици ропство постојало, а политична економија од свога постанка учи, да неслобода поред своје неморалности још је и нееномна.

3. што је до скора одређивана цена раду човековом, а политична економија свагда је противу тога устајала;

4. што се држало, да је посао законодавства одређивати цену житу, а политична економија доказала је неоснованост тога;

5. што се до пре 2-3. године у европским државама држало за целисходно одређивати величину интереса, а економија је противно доказивала још у прошлом веку, а

6. што су народи и данас испуњени неповерењем један спрам другог, а економија проповеда солидарност народа — дакле све противно оном тврђењу г. Жујовићевом, да политична економија изучава статускво.

Напослетку г. Мијатовић на овом месту изјављује, да за њега нема ни мало сумње, да г. Жујовић називље стутускво оно, што политична економија санкционише право сопствености, а ово, вели, није појав вештачки, неприродни већ са свим природан, услед потребе природе човечије.

У раздељку под

V.

Господин Мијатовић испитује, у колико има места доказивање г. Жујовићево, да је неоснован онај општи закон цене, по коме се цене опредељују по одношају понуде и тражње, и узгредно умесно примећујући, да ли би озбиљни људи могли узети, да почем је неоснованост једног закона доказана, без сумње и сви остали закони не могу бити основани, пропратио је критички оне г. Жујовићеве примере о надници амала, о цени брашна и дрва, а истим примерима г. Жујовићевим доказивао је да се „неравенством прилика“ неда објаснити колебање цене, што бива сваки дан; г. Жујовић је пак на једном месту и сам казао, да један исти узрок мора имати једно исто дејство.

На завршетку овога раздељка г. Мијатовић умесно примећава, да у политичној економији и нема неког особеног „закона о амалској надници“, него само општих закона цене, и да то, што и људски рад као и свако

друго добро, има цену, није никако симптон изопачености а још мање узрок тобожње друштвене изопачености, већ напротив знак је културног напредка друштва човечијег.

У последњем

VI.

раздељку г. Мијатовић изјављује, да он и немисли да каже, да политична економија онаква, каква је данас, нема својих мâна, али те мâне вели, недолазе отуд, што политична економија није наука, него што је она и данас још млада наука.

Г. Жујовић је ненаучност политичне економије изводио и отуда, што се економисте не слажу око питања, што треба да уђе у област политичне економије, но г. Мијатовић примећава, да су таква несагласија од части привидна, а од части да је сама наука у процесу развитка с' основом изјављујући, да су то врло слаби докази за ненаучност политичне економије, јер тај доказ још најгори је, вели, у устима социјалиста који не треба да забораве како је мало социјалиста, који се међу собом слажу.

Нека ми одсек допусти навести једно место из расправе г. Мијатовићеве. Он вели (табак Ю. стр. 4.): „у данашњем скептичном времену ништа није обичније него да млад књижевник, рецимо економиста, ступа у књижевни свет с' делом у коме се све оно што се дотле сматрало да су стални задобитци на пољу науке, проглашава за бесмислицу, па се нове теорије проносе, којима се тим већма право на научност предохрањује што су

већма у противности с' оним што се дотле као наука сматрало. . . . . . И у нас као да је још једнако најсигурније средство да човек до гласа дође, кад слободно пориче сваки ауторитет, кад неда рећи, да је до њега што за науку учињено."

Ја мислим да би најзгодније било и за г. Мијатовића а и за само друштво, да се цео овај одељак у смотрењу младог књижевника изостави, јер отуда могле би произићи ствари којима се наука нерасветљава а неслужи се ни задатку друштвеном.

После овога г. Мијатовић чини две примедбе на састав г. Жујовићев, и то:

1; У смотрењу буџета баварског гди је г. Жујовић казао, да у руском преводу статистике Колбове стоји, да су ти бројеви за 1855|56 године, но ово мора да је погршено и да су то бројеви јамачно за год. 1860 — 61; — проглашује овај изказ г. Жујовићев за неуместан, но о овоме имаћу и ја на крају овога реферата нешто да изјавим.

2. У смотрењу важности економисте Рошера, о коме се г. Жујовић неизражава као што би по мишлењу г. Мијатовића требало.

Г. Жујовић је казао: хемија је имала своју алхемију, а астрономија астрологију, и то покреће човека на мисли, да данашња политична економија не буде та алхемија, но г. Мијатовић у закључењу ове своје расправе каже: да је социјалистика политично-економна алхемија и астрологија, јер данашња политично-економна наука испитује економну природу човечијег друштва онако као што и хемија испитује природу материјалног света.

У преднаведеноме изложио сам у кратко поједина места из ове расправе г. Мијатовићеве, за која сам држао да је вредно да их одсек зна, споменуо сам гдикоја места која налазим, да би их требало или сасвим изоставити или другче заменити. — Сада ми остаје, да се изразим да ли ја налазим, да би требало ову расправу у Гласнику печатати.

Проучивши целу ову расправу, ја налазим, да је вредно печатати је у Гласнику, јер њоме се на сваки начин јаче утврђује научност политичне економије, што је чланком г. Жујовићевим покушано да се у сумњу доведе, и што се овом расправом многа доста важна политично-економна питања расветљују. Само по моме мишлењу требало би изоставити она места, која напред споменух, а то су:

1. У раздељку под I. да се изостави реч: заслепљеност.

2. У раздељку под III. да се изостави оно место, да је политична економија та, која је изнела на видик, да модерна демократија има смисао и т. д. и за тим оно можете начинити револуцију и т. д.

3. У раздељку под VI. оно место, где се говори о младом књижевнику.

На завршетку овога морам уједно да изјавим, да треба настајавати, те да се оно, што се у одсеку реши, и изврши а не да се нешто сматра само за решено а да ли ће се то и извршити да о томе нико бригу неводи. На овако слободну реч пред поштованим одсеком осмељује ме поступање у смотрењу печатања чланка г. Жујовићевог о научности политичне економије.

Ево у чему је ствар.

Као што је познато, по одлуци одсека историјског и државничког поред Г. Гершића и ја сам тај чланак г. Жујовићев прегледао и дао сам глас, да се може примити за Гласник само под тим условом:

1. да се замени како друкче она изјава; да сиротиња иде кући размишљајући како ће зимус гледати сув комад.

2. да се замене она статистична дата у смотрењу швајцарског буџета и

3. да се изостави она приметба о буџету баварском.

И одсек је усвојио моје мишлење; и зато је требало, да се по тој одлуци одсека и поступи, а не да се печата оно, што се по суду лица, које је за судију одређено, имало или да изостави или да се печата другче, онако како је у истини, а не погрешне бројеве печатати, јер грубе погрешке, за које је истина одговоран писац, на сваки начин падају и ономе на терет, по чијем реферату одсек свој суд изриче.

Да би г. г. чланови који можда нису били у седници овог одсека од 23. Октобра пр. год. знали, у чему је ствар, ево ћу је овде изложити.

Г. Жујовић у свом означеном чланку казао је био, да Швајцарска нетроши више на своју управу но 3,222.695. франака, па је за тим упоредио буџет саксонски са швајцарским и казао, да Саксонија 11 пута више троши но Швајцарска на своју државну управу.

Ја сам у моме реферату о томе чланку г. Жујовићевом казао, да Швајцарска нетроши само 3. милиона и нешто више франака, но 28. милиона а то опет по самом Колбу, из књиге кога г. Жујовић узео је исте бројеве; па зато

сам и предложио, што је и усвојено било, да се ти бројеви тако и замене. Но место да тако буде, напечатано је у Гласнику онако, како је било и у рукопису, т. ј. не онако, како је у самој ствари. —

А да је она моја примедба била на свом месту, ево доказа.

Колб у својој статистици (Handbuch der vergleichenden Statistik der Völkerzustands und Staatenkunde. Dritte Auflage, Leipzig. A. Förstnersche Buchhandlung 1862.) на страни 324. изложио је швајцарски буџет за 1862. г; и по томе швајцарска су примања 19,364.000. фр; а издавања су износила 18,298.000. фр; па одмах за тим исти Колб каже: за управу једне државе од 2½ милиона душа да су то врло незнатне суме. Већ ово могло је г. Жујовића да покрене на мисао, да неће зар бити, да Швајцарска троши на своју управу само 3. милиона и нешто више франака, а сам Колб на истом месту каже, да не треба превидити да су гдикоји издатци за гдикоје веће заједничке цели остављени контонима.

Истина и тај Колб могао је довести понеког до погрешног закључења, јер он вели: када узмемо нето-суме у рачун, да би швајцарски буџет сравнили са буџетима других држава, онда, вели, изилази ова цифра: примања износе 4,093.571. а нето издатци 3,154.789. франака; али усуђујемо се и самом Колбу изјавити, да је ово на сваки начин погрешно или бар довољно необјасњено. Јер

1. Колб заборавља, да је напред казао, да не треба превидети, да се у оним бруто-сумама швајцарског буџета не налазе и оне суме, које се чине за неке веће заједничке цели и које подмирују сами кантони, а то значи,

да се и те суме у другим државама, где нема кантонских уређења, појављују у државном буџету.

2. У тима нето-сумама швајцарског буџета нема ниједног сантима на просветне заводе до само 192.000. франака на политехнику, а зна се, да и Швајцарска има својих школа и других просветних завода, а за све то наравно мора неко да чини издатак.

3. Сам Колб на стр. 326. каже:

Узимајући и савезне и кантонске издатке укупно, ови су резултати:

Нето рачуни савеза око	=	3.	милиона фран.
„ „ кантона највише	=	25.	„ „
Свега око	=	28.	милиона фран.

А кад је и ово Колб казао, онда које је вероватније, да је точније, да ли т. ј. да Швајцарска троши само 3. или 28. милиона. Ја мислим да у овоме неможе бити сумње, јер Колб одмах за тим каже, од ових 28. милиона одпадају ове суме а на ове издатке као на главније позиције, и то на:

плате	=	2,500.000
просвету	=	4,800.000
војску	=	4,500.000
пензије	=	60.000
дугове	=	2,500.000
Свега	=	14,360.000,

а те само главније позиције издатка чине више но трогубо од онога, што је наведено као да је цео издатак швајцарски на управу државну.

Ако ово није доста, ево још доказа:

Колб у својој статистици на страни 197. каже: Швајцарска троши на своје чиновнике без мало пуних 4,000.000. франака.

Кад се све ово, што је Колб о швајцарском буџету казао, узме у оцену, а онај, који хоће тима бројевима нешто да докаже, треба на сваки начин да све то има у виду, онда је јасно, да неможе да стоји оно, каода Швајцарска у цело нетроши више но само 3. милиона и нешто више франака, јер када се троши само на чиновништво близу 4,000.000., онда наравно не могу да стигну 3. милиона и за то чиновништво а и све остало што једној држави треба, а разуме се, да поред плате чиновника свака држава има још и на многе друге ствари да чини издатке.

Онај издатак у швајцарском буџету од 3. милиона само је нето-издатак од само савезног нечистог, бруто-издатка, а ка томе броју има да се дода и кантонски нето-издатак, а тај износи, као што нам Колб каже, 25. милиона; па зато сам и навео, да су погрешни они бројеви, који су печатани у г. Жујовићевом чланку.

Ако је г. Жујовић баш хтео да каже, да у Швајцарској није већи издатак но само 3. милиона франака, онда је бар требало да спомене, да је то издатак, који само савезна управа чини а да ту неулазе и издатци кантонски, и да је та цифра нето-издатак, јер грдна је разлика између бруто и нето суме.

Мени се чини, да је ово тако важна ствар, да је вредно око ње мало дуже задржати се, па зато, ако ми одсек дозволи, ја ћу је још боље објаснити.

Кад човек стане да упоређује издатке једне државе са издатцима друге које државе, налази на такве сметње при томе, да их је скоро немогуће савладати.

Као што је познато, у разним државама буџети се различно састављају; у једној држави излажу се буџетске суме у бруто-бројевима, у. другој опет у нето-бројевима. Сада кад би неко хтео да упореди буџет оне државе са буџетом ове државе, па отуда да изведе, које је државе известан издатак већи а које мањи, наравно да ће доћи до погрешног закључења.

Мимо тога једна држава има једно државно устројство, а са свим је друкчији државни склоп у другим државама. У једној држави има само државних и општинских издатака, а у другим има и државних и областних — у Швајцарској кантонских — и општинских, а таква различна уређења држава повлаче за собом и грдне разлике у буџетима државним, а више пута врло је тежко разпознати, међу које издатке спада једна известна сума да ли међу државне, или областне или општинске.

Ако се хоће што већа точност у државним буџетима, то треба да се изложе и бруто, а и нето суме; наравно, да је то ствар више пути одвећ тешка, а и млого и времена и труда треба око тога потрошити.

Као што је познато, бруто-суме прихода државног то су све оне суме, које улазе у државну касу, а од ових сума нето су суме само оне, које се могу употребити и на друге државне цели, а не само на получење тога прихода, тих бруто-сума. Примером ћемо ово најбоље објаснити.

Наши ђумруци по овогодишњем буџету имају да донесу државној каси 8,250.000. гр. пор., које у име ђумручине, које регалних данака и трошарина. Ова сума од 8,250.000. гр. то је бруто-сума, т. ј. она показује само, колико се од ђумрука уцело има да унесе у др-

жавну касу, али наравно то још није она цифра, која се може употребити на друге државне цели, или другим речма, то није нето-приход; јер да би се ова сума од 8,250.000. гр. могла предати државној каси, потребно је, да се тога ради потроши нека сума новаца. Да би се та сума прикупила, држава мора да држи и плаћа чиновнике, служитеље, превозна сретства, амбаре и т. д. па мздатци на све то падају на терет ових 8,250.000. Држава баш за то и држи ове чиновнике и т. д. што оће да отуда има прихода, а кад јој то не би била намера, онда не би ни држала те чиновнике и т. д. јер ни ти чиновници и т. д. немају — изузимајући заштитне ђумруке — да намирују друге какве државне потребе. Сада рецимо, да сви ти издатци и на чиновнике и на служитеље и т. д. износе 1.000.000. гр. п., онда је јасно, да само 7.250.000. гр. пор. остају нашој држави на слободно расположење те може с' оволиком сумом друге какве своје потребе подмиривати, а не цели ђумручне, и тек ови 7,250.000. чине суму, што се у науци зове нето-принос.

Сада када би ко хтео, да сазна, колико управо асне доносе ђумруци нашој државној каси, имао би потпуно места да узме онај број од 7,250.000. гр. пор., јер по одбитку трошкова око одржавања ђумручких органа и т. д. толико доиста, по нашем примеру, ђумруци и доносе; али би грдно грешио сваки који би хтео да докаже, да се због ђумручких намета вуче један терет само од 7,250.000. гр. пор. т. ј. само онај нето-приход ђумручки. Јер-они, који сносе терет плаћања ђумручине и других неких такса, не носе тај терет само у суми од 7,250.000, већ цео бруто-приход ђумручки, а то је, као што је горе

наведено, 8,250.000; они морају због оног прихода од 7,250.000, који је државној каси потребан за друге државне потребе, да сносе и онај терет од 1,000.000. гр. пор.; што не би било, када држава не би потребовала никакав приход од ђумрука.

Истина има примања и издавања државних, која по вољи можемо употребити, било бруто, било нето-суму, са стране финансиске, јер у смотрењу терета, који има да сносе државограђани, све једно је ма коју суму да узмемо. — Међу приходе од правитељствене привреде стављено је у наш овогодишњи буџет, да државна књигопечатња доноси 400.000. гр. пор. Ово је наравно бруто-примање. Ја незнам, колики је управо издатак државни на књигопечатњу, али ради објашњења рецимо, да је тај издатак 350.000, гр. пор., тако да државна књигопечатња доноси државној каси 50.000. гр. пор. нето-прихода. У погледу на оне, који сносе терете државне, све једно је сада, да ли да се у буџет примања ставе 400.000., у буџет расхода 350.000., па на тај начин да се појави онај нето-принос, онај вишак од 50.000 гр. пор., или одма у буџет прихода да се стави само 50.000., а у буџету расхода главне државне касе да не стоји никакав издатак на државну књигопечатњу. Они 350.000., што сада по нашем примеру стоје у расходу наше државне управе, нису управо никакав терет за државограђане, јер то су онако исто производни трошкови, као и у свако другој шпекулативној радњи, и које накнађују купци, односно трошачи онога, што се у тој књигопечатњи производи.

Са ове стране дакле, али само с' ове стране посматран приход од књигопечатње све једно је, да ли да се

у буџет расхода стави 350.000., а у буџет примања 400.000., или на место свега тога да се просто стави у приход 50.000.

Са свију пак других страна са којих се може ова ствар посматрати, није све једно. Није све једно

1. Када се оће буџет наше државе да сравни са буџетом друге које државе, јер у томе случају треба најпре знати, да ли и у тој другој држави постоји правитељствена књигопечатња, и како се у нашем и како у буџету те друге државе појављује примање и издавање на књигопечатњу, да ли т. ј. бруто или нето-суме.

2. Када се хоће, да се из расхода по буџетима разних држава сазна терет, који имају да сносе државограђани тих држава, треба наравно од главне суме државних прихода, сасвим изоставити овакве приходе, који истичу из правитељствене привреде, јер то и нису никакви терети за државограђане.

3. Није све једно, да ли ће се бруто или нето-суме употребити, када се хоће да увиди, у којој се држави књигопечатња или друго какво подобно предузеће економније руководи, у којој се држави са мање труда и трошка сразмерно више асне добива, а то се може знати тек онда, када се зна, колики је бруто, а колики нето-принос од таквих предузећа.

4. Није све једно ни зато, што и онај бруто-принос од правитељствене привреде улази ако и не у главну државну касу, а оно опет у неку касу нижег државног надлежателства, а то је узрок, те због тога држава мора да држи више чиновника или служитеља; зато који би хтео да испитује, колики је број чиновника или служитеља државних, треба да зна природу којих послова врше ти чи-

новници или служитељи, јер неопредељност тога може на страшно погрешна закључења да одведе човека, пошто бруто-издатак на такве ствари не иде на строго државну управу; држава да се одрече тога предузећа, не би имала ни тих издатака. Зато када се оће да говори о томе, шта кошта једну државу њена управа, то онда имају се такви издатци од целог буџетског расхода одбити, наравно у онолико, у колико се они поклапају приносом из истог предузећа. — Из нашега овогодишњега буџета видимо да правитељствена привреда доноси 1.885.000. гроша, но да би та сума дошла до руку правитељствених треба чинити доста велике и издатке. Међу приходе од правитељствене привреде назначено је

1. приход од правитељствених добара.
2. интерес на новце.
3. приход државне књигопечатње.
4. приход економије топчидерске и државне ергеле.
5. приход пошта.
6. приход телеграфа; и
7. приход од управе фондова.

Када би ова предузећа, од којих поменути приходи долазе, била чисто фискалне природе, онда би потпуно имали места, да све оно, што се троши на иста предузећа, превучемо и да у толико умалимо буџет расхода, у колико се појављује приход у приходу буџетском; а кад би хтели наш буџет да сравнимо са буџетом друге које државе, имали би најпре да сазнамо, да ли се и у тој држави налазе издатци и на природу оваквих истих издатака као и код нас, па ако се налази, које су суме наведене, да ли т. ј. бруто или нето суме.

Финансиска практика има и овде да покаже грубе погрешке, које се догађају. Било је времена, када се у прајском буџету није показивала она сума новаца, која се добијала од разних судских такса, него се у онолико, у колико је та сума износила, одбијало од издатака на судску струку, а по томе са толико се мањом цифром показивао дејствителни расход на исту струку.

Ако се стане овако правити нето-расход у државном буџету, онда наравно нисмо у стању никако такав буџет употребити за упоређивање са другим којим буџетом.

Па како се обично пита само за укупну количину расхода по буџету, када се хоће да оцени, шта стаје неку државу њена управа, и да ли нека држава троши више но друга која, то је увиђавно, да се из те количине не само неда никакав известан суд извести, јер до тога се долази само смотреним упоређивањем прихода и расхода једне исте природе; јасно је, да бројевима, извађеним из буџета неке државе, који нису објасњени као што по преднаведеном треба или су са свим друге природе, у једној бруто а у другој нето суме, само ћемо читалачки свет, који се не бави оваквим предметима, довести до заблуђења и погрешног суђења о многим стварма, а таква погрешна закључења не могу да остану без штетних следства и на посматрање о целом државном склопу. Интерес пак никакве науке не може бити тај, да се читаоци воде заблуђењу, па отуда и погрешном схватању разних државних установа и целог државног склопа.

Озбиљност предмета мислим довољно ме пред поштованим одсеком извињава што сам се мало дуже упустио у излагање и испитивање ове ствари, јер из горе наведеног види се са свим јасно, да оно не стоји, што је у чланку

г. Жујовићевом казано као да Швајцарска троши само 3. милиона и нешто више франака, а протурање овакви́х погрешних поучавања читаоца у толико је штетније, што то бива у органу једног ученог друштва, коме се читалачки свет осећа морално обвезан своје веровање поклонити.

Зато, да неби остало онако, како је печатано у Гласнику XXVI, ја предлажем, да се ма којим начином примети, да су они бројеви о швајцарском буџету погрешни и да је још у седници овога одсека од 23. Окт. 1869. год., када се о томе чланку г. Ж. изрекао суд, примећено, да се ти бројеви имају исправити, но да то није у своје време учињено.

Напослетку још и ово.

Као што чини сада г. Мијатовић, тако сам ја још приликом читања мога реферата о чланку г. Ж. изјавио, да није никаква погрешка у руском преводу Колбове статистике оно, што је г. Ж. казао за баварски буџет; он је казао, да у руском преводу исте статистике стоји, да је тамо означена цифра узета из буџета баварског за $1855|^{61}$ год., па је приметио, да то мора да је за год. $186^{0}/_{1}$. Ја сам још тада каз'о, да то није погрешка, јер у тој истој статистици стоји, да се баварски буџет одређује на период од 6. год., — па иако је то казано, опет се није хтела она добра услуга да прими, већ је онако печатано, како је било у рукопису, па ма да је то било погрешно, а да је погрешно, примећено је било у овоме одсеку.

Оволико сам нашао за вредно приметити о ономе, што је у овоме одсеку решено, а није извршено.

КОСТА ЈОВАНОВИЋ.

24. Априла 1870.
У Београду.

РЕФЕРАТ Г. ГЕРШИЋА

О ЧЛАНКУ Г. ЧЕДОМИЉА МИЈАТОВИЋА:

НАУЧНОСТ ПОЛИТИЧНЕ ЕКОНОМИКЕ.

Прочитавши чланак г. Мијатовића ја сам тога мњења, да се тај чланак штампа у друштвеном органу тим пре, што је у исти орган примљена и она расправа пок. Жујовића, на коју сада г. Мијатовић као заступник противног правца у науци одговара. Можда би се могла у томе видети нека недоследност од моје стране што сам као референат о поменутој расправи Жујовићевој био за то, да се она прими такође у Гласник, а она овамо заступа баш противно научно мишљење о томе, што се у чланку г. Мијатовића излаже. Ја држим да би то била штетна и погрешна једностраност од стране референата, кад би они у некој струци науке препоручивали за примање само оне чланке, који су у неком извесном правцу написани. Тада би плодној и корисној дискусији научној у друштвеном органу врата затворена била. Ја сам за потпуно слободну дискусију у научним питањима, па за то баш и јесам тога мишљења да се ова расправа у Гласник прими, ма да се са неким наводима у њојзи не слажем; ниједан правац научни не може себи догматичну непогрешљивост приписивати, а научне се истине тек онда могу потпуно утврдити и одостоверити, кад се сви противни наводи и разлози саслушају и побију, а не онда кад се ти противни наводи и разлози уђуткавају и кад им се не да прилика

да на јавност изађу. Ја једно само иштем од сваке научне расправе, која ће у друштвени орган да уђе, а то је, да је написана духом научним и озбиљним, тоном онаквим, какав доликује научном разговору, и да има у њој заиста навода и разлога, који показују збиљску студију и испитивање. Овим захтевима расправа г. Мијатовића у опште узевши потпуно одговара; на неке бих појединости пак имао да учиним помање примедбе и желео бих да их г. писац усвоји пре него што му се чланак у друштвеном органу штампа. На страни 2. другога табака г. писац спомињући научну борбу између економиста и социјалиста каже да је на страни економиста сама „здрава лођика“ а на страни социјалиста сама „софизма“. Радо признајем г. Мијатовићу стручност у политичној Економији, а себи је никако не присвајам; но ипак колико сам пратио ток те научне борбе и колико ми је познато најновије стање те науке мислим, да се не може тако одсечно одрицати социјалистама свака логика, а придевати им се саме софизме. Тако међу осталим и сами противници социјалиста признају, да су они први открили рђаве стране система т. н. новчане привреде и да су са логичношћу доказали погрешност тога правца, који голу људску себичност узима као основу народне економије. Прудон је пак посебице са великом логичношћу показао релативност свију привредних установа и тим је начином много томе допринео, да се докаже неоснованост сваке апстрактне теорије и потреба историјског метода у економној науци. Па даље. Американац Кери, који је у многоме основно реформисао социјално-економну науку, зар он не заступа многа учења баш у правцу социјалистичком? Шта је друго његова борба

против начела „laisser faire“, него признање основане мисли, што су је нарочито француске социјалисте заступали? Па ко је најдубље разлоге навео, по којима се види штетност излишних посредујућих лица, посредника? Па није ли баш та наука о томе, како се трговина непродуктивно изметнула, није ли она баш у социјализму основана? По овим неколиким наводима само мислим да се види, да у социјалистичком научном разлагању има доста и логике, а да није баш све сама софизма и да је по томе г. Мијатовић у своме одсечном суду према њима много строжији, него што су људи као Кери, Диринг, Хилдебранд и т. д.

На истој страни истога табака мало ниже г. писац каже ово: „Али социјалисте се не ограничавају на поље научне дискусије. Они рачунају с материјалним незгодама раденичког реда, са непросвећеношћу њиховом, са заслепљеношћу и страшћу њиховом.“ Г. писац дакле судећи бар по овим речима целу социјалистичку школу (која као што он сам признаје није шала) увршћује међу просте демагоге и агитаторе и то још агитаторе неискрене и непоштене, кад као што вели „рачунају са непросвећеношћу, са заслепљеношћу и страшћу раденичкога реда.“ Ту писац прво сам себи противуречи, јер мало ниже на истој страни допушта да су социјалисте људи „поштени, карактерни и човекољубиви.“ Или стоји једно или друго. Ако су поштени и човекољубиви, онда неће рачунати са заслепљеношћу и страшћу, него ће просто и искрено ићи за тим, да своме правцу и својим начелима придобију практичне важности, као што су то економисте такође увек чинили и сада чине; а ако напротив одиста рачунају са заслепљеношћу и страшћу, онда нису карак-

терни ни поштени. Једно или друго. Ја мислим да се могу теорије социјалистичке побијати, а да се са свим обиђу такви изрази, као што су поменути; у опште такви изрази по моме мњењу не треба да буду у озбиљној научној дискусији, која треба мирно објективно да тече и само научним разлозима да се служи. Многе су знамените економисте војевали против социјалистичких теорија, али су својим противницима признавали искрену тежњу за истином и искрено одушевљење за благо човечанског друштва као н. пр. Мишељ Швалије у своме „Cours d' Economie politique“, Хилдебранд у своме делу: „die Nationalöconomie der Gegenwart und Zukunft“ и т. д.

На истој страни табака г. писац у својој строгости према социјалистима иде дотле, да им одриче чак и то да су учени људи, јер сумњају о научности досадашње политичне економије. Ја мислим да се економистама не може неко искључиво право на назив „учених“ људи приписивати, нити да се може правити нека чудна разлика између „социјалистичке“ и несоцијалистичке учености, као што г. писац чини. Узмимо баш да је у свему погрешна социјалистичка теорија, то би онда у опште отуда излазило, да сваки писац, који је какву погрешну теорију поставио не заслужује име ученог, и по томе је Кери могао одмах Малтусу и Рикардо-у одреѣи ученост, чим је онако очевидно доказао, да су погрешни они закони, што су их они поставили. Па узмимо и самог Керија на кога се г. писац са поштовањем позива. Кери на стр. 7. (намачког-превода) своје „социјалне економије“ каже: „Тешко се може о социјалној науци казати, да она заиста постоји. . . . Науци требају закони, закони су пак опште истине, које не трпе изузетка. Где има у социјалној на-

уци какво постављено правило, коме би се истинитост са свију страна признавала? Ми не познајемо ни једно. . . . Међу ученицима Малтусовим и Рикардовим нема ни двојице, који би се потпуно слагали у смислу својих учења.“ и т. д. Па мало даље каже: „За то је све у забуни и збрци, ништа није утврђено па није се још дошло до споразумљења ни у опредељењу разних појмова (као што су вредност, капитал, рад, рента, богатство, добитак и т. д).“ У опште дакле сам Кери сумња о научности политичне економије што је до њега постојала. Зар он за то не заслужује име ученог човека, или можда и њега увршћује г. писац међу „социјалистички“ учене људе? То је дакле игра с речима, која држим да је сувишна у научној расправи, тим пре, што ништа не доказује, а садржи у себи неко малоуважавање противника.

Г. писац на страни 9. наводи једно место из Боклове „историје цивилизације“ у потврду томе, како и природни закони трпе изузетка, но писац је ваљало и то да опази, да Бокл у примедби на истој страни то зове само „привидним изузетцима“, а у ствари самој да природни закон остаје потпун и неокрњен.

На табаку 10. стр. 4. г. Мијатовић несагласност економних писаца хоће да објасни међу осталим још и овим појавом, што каже: „У данашњем скептичном времену ништа није обичније него да млад књижевник рецимо економиста, ступа у књижевни свет с делом, у коме се све оно, што се до сад сматрало да су стални задобитци на пољу науке проглашава за бесмислицу па се нове теорије износе, којима се тим већма право на научност предохрањује, што су већма у противности с оним, што се дотле као наука сматрало. . . . И наша мала и

слабачка књижевност није без таквих појава.“ и т. д. Ја мислим напротив да је данашње скептично време баш изоштрило научну критику и дух испитивања, који неће да се зауставља на неким путем предања наслеђеним научним теоремима, него све подвргава критици и корача напред у научним проналасцима и резултатима. Тај навод г. писца дакле ни у колико не објашњава поменуту несагласност међу писцима, јер није начим доказан. А тако исто не доказује ништа ни за ствар саму, коју писац брани, јер то извесно није доказ, да овај или онај писац нема право само зато што је млад и само зато, што одриче основаност нечему, што је донде држано за велики научни задобитак. Тако сви реформатори у науци раде. То је радио Бокл, то Кери и др. Па да ли то само по себи доказује, да они немају право, а да је основано оно, против чега они устадоше? Ја дакле мислим, да би то цело могло из овакве научне расправе изостати нарочито кад ни сам писац није још толико оседео у књижевноме раду, да би могао младим књижевницима такве лекције давати а најмање у строго научном органу, у коме не треба да имају места прекори, који ништа у самој ствари не доказују.

Г нисац на 2. страни 11. табака протестује против тога, што Жујовић називље Рошера „вештим економо-компилатором.“ Он му због тога одриче чак и познавање Рошеровог рада и његовога места међу ученим економистама; писац сам пак о Рошеру ово каже.„ Рошер се одликује од свију економиста пре њега тиме, што се ставио на са свим особито гледиште, што је први у науци економној применио историјску методу.“ Мислим да г. писац нема право, кад се тако оштро изражава према Жујовићу

што се тиче познавања Рошеровог рада и његовога места међу економистама. Толико ми је познато да Жујовић са тим својим мњењем о Рошеру никако није усамљен. Међу осталим навешћу само критику о Рошеровом делу, што је написао Фонтенеј у „Journal des Economistes“ (Јануар 1858.). Ту се одриче оно, што г. писац каже, да је он први применио историјску методу, а то исто чини и Диринг, који ту заслугу приписује Листу а Хилдебранд опет Прудону. Што се пак саме вредности Рошерове књиге са научне стране тиче, ту је у најновије доба Диринг јако побио и нарочито је казао да је Рошерова историјска метода т. н. лажни хисторизам, и да је његова књига само као што се и он изражава „ein compilatorisches Handbuch“; осим тога Пече у својој књизи „Geschichte der Geschichtschreibung“ показује како је Рошер истина многа факта покупио и како му је књига с тога корисна, али како са научнога гледишта у њој влада фраза и предрасуда и како му је нарочито погрешно само схватање историје. Још да наведемо и писца Линдвурма у своме делу: „Stats-und Privatwirtschaftslehre.“ Па хоће ли г. писац и свима овим људима одмах то казати да им није изближе познат рад Рошеров и његово место међу економистама? Ја мислим да може човек са свим изближе познавати рад Рошеров па ипак да га не држи за такав велики авторитет као што и наведени писац доказује. Лепо је од г. Мијатовића што као ђак Рошеров свога учитеља брани, али онда треба прво да побије оне доказе, којима су поменути писци у новије доба Рошеров авторитет јако потресли; то би за цело више вредило, него само просто одрицати пок. Жујовићу познавање рада Рошеровог,

за то, што се усудио да буде другога мишљења о Рошеру него г. Мијатовић. По томе дакле мњењу тај би прекор могао изостати.

Један је од највећих разлога против данашње политичне Економије одиста тај, да се најзнаменитији писци скоро ни у једном важнијем питању не слажу. Је ли тај разлог г. Мијатовић побио? Што он наводи против тога разлога то стоји на 3. и 4. стр. 10. табака. Ту допушта г. писац да има неколико важних, великих питања, у којима се економисте не слажу; али он каже да се у свима осталим главним суштаственим питањима слажу. Ту мислим да би ваљало да је г. Мијатовић навео бар неколико од тих главних, суштаствених питања, у којима се слажу, да би нам са свим растерао ону сумњу, коју нам Кери и Диринг у најновије доба још зададоше казавши и показавши, како тешко има и једног знаменитијег учења у економици, у коме се ауторитети економиста слажу. У опште ми пак према данашњем стању те науке није јасно, за што г. Мијатовић Рошера, Рау-а, Миља и Керија меће потпуно у једну линију и што му, кад је, колико ми је познато, Кери и његов последоватељ у Немачкој Диринг баш учинио преврат у тој науци и управо у најновијим питањима оделио се са свим од досадашњих поменутих ауторитета међу економистама. То по моме мнењу није једна школа, и по томе држим да би добро учинио г. Мијатовић, кад би обележио свој положај према најновијој „кризи“ у народној економији, па да се онда још изближе знаде, којој он науци брани научност и утврђеност њених начела: или оној од Рошера, Рау-а и др. заступљеној или оној, што је са Керијом започела, јер између једне и друге извесно има огромне разлике. —

Оволико сам имао да приметим што се неких ствари тиче, а опет исповедам, да признајем г. Мијатовићу потпуну стручност и по томе много већу могућност, да ме о противном увери, ако би хтео да поведе разговор о овим примедбама. Дотле пак ја свакојако остајем при њима и желео бих, да их г. Мијатовић усвоји пре него што му се чланак штампа.

Глиша Гершић.

ЖИВОТ ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА,
великог кнеза српског.

Овај животопис деспота Стефана Лазаревића код нашег србског читајућег света до сад још непознат, за који су само неки наши писци знали да га има, и желели да се код нас штампа и љубитељима наше повестнице приступан учини, налази се у рукописној књизи у библиотеци одеског университета, коју је многозаслужни професор истог университета, Стат. Сав. Господин В. И. Григоровић из Казана донео и тој књижници уступио, а која се тамо чува под № 34 рукописа. Писана је на хартији у величини мале четвртине, и тврдо је повезана у корице од дрвета и коже. Писмо је полууставно, доста читко и чисто, и од 195 листова целог рукописа највише њих су једном руком писани. По својој садржини овај је рукопис сборник разних животописа и похвалних слова, — и тако има у њему:

1-во Живот светог Саве српског од Доментијана, овде са свим кратко уређен на 44 листа, т. ј. од 1-ог до 44-ог листа. Текст је сродан с оним што га је г. Ђуро Даничић издао штампом 1860-те године, али је толико скраћен, да су две трећине изостављене, тако да овај рукописни живот износи свега 44 листа крупно писана, док онај печатани броји 109 често штампаних листова; у рукопису овом највише су задржана само казивања о делима и догађајима готово од речи до речи истоветна, а реторске слике, похвале, сравњивања, примери и у опште аскетично-монашка излетања и застрањивања скоро са свим су изостављена. Животопис одржао се цео, само последњег листа нема, и на њему бившег краја, који у штампаном износи до 15 врсти.

2-го Евтимија патријарха трновског похвално слово светом Константину и Јелени, на дан 21-ог Маја, — износи 33 листа, од 48-ог до 80-ог.

3-ће Живот деспота Стефана на 41-ом листу, од 84-ог до 124-ог, овај исти што се овде печатан издаје.

4-то Живот краља Срефана Дечанског од Григорија Самблака списан, који овде износи 32 листа, од 125 до 157, а који је по другом нашем рукопису у овога Гласника књизи XI-ој штампан.

5-то Живот Илариона епископа мегленског, списан од Евтимија патријарха трновског, — износећи 38 листова од 158-ог до 195-ог, који је и последњи лист целе ове рукописне књиге. Ово житије писано је другом руком и чини се по целом изгледу бити старије од осталог рукописа, с којим је само уједно повезано.

Судећи по знацима палеографијским целог рукописа, биће писан у другој половини 15-ог века.

Имају у њему уписане две важне белешке, од којих прва црвеним мастилом и истом руком писана, којом и текст истог листа, стоји на доњем крају предње стране првог листа, и гласи овако:

„**В лѣто ҂ӡкє.** (7025 = 1517) **пришель ѿ сватыа горы старець Їсаиа принеслъ к великомꙋ кнаꙁю книгꙋ: житїе сватагѡ Савы срьбьскаго.**

По овој записци морао је тај калуђер старац Исаије ово у Светој Гори мож'да у Хиландару узети и тадашњем великом књазу руском на дар поднети.

Друга белешка нова је али за нас занимљива; неко је сад скоро на 47-ом листу обрнутом, који бејаше чист, ово написао: Из хронографа Соловецкој обители, № 52: „**при семъ цари Иванѣ Палеолоꙁѣ бысть краль вь Сербехь Волкашинъ да братъ его деспотъ Оуглешь. Сеи доблественыи мꙋжъ деспотъ Оуглешъ подвиже брата своего Волкашина краля и греческаго цара Ивана Палеолога и иныа, подвигоша вельможа многїа иѣгде до ҂ꙁа изъбраннаго конска и пондоша вь Македонїю на изгнанїе безбожныхъ Тꙋрокъ. — Неизгнаша но сами отнюдъ оубїени быша и тамо кости ихь падоша и непогребени биша.**“

„**Блаꙁитъ обѣщавает са великаго кнеꙁа Стефана имѣти въ сына мѣсто, и ꙁемлю некоевати но сьблюдати.**“

Што се тиче овог животописа деспота Стефана, види се из речи самог писца, да је написан одмах 4-е године после смрти деспота, дакле 1431-е, и то од човека који је живио у двору и који је знао за све што се тицало деспота, јер су га на то да опише живот и дела Стефанова позвали тадашњи српски патријарх Никон и придворни или палатни великаши деспотови; а судећи по духу целог његовог дела, бејаше писац свештеник или калуђер. А како има у овом животопису врло много таких подробних историјских података, за које се слабо дознаје из других извора, то он принадлежи међ важне изворнике и доказе српске повестнице.

Осим овог одеског примерка, по ком је ово овде сљедујуће житије печатано, зна се још за један рукописни екземплар истог животописа, који се налази у хилендарској лаври, а лако је могуће, да је и овај одески из хилендарског преписан каквим калуђером светогорцем, јер је оним старцем Исаијом одтуд и донешен руском великом књазу, можда љубитељу умотворина свог словенског рода и језика. А по трећем рукопису који се чува у библиотеци тројичко-сергијевске лавре под бројем 686. печатано је ово житије већ у русском делу: „Изборникъ славянскихъ и рускихъ сочиненіи и статей, внесенныхъ въ хронографы руской редакціи. Собралъ и издалъ Андрей Поповъ. Приложеніе къ обзору хронографовъ руской редакціи." Москва. 1869. 8-о 541 стр. (Види: Стојана Новаковића: Библиографија српске и хрватске књижевности и т. д. за годину 1868. у Гласника срп. уч. др. књ. IX стр. 305 и 306). Али како су подобна руска дела за нас тако тешко приступна, да једва долазе до руку двојице или тројице српских научењака, то смо држали за добро напечатати овај важан споменик српске прошлости у нашем Гласнику, како би постао домашач за сваког, ко се год са српском повесницом занима, или кога драгоцени производи српске књижевности заоставши нам из славне прошлости занимају. А ја сам ово верно преписао из одеског подлиника, само сам скраћења разрешио и знаке интерпункције ставио.

Др. Ј. Шафарик.

Месеца Їюнїа вь ѳ҃ї день.

Житїе и жизнь приснопоминимаго, словущаго, благочьстиваго господина, деспота Стефана, сьписано повелѣнїемь и понужденїемь святѣишаго патрїарха земля тоя срьбьскыя кѵрь Никономь и полатных начялникь, видѣнїемь же трїсвятынимь явленїемь самому тезоименитому прославляющу сїа быти. благослови ѿче.

.а. Азь есмь рече сын при купинѣ, сьврьшаа тя вожда людїи моих, яко неимам по существу моемоу подобїа и именовати имѣнїя, яко же мя ты ощущаєши прозрителными очима, приблюжю ся тебѣ мнѣ приближающу ти ся, угожден ми и вь по сих подобнымь тебѣ слоужителю мои; вьсакь бо вьзносаи ся кь мнѣ яко вь ковчегѣ чистѣ плоти утврьжденнѣ ѿ всюду невѣрїа вод потапляющих неприкосновеннѣ, и азь вь срѣтенїе емоу обращоу ся, изливаа нань водоу доуха моего, кь вышнѣишимь вьзводащих сего. И нинѣ шедь кь глаголавшим ти, кто тя поставит сүдїю или приставника над нами, и глаголи не вь оүши фараѡновѣ, яко же Їѡсифь силнымь его ѡ оүмрьшемь чрьви Яковѣ, но вь лицѣ предь всѣми силными оружьстви, и всѣмь Єгѵптѡмь, ѿ оүстѣ моих повелѣваа, о вьзвожденїи вьзлюбленнаго прьворожденнаго сина моего всего їизраиля и да не яко ѡ Яковѣ ѡстаноүть вь Єгѵптѣ сь скоты и сь прочими, но до слѣпа ѡвчате, и хрома козлате сь всѣми купно красными оутварьми єгѵпетьскыми. Аще же не послушають тя, ранами тѣхь

даждь до пръвороже̑нныхь всѣхь оузвїиши, и въ мѣсто любоучестїа, еже къ Їѡсифоу въ землю ханаанѣискую до възвращенїа емоу, боудеть самъ Фараѡнъ съ всѣмь воиньствомь жде те въ чрьмнѣмь морѣ не до моего иже по ѡбразоу коупиннаго ꙗвленїа, пришествїа дѣвицею въ миръ; но до втораго и страшнаго еже съ вои аггелскыми и силами небесными, въ еже ѿ вѣка съпротивльшиими са моихь повелѣнїи, ѿмъщенїи седмыими, ꙗко же енѡхь пророчьство.

в. Въсѣм же въ слоухь съ глаголю с тобою на сеи горѣ, да ꙗвленых слоух оуха, лицы же въ земли оувѣдать избраннаго моего и закон десаторичныи, роукою ти възпрїимоуть, ты же и сѣнь оустроиши ми по ѡбразоу небесномоу.

г. Глаголють оубо о семь боговидци, понеже водою доуховною ѡбразь из начала бысть. Паче же ѡ семъ боголюбци, ꙗко и четыридесатномоу попоущенъ бысть приближити са, ꙗко же и равно аггельныи онъ, въ истиноу въ м҃ — т бо лѣть знаменїа и чюдеса мѡүси сътвори въ земли егупетстѣи, и въ поустыни въ ѡбразь създатела и рабъ его, имъ же поуть из начала единъ и тъждь.

д. Държавныи же сеи, иже въ наша роды въсїавыи, не просто четиридесатномоу вожденїю попоущенъ бысть приближити са, но ꙗко великъ сын, но ꙗко печат бывшимь христоименитым моужеи въ преставленїе кроугъ и въ теченїе, при кръми иже въса ѡкръмлаꙗи, иже паче сего преставленїе, въ таково врѣма приведе, иде же рече са зде страх и тоуга велиа по вселеннѣи скончаша са и оуидоша вса, та же и из начала числаще са .г҃i. обьхожденїи кроуговъ, кромѣ ѡстающихь .г҃. иже

скрьбн·лѣта и съвръши са тринадесатое ѡбхожденїе по .флв. лѣт, въ .ѳ. лѣто владнуьства его, тѣм же въ истинну скончаша са и оскудѣша и ѹлишихѡм са въ .лн. лѣто владнуьства его. —

є. Аще не бы господь многаго ради благоутробїа его ѡставилъ нам сѣмене, ѩко содома убѡ были бихомь, и ѩко гоморра уподобили са быхѡмь; тогда бѡ глады и трусы частыи и смрьтоносїа, ѧзыкомь же по морю и сѹши нашествїа и брани въ незаапу, и по вселенѣи не бысть, идѣ же страхь твои неналде владнко, въ самое сїе. ,ѕ.ц.л. (6930 = 1422) лѣто, егда же всеславнаѩ сътворнши, трепеть прїимоуть ѿ тебе горы и растають са ѩко воскъ таеть ѿ огна; и ѩвѣ боудѫтъ дѣла твоа прѣдь сѹпротивными, и дивенъ бываеши боже въ памать скатыихь твоихь; но и нинѣ сказаль еси въ людехъ твоихь силу твою, не до коньца давъ достоанїе свое въ разрушенїе ѧзыкѡмъ; и нинѣ же ѡстави преклонишихь колѣнѣ ваалу похотѣи слабости естества, но възмогшихь ѿ немощи, бывихь крѣпкы въ бранехь, вѣрующихь съкрушающему брани мышцею высокою, изволившихх съ людми божїими страдати, неже ли временную имѣти грѣха сладость, въ распеншихх са ѡ стадѣ христоименитѡмь.

г. И ѕѣло бо пострадашл нынїи въ истину о благоуьстїи єлика аще кто ѿ древнихь еже съдръжати са ѡставшим непоколѣбимѡмь.

ꙁ. Ꙁа сих рыдателныихъ вѣщанїихь да простить ми ваше боголюбное аще о дусѣ, аще ꙁемленыхь, лѣта бѡ вѣчнаа поманоухь и въ памати благоуьстиваго вса ѡ господѣ храбровавшаа, аще възможно, хотѣлъ быхь привести аще и не по достоиньству; не възможно бѡ

невѣждамъ пучинноу плавати, ктому рыдающиимь обычаи и внѣ подобіа благы въспрїимати, ими же неоудръжимыихь слезъ токы изведоутъ, обрѣт же именитааго, ꙗко же нѣкоторыи корабль, им же плаваа къ подобныим въсхождꙋ.

и. Иже Ісуса навиина мужеству же и вѣре приоуподоблена, и оу достоанїю раздѣленїи земла и въдружении новѣи скинїи новому Ізраилю въ галгалѣхь свобожденїа въ разлнчнаа врѣмена ѿ окрьстныхь врагъ, премудростїю и силою и въ врѣма подобно въсхода на ѡплъченїе супостать.

ѳ. Судїи же много ѡбразное, но Самѱѡнъ крѣпкыи, и женою побѣжденъ бысть, сему же ни малы въ всем житїи запать. Ѳезвитанина Илїю не глаголю но Или свещеннику и судїи Ізраилеву; слабости и ѿчаанїю николи же вдасть себѣ, Самѡила крѣпкаго въ умѣ имѣа, ему же господь въ стлъпѣ ѡблачнѣ глаголааше, господьствоваша и царѣ поставльша и царѣ ѡбличивша, въ пророцѣхъ дивныи.

і. Іесеѡва же Давида ему же свѣдѣтельство божїе, обрѣтохь бо рече давида по моему сръдцу; въ истину ѡбрѣт, и присно помнимаго; висѡкаа гнушаю са и мръзѡсть вьмѣнающа, смиренїемъ же възносаще са всегда, елико кто может вьмѣстити.

аі. И Соломѡнъ рече сѣде на прѣстолѣ Давида ѿца своего, и сьмири еже къ сѣверу и югу асиры и егупьти. Елико и царица ефїѡпскаа съ дары прїиде, има бо его богомь и самыми дѣли Соломонъ нарече са; еже юстъ смиренїе; сеи же крѣпчаишаа скиптра въ дни своа къ себѣ смири, въстоучныихь и западныихь; елико царъствающеи въ разлнчнаа врѣмена съ всѣхъ странъ къ

немꙋ стѣкающихь са, и ꙋстрои и въ своихь странахь жрєбїи оудостоавати, паче же западнїи господина и съблюдатела, всемꙋ царствїю своемꙋ нарицати по истинѣ, и въ врѣма ключимо и избранныхь своихь и съ прочиимъ воиньствомь ихь посылати, силныихь и могꙋтелевъ всеа земла; иже и николи же кто ѿ нихь ѿшедь въ своа ѿ превеликыихь дажде и до малѣишихь, не възвѣщаа превеликыа и достохвалныа дары сего присно хвалнаго бываше; брани же крѣпкыа и моужьства из дѣтска, премꙋдрости ѿ всѣхь ѿ вѣка сътворены ѿ сего же и словꙋщїи деспоть именова са въ всѣхь странахь; и ѿ малаго срьбьскаго скѵптра, множаишїи по вселенѣи гласъ има притажа; паче же самодръжавныихь и славныихь въ многыхь азыцѣхь высащиихь са ѡ народѣхь азыкъ.

вı. Къ западныимь странамь сын близ елиспонта живыи, по всеи егѵпьтїи и ефїѡпїи, и ѿ тоу къ вишнѣшнимь странамь, и съ проста съвокꙋпла рекꙋ, по всеи елладѣ; елико и въ индїи и въ амазоны имени его ꙗко же слышащиимь желати, еже присвоити са мꙋжеви семоу аще и раби елико мощно ꙋстроити са емꙋ; и ꙗко же Дарїе рещи ѡ Алеѯандрѣ глаголахꙋ, да даст емꙋ господь сѣсти на прѣстолѣ Кѵровѣ, и ꙗко же оутварїю изрядною сеи съ небесе данною, красахꙋ са не точїю вѣрнїи, но иновѣрнїи дръжателїе царствїа; къ сим же и даниилови славꙋ и гласъ съ дръзновенїемь и трїехъ отрокъ зраше са имы; проиде бо сквоѕѣ огнь и водꙋ съвѡиньствꙋа и царемь въстоуныимь, ꙗко же наиред иды и слово изꙗвить; и еговѣми ѡбѣты и мꙋжествы величаахꙋ с' ꙗко же акѵрїистїи мꙋжем желанїа и Фараѡнъ Мѡѵсеомь, и сим иже гром нареченныи ꙗко

же нѣкоею млъниинною стрѣлою, прѣщаахѹ въстоунѣишимь дондеже господь сътвори извожденїе, многынх бо дръжавныихь житїе прошедь, иже древле вселеноую покоршиихь и нѣкыими ѿ уъсти и добродѣтели ѡбрѣтъ имѹщихь ѿ дѣлъ проуаа же ни малы.

гі. Сеи же ѿ божьствъныихь писанїихь богѹ оугодна събравъ баше милостынами и вѣрою, аще и кто инъ. Пауе же из давна небывша такова ѿ цареи царствена и изрядна; съжительствовавъ же въстоуныим и западныимь и вса избранныа ѡбиуаемь избранъ баше даждь до самыих ѡдеждь, иже на ползѹ и красащаа; орѹжїи же, проиаждении и сънѣдеи, посажденїа уиномь и въстанїа еже къ слоужбѣ божьственѣи, изряднаа съблюдаа проуитанїа и молитви, ловленїа и съвѣты, изшествїа и вьходы, всемоу всегда по достоанїю уины красащѹ, елико съюжескою царицею рещи, блажени живущеи вь домѹ твоемь новыи Соломоне.

ді. Тиtъ оубо словомь глаголааше, дьньсь нецарьствовахомь поне же не даровахомь; сеи же дѣлы преизлиха исплънааше, и толико елико николи же приемлаи радоваaше се, елико тъ и подаваа, тогда бо радости съвръшеннѣишеи исплънааше са, егда десницоу простраинѣе ѿвръзааше.

Но ѹже время науало положити ѿ кѹдѹ прозабе и како пожить и какова въспитѣвшїа того страна; ибо аще и процвѣтоша въ многыихь странахь варварьскыихь, съсоуды избранны, въ нихь же господь съ ѿцемь и съ сватыимь дѹхомь ѡбитель сътворы, но не въ уловѣуескыхь сице свѣтлаахѹ са. Елико и еллиньскыа древнаа прѣходити, моужества же и въпросы и ѿвѣты и проуаа, ими же имены пронарекоша са и прежде пророкъ пророуь-

ствовалахꙋ, подъвигьше бо са чловѣчьскыа вещи изобрѣсти, таже въздꙋшныа и вышьшаниша; тѣм же и богъ сним проꙗвлаше ѿ части коснꙋти сь истинѣ, рече бо фꙋкидндь: Єдїно три и три едино бесплотно ѡбразно есть троица; Аристотел же неꙋсопно ıестество божїа бытїа неимꙋщи начало, ѿ него же всекрѣпкое сꙋществит са слово. Єрмис же трївеликын, заклинаю та небо великаго бога дѣло, заклинаю та гласомь ѿчимь, иже провѣща прѣжде егда весь мирь ꙋтврьдити, заклинаю та въ единороднаго его слова и дꙋха. А Станкь възопи: поутемь марїамь ꙗко добрѣ съкрывъшюю таиньство ѿ неа бо хощеть родити сь христось. Θꙋлидос же рече: прежде богъ та же слово и дꙋхъ с ним. Платон же и Ѡрфес и прочїи. но нам ѡ земли слово до зде десатословное и ѡ зде сы краеглавизны ѡ предлежащемь.

а. Сеи оубо късїа ѿ страны Далматїа, дакїи, иниѣ же глаголемыих срьбль; идѣ же мнози въ послѣднаꙗ врѣмена процвѣтоша, их же градынв родословїе слово изьꙗвить, и сїа оубо, не точїю по ѡбѣтованнѣи ѡнои тоуить медь и млеко, но ꙗко же четыремь временемь и въздꙋхомь въ себѣ въспрнем съꙋзъ имѣти, и из себе проуїнмь исылати, не бо въ всеи вселеннѣи ѡбрѣсти есть вьса благаа въ едино събравъ имѣти, и по всеи странѣ, но нѣкаа ѿ части и въ нѣкыихь мѣстех, въстоцѣ ꙋбо и западѣ, сѣверѣ же и югѣ, ꙗко же зрителїе еа земль глаголаахꙋ и видѣхомь; сїа же всѣми благыми испльнь ıесть, елико и по писанїихь землѣмѣрїа, нѣкои воздꙋхь посилати западоу и елиспонтꙋ, тоу бо и чьсы испльнают са .еі. Тое число въспрїемь имати и ѿ тоу и въ излишнаа въсходити къ сѣверꙋ къ въстокꙋ же и югꙋ, въ ѡскоудниаа дьневи, и ꙗко нѣкыи предѣль и ко-

рень благыхь въжделѣнъ быти и ѿлученъ; и ѿлучены бѡ страны соуть, ꙗко же въ южныхь идѣ же вь жатвꙋ .м. дьнїи и нощїи тмѣ бити, или въ сѣверныихь идѣ же въ жатвꙋ подобно .м. дьнїи и нѡщїи свѣтѣ быти, или страны снѣжныꙗ, и пакы безводны ины, и ины же и ненаселены по їовꙋ; тако ꙋбо кромѣ всакого прекословїа благыи въздꙋхь и ꙋтъкымленїе съставомь вьспрїемь имать.

.в. И понеже оубѡ ѿ плода древо познаваеть са, и человѣкъ ѿ дѣлъ, ѿ плода же и дѣлъ сїю изїавимь, и їако да прѣдвъзвѣстить са потребнѣише, іест оубо злато, коупно же сребро, источникь ꙋбо семꙋ многѡго чьстны и плодны быти, толико възрастающиихь елико что неисчерпаемо, ꙗко же источници неисчерпаеми сладчаиши бывають, и где оубо въ востоцѣ и западѣ таковыа и толикыи рѡдь обрѣсти іесть, иигдѣ же въ истинꙋ, и да не оубо ꙋныемь въ продолженїи слова, довлѣть вынꙋ назнаменати.

Тако жде винограды оубо сѣани ꙗко же нигдѣ же іесть, кромѣ многыхь потѡвь ꙗко же в сихь, сѣмен же и садь и плодѡм изъѡбилльствїе, но ꙋбо иже истѡчник рѣчныихь и стꙋденець, и прѣдѣль еже къ дрꙋгъ дрꙋга съгласїа и доброты подобїа, и ꙗко же и на иных превъсходит красотою и плодоношенїемь; зимнаго оубѡ и зниць стран избѣжающе, лѣтꙋ же приближь соуще, въздꙋха же благо растворенна и красна, ꙗко же кто истинное речеть, ꙗко вида сихь премногое, ни же елико по всꙋдоу разликоующаа обрѣсти възможемь.

.г. Вещи же пѡдѡбно іесть и ѡ птиць и проучихь всѣхь их же господь предасть, ꙗко ѕелїе злака въ пищꙋ чьловѣкѡмь, толико изѡбилствꙋющиихь по всюдꙋ, елико въ иныихь нигдѣ же; разботѣвають бѡ всегда крас-

наа, не тоүїю пүстина страны тоа, но и населенїа прѣмножьство плодоносныихь всѣхь, рыбь же и всакыхь потребныхь, ихь же господь предасть үьловѣкомь вь наслажденїе изьобилльствїа, и вса елика покори подь ноѕи ихь творець. —

.д. Аще же и үтврьжденїе кто помыслить страны сеа, горами превысокыми, градовы же таковыми, елико по многыхь странахь малѣи үасти едва приүподобити юсть, преизрадныи вьзвишенїемь и үтврьжденїе всакыми водами же, ими же веселїе градомь глаголеть са. —

.е. Не оүбо же мимо теүи подобаеть превеликое, и многословүщее дѣло божїе, еже великыи Моүси вь книзѣ о сьтворенїи мира не мныо теүе, единою ѿ үетырехь рѣкь раискыхь. Фисонь юко же глаголють книгы землемѣрьскыа, иже Истрь глаголет са и газь, и Истрь и Дүнавь ѿ Фракыи, и сьи ѿ раа исхода, и зашедь под^о глүбины земла, вь западѣ исходить кепеоньстѣи горѣ, сүщее ѿ сүкелїискаго мора, до Германѣ кь сѣверномү Окианү, и ѿ түдоү градеть кь востокү и пролиает са вь авзиньскүю пүүинү патми оүстїи, ювѣ юсть кь үахомь, ѿ сѣвера и запада градүщїа кь вьстокү, и раздѣлаеть Оүгрїю и напаюеть изрядиѣишүю срьбскүю странү, та же Блъгары и Влахы, прохода идеть в поүүинү үрьнаго мора нарицаемаго. —

.ѕ. Нѣүто же и ѿ сего помнслити есть, юко .д. рѣкы богь вь вселеннүю из раа изьсла соүдбами своими, подобааше же и западнымь странамь неүлишити са ѿ сихь едїноа. Гїон бо вь Египтѣ бывь, единь истоүникь идеть вь лїю, два же кь вышнюю Ефїопїю, иже и сьвькүплаюса, водами множит са, и напаюеть

Єгупта, Августа месаца, глаголеть же са съ Єгуптаны истапїє еже сказует са ѿ тмы вода. —

ꙁ. О Тигру же и Єфрату бываеть, ѿ плода раискаа имущи рожденїє, та же подходащи под ꙁемлю, ꙗвлають са пакы по таврѣ горѣ, и убѡ Єфрать свѣтло теченїє имать, схода убѡ ѿ сѣверныхь странъ къ южнынмь, пораждаеть са перскому ѡкїану, глибы твора, и тростнаа єꙁера, и въ сихь беꙁ вѣсти ꙗвлает са.

Тигръ же ѿ нѣкоего єꙁера въстѡчнаго, беꙁ вѣстї исходаи, истичеть къ южнынмь странамь, и пресѣцаєть триконьску гору, ѡ масагетѣхь, съєдїнаеть са Єфрату, и раꙁдѣлаа Вавулѡнъ, исхода приближает са Перидѡну, и входить въ перско нѣдро, прѣжде съвокоупити са Єфрату, другъ ѿ друга раꙁдѣлини текуще, творать междорѣчїє, четыри ста и .ки. стадїи, и оубѡ Фїсѡнъ въ книгѣ бытїискои есть, иже евилатскую ꙁемлю окружаан, и тако к нам исходить, тамо есть рече ꙁлато, и ꙁлато ꙁемла ѡноа добро, сим оубѡ сице пѡдѡбааше въ ꙁападнынхь єдиной пролїати са.

и. Юще же и о тридесатнхь и .ѕ. рѣк имєнитыхь въ вселеннѣи, глаголемаа Сава, ꙗко же ꙁабрало нѣкоє ꙁдє бываєть, съ ѡбоих странъ дѣлма, и съвъкоуплаєть са въ краснѣишем мѣстѣ, и дѣ же Фисонъ треми устыи входить, имѣа два острова, и дѣ же свѣтлыи градъ съꙁда са, ꙗко же на прѣди слово иꙁъꙗвить.

ѳ. Ꙁри же мни чьловѣкы иже послєднѣишеє и чьстнѣишеє ꙁданїє божїє, ꙗко да нѣкто въꙁмнить беꙁдушна и нечювьствена похвалающа ма, но въ истину добрѣишаа ꙁемла добрѣишии класа пшеничьныи растить, иже и въꙁдасть на .л. и .ꙁ. и .р. — соуть оубѡ мужьствены ꙗко же иныхь гласа по вселеннѣи

небыти, его же честнѣишее по Соломону въ чловѣцѣх нѣсть, соут же и въ послушное благопотребны, ѥко же по вселеннѣи подобіа неимѣти, и дѣ же потреба, скоры въ послушаніе, късны же въ глаголаніе; и дѣ же ли что съпротивно скоры къ ѿвѣту всакому въпрашающу, въоружены оружіи десными и шуими; соут же и чистотою телесною превъсходащіи иныхь ѩзыкъ, и легкою и свѣтлою кровію, къ сим же и милостиви и друголюбии, елико кто ѿ сихь въ оубожьство потребных пришедь ѿ нихъ, прочіи вса потребнаа исплънають емоу, но единому всакому всегда, и не подааніемь тачію но сугубою милостынею, ѥко же рещи Соломоново: почитаали нища, милостиню творить, житіе же ѥко цркви божіа въ всеи странѣ тои, еже ѥко прочіи ѩзыци скотьскыи чрез естества, и вьсакыѩ чьсти неизмѣнѣють са, но уставлени ѿ мала даждь до велика ихь множае двашди дьнію.

і. Любочьстно же елико сиињ аще и въ дому своемь есть, съ родителми въ единѣ не въкусны на ѥко же раби прѣдстоати, но тачію въ богатыихь сіе видимо баше, но въ грубѣишихь и въ послѣднеи нищетѣ, гдѣ же въ нихъ именоваша съ еже озлобити ѿца своего или матере; въ истину никако же, но по хрістѣ исплъненіе закону, другъ друга болша себе творяще чьстию господа нарицающе ѿкровенною главою, по ѥко же древле и нинѣ въ южныхь странах, еже изуи сапогъ ѿ ногу твоею, земла на неи же стоиши свата юсть, сирѣчь почти мѣсто ѡбычаем земла еа, и сватыи апостолъ павелъ, мужем повелѣваеть ѿкровенною главою молити са; срамлаеть бо рече главу свою аще покровенною молит са или власы растить; да аще

внѫтренаа вѣдѫщемѫ ѿкрывати главоу непосрамлаемь, колми предь ɣьловѣкы. —

Тѣмь же къ истинѫ вса изрАднаа сим соуть, проɣаа же по павлѫ, елика ɣьстна и елика говѣнна и елика избранна, и вса къ създанїю ѡбрѣсти ѥст, паɣе же любовь еже глава есть всакои́ добродѣтели. —

Рекѫ же проɣїе вышнаго степена дѣло, иже аггельское житїе подражавшихь, иже вса краснаа ѫметы въменивших ѡ единѡмь красном красащихь са Хрїстѣ; въ красных пѫстынахь и ѡбителехь, елико и ѕѣло лѣнивыхь къ себѣ възбѫждати ѿбѣгати, и елика добродѣтели ихь съхранающихь, ꙗкоже многыа и избранныа еже по срѣдѣ сихь ѡбители, множаишаа же маɣалници по великомѫ Ефремѫ, съ шѫмомь лиственымь, и птицами, и водою съглаголюща нмь; иже всихь множьство инѡкъ, их же непрестанно дѣло въспѣвати и славити иже въ троици единого бога, его же аггели непрестанными гласы славать, по их же въспѣти есть, радѡстїю хлъми препоꙗсаша са и краснаа пѫстына процвѣтоша. —

аı. Елма же сїа и Сїмеѡна и Савоу ѕѣлныхь породиша, великое и ɣьстное слышанїе и исповѣданїе, и еже все ɣьловѣɣеское ѥстество превъзшедшиихь, ими же прѣзрѣша, ими же подвизаша са, зде всако изѫмленїе о бозѣ, ѥстества мѫжем и доблества, их же испрьва вѣнɣаша самыа тѣхь подвизѣ многыми похвалами достослышанными; не бо села и домь изьѡставльша, мало потребнаа, но наɣало и толико воиньство вождєнїе же и съкровница, и престола высѡтѫ, и ина великаа величьства и власти, на рамѣхь крьсть въземше, радоующе са водащемѫ сихь на нѣкое дрѫгое цар-

ствїє, ꙁдешнаго лꙋчьшее, иже и множьство чад своихь богꙋ приведоша, но си добродѣтели исчести ѥсть аще и пѣсокь морскыи изоутемь. —

.ві. Достоит же юже прѣдреченнымь виновнаго корень въꙁискати, да ѿ тꙋдоу навыкше кто и ѿ кꙋдѣ коих корени вѣтвь, и како процвѣтши въ наша роды владичьствова, и кто прѣдреченныхь по равно апостольнѣмь Савѣ, и съ и правитель и просвѣтитель и теꙁоименнитои теꙁоименнитнымь теꙁоименитнѣишїи; нинѣ бо къ третїемꙋ степеню коснꙋти са есть ѿ ꙁемла къ дѣлаюшимь сїю, и ѿ дѣлаюшихь къ владичьствовавшемꙋ достоинно; се бо и ѡснованїе положихѡмь, ꙗко ѿ рабьства къ наемствꙋ, и ѿ наемства къ синовьствꙋ. —

гі. Нинѣ ꙋбѡ молю вса вы, ꙁде ми слꙋхы къ послꙋшанїю приклоните, не глаголюшемꙋ но дѣлаюшомꙋ, ихь же никто же можеть дѣлати и съставлающемꙋ подобнымь подобнаа, понеже ꙁемлю сїю не мы словесы оукрасихѡмь и жителїе иже на неи; ѿ беꙁдны бѡ каплю въ въꙁдоухъ пролнахомь, но дѣлаи и красаи богъ иꙁ начала, тѣм ꙋбѡ ради къ сеи пꙋчинѣ прикасаем са премꙋдрыим и многословнымь вынꙋ поꙁнаменати. —

Подобаеть вѣдати, ꙗко же сїа инѣми всѣми ꙋкрашаеть са и превъсходить иныхь, и ꙗко же жителїе иже на неи, еуагтелскаа и аггельскаа глаголанїа дѣлы събравше имоуть, выше же и иꙁраднѣе нѣкои божьствьныи промыслъ ѡ семь мꙋжи, иꙁ начала съхранающе моу ѿ рода въ родь обѣты своа боюшимь са имени его.

И їако же Авраамꙋ ѡбѣщавъ, пожда .ү. и .л. лѣть, и еще же .м. до наслѣда сѣмене его, ꙁемлю

ѡбѣтованїа, и ꙗко же слово глаголюще, положи богъ страхь и трепеть Адамовъ на всѣх звѣрехь земленыих, преслꙋшанїе же адамлее львы ѡщоутивше, начаше снѣдати чьловѣкы, Даниила же познавше послꙋшанїемь Адама соуща, страхь Адамовь ѿ сего, не паче ли Адама въспрнаша, послꙋшанїа бо сѣмѧ бѣ. Такожде и благочьстиваго цара Константина, равнаго апостолѡмь, сърѡдство и ѿ егова родителѧ плѡдь, вѣтвь пакы къ конџемь съхрани сѧ, еже царьское и апостольское дѣло испльнити, и въ избранныхь избраннѣишаа съвръшити, и стадо сїе господина достолѣпна познати и въжделѣти.

дı. О родословїи же нам слово баше, Кѡнста великїи, зеленыи наречeнїемь, великаго Константина ѿьць, мꙋжь по всемꙋ кротчаишїи, благочьстїе люба, тѣмь же христїаны приемлѧаше, въ Бретанїи царствїе права, въ лѣта ѡна, егда Дїѡклитїанъ и Мазїмїанъ Еркꙋлїе, по еже побити тѣмь мнѡгна тмы христїанъ, ѡставльша царство и въ простыхь житїи бѣста. Мазимїанъ же на въстѡцѣ ꙋдрьжа, ꙋ его же оумꙋчитела, Константинь великии въ ꙋтальствѣ баше; Мазентїе же въ самѡмь велицѣмь Римѣ царствоваше. Великыи оубѡ Конста роди три сины, Константина, и Анаваллїанъ Констанїа, и Далматїи Кѡнстꙋ, и дьщерь Константїю, юже великыи Константинъ вдасть Ликинїю вь женꙋ, емꙋ же и греческꙋю чьсть ѿдѣли царствїе, ꙗко послꙋшанна на мꙋчителское раздроушенїе, и сеи посѡбьствоваше.

еı. Сеи же Ликинїе баше долматїнскыи господинъ, родѡмь Срьбинъ, и роди ѿ Константїа сина Бѣла Ꙋроша, Бѣло Ꙋрош же роди Тѣхомила, Тѣхомиль же

роди Немана, иже въ иноческомь образѣ нареченъ бысть Сїмеѡнъ монахь. Свати же Сїмеѡнъ роди съ супружницею своею Анною три сины, Стефана пръвовѣнчаннаго крала, и Влъкана великого кнеза, и Растъка, въ иночьскомь ѡбразѣ нареченнаго Савоу, послѣди же бысть сватыи Сава, пръвыи архїепископъ сръбьскыи. Сеи же брата своего Стефана вѣнча на кралевьство. Стефан же краль роди .д. сины, Радослава, Владислава, Стефана, Прѣдислава. И Стефанъ оубѡ нареченъ бысть, Оурошь въ прадѣда своего, — и сеи есть храпавыи краль, сеи же роди два сина, Стефана и Милутина банскаго крала. Милутин роди Константина и Стефана дочанскаго, Стефанъ роди два сина: Душмана и Душана, сеи Душана преступи предѣлы ѿьць своихъ, и поставлаеть са самовластно царь, и роди сина Уроша, и Урошь неима дѣтїи, и ѡста беꙁ памати лоꙁа та. —

ѕı. А втораа глава родословїа: Влъканъ вторыи синъ Сїмеѡна, брат же сватому Савѣ, великыи кнезь, роди сина жупана Димитра, въ иноческомь же сватомь обраꙁѣ Давидъ, сеи же Давидъ роди Вратислава кнеѕа; Вратиславь же роди Вратка кнеза, Вратко же роди дьщерь Милицу. Сїа же бываеть супружница великаго кнеза Лаꙁара, и роди сины три, велико именитаго сего глаголю деспота Стефана, и Влъка, и Добровоа, и много убѡ лоꙁа та процвѣте; аще Константїею, аще ли же и Анкїинемь, нѣсть чюдно. — Їсаав бѡ рече роди Рагуила, Рагуилъ же роди Ꙁару, Ꙁара же роди праведнаго Їѡва, ꙁри велико цвѣт иꙁрасти богъ ꙁде Аврааму и Їсааку. —

.ζι. Ꙁде же лѣпо ѥсть начати всѣмь сладкую и любослышанную повѣст, ꙁде и страна та иꙁращаеть достоинъ плод себѣ, им же много временно лико створа, не тъчїю господина, но любоучестна ѿьца, и друга ꙗко храбраго и мудраго, и по всему кротчаишаго; понеже, ꙗко пуста бысть, и ꙗко иꙁсѡхши, водна напоенїа жадаше, иꙁмѣнена грѣшьствїемь мнѡгымь, удостоꙗваеть са мнѡго, сего достоиньства лучшаго. Сеи же ѥсть великїи ѡнъ и преꙗвленныи Лаꙁарь, ему же има, ꙗко же и сиоу его; и онь бѡ не ѡвѣм баше похваленъ, ѡвѣмь же осуденъ, ни же ѡвѣми рѣташе са, ѡвѣми же побѣждаше, но елико всѣми дивенъ бываше, и да прочаа вса ѡставлю, величаиши бѡ ꙗвленна всѣмь каа же сїа.

.иі. Еже цркъвамь раꙁньствїе быти, не ѿ сего да не боудеть, сїе сице прилучи са прежде мню, ꙗко ѿ дьни цара Стефана, Душана рекомаго, и съборнаа цркъвь сръбьскаа ѿцѣпи са, и къ хуждьшему погружаше са, ꙗко же многащи ѿ малыхь искръ великъ ѡгнь въꙁгорѣваеть са; второе же иꙁмаильтескыхь родь, иже ꙗко же нѣкоторїи проугн на нась иꙁлїаша са, ѡвѣх ѡбьводаще, ѡвѣхь же порабощающе, овѣх же плѣнующе, и овѣхь ꙁакалающе, огнь ꙗко же иꙁмождаа, и всѣхь сътирающе, и де же ѡбрѣтаахусь, и присно въмѣщающе са и градуще, еже оставьшаа поꙗсти и погубити немилостивно; и иꙁмѣненїа сего видь беꙁнадежденъ, съгрѣшающимь нань, и не ѡбращающимь са къ едином иꙁмѣнающему; баше же оубѡ сему прьвое упражненїе, еже небесемь точно, црьковнаго мира и оустроенїа; видѣ бѡ юже растръгнутїе вещь елико ненаучнателиу, но елико моудрець ѡнъ вь самыа вещи славоу каꙁати; и идѣ же непоборимь под-

книгъ, въмѣщает са по средѣ самь, и елики нужда, еже баше примыслити, не небреже ни единои, и абїе устрои са сестре ѡбоихь другы себѣ быти, многаа оубо времене разлученїе, плакавших ѿ дроугъ дроугыа; что сего велнчаишее въ владавшїихь на земли, или что богоу оугоднѣишее. —

ѳі. Много же оутвръднвь на въторое прѣходить, иже оубѡ коего ждо рода зра грады и страны, и обители и цръкви благочестивыхь, ѡвы огнемь пожигаемы, ѡвы же попираемы, и множьство убїенїа и крови текущїе рѣкы, и иха елика сицевал съдѣваема; ибѡ из давна греческому скуфтру смираему, и измаильтѡмь оумножающимь са, и испролиьающим са, даждь и въ западнаа постигнути, купно и Персы сь собою имоуще, и да извѣстнѣе сїа изъѩвимь. —

Прежде царьскаго града въдрузити са, и прежде измаильтескыа вѣры проповѣдыи, баше нѣки дръжатель, именемь Хїриданъ, ѡбладаа странами сущїимї по средѣ Персиды, и Арменїею глаголемыми нинѣ Ачамїе; въдружену бывшу царствующему градоу, и по многѣх прѣшествїи, въ улишенїи цареи греческыхь, ѡбрѣте са въ царьствующемь градѣ вождь страненъ предреченныихь, иже обладааше въцаривь са греческыми скуфтры именемь азыка того, ѩко благороднѣишїи царьскаго корене, брать же его ѡгосподи са въ ѿечествїи своемь, сущаа перскыа части христїанїнъ сиитъ; подвигоша же нѣцїи и цара греческаагo на брата своего, и ти въ ѿьчествїе же свое, иже въздыде съ всѣми греческыми скуфтры, градыи же ужасааше се, боѩ са брата своего; постигшу же до странъ тѣхь, слышавъ царь ачамьскыи, въздожи на са иньо-

ческын ѡбразъ, н нзшедь пѣшь срѣтаеть цара въ подѡбнѣмь мѣстѣ, его же царь оувѣдѣвъ, н кто есть, въ незаапѹ н тън с кона съсѣдаеть, н любезно цѣлованїе дасть братѹ, въпрашааше же ѡ внннѣ; емоу же ѿвѣща, коа мнѣ полза н прнобрѣтенїе, еже вннѡвнннкъ бытн толнкымъ кровемь пролнтїа; ѿьць нашь ѹмрѣть, по прѣатїю же дѣдъ н прародителїе всї, внд ѣв ѣко н азъ оумрѣтн хощѹ, снnъ же мон еднnъ сы н тън нз млада ѡ господьствѣ нераднть, но понеже юностн раднн, нnѡкъ неможеть бытн, соуть монастнрїе нашн, нже ѿьцн нашн създаша въ азыцн нашемь, даждь емоу ѹбо снх подпннїа пѡднnхъ, въ еже ѡкръмлатн са, н аще что подь цръквн еще прѣложнтн хощешн, проуаа же даждь емоу же хощешн. царь же оумнлнвь са, н вса по волн его сътворн, ѿ толѣ же снна его чада ѡвладаахѹ странамн своnмн, слѹжаще греческоу скыфтрѹ, прѣвъзмагающн нмь нже нзманльтѡмь, н въстѡчныа странн ѿемьшннмь, прнвлекоша странн ѡны, паче же н дрьжателн въ тѣхь проповѣдѣ, еже всѣмь ѿстѹпнтн, ѡчвы, елнко же по снхь снны Оркана глаголемаго Соулнманъ, старѣн сы вожда ачамїнскаго, правнѹка ннѡка оного, поемь скыфтры его, въ западнаа прнведе, жнвѹ соущу Ѡрканю, нменемь Сендїа, ѡбѣщавъ ѣко елнка прїнмемь, десатын градь дамь тебѣ; н сен Соулнмѣнъ прѣжде на Калнполе море прѣнде, н ѿворн поуть проуїнмь съ Сендїемь, прн царн Андроннцн, рать нмоущоу съ братѡм своnм. Оумрѣт же Сѹлнмѣнъ н Сендnмъ, ѹмрьшѹ же н Ѡрканѹ, въздвнзаеть са снnъ юннѣншїн ѡркановъ, Амѹрать глаголемын, н покорн множаншнх запада; проуее же на благоуьстнваго кнеза Лазара въоржждаеть

сѧ; сеи же несътръпѣ прочее ждати и пренебрещи ѹды своѧ, паче же хрїстовы, разсѣцаеми и ѿтръзаеми, но ꙗко да стѹд сихь ѿ всѣх потребить, или самого ѹмрети, паче же се свѣдѣтельствовати мльченїемъ. Въставъ ѹбо обьдръжимь мысльми сицевыми, ведеть сѧ на Измалты, и сражденїю бывшѹ, на мѣстѣ нарицаемѡм Косовѣ, бысть сице мѹжемь ратнымь с ратѹющими сѧ прѣд скыфтры. Бѣ же нѣкто благороденъ ѕѣло, своемѹ господинѹ его же ѡблъгаахѹ завидаще и невѣрна мѣнахѹ, тъи же ꙗко да покажеть вѣрѹ въ кѹпѣ же и мѹжество, обрѣт подобно врѣмѧ, ѹстреми сѧ къ самомѹ великомѹ началникѹ, ꙗко ѡбазаа, емѹ же їако поѹт сътворша, егда же близъ бысть,'и абїе ѡплъчает сѧ и вънѕи мечъ вь того самого гръдаго и страшнаго самодръжца; тоѹ же и самъ ѿ них падаеть; и въ пръвїе оѹбѡ ѹдолѣвають сѹщїи ѡ Лазарѣ, и въсприемлють победѹ, но не ѹже врѣмѧ избавленїѧ бѣ, того ради и синъ того цара въздмагает пакы вь тои самои брани, и ѹдолѣваеть, богоѹ тако попѹстившѹ, ꙗко да и великыи сеи мѹченїѧ вѣнцемь оѹвазает сѧ, и иже сь нимь; что ѹбѡ по сих блаженныи конець постизаеть оѹсѣченїемь главнымь, прѣжде еговы вълделѣнныи дрѹѕи, прѣдварающе его мнѡго ѹмиленнымь моленїемь, ѡ иже прѣжде его конець прїати, ꙗко да еговѹ кончинѹ неѹзрать. Бысть же сїа брань, вь лѣто: ,ѕ.ѿ.ч҃з. (= 6897 = 1389) мсаца Їѹнїа, еі. — Тъи же оѹбо мѹченичества конець приꙗть, и видить сѧ нинѣ ꙗко живъ, въ иже сам създа великѹю ѡбитѣль, глаголемѹю Равница, ꙗвѣ ѹбо ѿ нхь же въспрїꙗть и съ ними же ликоствѹ на небесѣхь. Тогда же не баше мѣста въ всеи странѣ тои, и дѣ же и миленыи глась

рыдателнын, и копль иниуесому же подобаще са, неслышаше са, елико и въздух исплънати; ꙗко убо ти вь предѣлѣхь всѣхь сихь, рахиль плачющи са, и нехоташе оутѣшити са, не чадь своихь тъчію, но съ богоизбраннымь господиномь, ꙗко нѣсть и не соуть.

.к. И тьи убо постиже въ благостоателнаа и прѣбиваюшаа, да оставим о црьквьныхь, и обителемь любоучьстнаа зданіа, и плѣненыхь раздрѣшеніе и милость, ꙗко ѿ источникь изливаемую, и всакоа добродѣтели видь, и заповѣди съвръшеніа.

.ка. Въ своем убо животѣ създа грады тверды, създа же и Крушевець глаголемын, вь нем же създа краснѣишую црькьвь, великому пръвомученику архідіакону Стефану, въ молъбу ѡ приснопомнимѣ синѣ своемь; и сіа оубо ѡ сихь.

.кв. Левъ же онъ иже громь нареченнын, по своимь ихь азику тезоименити, ꙗко спѣшно възвращает са къ встокомь, еже сѣсти на престолѣ ѿчемь, и царствіе ѿ всюду оутвердити, и аще кто ѿ сихь поноситими ꙗко высокую ползу сіа въмѣщати, и таковіи да шедше въ царственыихъ книгахь лѣтописаніихь, увѣдать ꙗко царствовавше и прѣжде, аще въ Іероусалимѣ древле, аще же и въ царьствующем градѣ, купно окрьстных житіа писанію прѣдають, множае и пространнѣе, како бо извѣстнѣе житіе благоучьстивыим господамъ нашимь сътворимь, и убо назнаменати довлѣеть.

.кг. А еже оставшеи сиры и ѿ сих расхищеніи ужасающе са, не бо точію ѿ измаилить бѣда належааше, но и западніи окрьсть на брань уготовиша са, к тому же и междосъбнаа раздѣленіа, еже сиимь

подрѹчнїи, инїи же, ꙗко свои ѹды бывшеи, паче же пророчьствїихь снишвнихь рещи емѹ, и сеи гласъ и въпль, млъвы громы и трѹсы, и млъва на ꙁемли, и сеи не два змїа, на многи сѧ прѣсмыкающими сь, еже прїидоша брати сѧ, и бысть ихь гласъ и смѹтиша сѧ сва ѿ гласа вопла ихь; всѣм людемь дѣанїю тма и сьмракъ, и млъвы и брани, и ѹготови сѧ всакъ ꙗꙁыкъ брати сѧ; и възопихомь къ господѹ, ѿ гласа вопла ихь, и бысть ѿ источника мала вода многа, рѣка велика, свѣть сльнце въꙁсїа, и рѣкы въꙁвисиша сѧ, и пожроша славных; симь ѹбо сице посылають сѧ ходатаа ѿ смысла великаго, и тьи бо рече ꙗко же Навѹходоносоръ въ ѹмѣ своемь: обьимѹ вселеннѹю вьсю ꙗко ꙗице рѹкою моею; ходатаемь же се глаголавшимь съ госпождею своею благочьстивою, о дщери еꙗ меньшеи Оливерѣ, и съ съвѣтомь патрїарха, и всѣхь священныихь събора, и всего синьклита, въдаеть сїю въ женѹ Амирѣ великомѹ; въ еже спасенно быти стадо христоименитое ѿ влькъ гѹбащихь ее; иде же тогда приснопомнимыи брать сеи къ самодръжцѹ съ сестрою своею, и ѿ толѣ поработщена бысть србьскаа страна. Юже самь Стефанъ и съ братомь своимь Влъкомь и съ благородныими своими и съ прочими, на всѣко лѣто въ слѹженїе емѹ приходити. Обаче же ѿ толѣ великїи царь онъ, не ꙗко же Маѯимїанъ, любочестїемь красааше сѧ, о велицѣмь Константинѣ, въ еже погѹбити того; но съ всакою истинною и честїю и любовїю, елико о синѣ въꙁлюбленнѣ къ семѹ належааше, ꙗко же обращеши въ главиꙁнѣ, и предь всѣми въсточными симъ свѣтлааше се, ꙗко же нѣкыимь сльнцемь вторыимь, или пресвѣтлою дьньницею. —

.кд. Достославнаа же и велемѹдренаа мати и многыихь изьбраннынхь матерїи превъсходащїїа, оставши ѩко же по Соломонѹ рещи, мѹжествена жена оубо и сїа, ни единоа добродѣтели изъоставльши, ѩко же вѣдать окрьстънїи вьси, и милости поурьпшен ѿ тоа рѹкъ, еже надѣавши сь и въспрнать; но и въ началѣ толицѣ сѹщии мирьскынхь вещеи, въ ихь же недоѹмѣти, и вь лѣпотѹ баше, не жена токмо, но и многынмь въ съвѣтѣхь дивити са еи. А еже божьствъныихь свѧщенныихь ѹкрашенїе кто изречеть, црькваамь же и обителемь любоѹьстиаа раздааниїа, и свакыа свѣтлости и подобїа кто неѹдивить са зра сицевомѹ съпраженїю, къ единомоу възираюшихь богѹ, и въ чиненыхь превъсходити заповѣдеи, и вашьша неправлаа вождааше са. —

кє. Что ѹбо иже ѿ сихь въсїавшїимь рекѹ, премного бо ѩже онѣхь показавъ вь себѣ и превъсходно, и единъ побѣждь всѣхь пришедшихь, подобааше бо всако странно быти, и паче иестьства плодь дрѣвъ, иже при исходищихь водъ насажденныихь.

кѕ. Семѹ бо касаа са помышлаю, елико въврѣщи себе въ окїанскыа стрѹа, непрѣплаваемыа, и неискѹсимыа, но обаче вльнами житенскыми, аще и обѹреваем плаванїю вѣдахом себе; ѩко въ скраи часть нѣкѹю въземше, не бо тъчїю, но аще из дѣтьска пришедше есмы въ рабьство емѹ, но сїа прѣжде соуща, и всѣмь его коснѹти са несъбрахомь.

кз. Сьи оубо всеизрадныи и еще юнъ сын, и рѹковъждааше са благоуьстивыми, и елико дьнь дьне по всемоу ѩвлааше се, ими же творааше, ими же подвизаемь бѣаше, ибо ѩко же глаголють о Алеѯандрѣ

Фїлїпповѣ, ꙗко егда где ѿьць брань сътворꙗаше, скрьбь къ съвъзрастнымь емꙋ ѡтроуатѡмь глаголаше: ѿьць мои вса доблествїа съвршаеть, аꙁ же нѣмѣти хощꙋ уто; сице и сеи отроуа сын, възираа на црькьвь глаголаше, ꙗко крѣпуаишее основанїе, и краснѣишее аꙁъ въздвигнꙋ; ѡ бранех же подобно и иныа пѡдѡбиы пророуьствꙋ глаголы, и просто къ всакои хытростн вещен, въ божьственынхь, аще ли же уьловѣуьскыа прѣмоудростн, нмь же аще касааше са, лꙋушаа себѣ въ скорѣ ѿ наставлающїнхь показоваше; аще ли же браныа и поборнтелныа вещи и хꙋдожьства, ꙗже многымн неꙋдобь исправлаема, вса сїа ꙗко ѿ того самого ꙁауеншаа са съдръжааше, и проуїнмь къ ꙋказанїе ꙋстрааше, снмь ꙋбѡ всѣмь преꙋпѡдобленъ; и оукѡ же и тѣла красѡты и силы, сльнце сын по средѣ ꙃвѣꙁдъ съвъꙁрастнынхь; ловы же иꙁрадны пауе прѣдѣ бывшїнхь, по ꙗко же Соломѡнъ, егда глаголеть пауе всѣхь бывшїнхь, прѣжде мене въ Ієрꙋсалимѣ и всакыими ѡбыуанми и словесы, ими же прииосать са многаа, и порабощають са кромѣ кровен мнѡ(жн)цею; еже бо многаа мнѡгащи потрꙋждьшаа не ꙋспѣша, вониства же и мнѡгыхь кораблен орꙋжество, сьи еднио благо съвѣтїе оуспѣваеть; и ꙋбѡ сицевынмь мнѡгаа по всюдꙋ оуказанїа, градовь вꙁатїа, великынхь и предивнынхь, Вавулѡна же и Трое, Куръ егда быстро наиде на Ассуры и Еллины, егда жены ради менелаевы Еллины Трою раꙁориша, и Фемистоклен Персы побѣждаа кораблми, и Ѯерѯїа твора бѣжати, комар жестокаго ѡного льва, и мнѡжаишаа сицеваа обрѣсти есть; и понеже уистота ѡуищаеть дꙋшꙋ, и доблесть благоꙋдобеꙁнено вышедшаа въ благоꙋунтелство, и еднною въѡбраж са,

нерастапаемо пребываеть и въсегда въхраненіюградеть, и юстьство юко же рещи бываеть, сьи же зде съвинде, юко же оубѣленіе и сложеніе добродѣтелїи; и сїа оубо пръваго водьства.

кн. Възраста же съвръшена испльнаа, прѣшедша юко же бы въ забвенїи, покрывала находащїа на велнвынхъ величанша прилагаа въ сиљевыхъ, аще кто ннъ получилъ бы честь кою, убо великъ мудроствоваль са бы, страсти сии чьловѣчьскыа, сен же носнмь тоүїю пострада, но и толицѣмь величьствомь началства иичто же изьоставн полезныхь, пребываа непоколѣбимь, онѣх бѣжа, нмь же богъ съпротнваєть са, еже толико начаалствоющимь неоудобъ елнко аггеломь днвнтн са, и ни ѿ коего же нзьстүпи пүти праваго и царьскаго.

кѳ. О началствѣ же вещен матерними одѣвает са и ѿьчьское достоннство наслѣдоүеть, и сьдръжитель свѣтлѣншїи всемү квлает са, но не и еще всѣмь въ съвръшеніе пронсшедшїнмь, нже нз начала плѣвелосѣатель дїаволъ, брань многоү въздвизаеть, възможными нѣкыми, нже ѿтьць его нз начала под нозѣ свои покори; нже равеньство постигнүти тьщахү са, и нз роүкоү его нзбѣгнүти, и многаа үмышленїа винывнаа и тажкаа на нь съставлаахү, преда Амүрою тан приносаще, овн навѣтовающе, юко Үгры на нь въздвизаеть, ннын же, юко началства есмы самовластна, и царьствїю твоемоү слүжити хощемъ. Тѣм же и ходатаа посылаахү са, ѿ нхь же единъ бѣше Михаилъ именемь, благороденъ и вѣренъ сын прїсно въспоминаемү и въ оун окрѣте са нань клевещүщїнмь, и ковы въздвнжүщїнмь. Сїи же бѣхү Никола Зоникь, и Новакъ Бѣлоцрькѡвникь, съ инѣми нѣкыми; и

оубѡ Новакъ ꙁовѡмь приходить невѣдыи высако, ꙗко
ꙗвѣ быша дѣла его, его же оубѡ смрьти предають,
и вь лѣпотꙋ. Никола же бѣжа въ оутврьжденїе града,
нареценныи Ѡстровица, и видѣвъ ꙗко невъꙁмѡжно
юсть емꙋ оугоньꙁнꙋти ѿ роуки господїи своихь, власы
постриꙅаеть, и инѡческыи ѡбраꙁъ въꙁлагаеть на сѧ, съ
сꙋпроужницею своею, и чады кꙋпно четырми дьщерьми
своими, и тако сминивь сѧ сеи благочестивы и съ
матерїю своею, ѡстави тѣхь въ всакои ѿрадѣ.

.л. Въꙁыде же къ царю Баꙗꙁитꙋ сама та благовѣрнаа госпожда ѿ сихъ, имаше же съ собою и срѡдницоу своꙗ, съпроужницꙋ бывшꙋю деспѡта Оугꙋлеша, дъщерь же кесара нѣкоего [1]), сїа оубѡ въ мнѡгыхь глаголанїихь же и вещехь мꙋдрїишїа сꙋщи, юже приснопоминимаа ꙗко же стлъпъ нѣкы пѡмѡщь въмѣнѧаше, паче же въ таковои клꙋчимои вещи. — Приꙁваномь бо бывшїимь къ царю, и въ оужасѣ быти еи, въ негда сего ꙋꙁрѣти; сїа же: ѿвръꙁи страхь всакъ къ неи рече, егда оуꙁрѣти нась того спѡдобиша; иже оубѡ и вса раꙁꙋмнѡ тогда направльше своа потребнаа, помощїю богоматере, на ню же и ꙋпованїе свое въꙁложиша.

.ла. Въꙁыде же по сихъ и благочьстивыи приснопоминимыи Стефанъ кнѧꙅь, ѡ сихь и еще бою сѧ, понеже и нѣкыими съвѣтми баше ꙋклониль сѧ ꙋгорьскыимь, сеи ими дрꙋгь быти; и пакы видѣвъ начинанїе свое невъꙁможно боудоущее, и съ благочьстивою матерїю си съвѣщавъ, и пришедь къ въстоучномꙋ, ꙁде по Соломоноу, срьдце царево вь рꙋцѣ божїи, ѿ благости твоеа владико, ꙗко дѣломь имь же трепе-

[1]) То је Ефимија ћерка ћесара Воихне. Ш.

таше и ужасааше са, тѣмь вса крушиша са ему; и неукротимь гнѣвъ къ милостї и любви прѣклони, еже ѩко сына сладчаиша наказовати и учити, любезнѣишими словесы; ѩко же бо прїиде къ Блазиту, и ѩко же ѡбычаи ѥсть всѣмь събраннымь, по вкушенїи снѣдемь, кождо въ своа си ѿходити, сеи невъсхотѣ изыти, но ставъ стоаше, и въпрошенъ внѣвъ царемь ѡ вннѣ, ѿвѣща: владико въ еже кто ѡблъгати ма дрѣжавѣ твоеи, самь възвѣщу съгрѣшенїе мое, еже къ царствїю ти, нѣцїи провѣщавше ма, сложили баху; ѩко же ѿ службы царьствїа твоего ѿступити, и Угромь другъ быти, и пакы разсмотрѣхь вещь невъмѣстноу, и въспитѣнїе дрѣжавїа твоего помануху и клатвы, прїидохь, и се животь мои прѣдь богѡмь вь руцѣ твоеи ѥсть, еже хощеши сътвори. Сеи же въ малѣ оумлъчавь, диви са, ѩко ѿвѣща сладкыми словесы: ѡ възлюбленние, и что на Оугрѣхь успѣти хоташе, азь бѡ землю ѩко свою възати хотѣхь, непокоращщаѩ же са, мечевы плѣноу прѣдати хотѣхъ, ты же тамо что имаше сътворити, кто же ли ѿ владичьствовавшїихь, и Угрѡмь главу прѣклонъ, свое господьство постиже, и въспоманувъ по имени блъгарскыихь царей и прочихь. — Ты же рече съ мною сын, и аще оубѡ идеши, идѣ же азъ неиду, въ правду смущаешн сь; аще ли съ мною идѣ же и азъ, смущати са непѡдобаетъ. Владичьствующеи бѡ есмы, и аще мы на иныхь не възыдемь, инїи на нась неидоутъ, воиниствомь бѡ крѣпчаишаа царьствїа съдрѣжать са и пространнѣише бываютъ. Тебе же иинѣ ѩко сына старѣища и възлюбленна вьмѣнаю же и ѩвлаю прѣдь всѣми, моими же и вьстоучнѣишими; кто бѡ съ мнѳю въ чести сын ѩко

же ты. Азь же юже къ старости есмь, тѣмь же или бранїю или болѣзнїю ѹмрети хощѹ, ты же сице съ мнѡю живи, время тогда похытиши, сыны бо мои мнѡѕи сѹще, въстати хотать • брать на брата, и ти кождо ихъ молитвеникы научноуть слати ти, въ помощь себѣ, или тоучїю любовъ, и не враждованїе; и сицево время полѹчивъ, не тъучїю страны своа съдръжиши, но и иныа предѣлы окрьстъ вьсеа земла своеа, и нареуеши са великъ сы и прѣсловѹщїи дръжатель, и иниѣ же землю своею съдръжиши въ ѡбласти своеи, но послѹшаи мене, и азъ възвѣщѹ ти юже пѡдѡбаеть сътворити, доиде же есмь азь вь житїи, потъщи са и съкроуши силныа своа, и въ своюю волю приведи, понеже тогда въсхощеши, и иное же оуспѣеши; вь томѹ же аще благородныихь, аще нищїихь ѿ своего въспитѣнїа въздвигни, и сътвори славны ѡбладати вещми съ тобою; клеветникы же вса изжлоги, и подобныихь имъ. Сицевыми мнѡжайши словесы пооучивъ царь, ѿнде тезоименитыи въ своа, и ѡ уюдеси, кто когда сицево где слыша или видѣ, виновна юко дажд к смрътн приходаща, и юко сыно положенїа приемлюща ѡбласть, и сицевы съвѣти, и сеи не ѿ єдиновѣрныихь; кто ли сицево пророчество когда слыша ѿ азыника, еже въ свое врѣма събыша са вса, въ дьни наша, юко же по всѣхь странахь всѣмь видѣти, не съкровенна бо ни въ ѹглѣ сътворена быша, но прѣдь лицемь вселенныа съвръшиша са; и оубо юко да нѣкто непьщоуеть, странно слово, понеже мѹжа измаилтѣнїна словеса въ пророческаа приѹпѡдѡблати. Сицевыи да възрить къ Каїафинѹ пророчьствѹ, еже рече: лѹчше юесть єдиномѹ оумрѣти за всѣхь людїи.

Верхωвныи же глаголеть всако слово книжное своемꙋ сказанїю небываеть, не бо когда ч҄ловѣкъ своею волею пророчествова. —

.лв. Шествїе же пакы въ свое ωтьчьство сътвори кнаꙃь Стефанъ и приходить въ своа си, всакою чьстїю ꙋкрашенъ, не точїю симь, но и ѿ всѣхь силныхь его, и скроꙃѣ же царьствїа всего, и всѣхь аꙁыкь и ихь же Иꙁмаилты под нωꙃѣ свои покорнша; дивенъ и любочьстїнмь ѿ всѣх ихъ, христїанωмь же всѣмь молитвы иꙁ глоубины срдьца въꙁсылаюшїимь, еже въꙁвыси господи рогъ иꙁбраннаго своего. — По сих же ꙋмышлаеть брань на Оугровлахы, грѣдыи ωнъ и величавыи, и въꙁдвигь са съ всѣми силами своими, прїиде и прѣшедь Дꙋнавь вь лѣто ,ѕцг = (6903 = 1395) рать съвъкꙋпьше са великынмь самодръжавнынмь воеводωмь Їωаннωмь Мирчωмь; и дѣ же множьство неиꙁреченное кровемь иꙁликшимь са бываеть, тогда же краль Марко и Константинъ погыбають, тꙋ же и сеи кнаꙃь Стефанъ, съ сими господьствꙋющимн обрѣте са вь тои брани, ω нем же нам слово; нбω вси и сеи съ Исмаилты бахꙋ, ıако и неволею но по нꙋжди, ıако же глаголють ω блаженнѣмь Маркѣ, рекшꙋ къ Константинꙋ: аꙁъ глаголю и молю господа, еже христїанωмь быти помωщникь, аꙁь же прьвыи въ мертвыихь на рати сеи да боудꙋ. Пришедь же царь въ своа, съмиренїе сътвори сь ними. —

.лд. Множьство же пакы неиꙁреченное воинсьтвъ царь посилаеть, прѣшедшимь двоимь лѣтωмь на Боснꙋ, съ сыньми своими, сь ними же и христолюбивыи сеи кнаꙃь Стефань иꙁыде; тогда же бысгь снѣгъ толик сꙋще елико же ѿ древиинхь старець въꙁвѣстити намь.

И сицевыа ради зимы, ма(ло) ѿ воиньства и плѣнникь же изыдѡша къ своимь странамь, тѣмь и пакы ѡблъгаемь бываеть христолюбивыи сеи, ꙗко виноѵенъ сихъ погыбели, но инуто же възмогоша успѣти ѡклеветающіеи его, богоу помагающіу ему.

.ле. И оубѡ многыꙗ страны воевавъ царь, и пріиде на богохраннимыи град Кѡнстантинѡвъ глаголю; иде же оубѡ мнѡгыми умышлении и труды покусивь са, инуто же възможе успѣти, оумысли съ ѡны страны прохѡда морскаго ѡбоити, на Галату глаголемую, иде же пѡдѡбно потружд ь са, но ни тоу успѣти инуто же възможе. —

.лѕ. Слышавь же царь западныи, рекомыи краль, съ всѣм вѡиньствѡмь своимь прѣходит Дунавъ, и борить Никополь; сеи же въ скорѣ ѡставль уѣсть царствующаго града, рекомую Галату соущіу, на срѣтеніе сихъ ꙗко ѡгнь разгорѣвыи сь изидеть. Сеи же краль имѣеть пѡдь собою Оугры, и убѡ первіе нѣмецкыи нарицаеть са, сарматіискыи, германіискыи, вретаніискыи, угорьскыи, и проуаа на помѡщь събравъ, пришелъ баше съ множьствѡмь многѡм, и неизреуеннѡмь; съражденію же бывшю, въ прьвіе възѡпатниша западніи, царево воиньство крѣпко ѕѣло. И тако грѡмонареуенныи ѡнъ по всѣхъ скуфтрѡх предтекъ, възѡпати множае моленіемъ и оуѵеніемь сицевымь глагола: и где убѣжимь ѿ сих рукоу аще нась нинѣ до коньца побѣдатъ, будемь бѡ прѣд ними въ ѡстріе меуа, ꙗко же сіи прѣжде мала намн, уада же и жены ваша въ роукахь тѣхь, ꙗко же ѡнѣхь въ рукахь вашихь; нѣсть ли убо лууше нам единою нинѣ или оумрѣти или побѣдоу приати над сими, аще бо побѣдимь нинѣ, азъ

насыщꙋ вы многаа неизреченнаа земла сихь благаа. И тако пакы възмогше, и възвращьше са победиша, и овѣхь оубω изсѣцаахꙋ, ωвїи же въ Дꙋнавѣ и сь конми своими кꙋпно потопоша, инїи же вь кораблехь съ своимь ихь кралемь въ царствꙋющїи градь бѣжаша, и ѿ тоудоу корабми по ωстровохь въ своа страны спасωша са; Исмаилити же множество неизчетно богатьства тоу възаша.

.лꙁ. Тьи же пакы въздвиг са, съ всѣми воиньствы, прїиде на Ѹгры, и множество неизреченно поплѣни, и грады разори, и иныа страны поплѣни; и по семь воиствоваша Оугры на Сръбли, не сꙋщоу тоу тезоименитомꙋ семꙋ; и прияша градь зовомы Бореуе, и попленишꙗ многы страны, и кто изречеть междо сими рати тогда сꙋщаа; прѣемлеть же громоименитыи сеи царь и Сωлоунь, его же и ωблада до раздрѣшенїа своего; покори же Блазыть и ины многы азыкы на въстоцѣ и западѣ. —

.ли. Рещи же ω семь авленнаа пωдωбаеть, понеже зде тезоименитыи сеи, мꙋжьство и доблество изрядно показа, ѿ зде же и порабощенїа свобождаеть са, вишнїимь промысломь, ако же и самь пишеть; „еже ѿ Косωва порабощен быхь исмаилитскомꙋ азыкꙋ, доньде же прїиде царь Персωмь и Татарωмь, и раздроуши тѣхь, и мене ѿ сихь роукꙋ богъ милостїю своею свободи, ѿ идѣ же оубо пришедь обрѣтохь краснѣишее мѣсто, ѿ древле превеликыи Бѣлъградь, и по слꙋчаю раздрꙋшенъ и запꙋстѣлъ, създахь сего и възложихъ прѣчистѣи богоматери, и прочаа свободы жителемь его.“

.лѳ. А еже оубω великои брани повѣсть; ıесть ꙋбω страна нѣкаа межда ако быти Иньдїе, лежащи къ сѣ-

верныимь странѣ и въстѡчныимь, именемь Ѡрарь, и та оубѡ страна ѥсть междорѣчїе, двоимь истѡчни-кѡмь окрѫжающимь сию. И въ тъи странѣ прѣбывааше нѣкто моужь, сынъ етера мѣста старѣишинии, и бѣ моужь тъи сверѣпъ, и оустремителъ ѕѣло, именемь Темирь, иже шед разбоинически и обрѣт нѣкыихь па-стырей пораsи тѣхь, и вꙁать овца ихь, идѣ же и ѹстрѣленъ бысть вь ногоу, ѿ его же и хрѡмь баше, и сице оустремив са стажа имѣнїа. Стажа же и ты-сѫщоу мѫжь пѡдь собою, и съ сими ѡплъчи са, на нѣкоего началника страны, ему же има Камарадинъ, имаа пѡдь собою десать тысащь. И побѣждь сего прииать страноу ту, и въ незаапоу тѣми десатїю ты-сащими ополъчи са на самого началника Персѡмь, и вьшедь въ самѫю Персїдѫ, и поразі и ꙗтъ начал-ника, и въ незаапѫ ѡбладааше вьсѣми Персы, и бысть всѣхь вои его сто и пать десать тысащь. По сихь же и окрьстныа страны вса покори, и ѿ сюдѫ имѣньми ѡбогатѣ ѕѣло, ѡбаче же и ѡ западѣ хвалааше са, ꙗко же напред речемь изстинѣше въ главизнѣ четыри десатиои. Сице ѹкрѣпль са и пре-възшед, посылаеть ходатаа къ млънїегромоименитомѫ царю, дани и послѫшное ѿ него възыскѫа, иже въ-сточнаа и западнаа поꙗдающаго и измождающаго, и въ малѣ елїко хвалаще са, царствѫющїи градь въсхи-тити. Тои же слышавъ таковаа, и възненстовивь са въ брань изꙗвлааше са, и къ ѡплъченїю готовлааше са, и жестокаа словеса посылааше; ожесточи бѡ богъ емѫ срьдце, ꙗко же и егупетскомѫ Фараѡнѫ ономѫ, и съвѣтникы своа непослѫшаа, ибѡ не прѣва избранныи съвѣтникъ его молаше глагола: „послѫшаи мене го-

сподн мон, н елнка требѹеть даждь емѹ, въ скорѣ бѡ сън прѣшедь въ нная ѹклоннть са, н тогда царьство твое въ рѹцѣ твоен есть.“ Царь же Илн башѣ съвѣтннкѹ своемѹ рече: „нѣсть лн болше ѡ възлюбленне егда побѣждоу того, вса вь рѹцѣ моен бѹдоуть, въстоуная н западная н всѣмн възвелнчю са, нлн побѣждень конець вь мѹжествѣ прїнмѹ, неже лн вь послѹшанїе емѹ н слѹжбѹ ннн звѣстн сь.“ Емѹ же пакы съвѣтннкъ ѿвѣща: „аще ѹбѡ кое ѿ снхь благо н полезно добро, аще лн же ѡбое погрѣшншн коннмь оубо ннымь ѡбразомь спасешн са.“ Зрн, ꙗко же н бысть, ндѣ же цара съблюдаахѹ, послѣдн же въшедь кь немѹ рече: „зрн господн мон, глаголы моа, не ѡбоа лн погрѣшн реченная тобою“, н плакаста оба горко.

Но ѹбѡ персκы ѿ злословїа, възненстовнвь са творꙗаше врѹщоую ꙗрость, покрывая горы н пола ѡнннньствы. — Баазнть же събра вьсе вонньство свое въстоучнынхь н западьнынхь, носнлаеть же къ прнсно въспомннаемомѹ кназю Стефанѹ, еже ꙗко елнко възможно, съ нзбранною вонскою своею прїнтн. И Демїрь ѹбѡ въшедь въ страны плѣноваше, Стефань же гнавъ мнмо нде, того невѣдын, обрѣть же его въ Анкурѣ, ѡплъчн са на нь, сражденїю ѹбо бывшѹ, дрѹгаа дрѹгынх попнраахѹ, елнко же нзбранная перъская вонска ѡплъчнша са, н побѣжденн абїе быша, н пожроша са остряем меча же н копїн срьбьскаго скѵфтра; зра же ѡбьшедшая мнѡгыа тмы цара, множьство ненз реченно, н хота того ꙗко бы нзрѹчнтн, третнцею въ брань въходнть, съсѣцаа н побѣждаа, доꙇде же вндѣ н своꙇхь въ ѹлншаемы, възвращаеть са,

что бѡ хоташе и сътворити въ толикыхь тысѫщахь и тмахь, кромѣ подания божиа. А еже множьство еговы побѣды тогда бывшее, ѿ всѣхь ѥсть исповѣдѹемо и досто слышанно, и сь растоуьшиннмь са варварѡмь, и прѣд полнавшими са по всюдѹ, единаче гонащихь побѣждааше, и окровавлену имѣаше десницѹ; и кто ѹбо изглаголеть ꙗже тогда и елика пѹти ѡного нѹждьнаго ѡ многѣ належания, ибо и море и ꙁемла и броды и пристанища, вса измаильтскыа; тѣмъ къ царствѹющемѹ градоу оуклонаеть са,

.м. Но ꙗко же и прѣжде рѣхомь, какова бъстоучная тогда въсприната въ неꙁаапѹ, предреченымь Темиремь, иже къ югоу и Египтѹ странами всю Елладѹ не ѡбьтекь, аще не глаголало са бы емѹ, ѡ Иерѹсалимоу, ѿ его же страхь приемь, възвращает са, глаголють бѡ ꙗко егда пришедь, и стѣны Дамаскоу иниꙁложи, хотащѹ же на Иерѹсалимъ възыти, и рѣша емѹ, ꙗко ѿ начала, никто же ѿ всѣхь оꙁлобивьшихь Иерѹсалимъ не быст не въсприемь богомь ѿмьщение, ты же сицева града оꙁлобивъ мимо ити не можеши. Тѣмь же къ Иерѹсалимоу шествие ѡставлаеть, обаче по въстокѹ прошедь, и идѣ же приидаше кто иꙁречеть елика ꙁлаа ѿ него въсприаша жителие странъ ѡнѣхь; непобинѹющи са грады въ прерѡвъ съ женами и чади ꙁасыпаниа, и ѕвѣремь въꙁдаания, и ины множаишаа не милостивныа казни и потребления; глаголють бѡ и се, ꙗко възведѡша его възможнии его еже видѣти множьство ѡтроуать поменѹтыхь плачющих са, еда како на милость преклонить са, тъи же множьство сихь ѹꙁрѣвъ, повелѣ коними тещи и попирати ѡтроуата ногами, и тогда рече: свободихь тѣхь

ѿ злобы и трꙋда мира сего; и подобнаа симь мно-гаа сътвори; къ томꙋ же, оухыщренїа и навѣты царь-ствїемь, глаголють бѡ и се о немь, ꙗко прїидоша къ немꙋ поклисарїе царьства нѣкоего, въскраи мѡра, го-рами превысѡкыими къ странѣ тои непрохѡдно, кромѣ единыа стеза, на неи же стлъпъ крѣпокъ създанъ iесть, блюдыи стезю тоу; Демирь же пиит крѡви мнѡго ѕѣло; и повелѣ привести поклисаре еже оувѣдѣти ѡ вещи, ꙗко тъи сътвори се ꙗко болѣ ѕѣло до сьмрьти, и съслагаа са по воли ихь; егда же начаша съгласати, начать кровь ѡнꙋ блевати, и ꙗко оумирати; тѣмь же, имь же повелѣнно бѣше поемше поклїсарѣ внѣ, таже мало пождавше ѿпꙋстиша тѣхь, ѡни же шедьше къ господеви своемꙋ, радѡсть възвѣщаахꙋ, ꙗко оумреть Демирь. Темирь же тъи нѡщїю оустреми са, и пиргъ ѡнъ неоуткръжденъ ѡбрѣтѣ и того възать; ѡсвитаюцꙋ же постигъ и началника страны тоа емь, и странꙋ раздрꙋши. И сицеваа твора ꙗко же крїлать по всюдꙋ ѡвтече, и дѣ же самъ неидаше, воинъство его обхо-ждааше, ꙗко и ѡ Анкvры егда великꙋю брань сътвори, и вса поꙗдоша, възвращаеть са оубѡ и иде въ своꙗ си, въземъ мнѡгыа неизреченныа користы ѿ всѣхь царьствїи сихь; дрьжатель же нигде же остави, тъ-чїю бѡ раздрꙋшааше и измождааше вса, ꙗко же и хвала са глаголааше сїа, ꙗко же Алеѯандеръ македонь-скыи, не земла и страны възать, но ꙗко на порꙋганїе свое землю ѡбьтече. Глаголааше же сїа глаголыи къ поклисароу рекомомꙋ Андїиꙋ, его же присно поминимы Радослава къ томꙋ посла, ѡ нѣкыихь ꙗко оутвръжде-ныихь, паче же на възысканїе сестры его, юже ꙗко плѣнницꙋ съ всѣми Баазитовѣми възаша; ею же и

мнωѕѣхь разꙋмωмь ѿ тꙋдѣ изводить; глаголаше же тогда и сїа: „ꙗко егда въ западнаа прїидꙋ къ вамь не въстоүныими странами прїидꙋ, но ѿ сѣверныихь странъ по сꙋши западь обтекоү; и высокаа мышлаше, невѣдыи ꙗко изыдеть доүхь его и възвратить са вь землю свою; въ тъи дьнь погыбноүть вса помышленїа его.

Посла же и къ царьствꙋющемꙋ градоү поклїсаре, еже съгладати того и приꙗти; сїи же бого даннымь съвѣтомь въвръгоша их въ море, и сице без вѣсти бысть. Демирь же възврати са въ Пръсидꙋ, та же ωплъчи са шедь въ Ωхтан, и ѿ тоүдꙋ въ пꙋстынїа до Мꙋсханъ странъ глаголемыихь; по семъ въ ѿьчьство свое Орарь глаголемои, таже пакы въздвигь са съ всѣми конньствы прїиде въ Ωхтан, и вь сихь предѣлехь ωѕимѣ, иже премногыа ради зимы множьство вωи его изьмретъ; послѣ жде и самъ ѿ великыа стꙋдени изнемогъ, и събра врачевъ мнωго хꙋдожьнѣишихь, онѣ же поспѣшьше сь, даша емꙋ месть варенъ, и пивъ растръже ꙋтробꙋ его, и крωвь проиде ꙋсты его, и афедронωмь; и три дьни пребывъ оүмрѣть; конньство же его разыде са, кыи ждо въ своа си, сынъ же его ꙋдръжа Персы, сего же Демира вноукъ, именемь Шароүх ωбладаа въ Пръсѣхъ.

.ма. Мы же на предлежащаа да възвратимь са. Благоүьстивыи же кназь Стефанъ постигъ оүбω въ царьствꙋющїи градь кꙋпно и съ братомь своимъ Влъкωмъ, и ѿ всѣхь любоүьстныа гласы слышаше. Елико къ нѣкоемꙋ сльнцꙋ възирати мнѣахꙋ, тогда же и деспотьскаго сана въспрїемлеть ѿ благоүьстиваго цара Їωанна, сего бω анеѯеа своего ωставилъ баше царь

кvръ Манѹилъ въ мѣсто себе, ѹтѣскнаемь прежде реченнынмь Балꙁитемь и крїмскымь; стараго ѿшедь баше, въ еже съеднинати црькьвь, и брани въꙁдвиꙃати, въ ѿтмьщенїе и иꙁбавѹ, юже бѡ лютаа мнѡгаа ѡбдръжаахѹ царьствѹющїи градь.

.мв. И оубѡ се благоучьстивыи Їѡаннъ, въстаꙁанїе съ галатскыми не мало сътворь; и ѩко въ царьствѹющимь градѣ видѣ того, мнѡгыѧ и неиꙁреченныѧ радости исплънн сѧ, сълнковствѹѧ семѹ въ царьственынхь, и вѣньца подасть санѡвнаго; его же самь себѣ испаелъ баше, своимї храбрьствы и подвигы благостраданнымн; къ тьстеви же своемѹ Їѡаннъ царь въ ѡстровѣ митилїнскыи посылаеть, еже прїнти сь корабьми въ еже допроводити его въ Арбанасы; тѹдѣ бѡ баше томоу тьщанїе итьти; сеи же не ѡблѣни сѧ полѹчиль бѡ баше свѣтлѹю дьньницѹ въ градѣ своемь видѣти, иꙁбраннѣишемь и краснемь Митилинѣ, и ѹрежденїе емѹ велїе сътвори, и въꙁванїа же мнѡга лѣта владнко, ѩко же ѡбычаи царьскомѹ чиноу. —

Тогда ѹбо и дьщерь сего дрьжателѧ ѹꙁрѣвъ, сеи превысѡкыи, о немь же намь слово, ю же послѣди же вь женѹ поѩть, по матери бѡ и сїа анеѯеа царю Манѹилѹ.

И теꙁоименнитомѹ деспотѹ оубѡ ждѹщоу приѹтврьжденїѧ кораблемъ къ ѡстровѣ, и съ братѡмь своимь Волкѡмь, и прїиде ѿ ꙁападныхь странъ царъ греческыи Манѹлъ, къ Калиполю, и дѣ же сынъ по анкvрстѣи брани старѣишїи громоименнтаго сего, глаголю же Балꙁита прїиде ѿ въстока, и тоу ѹбѡ сеи въ мѡри, овь же на сѹши, дрѹголюбїе крѣпко сътворнша, ѥлико ѡтьць съ сиомь. —

Тогда же и Солѹнь възвращаеть сѧ въ рѹкы Грекѡмь, семѹ же имоѵсѹлтанѹ[1]) царю, вса дѣла благаа бѣахѹ и благоразѹмна, тоүїю виньмь паче иныхь всѣхь цареи побѣждень бываше, и никогда же ѿ вина ѹпражнааше сѧ, послѣди же вина ради и царьствїа лишаеть сѧ. —

.мг. Радостно ѹбѡ быша съ царемь грьческымь дрѹгь ѿ дрѹга; приходить оѹбѡ царь греческыи въ царьствѹющїи градь, емоѵ же ꙗко ѿцоѵ повинѹꙗ сѧ Їѡаннъ, въ Солоѵнь ѹкланаеть сѧ, того бѡ тогда дасть емѹ въ ѡкръмленїе. Глаголють же и се, ꙗко възможно бѣ тогда Їѡаннѹ царьствїе съдръжати Цариграда, но тои не въсхотѣ роѵкы на блаженаго Манѹила въздвигнѹти, и царь Манѹилъ сѣдаеть на престолѣ своемь, благодарѧ бога ѡ всѣхь бывшихь. Бысть же ѹбо (великаа) брань въ Анкѵрѣ, вь лѣто ҂ѕцꙗі. (= 6911 = 1403) и ѹбѡ чада Баазитова ѹдръжааша сѧ въ въстѡчныхь, Магаметь Сѹлтанъ въ горнеи земли, иже на конець всѣхь братеи царьствова изрядиѣе же и свѣтлѣе.

.мд. А иже въ западныхь оѵтверди сѧ Имѹсоѵлтанъ сын, и оѵвѣдѣвъ ѡ деспотѣ Стефанѣ ꙗже быша, и вѣдыи ꙗко къ западнынмь мѣстѡмь где любо изыти хощеть, и самь къ западнымь оѵкланаеть сѧ, съ всѣми своими; бахѹ же тогда съ реченнымь Мѹсѡлманѡмь и синѡве сестры старѣишїа деспѡтовы Марїи, иже и нехотѧще Тѹркѡмь побараахѹ, ни бѡ инако възьможно бѣ. Тѣм же и пославъ царь повелѣ пѹта съдръжати, и стрѣщи по земли сихь, ни бѡ никѹдѣ възможно бѣ проити благоѹьстивомѹ семѹ. —

[1]) Погрешно, а треба: Моѵса сѹлтан. Ш.

.ме. Богъ же бѣ промышлаӕи лѹчшаа ѡ семь, ӕко да вашшею славою прославить са; въздвигь бѡ са деспѡть ѿ предреченнаго ѡстрова корабми идаше, и ӕко бысть пристати емѹ въ Арбанасы съ великымь любоучьстиемь срѣтаеть его господинъ странъ тѣхь, бѣ бѡ и зать; сеи бо арбанашкы господинъ, Гюрьгъ има емѹ, поӕль бѣ Еленѹ сестрѹ его въ женѹ, ѿ неа же роди сина Балшѹ, иже и тъи бысть господинъ земла тоа, всакыми добрыми дѣлы сїаа.

Даст же въ ѹвѣдѣнїе благоучьстивои госпожди матери своеи и деспотѹ, зать его выше реченныи, подасть емѹ воиньство, елико възможно, въ еже допроводити того; градѹщоу же емоу и приближающѹ са къ предѣлѡмь срьбскымь, и дѣ же прьваа архїепископїа Срьблемь; и что по сихь подобааше сътворити съдрьжащїимъ толикымь силнымь пѹтемь и множьство мнѡго сѹщемь, ӕко же рече Ѡмирь бытїа троадьскаго Еллїнѡмь. Пришедь оубѡ на Косѡво и ѹвѣдѣвь мнѡгыхь сѹще, раздѣлаеть воа сѹщаа сь нимь въ два полка, ӕко же Ӕковъ древле, ӕко да аще единъ иссѣченъ бѹдеть, дрѹги спасеть са; аще же единь брать падеть, дроугыи стадѹ благоучьстивомѹ пастырь ѡстанет. —

Баше же пришло и ѿ матере его тъщънѣишее воиньство ѡбрѣтше са въ скѡрѣ матерьнымь поспѣшенїемь, и ѹбѡ множаишаа воа вдаеть братѹ своемѹ Влъкѹ, самь же малѣишѹю часть съ собою възем̑ь идеть въ брань, и исмаилитскомѹ же вѡиньствѹ вь дале сѹщемь, въ два полка и тѣмь раздѣлившимь са, въсхѡдить же самь ӕко на прѣдѣль нѣкыи градчаничьскыи глаголемыи, и дѣ же са прѣды застѹпившихь того обрѣтаеть; на нхь же ѕѣло мѹжьственнѣ ѡплъчи

сѧ, єлико того ѹзрѣвшимь тѣмь, дрѹгъ къ дрѹгоу въсклїкнѹша: „възрите, възрите Лазарева сына!“ и абїє съ словомь бѣгѹ сѧ ꙗша; сьи же ѡкровавлꙗаше десницѫ своую въ мѣсти крови врагъ своихь, и баше тогда рещи пророческое ѡно: „десница господна сътвори силоу, и десница господна прослави сѧ въ крѣпости, и множьствомь славы твоеꙗ сътерлъ єси сѹпостаты,“ — „и тако женꙗаше єдинъ тысѹщоу и два двигнѣта тьи.“ — Юнийши же брать сего ѡплъчи сѧ на нетїа своего ити, хрїстїанское скѵфтро его же разбивше гнаша, баше же съ Гюргемь нетїемь его, иже последи деспѡть бысть всеи земли срьбьскои. Баше же тогда и кесарь Оуглешь съ Исманлиты, и тьи многа служенїє сътвори, съ сланїемь къ благочьстивомѹ из сихь, сихь съвѣты и ковы възвѣщаа, таже по малѣ и самъ прибѣгъ подь крилѣ деспотѹ Стефанѹ, и землю свою ѿчьскѹю Вранию и Иногощѹ, и Ирѣшепъ приꙗть и ѹдръжа, и бисть ꙗко же нѣкое крїло хрістїанѡмь. —

.ms. По брани же сеи великои градачанічьска, приходита ѡба брата въ свои градь Ново брьдо, градь сребреныи въ истинѹ и златыи, сьи оубо с побѣдою, ѡвь же ꙗко побѣждень; сего же благочьстивыи ꙗко браннимѹ хѹдожьствѹ поучити хотѧ, єще же и печалѹа ѡ погыбшихь всехь, изрече нѣкаа прѣкаа словеса на нь; сеи же мало пождавъ и врѣмѧ благополучно ѡбрѣть, бѣжа къ имѹсоултаноу, тѣм же всеизбраннаа мати сихь, гнавши даждь въ предѣлы исманлитьскыа, его же на полезне мѣстѣ непостигши, възвратити же сѧ изь странъ исманльскыхь не възможе, тѣм же даждь и къ имѹсоултанѹ приходить, и смиривъ съ благочьстивымь сынѡмь възвращаєть сѧ. —

.мз. Радости же тогда неизреченныя кто исповѣсть, запустѣвшеи въ истину земли и пастира сицева въсприемьши пакы; пришедь оубо въ отьчьствие свое, и всако нечестие попрано бысть и оустраши сь, руцѣ убо отсѣкьше са неправдьствующихь, и злѣ простираемѣ, правдѣ же процвѣтши. —

.мн. И оубо обхода землю отьчьства своего, и окрьстънаа мѣрывъ, и другы сътвори, и от древле нарекшаа са точию сръбьскаа въ нѣкаа врѣмена, и та кь себѣ привлече, нѣкыихь же и покори. Сицеваа же западныи царь ꙗко слышавъ, ходатаа посылаеть къ любви ꙗко бы; сеи же врѣма подобно обрѣть егда другъ сему быти, поклисара любоучьстнѣ въсприемь, и учрѣд и довольно, ꙗко то ему обычаи баше; и сь посланшимь утверди любовь. Та же ꙗко же рѣхомь, обхода и съгладаа землю си, обрѣтаеть мѣсто прѣдреченнаго Бѣла града глаголю, и съвъпроша са от Угръ, понеже аще и въ предѣлехь сръбскыихь лежимо ꙗесть, ꙗко на срьдци и плещоу земли угрьскои обрѣтаеть са. Того ради и завѣть съ ними полагаеть, и дѣла касаеть са, оутвръждаеть же обьхода прочаа своа грады, отръгша ꙗже са прѣжде Исмаилити, самовластно тѣхь вzать; судиа же тѣми поставлении прѣжде сами бѣжаша. —

.мѳ. Се оубо иижсолтанъ въздвизааи сь къ въстокомь отьчьскаа възыскати, сицеваа слыша, ходатаа посылаеть къ присноопомнимому, въ еже мирнаа устроениа съложити, его же съ великымь любоучьстиемь благочестивы сеи въсприемлеть же и съдагаеть мирнаа, и тако сеи отходить къ господеви своему. —

.н. Ѿшедшоу же семꙋ ѡплъчаеть сѧ въ въстоучнынхь прѣшедь царь Ммꙋсолманъ, и брата своего Асе бѣга ѿ мѣста въ мѣсто гонѧ ꙋбиваеть, и страны проуча, овѣхъ покори ѡвѣхь же смѣри, дроугыѧ же воеваше. —

.на. Сеи же ни же въ малѣ поучиваеть, но касаеть сѧ оубо предреченнаго града, иже оубо баше ѿ великых и древнихь, и въ красныхь мѣстехь сыи; ꙗко же множицею рѣхомь, ꙗко же аще и где въ вселеннѣи, паче же пространнымь видѣнїемь, и ꙗко криллы кораблеи въ царьскаа, и ꙋтвержденїа всѧкого, и прихода пищею же всакою; нигде же мыслїю пѡдобїа могохомь положити, ни же прибѣжища такова, ни пришествїа водою и по соуши. — И кто доволенъ ѥсть писанїемь изрещи, елика положенїа и видѣнїа и доброты, иже създана быша крѣпкою десницею и высѡкою мышцею; и о деспѡтоу бо смиреннымн глаголы, еѵаггельскаа словеса всегда проучитаа, тлъкꙋѧ изъбраннынмь своимь поꙋчаа тѣхь оучителъски. Баше же царьскаа преꙋкраснлъ, възвышенїемь мнѡго пестрынмь, прѣкѡпы же окрестъ града прѣизрадныѧ, из внѣ двоихь стѣнъ; баше же ꙗко седмоврьхь сеи въ истинꙋ, ибѡ величаншїи градь и краснѣншїи и рѣками ꙋтврьжденъ. — Црькви же великаа съ востѡка градоу, ꙋспенїе пречистыѧ богородица, и де же митрополїа; имааше же окрьстъ ѡбьщежительство всѧкыми сады ꙋкрашена разлнчнаа садовїа, съ мнѡгымь достоанїемь, селы же и иными ѡбители, иже ꙋбо бысть престолъ митрополита бѣлоградска. — Сътвори же и инꙋ црькьвь ѿ основанїа въ периволи, тремь сватителем великынмь, въ погребанїе архїерешмь црькви тоѧ; създа же и страннопрнемницоу болнынмь, и

црькьвь кь нєи, въ имѧ свѧтаго чюдотворца Николи, на водѣ сладчаишеи; и насади садѡвїа всакого изьбранныхь плѡдь, и приложи села и достоанїѧ мнѡга, въ нєи жє болныѧ и странныѧ питаашє и устрабу тѣмь подаашє; събра жє ѿ всѣхь странѣ своихь богатѣишихь людїи, и въсели въ градѣ томь и удостои, ѩко жє равно апостолныи .вı. тыхь въ градѣ своємь инѡгда. — Дасть жє и ѡсвобождєнїє граду тому ѿ всѧчєскыхь вєщєи, даст жє и завѣть сь нимь съ всѧкымь оутвръждєнїємь, нєпоколѣбати сь, въ нємь жє и благодати божїа єжє на нємь бывшаа, свободы ѿ порабощєнїа пишєть, и пєчать златоу имущоу; образь градоу сицє подасть, ѩко хотаи куплю кою въ страну всаку сътворити, прїимєть книгу сь пєчатїю, ѩко града того житєль ѥсть, нє дасть ничто жє нигдє жє. — Испроси жє и утвръди ѿ окрєстныхь сєбѣ господарєи странам, но и ѿ самого кралѧ, ѩко и по нихь странахь сицєвоє свобождєнїє тръжникомь єго. — Прочєє жє ѿ окрєстныхь всѣхь странѣ нєпрєстанно дьнь дьнє начаша приходити, и въ мало врємѧ часто ѕѣло насєли сѧ градъ тъи всѣми потрєбами, єлико дѡмь царьскыи; и сицє убѡ всѧ дьни живота своєго градь сєи просвѣтлаашє и възрастаашє. —

.нв. Инъ жє пакы градъ въспоманỳты намь находить, ижє къ вышнєму Ієрусалиму стєѕю имать и подобїє; жєлаашє оубо пустынникы, сьглаголати и съкъдворати сѧ съ сними нєсытно имѣашє; сиѧ бѡ любовь божьстъкьнаго жєланїа; обьхождаашє жє гѡры и полѧ и пустынѧ, изыскуѧ идє жє възьможєть жєлаємую ѡбитєль мльчанїю сєлєнїє въставити; обрѣть жє прикладнѣишєє и добрѣишєє, идѣ жє оубо дѡмь

баше быти, иже и молитвовавше дѣла касааше са, и основаніє въдрьжает са, въ има сватыа троица вседрьжавнаго божьства; и по всюду оубо всакыимь тьщаніемь и вещми добрѣишими и многоучьстными, дѣлатели хоудожнѣишими, живописатели же искуснѣишими, аще где убо, и златомь многымь шарѡвь цвѣты. Посылааше бо са даждь въ ѡстровы и по всюду, и сице убо многымь неизреченнымь истощаніемь, съвръши са и украси са домь же и градь ѡкрьсть его, ѡбще жительству же селенія все изрядна; събра же ѿ всюду прѣдоумышлаемыа досточюдныа иноки, и въсели тоу. Подасть же и приложи села и винограды, юще же и по всѣхь странахь своихь подписавъ дасть свободоу, съкровница же зде дьнь ѿ дьне влагааше; сътвори же себѣ и гробницу тоу, и дѣ же малѡмь послѣжде положи са; дасть же и иконы многоцѣнными бисеріемь и златѡмь украшенны, книгы же слоужебныа всакыа исплънивъ, служебныа одежда и съсуди црьковныа доволно сь великымь бисеріемь и златомь украшенным, толико многo, елико и сватыа гѡры избранныа и великыа лавры превъсходити; такожде и свѣтилникы много свѣтлы златѡмь сіающе. — Призываеть же патріарха, тогда убо Курилъ сын, съ всѣмь съборѡмь срьбскыхь пръвосващенникь, игумень же и проучихъ всѣхь учьстныхь мужен, юще же и благородныихь всѣхь на ѡбновленіє храма, въ дьнь сватыа патдесатница, егда духъ сватыи огнеными азыкы наиде на сватыа оученикы слова и бога. Приходить же и множьство нищіихь, и въ равно полоучную милостиню ю же всегда нескоудно подааше тѣмь. — И баше видѣти любоучьстенъ праз-

никъ тръжествꙋющихъ и възвеселиша сѧ людїе. — Начать оубѡ здати обитель сїю вь лѣто ,ѕцеї. (6915 = 1407) а прѣжде сего лѣта престави сѧ благоуестиваа госпожда Єvгенїа, мати сего тезоимениитаго; сиџе бѡ инѡческаго ѡбраза имѧ въсприять, и положена бысть въ своемь монастыри, нарицаемѡмь Любостыни, ѹспенїа преуистыа богородица. —

.мг. По ѿшествїи же ходатаа ѡного прежде реуеннаго, миръ ѹбо баше и оутвержденїе, но не баше поуивати иже и Каина подвигшемѹ на брата Авела, въздвизаеть ѹбѡ и зде прѣдреуеннаго Вльъка, и проситъ ѿ цара вои множество; — тогда ѹбѡ царь имѹсѡлтанъ приалъ оубѡ баше и въстѡуныа страны, ꙗко да шедь реуе: ополъуюсь на брата моего, да или дасть ми полъ ѿьуьскыа ми земли и градовъ, ими же царьствѹ твоемѹ слѹжбѹ приношѹ, или землю оубо поплѣню и сътрыю; семѹ же прошенїю и скорѣишее спѡдѡблаеть сѧ, посылаеть же сѧ сь нимь, иже испръва кровемь христїанскымь пролїатель, и иже и въ велицѣи брани на рѣцѣ глаголемѣи Марица, кровем и зла виновникъ бысть [1]); посылають же сѧ и иныи избранныа воеводы и приходать ѹбѡ. — Деспоть же Стефанъ нехотѧ стадо благоуьстивое еже господь рабѡты свободи, паки въ порабощенїе въдати и расторгнѹти. И уто ѹбѡ по сихь, обтекоша всю землю ꙗко же дивїи ѕвѣрїе плѣнѹюще, изсѣцающе, пожигающе, изможданоще; плѣниша же и грады нѣцїи, и баше брань велїа съ варвары, аще бѡ и множьство баше пришедьшихь, но мнѡгажды съкрѹшааше и ѹжасааше сихь срьдца. —

[1]) Разумева се турски војсковођа: Авранез бег. Ш.

.нд. Сеи же пакы второе възыде съ множаишими, и баше убо рещи пророчьское: боже прїидоша языци въ достоанїе твое, осквръниша црькьвь свату ю твою; егда и навѣта оубоавь са благочьстивыи деспот Стефанъ, неиздыде противу; еже бо мало избранныхь остало баше непревѣщанныхь, иже писанїа симь Влъкомь посылаемаа авлаахуему, даровь убо и множаишихь подаанїи обѣщающи, ово же и страшащу прещеньми; деспоть же писанїа его дръжа плакааше, и прѣдь образомь спасовѣмь поврыгъ себе глаголааше: „виждь христе мои, ты бо съ вѣси, ако неправедно на ма поучають са, и отроци мои быша мнѣ въ предателство, ако же иногда твои ученикъ Їоуда; съблюди же сихь убо до конца, ихь же мало число оставилъ еси съ мною“, и инаа подобнаа симь умиленаа словеса и молитвы из глубины срьдца. Сїа баху въ велицѣмь градѣ, глаголю же Бѣльградѣ, вънутренемь домоу его, иже обтекоша пакы множаишаа страны, елико и близъ Бѣлграда прїити, и множьство многo зѣло поплѣнивше, и землю всю растлиша; егда же сеи неприходимое зло видѣвъ бывающее, съслагаеть са и землю раздѣлѣваеть, и убо ѿ толѣ брать его Влъкъ съ ѿдѣленною емоу страною и благородными сущаа с нимь служааше имоусуламану, съ нетїи своими, и тѣмъ ѿьчьскую си землю съдръжащиимъ; деспоть же въ ѿдѣленнои ему части селитву твораше. —

.не. Дво образенъ же нѣкто естествомь моужь, и тъ ѿ древле прѣсвѣтлыхь подь рукою сыи тезоименитаго прѣжде сихь, и тъи ако разбоиничьскы странамь страсе срьдца исмалтьскыа части [1]); тѣмь же оубо про-

---

[1]) Звао се Каралюк, по белешки на крају листа. Ш.

сить того царь въ погубленіе, ѿвѣтъ бѣаше ѩко тьи разбойникъ сын въ горахь обитаеть. Єще же и гради болгарьстїи ѿстоупили бѣахѹ сыньми цареи болгарскых. Тѣмь же прѣжде сего въздвигъ сѧ царь Моусѹлманъ и пришедь на тѣхь ратью вьзать ѩ; посла же ходатаа къ благооуьстивомѹ семоу деспотѹ, тоуїю проити по предѣлехь твоихь реѵе хощѹ, безо всакыѧ досады, не оубѡ еще земла расторжена бѣ; юже прохода къ ѿвѵю полю прѣдреѵенныи же онъ мѹжь, Караліюкь има мѹжеви, нѣкаа ѿ царьскыхь становъ вꙁать принесе, деспоть же сїа пакы възвращаеть. —

.нг. Обаѵе же ѿ нели же земла раздѣленна бысть, ѩко ѿрада нѣкаа бысть кровемь пролитїа, вещемь бо ѩко ѹтишивьшимь сѧ ѿ влъненїа, и царь ѹбѡ Имѹсѡлтанъ къ въстокѡмь воеваше; прѣдъ реѵенныи же брать его въ сѣврьнѣмь въстоцѣ сы, Мѹсїа глаголемыи, слышавь же ѡ немь оугровлашскы дръжатель, — пославь призиваеть его кь себѣ, въ ѿмьщеніе ѩже ѿ брата его досаждаема; сеи же вь мислѣхь живыи, благополѹѵно врѣмѧ обрѣть изскоуи, и се ѩко дымь градеть ѿ сѣвера, и на благоуьстивыхь оубо и всѣхь находить ѩко ѡблакъ градьныи; и кто ѹбѡ невъсплаѵеть сѧ ѡ семь, иже ѹбѡ пріиде въ бореніе братоу своемѹ, и крови желаа наситити сѧ ѩко же ѕмїи, на исѵадїа и порожденїа братскаа. —

.нꙁ. Обаѵе въ первыихь дѡшествїа его ѩвлаше сѧ окрьстнымь всѣмь кротокъ, подателенъ, благоуьстїа ѡбразы ѩко смирить, ѩко же послѣдь же горѵаиши жельѵи ѡбрѣтааше сь, и тѣмь самѣмь послѹжившимь томѹ. —

.мн. Въ первїє бѡ исхода ѿ Влахь увѣдѣ нѣкоего ѿ великыхь велмужь исмаилитскыхь глаголемаго Саража баша, вь мѣстѣ нѣкоемь Дубоулинѣ, и прѣварою того ꙗть, и поемь убѡ его сь собою, прїиде до Андрїанова града, и ѿ тудоу иде подь Калиполе, и тоу убить Саражу того, и множаишимь воемь паче же разбоиниїческым сьбравшимь са къ нему, посылаеть по всѣхь западныихь измаилитскыхь различныꙗ клатвы и утрьжденїꙗ ѿбѣщевала нимь; они же съвираюꙉть са вси кь нему и ѕѣло въ скорѣ вса западныꙗ страны ѿꙗтъ братоу своему. — Посылаеть же и къ деспоту Стефану крѣпкаа ꙗко завѣтна словеса, ꙗко да въ братско има прїидеть помощи ему, и ꙗко къ своему ѿмьщенїю ꙗже иму соултаномь сьдѣаннаа ему; азь же рече и доволную част земла, ꙗко присну братоу ѿлучую тебѣ; посылаеть же и къ братоу его Влъку, глагола ꙗко лучшимь миромь и удовленїємь сътворю вась жити, подобно и къ тому тврдаа завѣщанїꙗ. — Посылаеть же и къ нетїємь сихь подобными завѣтми, купно же убо и подвигнути съ собою и окрьстныхь нѣкыхь, иже ѿ начала ꙗко уалишенными, азъ же всакому рече благо сътворю, клатвою извѣща. —

.нѳ. Оубо же кь симь на извѣщенїє посилаеть деспѡть Стефанъ воеводоу Витка, благоразоумлива острою съвѣстїю ѡ всѣхъ, его же ꙗко прѣварити хоталаше, и не прѣдь оучима его клати сь. Видѣвь же царь невъзможное, призываеть воеводу къ себѣ, воеводѣ же изискующу, аще истиннаа книга ѥсть ѥю же клати са тому подобаеть, или лестїю се творить; имѣаше же сь собою вѣдущаго исмаилтьскаа писанїꙗ; на его же тогда ꙗко досаждающа въсклицаеть, обаче же клать

сѧ. И тогда оубѡ приходить теζоименитыи деспоть съ воиньствомь своимь, приходѧть же и проүїи; быша же сїа вса божїими сѫдбами; та же приемлеть и Калиполь. Тѣм ѹбѡ имѹсоүлтанъ съглашаеть сѧ съ цåремь грееческымь, и приходить ѿ въстоүныхь тамо въ Халкидѡнь. Мѹсїа же сїѧ слышавъ съ всѣми воинствы въздвизаеть сѧ къ царствѹющемѹ градоү, съ нимь же бѣ и присно въспоминаемы, господинъ Срьблемь деспоть; дрѹголюбовїю же бывшѹ Грекомь и Фрѹгомь кь востоүномѹ, прѣвезоша того въ царьствѹющїи градь, въ помощь же и корабля близъ пристроиша. — Мѹсїа же и теζоименитыи сеи, пришедьше выше Галаты, корабля ѡны раздрѹшиша; ѹвѣдѣвь же Мѹсїѧ ꙗко Волкъ бѣжати хощеть кь мѹсѡльтанѹ, искааше того заклати въ проꙗжденїихь, глаголеть къ теζоименитомѹ: възвращь сѧ поими братнаꙗ вса, понеже писанїа невѣрїа ꙗхь ѿ него и ѹмрети хощеть; деспоть же кь немѹ: аще и азъ рече, то и тьи. — Таже Волкъ въ тои нѡщи бѣгоүнъ бываеть ѿ цара оного; възвращьшимь сѧ ѹбо прѣд царствѹющимь градѹ кь великои брани, и воемь всѣмь изь града посыпавьшимь сѧ въстоүнаго, ѡплъчаеть сѧ и Мѹсїѧ съ своими въ брань, щитомь же вѣры въорѹжи сѧ благоүьстивыи и богѡмь въζмагаемыи деспоть Стефанъ. —

.ζ. Приходить бѡ полкъ кь полкѹ, ꙗко же бѣ въчинено, приходить же и сеи самого началствѹющаго въстокомь, идѣ же ѹбо бѣаше крѣпко все орѹжьство; и абїе ꙗко же присно млъньиным образомь раздрѹшаеть спѣшно, и кровемь многымь въ иζлитїа пришедь, раздрѹшають же и проүаа вса воѧ его; и възврати сѧ Мѹсїа же и теζоименитыи въ становиаа ихь; та же

и мѹсѡлманъ пакы ꙗвлаꙗ са сь пѣшьчьскыими ѕѣло малыми къ немѹ же стекоша са съ всѣхь странъ. — Сїа же видѣвъ Мѹсїа ѡплъчаеть са пакы идеть же въ прѣдь; деспоть Стефань и ꙗко видѣ Мѹсїю ѹбоавша сь, и плещи вдавша ради невѣрїа вои своихь и ради ѹлишенїа ѡставшихь, и възвращаеть са и самь по въ скраи мора, и обшедь къ Галатѣ; семѹ же и благочьстивыи царь кирь Маноилъ, катаргы посылаеть, вь на же вьшедь прїиде въ царствѹющїи градь, равно же рещи есть побѣждень ежи и побѣждаа; толици бѡ тамо падоша, имь елико и пола и ливады и пѣскы иже въ сь краи мора, испльнь мрьтвыхь баше видѣти, и въ кръви нѡгѣ благочьстивыхь, ѱаломьскы рещи омочити сь. —

.ѯа. Его же ѹбо и царь всеизрадны Имаиоилъ видаше и прежде юниа сѹща съвоиньствовавша; и хотащаа быти семѹ прорекьша, и весь изликааше са ѡ немь, елико бы ѡ сынѣ възлюбленнѣмь; сеи баше познавъ пѡдѡбныи подобнаго; егда и вѣнца сановнаго сана деспѡтскаго из вторицею подаваеть; разлѹчають же са дрѹгъ ѿ дрѹга, егда исходащѹ деспотѹ изь града множьство народа ликоствѹюще и въсклицающе, паче пръвыхь похвалъ, и тръжествѹюще побѣдителнаа. —

.ѯв. Многаа же сѹща неизреченнаа да ѡставимь; тогда ѹбо ѿ тѹдѣ възшедь свѣтлѣишїи въ кораблехь, къ сѣверѹ поучинѣ емлеть са, иже влънами ѡбѹреваміи дрѹгъ ѿ дрѹга съ кесарѡмь прѣдреченнымь бывають [1]), даждь до многа; и пакы, ѡ чюдеси, разсѣаннаа Їсраилева събираи, и сихь въ едино събра, и приходить ѹбо въ Влахы; баше же тогда влашьскыи началникъ

[1]) Ћесаром Углешом. Ш.

благоусстивын и присноnомнимын великын воевода Мурча. Сен убо великымь любоуьстїемь срѣтаеть же и прїемлеть тезоименитаго, и иже сь нимь сущихь; безмѣрнымь бо желанїемь насыщааше сь сего зрѣти, и ѩко присно на лице его непрестанно възирати, его же оубо велеуьстно чурѣждаа баше, и потребнаа довольно дааша, коня же и проуаа ѡскудѣвшаа далнымь шествїемь; и сице провождаа его (въ) землю свою, ѩко же бы по своен ему проити, и приходить въ градь свои Голубець.

.зг. Оубо симь сице бывшимь, а еже ѡ цари Мусїи, бѣжить сен прѣдь братомь своимь, обнажаеть же вса воинства, и уклаваеть са къ Дубоучину, и ѩко воа пакы видѣвь присъвокоуплающихь са, множае же разбоиникы, възвращаеть са къ черномиланьскымь, увѣдавъ ѩко и Мусоламанъ посла прѣдреченнаго Волка, прѣжде варити брата своего въ Сръблехь и землю прїати. — Посылаеть нѣкоего воеводу Алназа зовома, тогда бо по всен земли невъзможно бѣ увѣдати, коего цара людїе соуть; и пришедь обрѣтаеть Волка въ градѣ, Їулїа .г. — И пождавъ вь лузѣ до наоутрїа, донде же пославъ прѣдуготовить и градскыхь; на утрїа же пришедь въ градь, ѡвѣхь оубо изсѣкоша, нѣцїи же съкрыша са по домовохь. — Глаголють же ѩко поемше нѣцїи ѿ благородныхь оружїа, тои же възбранаеть имь рекъ: „съгрѣшыхь господарю, еже хощеть да творить.“ Его же ведоша къ цару тому, сь нетїемъ его Лазаремь, приходащу ему ѿ луга вь лугъ, и воа разбоиничеськыа присъвокуплаащу. Приводать же Волка къ тезоименитаго ѩростемъ, и усѣкновену же ему бывшу, абїе и Мусолманъ прїиде, гоня Мусїю.—

.ѯд. Дрꙋгаго же благоꙋьстиваго Лаꙁара, внꙋка великаго Лаꙁара, съблюдаахꙋ водаще съ собоѧ, даждь до вторыа брани; ибо пакы Мꙋсїа възврати сѧ къ Андрїановꙋ градꙋ, бѣжа прѣдь братомь своимь; и видѣ побѣждаема себе, повелѣваеть ꙋбити Лаꙁара; и ꙋбїенъ бысть и тъи, масеца Їꙋлїа въ.аї. дьнь, вь патокъ, вь лѣто: ҂ѕџнї. = (6918 = 1410) и побѣжденꙋ бившꙋ Мꙋсїи, бѣжить и приходить въ сръбъскꙋю ꙁемлю къ теꙁоименитомꙋ. —

.ѯе. Єгда же бысть по брани, ѡбрѣтоша мрьтвыхъ ѡдираюцеи, и юннаго по всемꙋ поꙁнаша благоꙋьстивѣишаго Лаꙁара, и въꙁвестиша все вьжделѣнномꙋ братꙋ его, и коѧ ꙋбо ꙋмиленыѧ гласы и ридaнїа не слышати баше, ѿ сего же и благородныхь ѡбрѣтшихь сѧ тамо сь нимь.

.ѯѕ. Въꙁдвигь же сѧ и Мꙋсалманъ идаше, и пришедь въ Филиппѡвь градь, власть вдаеть братоꙋ его ꙁажеции градь, ꙋбїицамь въ горы бѣжавьшимь. Мꙋсїа же слышавъ и Мꙋсолмана въ слѣдь себе градꙋща къ сѣверьскымь ꙋклони сѧ, и посылаеть нѣкоего воеводꙋ, и сего Филиппова града бывша, иже ꙗко съблюсти градь; и Мꙋсолмань же пришедь въ Андрїановь градь и винꙋ многꙋ вьдаеть себе; Мꙋсїа же благополꙋꙋчно врѣмѧ ѡбрѣть ї обшедь его нaчать гонити и Мꙋсолмана и ꙋбивати многихь, доиде же самого емше и ꙋдавиша, и принесоша въ Андрїановъ градь, приходить же и самъ Мꙋсїа ꙁде. —

.ѯꙁ. Пакы же тъи начать всѣми скꙋфтры ѡбладати; сїа ꙋвѣдѣвъ теꙁоименитыи, посылаеть къ немꙋ иꙁбраннаго ходатаа своего, иже къ Темирꙋ ходивьшаго, въ еже просити ѡбѣщаньнаа, и ꙗко ꙋбо саиковствовати

емꙋ, ꙗко сего дрꙋголюбїемъ привести въ жительство. Мꙋсїа же оубо пръвїе сладцѣ прїемлеть его, и по сихь жестокаа нѣкаа ѿ ꙋасти ѡбьꙗвивь, всераꙁꙋмныи же ꙋꙋдрыми словесы ꙋгоньꙁаеть, ѿпꙋщень же бывъ проходитъ и дѣже вь лꙋꙁѣ оубїенъ бысть прѣжде господинъ Влъкъ, въꙁносить кости его въ срьбьскꙋю ꙁемлю, и пришедь къ деспотꙋ Стефанꙋ вса въꙁвѣсти рекъ, ꙗко инако не въꙁможно ѥсть съ симь житель-ствовати, раꙁвѣ бранїю; сиѥваа же слышавъ благоꙋь-стивыи, събираеть все свое воинство и приходить въ страны пиртъскыа, и ꙋасть ꙁемла его поплѣни нѣкꙋю, сеи же поклисара посилаеть къ деспотꙋ и пакы деспоть въꙁвращаеть са въ своа си. —

.ꙁи. Оставь ше же отроꙋа въ Констатинѣ градѣ, и цара имꙋсꙋлмана, Ѡрканъ глаголемое, посылаеть са царемь греꙋьскымь въ Силїврїю; се же слышавь Мꙋ-сїа прїходить пѡдь Силїврїю, и дѣ же Гюрга мнѡгащи реꙋенаго вноꙋка великаго кнаѕа Лаꙁара, ꙋбити раꙁ-мышлаше, емꙋ же и на веꙋери отравꙋ дасть, тъи же ѿражденїе отравѣ имыи, и смрьти неподꙗтъ, обаꙋе же болѣꙁни пострада. —

.ꙁѳ. Сьи же Мꙋсїа хоташе великаго своего вое-водꙋ силнаго над вещми, Михал бѣга ꙁовома смрьти предати, ради въꙁвышенїа имени и ꙗко виновна Гюр-гева ꙋгонеꙁнꙋтїа; тъи же вещь ꙋмысливъ, пришедь кь томꙋ ѕвѣрю реꙋе: „самодрьжꙋе, нинѣ Коньстантина града сꙋть винограды събирающе, и плѣнъ мнѡгъ вꙁати настоить врема; царь же повелѣ вꙁати иꙁбранное ко-ниньство, и на сиѥвое ꙋстреми са; тъи же шедь съ иꙁбраннымь воинствомь, вьниде въ Констатинъ градь и препровожденъ бысть къ въстоꙋномꙋ. — Тако жде

Нимбрѣнимъ баша сътвори подобно, прїиде къ востоуномꙋ. Мꙋсїа же сїа видѣвь оостави Силїврїю въ Андрїановъ градь възвращаеть са.

.о. Махамедь же сꙋлтань прїиде и ꙋдръжа въстоунаа вса даждь и до мора, семꙋ же Греции сложиша са превезоша его на Мꙋсїю, и любезно ꙋреждеиїе въ царьствꙋющемь градѣ сътвориша сь нимь; царь же Мꙋсїа двигь са съ всѣмь воинствомь, и възмогъ побѣждаеть, и тако пакы възвращаеть са въстоуныи къ востокомь. — Мꙋсїа же ꙗко виновны затвораеть въ Димотицѣ градѣ рекомаго Исꙋфа дръжатела земли Константиновѣ, и паша, и Гїгнта, кранцинаго воеводꙋ, иже грады и земла събли зъ дръжаще бахꙋ деспотꙋ. Сїи же не темнїцн избѣгають, и кождо своа власти и земла ѿмещоуть и грады, и ѿ благоуьстиваго воа въземше, страни прилежащаа поплѣниша, и съ деспотомь сложаша са, ꙗко въ всакꙋ слоужбꙋ обрѣтати са готокомь емꙋ. —

.оа. Стефань же благоуьстїа дръжатель, ꙋвѣдавь ѿ нетїи своемь, еже ѿ Сїливрїа въ Солꙋнь вза шествїе, посылаеть все воинство свое; посылаеть еже и прѣдреуенныхь исманльтескыхь воеводь, посылать же и рекомаго сына Саꙋтнева, къ еже ꙗко бы рещи цара того сътворити, и въ конець невѣдѣша о дѣлѣ; и пришедше вꙁаша того, съ всацѣмь безьстрашїемь възыдоша, прѣжде же сихь пришествїа изшедь баше їндаше. Таже слышить посланиа нѣкоего единоименна царю Мꙋсїи, пꙋщенна ѿ него, и поути съдръжаща и блюдꙋща и страны, съ всакымь ꙋтвръжденїемь.[1]) Пакы възвращаеть са вь Солꙋнь, иже ꙋбо и съвѣть сътвориша вьси бла-

---

[1]) Овде на крају листа стоји истом руком писано име: **Раинокисꙋи.** Ш.

городнїи въ кѹпѣ нти, на нихь же ꙁрацин мнѣти господина съ ними въ кѹпѣ бытн, тоижде горою нѣкою стегюемь жестокѹ соуцпѹ, раꙁдѣли са ѿ сихь ндаше, и ти ѹбо прїидоша прѣжде вь Солѹнь, на нхь же никто же въста или постиже. Сам же по мнѡꙁѣ жестоцѣмь ѡбхожденїи и приходить въ нѡщь въ нѣкѹю весь, и вьшедь обрѣтѣ нѣкыихь благоѹьстивыхь христїанъ, и ꙗко еднин ѿ благородныихь своихь скаꙁѹеть себе, ѡни же того въ домѹ гоѹменнѣмъ съкрываюҭь, проѹїи же пребываша вь лѹꙁѣ сь коньми. Мнахѹ же того исмаилите сь полкѡмь въшедьша въ градь, идѣже и плаѹь мнѡгъ ѿ благородныхь въспалааше са. Ирнходацин же второи нѡщи въставше идоша, поꙁнань же бываеҭь женою, его же и радоѹюцин са питааше, и прїидоша въ градь съшедше са; томѹ же оѹбо въ свое ѿьѹьство приходацпѹ, и къ все иꙁрадномѹ оѹницеви своемѹ, радѡсть всенеиꙁреѹенная въꙁвѣцпааше съ, егда и раꙁстоащаа сь ѹды црьковныа въ едино събра, и скѵфтро ѹтверди, иже всевѣдыи и прѣмѹдрыи хитрець и всевъꙁможныи сьдѣтель, и ѿ толѣ баше видѣти, ꙗко ѡтца ѡ сынѣ веселаща сь.

.ов. Та жь оѹбо слышавъ царъ въстоѹныи сицеваа, глаголю же сѹлтанъ Кришѹїи нареѹенныи, и ꙁимѣ сѹщи приходить въ Царь градь, и ꙗко къ деспотѹ Стефанѹ поѹть сътворити хота, въ еже помощь полѹѹити ѿ него искы; бысть же тогда снѣгъ и дождь, елико реции ѿвъꙁоша сь хлаби небесьныа; тогда же и рѣкама наводнаемомъ преити невъꙁможно баше, въ въстокъ пакы въꙁвращаеҭь са, хоташе бѡ странами сѣверскыми нти; царь же Мѹсїа наѹалникы мѣстъ тѣхь погѹби, въꙁвращает са и приходитъ въ Андрїановъ градъ. —

.ог. Тогда ѹбо на деспота въорѹжаеть сѧ, и пакы брани брань приемлетъ, ꙗко же нѣкаа дыханїа сѣвернаа Понта, смѹщающе и морьскыѧ глѹбины изыскѹюще, и прахь въ въздоѵъ исплънахѹ, землю же моѵжеи ѹбїенїа крови, ѕимѣ же оѵбо приходащи, тако бѡ Сръбль накыүе воевати; и ради въстоүнаго въ таковое времѧ въсходить съ всѣмь воиистомь присно помнимыи же Стефанъ, мало вои своихъ ѕѣло ѕѣло видѣвъ, въ градь великїи ѹклонаетъ сѧ. Мѹсїа же възвращаетъ сѧ и въсходить въ страны арбанашьскыѧ, и слыша ꙗко ѡтроүа цара имѹсолмана Орканъ глаголемое по морю въ Селоүнь прїиде, и из Селѹна въ странѣ дръжавы его юсть, его же гнѣвъ постизаеть, и его же емъ ѡслѣпи, и мнѡгыхь избранныхь погѹби тѹ. —

.од. Фѡцѣ же пѡдѡбиыи древнемѹ ономѹ воинѹ, на Селѹнь пакы оплъүаеть сѧ, и градъ Хортїатъ глаголемыи раздроүшаеть, на Селѹи же иидто же ѹспѣ; баше же и юще въ Селѹни Гюргъ, слыша же ꙗко пакы хощеть прїити Махамедь сѹлтань, въздвиг сѧ къ Андреановѹ градѹ и пребысть тѹ до зимы. —

.ое. Мѹсїа же царь въздвизаеть сѧ на сръбьскыихь ꙗко же иногда Антїѡхьь на Їерѹсалимь, сь великою ꙗростїю и гнѣвѡмь, вса въ конець потребити, и преписал бо баше ѿ землѧ своихь мнѡгыхь, ихь же населить въ сръбьскыхь странахь. —

.оѕ. Тако ѹбо царь Моүсїа съ сицевыми мысльми градыи приходить въ предѣлы сръбскыѧ вь лѣто: ҂ѕцка. (= 6921 = 1413) и наүатъ плѣнити грады, и приходить на Копрїань, и дѣ же мнѡгымъ кровемь излїавшимь сѧ, прїемлеть и сего и народь весь изсѣкъ и расплѣнивъ.

.оѕ. И сицевая деспотъ Стефанъ зрѧ, посылаеть влашьскыми странами къ востоуномѹ соултанѹ, еже пріити нбо и сътворити. И ѹбѡ Махаметъ сѹлтанъ ѿ въстокь въздвизаеть сѧ, деспоть же Стефанъ ѿ запада съ всѣми воинствы, ієще же и ѹгорскыимъ възможныимъ босенскымъ же и прѣдреченныимъ исмаилтьскымъ воеводамъ. Сїа же оувѣдавъ Мѹсїа въздвизаеть сѧ въ срѣтеніе въстоуномѹ, и мимошедь Фїлїповъ градъ, срѣте его въ мѣстѣ Макры ливада нареченнѣмь, ꙗко въ оутрѣ и брати сѧ хотащїимь, въстоуныи же ѡставлаеть вса становнаа и иде къ деспотѹ; Мѹсїа же гнавъ вслѣдь его и непостиже. Деспоть же посла къ востоуномѹ все воинство свое, предавъ нетїю своемѹ Гюргѹ; и пришедша ѡбрѣтоша цара Мѹсїа възвратнвша сѧ въ малѣ въ горы, възшедшѹ же салтанѹ съ сръбьскымь воинствомь и пѹти заꙗтъ; Мѹсїа же не стерпѣвъ ꙗрости въздвигь сѧ на нихь прїиде, на сръбьское ѹстреми сѧ скыфтро, скѵфьтрѹ же оукрѣпльшѹ сѧ и побѣждьшоу; видѣвь же царь съ ѡбоих странъ раздрѹшенна себе, бѣгѹ сѧ вьдаеть, его же въ рѣцѣ Искрѣ емьше преломивше ѹдавиша, мнѡжьство же много побїено бысть и тоу воинствомь тезоименитаго. —

.он. Ѹбїенѹ же бывшѹ царю Мѹсїи, въсходить господинъ Гюргъ съ всѣмь деспотовымъ воинствомь сь побѣдою ꙗко въ истинѹ великою. — Миѡгими же честми поученъ и дарми ѿ тезоименитаго деспота Стефана, дасть же емѹ градъ Копрїанъ и странѹ Знепола глаголемою, и ина пространьствїа мнѡга. И ѿ толѣ жителство же и вещи вса мирнаа състоанїа въспрїемше. —

.оѳ. Дръжавныи же оубѡ елико дьнь дьне на болшаа подвизааше са, и благодара бога ѡ всѣхь ихь же сътвори въ вса дьни живота его, и бѣ дѣло его милостына непрестаннаа, прочитаніе часто божьстъвненыхь словесъ, и толико ꙗко издасть себе к нищїимь, елико самъ исходити въ нѡщи по стегнахь и холꙋгахь, еже сихь милостинꙗ своею рꙋкою исплънати. Прихождааше же и къ вратомь и скважнею въмѣтааше, и прокаженыхь самъ всегда ѡкръмлааше, и вь нѡщи десница ихь исплънааше. — Баше же благочьстивъ и милостивъ ѕѣло, идѣ же кого слышааше о господи жителствꙋюща, и въ прдѣлех его вьса пꙋстынныꙗ, и въ свꙗтои горѣ аѳѡнскои, обще жителныихь и млъчателныих всѣх доволнѣ милостынею исплънааше, сицеваа бѡ твора, никогда же ѡскꙋдѣ, вса дьни живота своего. —

.п. Прежде же оубѡ истиннꙋю любѡвъ съ западными сътвори, и егда бѣ градѣ рекомыи Бꙋдимъ ходи, и егда съБѡръ бысть западныихь кралеи и кралю ꙋгорскомꙋ еже вь Констанцїю и Римь ити томꙋ на въцареніе надь всѣми. Сеи деспотъ Стефанъ свѣтлѣиши прѣд всѣми и паче всѣхь видимь бѣ, и из далеча вѣдомъ баше всакомꙋ, и съвѣти его не подокновении стоꙗша, егда и мнѡгаа ѿ ꙋгорскыхь странъ взать дарованнаа емꙋ, грады ꙋбѡ твердыꙗ и вса прочаа, иже вѣдать вса окрьстнаа царствїа; не сїа же точїю но и по седмѡмь лѣтѣ пришествїа кралева егда възвратисꙗ, на всако лѣто прихода въ западныи съБѡръ, и никогда же града или страны невъзпрїемъ възвращааше са; ѡ чюдо, кто когда сицевое слыша, въ еже по вселеннѣи дръжателїи, еже съ западными

въстоунїи врази сѫще, и страны плѣнѹюще и ратоунюще дроѹгъ дрѹга, и тъи ѹбо посылати коинство свое къ въстоуьнынимь на ȥападнынхь, къ ȥападнынимь же самь собою на всакыа съвѣты приходити; и сїа ѹбо ѡбоа явѣ и въ мнѡгаа лѣта, нигде же ѹбѡ яко въ истинѹ сътвори никто же тоуїю тъи єдїнъ, мнѡгыи и ѹюдныи въ премѹдрости и силѣ, имь же и по сихь яко нѣкои ȥаконъ ѹтвръждень ѡста са. — Не просто бѡ и ȥападнынимь сїа сътрьпѣвати, вѣдаахѹ яко нѣкои щитъ и ѹтвръжденїе непоколѣбимо ѿ сего же, и свашеннищи ихь глаголаахѹ: єще молимь са о благоуьстивомь деспотѣ иже и србьскои странѣ. Прихождаахѹ же сихь свѣтлѣишїи и мѹжественѣишїи єже теȥонменитомѹ слѹжити, єлико прѣдь кралемь и съборѣ всѣхь кназь єдинъ ѿ витагь благоуьстиваго побораєть силнѣишихь, вѣнець побѣдѣ вȥать; сеи же и кралевыхь благородныихь и славныихь витаȥь власт имѣаше вѣнуевати. Єлико превьȥимати са пауе всѣхь кралевыхь глаголюще, яко мнѣ деспѡть витажьство крѹуи; и ѿ въстоуныхь коа ѹбо похвалы и любьве не сподоблаше са, иже оуубо ѡнъ сѹлтанъ нареуенныи иȥащеньства ради, єгда сваȥа воєводоу своихь силъ, молащимь ѡ семь реуе: „аще ѿ брата моего деспота съвѣтъ непрїимѹ, непоущѹ єго;“ и пославь въпрашаєть єго. Тъи же ѿвѣща емѹ: „Ѕмїю ѹбѡ аще хощеши въ нѹтрь домѹ своєго питати, єи же ѿпашь ѹрѣȥавъ питаи“; и сїа слышавъ не поустн того даждь до смрьти своєа, подобно же и въ проуихъ съвѣтехь всакыхь. — Коинствова же соултанъ на въстѡкъ, воиньство же пакы свое посла на Оугры Босною, идѣ же пришедьшихь ѹгорскыхь панѡвъ яша раȥбивше, и приводоша

къ соултанꙋ, и ходатаиствы деспотовыми, цѣною коуплени быша и смрьти горкыа свободиша са. — Поживе же сеи сꙋлтанъ въ смиренїи съ всѣми, съ нїми же иꙁ начала любовъ положи, та же въ Андрїановѣ градѣ ꙋмираеть, кромѣ рати, и сего смрьть съкрыта баше. — Въ слꙋхь же ꙗко прїиде деспотꙋ Стефанꙋ бывъшее, мнѡзи того подвиꙁаахꙋ елико нѣцїи и ѿ самыхь въстоучныхь, тъи же глаголаше: „клатвы положихь къ сꙋлтанꙋ еже дѣтемь его добро сътворити.“ Та же обрѣть подобно врема, и все свое коинство събравъ, на Арбанасы въсходить. Сїи же веледаровитꙋю десницꙋ вѣдаще и видѣвше вси въ скорѣ къ семоу стекоша са съ радостїю. — Приꙗть же страноу тоу мало брань подь нѣкыхь градохъ показавъ, пришедьшеи же твораахꙋ мирнаа оустроенїа; посылаеть же къ вентеикымь воеводꙋ Витка, въꙁвращаеть же са деспѡтъ, ѡставль нѣкꙋю часть воиска въ еже борити градь; и пришедьшꙋ семꙋ въ своа. Въ то же врема ꙋмираеть царь Константинъ, сынъ Срацимира цара блъгарьскаго, въ Бѣлѣградѣ соущꙋ емꙋ, тоу бо тогда живаше, пришедь съ Оугоръ, деспотꙋ же ꙗще въ Арбанасѣхь; его же благоучьстивыи сеи ꙗко присна брата плакаше, и многѡ ѡ дꙋши его растоучи, и сїа оубѡ быша, вь лѣто ˏѕцл. (= 6930 = 1422)

.па. Достоить же пакы о восточныихь воспоманꙋти; ꙋмершоу соултанꙋ въ Андриановѣ градѣ ꙗко же и прѣжде рѣхѡмь, и прѣнесенꙋ бывшꙋ всѣми силными и домоучадными его въ Брꙋсоу; баше же нѣтко ꙁовѡмь Мꙋстофа, иже лестїю нарече себе Мꙋстофꙋ сына млъниио имениитаго, иже прежде ѿ Влахь иꙁшедь бѣжа къ Солꙋноу, его же тогда гнавъ соултанъ даждь до

Солꙋна, и посылаеть ходатаа къ царю Манꙋилоу, соущаго надь царскыми вещми, но неподааше его, и ѿ толѣ оубо сїи въ рꙋкахь греческыхь пребываашe, его же тогда изъслаашe, въ еже царьствовати западными, оухыщренїе творащe; и сꙋщоу сыноу соултановꙋ въ въстоуныихь, прииать тои вса даждь до Калипола, и посылаеть къ деспотꙋ въ еже дрꙋгъ емꙋ быти; деспот же посланныа дасть въ соблюденїе, дасть же сынꙋ соултановꙋ въ ꙋвѣдѣнїе тверды завѣть, еже съ ѿцемь его; Мꙋрать хань же глаголемыи сеи ѥсть, ѿ въстока посилаеть воинство съ силнымь иже надо всѣми вещми ѿца его Блазить Салтана. Воинство же присовокꙋпи са влъхвꙋ Мꙋстофѣ, и въсходить въ Анатолїю, идѣ же ѿбѣгаеть множество воиньства ѿ Мꙋстофи, тако бѡ того прѣварнша глаголюще: ѩко аще море преидеши всѣ къ тебѣ преити хощемь; бѣгаеть же влъхвъ ѡнъ въ западнаа, к' Мꙋрат же поемь вса воиньства прѣиде мѡре, и ꙋбиваемь бываеть влъхвъ онъ въ лꙋзѣ. —

.пв. Се ꙋбѡ Греци пакы помѡщъ творать ѥнномꙋ отроуатꙋ соултановꙋ, и сего Мꙋстофа зовома, и нѣкыхь странъ въ востоцѣ приемлеть; къ Мꙋрать же пакы тамо въсходить, и воинство прѣдь собою пославъ, емꙋ же ѡтроуа ѩко на оплъченїе изыде изь града нїкенскаго, и тоу ꙋбїено бываеть, падаеть же тꙋ и Михаилъ бѣгъ, силныи въ вещехь царскыихь, его же к' Мꙋратъ ис темници по смрътн ѿца своего пꙋстилъ баше; и ꙋбѡ сице симь бывшимь, бысть цар Амꙋрать ханъ, въстоуныхь и западныхь. —

.пг. Та же посылаеть къ деспѡтꙋ поклисаре, ѡ всѣхь благодара; и сътвори деспотꙋ оуураждєнїе велико, многаа же и даровaнїа ѿпоусти, и тако пакы

мирно и любовно жителство оустрои са; въсходить же Амурать на царствующїи градь и на Влахы приходить, сътвори же пакы къ обоимь мирное оустроенїе, баше же и сеи яко же и отьць его всакымь царьскымь уиномь, обаче же лукавнѣиши бысть. —

.пд. Благоуьстиваго же деспота Стефана постиже множае болѣзнь ножнаа, ею же изь давна страдааше; тѣмь же и множае смрьти убоявь са, посылаеть по нетїа своего господина Гюрьга, и приходить сеи въ мѣстѣ нарицаемѣмъ Сребреница, и тоу събираеть са патриархомь събωръ уьстныхь архїереи и благородныихь всѣхь властелеи же и всѣхь избранныхь, и благословлает того съборωмь на господьство, глагола: „ѿ нинѣ того познаите господина въ мѣсто мене“; его же и молитвовавше роуковъзложенїемь, таже и ѿ всѣхь многолѣтъствовань бысть; оздравѣвь же благоуьстивыи ѿ сїа болѣзни, и хождааше благотвора. —

.пе. Къ западнымь же Амурать въздвити хотааше, и зра благоуьстиваго деспота, на всако лѣто къ оугорскому кралю шествїе творяща, и нѣкыхь клевещущихь послушавъ, въздвигаеть са и прїходить на благоуьстиваго деспота, деспоть же еже оуготовилъ баше воинство противу сих посилаеть и божїею помощїю побѣждаетъ. —

.пѕ. По семь въсходить на Босну, и въ страны босωньскыа вьнидє и гнѣвъ крала плѣноваашє; краль же въ единомь градѣ ѿ твердыихь бывъ, и ходатаа посла мола его же изыти, ωнь же въздвигь са идаше къ Бѣлоуградоу, и тамо въ болѣзнь впаде въ неи же и предасть духъ свои господеви. —

.пз. Престави же са вь лѣто: ҂ѕцлє. (= 6935 = 1427) мѣсеца Їюна ѳı дьнь, вь соуботу въ.є. уаса

дьнї. Єгда же престави са въ незаапу громь страшенъ юко же николи же таковъ слышахомь, и тма бысть велїа по всей странѣ той. —

.пи. Симь же сице бывшимь, и коа умиленїа глаголы не слышати баше тогда, аицемь къ земли паданїа, и кровемь ѿ сихь пролитїа, и инаа елика не юко господина тоуїю рыдающимь, но юко ѿца любоуьстна, таже оубо посылають по Гюрьга, сами же поемше того несаху къ гробу, и погребоша уьстно вь црькви въ Бѣлеградѣ. — Бысть же прѣ же преставленїа тезоименитаго, .зı. мѣсець, того съ небесе юко искры пусти въздухь на градь еже и въжизаахх, пакы же по гасиша; юще же прежде сихь вихьрь въздвигъ са покровь црьковьныи въ градѣ ѿемь съвръже на землю, и жилища многаа низложи, и жїлище сестры тезоименитаго, и ина многа знаменїа быша- —

.ç. Бысть повелѣнїе аще и выше нашеа крѣпости въспрнахомь ѿ всесветѣишаго патрїарха кугъ Никона, сръбьскыхь и поморьскыхь земль, тамо тому тогда пришедшу; юще же и ѿ воеводы силѣ и проуїихь избранныихь, но сицеву времени тогда сущоу, еже подщати са оставихомь; въ уетвртое же лѣто къ господоу ѿшествїа его тому самому юко авльшу са и юко казнїю прѣтащу, еже повиненъ юсть наказанїа и повелѣвающа сътворити ѡбѣщанна; тѣмь же аще и невъзможныи сицевому соуще, подщахомь са назнаменати. —

.çа. Аще же нѣцїи множае вѣдаще егоаа, и тамо соуще и дѣ же съжителїе емоу, или много словесны и разоумы ѡстрыми, благо въ истину, аще ли же даже до днесь никто же подщаль са будеть, и зде кона

недостатоуна или грубѣиша по венѣнїю бывша, и образу вдану вса вь мѣста да приведуть са.

.ҁв. Но убо ꙗко въ пристаниште пришедше и ѿ нынїа пѣчали възникнувше, къ сему възопїемь: „Радоуи са божьственыхь повелѣнїи добры испльнитель бывъ. Радоуиса землѣнымн свѣтло владнучьства. Радоуи са непокоривыхь страшно ѡбразнаа млънїинаа стрѣло. Радоуи са благопокорнынмь сладкое слышанїе. Радоуи са кроткыи въ совѣтѣхь Давиде. Радоуи са премудраꙗ съвръшаа новыи Соломѡне. Радоуи са милостынн таиннице неизреченныи. Радоуи са ꙗвѣ веледаровитаа ѿвръстаа десница. Радоуи са дворовъ божьственыхь благоукрашенїа испльнителю. — Радоуи са царскаго двора свѣтлое познанїе. Радоуи са вьса божьстъвнаа из далеча всегда провидаи. Радоуи са чьловѣческаа вса избраннаа ѿ всюду навыкъ. Радоуи са деспоте Стефане дръжавнымь украшенїе. Слава давшему та въ послѣднаа роды, христїанѡмь похвало. Слава съвръшающему великаа и дивнаа богу нашему. Єму же слава въ вѣкы вѣкомь.“ Аминь.

ИТАЛИЈАНСКИ АРХИВИ И НАША ИСТОРИЈА.[1]

В. Макушевъ. Итальянскіе архивы и хранящіеся въ нихъ матеріялы для славянской исторіи. Флорентинскій государственный архивъ. Ст. Петербургъ 1870. 42. стр.

од

СТОЈАНА НОВАКОВИЋА.

Од како је заједно с осталим наукама и историја ударила новим реалним правцем, те се истинитост чињеница и докази из самога живота и споменика стадоше више цијенити него ма чија приповиједања — врло се почело уважавати све што овоме припомаже. Некадашњи извори и писци који се бављаху голим догађајима политичкога живота постадоше не само недовољни него сухопарни, јер се хтјело сазнати какав је био народни живот у цјелокупном шаренилу свом; тражило се не само како се догодило ово или оно, него и за што се тако догодило а не иначе, и како је могло иначе, и како је хтјело, па није могло; тражило се како се у свези, под притиском или помоћу политичкога стања или рада и догађаја, разви-

---

[1] Читано у историчком и државничком одсеку Српског ученог друштва 29 Дек. 1870.

јала образованост, књижевност, појмови, опсег и висина мисли и т. д. Овако висока потраживања од историје начинише је са свим сиротном у изворима које је она дотле знала. Јер, кад наука прогласи да је историји посао цио живот народни, онда је историка интересовало све у чему се тај живот народни јављао. Како широк круг спрам оних оскудних биљежака које нам сачуваше љетописци и сухопарни монашки историци средњега вијека ?! Сад је историка интересовала архитектура и живопис, јер му кроз стање умјетности показиваше колика је образованост у народа била; сад га је интересовала књижевност, јер је у књижевним споменицима стајао нацртан ступањ развитка и правац мисли у народа; сад га је интересовало стање судова, општина, насељења, здравља, морала, вјере, јер је све то било пошљедак оних великих узрока којима се народни живот напријед или назад креће.

Овај покрет који науци историјској даде потпуно други правац и отвори јој савршено друге изгледе, даде великог интереса за историју свима писменим споменицима народног државног, правног па чак и приватног живота. Архиви заузеше тако важно мјесто, да су они данас најпоузданији, јербо најаутентичнији извори историје. Све образоване државе основаше или се надметаше да боље уреде своје архиве и не пожалише ни труда ни трошка да се та грана јавних чуварница споменика народних у оно стање доведе које научној потреби одговара. Споменици оваке врсте за историју појединога народа почеше се издавати и купити неуморно, и колико су они у истину важни види се из рада историка који се њима користе. Читави перијоди историје, читава дјела и врсте догађаја

проналазе се као непознате земље из ових архивских споменика. О томе се можемо увјерити баш на сиротноме земљишту наше рођене књижевности. Треба читати послове дра Фр. Рачкога штампане у Radu akademije jugoslovenske као што су „Pokret na slovenskom jugu XIV vieka“ i „Bogomile i patarene“, па да се види шта је кадра и наша историја, кад се ради не компилаторски него са свестраним и компаративним изучавањем цјелокупне грађе која данас на руци стоји историку који послом својим влада. Из тијех се послова види колику грађу имамо само у оним споменицима ватиканскога архива у Риму што их је дослије Тајнер издао. На јадне босанске Богомиле дизао је папа 1235 војску хрватскога бана Коломана[1], страшан религијозни рат бјеснио је тада на Богомиле по свој Босни и Славонији, о коме се данас зна само из споменика ватиканских, а до скора се наравно ништа ни знало није.

На мисли да се и овим начином историји штогод привриједи одавно се дошло у овоме друштву. Старањем друштвеним походио је архив млетачки г. др. J Шафарик и у двије књиге споменика за кратко вријеме скупљених могао је свак видјети шта се изнијети може. У западној половини нашега народа на те је мисли дошло „друштво за југословенску повјесницу.“ У његову „Arkivu“ наилазимо извјештаје И. Кукуљевића Сакцинског и пословање дра Фр. Рачкога. Југословенска академија наставила је рад овај и почела у велике изводити о чему су на обје стране старији књижевници само спомињали. Под насловом Listine o odnošajih izmedju južnoga slovenstva i mle-

[1] Rad VII. 156.

tačke republike (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium) изашле су старањем академика С. Љубића а трошком академије двије велике књиге, а биће их још доста толикијех.

И ја данас хоћу да вам објавим шта се у овом погледу осим наше и у руској књижевности ради.

Руски књижевник г. В. Макушев озбиљно се заузео да прегледа и изнађе шта има у италијанским архивима за словенску историју. Као изасланик петербуршкога университета путује он већ двије године дана по Италији, сабирајући необнародоване споменике за историју и књижевност балканскога полуострва и осталих Словена. С том је намјером прегледао архиве у Млецима, Турину, Ђенови, Флоренцији и Напољу, сакупивши силну грађу за историју нашу. Он је материјално кадар био да у великоме изводи оно што су и наши књижевници и овдје и у Загребу замишљали, али им средства нијесу допустила да изведу, или ако су и извели нијесу још могли у оној мјери у којој је могао Макушев. Њему сигурно нијесу сметале све оне крупније и ситније сметње које се на наше јадне књижевнике и с десна и с лијева гомилају — те нам остаје непрестано судбина да често знамо све што би требало, па опет скрштених руку неурађен посао гледати морамо, са једине реченице „не може!“ Она нам као стостручни одјек са свију страна у ушима звони!!

Уз другу књигу XVI тома записака „Императорской академіи наукъ“ објавио је он у особитом прилогу извјештај о пословању свом у флорентинском архиву. Кад нам наше кобно „не може!“ није дало да наставимо и у цјелини те на доколици изведемо посао започети у мле-

тачкоме архиву, и кад нам исто то не даје да ми сами шаљемо људе ради наших научних потреба, и да их довољно спремних имамо, допустите да о овоме извјештају В. Макушева и ми овдје спомен учинимо.

Пошто је г. В. Макушев споменуо што је требало о историји и уређењу флорентинскога државног архива говори шта има у њему знаменито, прво за Русију, друго за Пољску, треће за Чешку, и четврто за Србе и Хрвате. Ово пошљедње доносимо овдје у знаменитијим комадима са своје двије три биљешке, како нам је пристајало спрам простора одређенога овоме чланку.

Грађа за историју Србије, Босне, Херцеговине, Далмације и српских Ускока није многобројна у флорентинском архиву али је важна, а за историју Дубровника има тамо непрекидни ред докумената веома важних, од почетка XIV па до XVII вијека.

Године 1434 кренуо се у Србију (Rascia) Флорентинац Јаков де Сан-Мињато да прими нашљедство које му је остало по смрти брата магистра Јеронима, који је дуго вријеме боравио у служби српској као љекар. Тијем поводом писала је флорентинска влада 29 Априла 1434 српском деспоту (Despoto Rascie): Hinc est, quod nos Vestre Celsitudini scribendum duximus in favorem prudentis viri ser Jacobi Magistri Johannis de Sancto Miniate. Fidem igitur indubiam Celsitudini Vestre facimus per presentes, quod ser Jacobus antedictus fuit frater germanus magistri Hieronimi medici, qui in vestro dominio atque terris diutius vixit atque mortuus est. Atque ea de causa nunc idem

ser Jacobus lator presentium ad presentiam Vestre Celsitudinis accedit, ut bona hereditaria ejusdem magistri Hieronymi fratris suis consequatur.[1] (Signori Carteggio Missive. I. Cancellaria Registro XXXIII, fol. 87)

Једва се може допустити да је љекар Јероним де Сан-Мињато, који је послије дужега боравлења умрьо у Србији, био тамо једини, и да је као авантуриста залутао у земљу (по средствима оновременога саобраћаја) далеку, да срећу тражи. Он је у Србији живио врло дуго (diutius), стекао је имање, и није ни помишљао да се у домовину врати, јер је у туђини и умрьо; сигурно му је тамо добро бити морало. А кад се по смрти му креће тамо да нашљедство прими рођени му брат, то значи да је имао чега ради на пут се кренути. Сам тон препоручнога писма флорентинске владе српскоме деспоту показује да Србија није била Флорентинцима непозната земља. Знајући пак, како се флорентинска општина поглавито о трговини бавила и како је, према свједоџби несумњивих докумената, водила још с почетка XIV вијека трговину са словенским истоком преко Дубровника, не може се не допустити да су промућурни Флорентинци долазили у Србију и до Јеронима Сан-Мињато и послије њега, а особито за његова живота, јер је он без сумње стајао у пријеписци са својим рођацима и знанцима. И по томе није ли прилика мислити да су Флорентинци XV вијека

[1] Ево шта пишемо Вашем Височанству зарад ученога Јакова де Сан-Мињато. Овим дакле потврђујемо Вашем Височанству као несумњиву истину да је предречени Јаков рођени брат љекара магистра Јеронима, који је под вашим господством и у вашим државама врло дуго живио и умрьо. С тога сад и иде поменути Јаков који ово носи, да пред Ваше Височанство изиђе и да прими у нашљедство добра свога брата Јеронима.

(ако не и прије) били у свези (ако не у каквој другој а оно у трговачкој) са Србијом?

Rinaldo degli Albizi који се 1425 кренуо послом императору Сигисмунду у Млетке, Ферару и Болоњу, у своме дневнику (Riccordi di sue comissioni e lèttere: Legazioni e Commissarie, Missive e Responsive, vol. 5) причајући о путовању по Угарској пише 10 Маја 1426 (л. 49) и: „Осим тога је био на аудијенцији у краља српски деспот, који је краља јако подбадао против Мљечића“ (et piu vi era il despoto di Rascia, che assai stimolava il Ré, che guerra si rompessi a Venetiani).

Знаменити косовски бој који је одлучио судбину српског царства није прошао у Италији неопажен: глас о њему дошао је и у Флоренцију. У одговор на писмо босанскога краља, који је о њему јавио флоретинској влади, она му је отписала 20 Октобра XIII индик. 1389 год. овим за нас Србе чудним али ипак важним писмом: (Signori, Carteggio. Missive, Cancell. I. Registro 21. f. 137) „И ако смо ми још одавно добро знали које из причања које из многобројних писама за ту побједу с више ниспослану вашему величанству, за побједу 15-га прошлог Јуна над безумним поношљивцем Муратом који је, завладавши насилно турским царством, помишљао да сатре с лица земље хришћанство и име нашега Спаса и који се нерасудно залетио у крајеве наших држава и послије крвавога боја пао на тако названом пољу Косову гдје бијаше довео небројене тисуће војника и два своја сина — опет нам је не мање славно и врло драго било чути о томе из краљевскога вашег писма. Јер нама, правим хришћанима, шта је могло бити пријатније и славније од гласа о том боју који ће се за вијек памтити

(pugna illa cunctis memoranda temporibus) и у којој падоше толике тисуће невјерних Тројанаца с најстрашнијим војводом! Благо ономе пољу обљевеном крвљу а обасутом костима, које ће на многе вијекове сачувати вјечни спомен побједе! Благо краљевству босанскоме којему би у срећи дано да бије тако славан бој и да задобије тако славну побједу у име Христово! Благо и оном дану — славне памети свештеномученика Вита, у који је одржана побједа над тим најгорим врагом. Благо по три и по четири пута оној дванаесторици властела који пробивши непријатељске чопоре и камиле у округ свезане, мачем себи отворише пут и дођоше до Муратова шатора! А нада све благо ономе који јуначки уби вођа толике силе, сатјеравши му мач у грло и утробу; а благо свјема што као жртве убијенога вођа, над оном ништавом љешином славном мученништва смрћу живот и крв излише. Али поврх свију благо вашем величанству и тако даље.[1] „

Ово писмо знатно по гласу о косовском боју о коме се у њему јавља и који је начинио велику узбуђеност у Италији, свједочи међу осталим о томе како су се на крају XIV века налазиле већ пријатељске свезе међу Босном и

[1] Писмо је ово штампао и Рачки у своме чланку »Покрет на слав. југу« Rad III 95 стр. Исти писац спомиње писмо које је суврмени краљ босански Твртко писао из Сутјеске 1 Августа 1389 граду Трогиру а сигурно и осталим далматинским градовима. Тамо стоји: »Онога охолога вражјега сина и слугу непријатеља имена Христова и цијелога рода човјечјега, невјернога на име Амурата, који је био покорио многе народе и који бјеше већ дошао са два своја сина и са шљедбеницима Турцима и наше земље узнемирити, у накани да кашње навали и на ваше, напокон сразивши се с њима дне 15 Јуна . . . надвладасмо тако, да мало од њих живе изнесоше главе. Rad III. 94.

Флоренцијом, које су се држале пријеписком између једне и друге владе.[1]

Послије косовскога боја српске области падоше једна за другом под Турке. Ред дође и на Босну. Од 14 Јуна 1463 млетачки је дужд Христофор Моро писао Флорентинцима о падењу босанскога краљевства (Registro delle lettere esterne alla Republica 1452 — 1468 X f. 114 — 115) овако: „Најжешћи и најстрашнији враг хришћанскога имена, турски султан, побуђиван жудном и неумољивом мрзошћу на католичку вјеру, дошао је већ до таке дрскости, да му се скоро ниједан од хришћанских господара не ће или не смије да успротиви. Сакупивши једанаест пукова (copiis) са толиком многобројном војском, нападне он и на само босанско краљевство и опустоши га до краја. Једни од становника погибоше на страшним мукама, други бише одведени у ропство, а остали се од страха разбјегоше. Главне и најјаче градове и вароши краљевине или заузе силом или натјера на предају. Скоро цијелу краљевину заузе он огњем и мачем, оставивши иза себе развалине и потоке крви. Самога краља

---

[1] О чудноватом писму које наведосмо др. Фр. Рачки пише ово: »Стјепан је Твртко, како већ рекосмо, а ово се из тих листова јасно разабира, догађај Косовски сматрао и разгласио био за побједу савезнога оружја над турском војском. Смрт Мурата руком непријатеља, узмак његових синова са својим доста оштећеним четама у главни град Једрену, гласови враћајућих се у Босну помоћних чета, листови краља Стјепана Тврта . . . . све је то овако помело на западу суд и мњење о косовској битци, да исто иначе обзирно млетачко вијеће, како се из сједнице од 23 Јула види, још мјесец дана касније није знало шта да вјерује о различним вијестима »о боју који је био међу велеможним господаром Муратом и кнезом Лазаром.« Једино што је вијеће држало за стално бијаше то, да је султан у том боју погинуо.« Rad III. 95.

(о томе не можемо говорити без бола и суза) заробио је и срамотно поступа с њиме. Незадовољан таком побједом замишља још веће и још се више узда у своју силу: опијен славом није се побојао раширити своја пустошења и нападе до самога Сења, до врата Италије.“

У депеши од 1 Септембра 1490 Павао Антоније Содерини, флорентински посланик у Напољу, јавља својој влади како је по писмима из Сења угарска краљица потврдила Ивану Корвину све области дате му његовим покојним оцем и како му је из нова уступила краљевство босанско (et di nuovo concessoli il regno di Bossina) које доноси 12000 дуката дохотка (che vale 12000 ducati) и како га је поставила за бана хрватскога тако да свиколики његови доходци износе на 40000 дук. (Legazioni e Commiss. Miss. e Resp. vol. 19. f. 136)

Год. 1457 дође у Флоренцију посланик Стјепана херцега св. Саве кнез Пубиславић[1] (Pubislavus comes et miles) који је у дугачкој и рјечитој бесједи (copiose et eleganter et cum maxima vehementia exposuit) изложио отачаска осјећања (patterni affectus) „својега господара према Флорентинцима.“ „И ми поштујемо вашу Свјетлост, пишу они херцегу Стјепану 27 Апр. 1457 (Signori, Carteggio. Missive. I. Cancell. Reg. XL. f. 23.) за заштитника и скоро за оца наше државе и нашијех трговаца.... на што нас побуђују толика доброчинства и милости указане трговцима нашијем.[2]

[1] Ваљда Прибиславић.

[2] Et nos profecto Celsitudinem Vestram tanquam columen et fautorem et quasi parentem civitatis ac mercatorum nostrorum, in honore habemus atque etiam colimus. Nam proprter se ipsum hoc meretur, et nos vi cumulum beneficiorum a benignate vestra in nostros mercatores collatorum sic facere debemus.«

Али при свој жељи угодити такоме доброчинцу (benefactor) Флорентинци његову посланику не допустише да без царине извезе товаре неке као што је желио, позивајући се на законе републике, и само му умалише царину.

За тијем ређа Макушев још неке податке који се тичу поближе Далмације и Угарске, а које ћемо ми пријећи. Послије тога вадимо овај испис.

У картону 27-ом хартија сенатора Строцпје (carte Strozziane filza 271) налази се не издана „Историја Ускока“ од непознатога писца.[1]

Писцу су томе били познати труди задарскога архијепископа Минучија Минучи и Павла Сарпије;[2] али он није био њима задовољан, налазећи у њима многе наваличне лажи које је млетачка цензура уметнула. „Ја сам видио автограф архијепископ, говори писац (л. 56), који ми достављен би од каваљера Андрије, његова брата; али у рукопису нијесам нашао онога што се њему приписује у смотрењу Ускока; напротив он говори умјереним тоном, али, као што је био млетачки поданик, он заћуткује о ономе што њима на похвалу иде, против дужности историчке. Писци тога дјела који се наметнуше кад се штампало (li autori di detta opera in stampa, т. ј. млетачки цен-

[1] Познато је како су *Ускоци* српска емиграција из Босне и Херцеговине. који су се настањивали у далматинском млетачком приморју да се оданде бију с Турцима. То су котарски и сењски сердари наших народних пјесама штампаних највише у 3-ој књизи Вукове збирке.

[2] Дјела ове двојице опако како их је прерадио и у француском пријеводу поред својега дјела L' histoire du gouvernement de Venice у Амстердаму 1705 штампао Амел Делахусе — објавио је и нашем свијету у вјештом изводу г. Чед. Мијатовић у Матици 1865 год. почињући од бр. 10.

зори) избрисаше све што је било боље и љепше, а додадоше по свом нахођењу све што су могли на покуду Ускока (hanno castrato il buono et meglio et hanno aggiunto quello é passo loro tutto a vituperio di Scochi.)“ Исто тако мисли он и о шљедбенику Минучијеву фра Павлу Сарпији. За то читајући и слушајући најизврaћеније појме о Ускоцима које су представљали као разбојнике и морске гусаре, и знајући како све то није истина (cosa certo molto lontana dal vero), писац је појмио као дужност поштена и праведна човјека (cosa molto honesta et alla giusticia congiunta) да прими на се обрану Ускока и да напише њихову историју, јер је он међу њима провео много времена и имао је у власти преко потребна знања о њиховим наравима, начину живота и вјери (havendo io molto tempo in quelle parte conversato, et havendo de costumi, della vita e della loro religione quella intelligenza, che a tal fatto si richiede.) Нека нико не мисли, наставља писац у своме предговору, да мене побућује корист (interesse), моје је једино побуђење истина (verita) за коју сам мислио да ми је дужност казати је као човјек који сам са стварју из близа познат и који сам толико пута имао прилику да добијем поуздане податке (come homo bene informato, che sono io, et ho havuto più occasione di cavarne qualche fidata notitia).“

Али ко је био овај непознати бранич Ускока и колико је могућно њему повјеровати? — Одговор се на то питање налази у самој „Историји Ускока (Historia degli Uscochi).“

Историја је написана у облику разговора међу Иваном (писцем) и Антонијем, и почиње се овако:

„Знајући да сте ви дуго вријеме живјели на Ријеци у Сењу и у Далмацији, рад бих био дознати од вас неке појединости и т. д.

Говорећи о флорентинској трговини на Сењу, писац додаје (л. 7.) „ја сам виђао на кућама и на гробницама грбове многих властеоских породица, као што су Строци, Салвијати, Пасквини, Џакомини, Алтонити, дел-Бене и др.“

Приступајући к описивању обичаја ускочких писац говори: „Ја сам имао посла с тим људима (ho praticato) од 1574 до 1621 године и у неколико лично, у неколико по писмима поузданих другова знам шта се радило (л. 9.)“

Писац је био познат с познатим ускочким војводом Ђуром Даничићем, с његова три сина и с ћерком (л. 11.) На л. 15 има овај занимљив извјештај:

„У августу 1580 године вратим се ја на Ријеку с острва Раба, Пага и Крка на којима сам провео деветнаест дана. Ишао сам с бродом натовареним житом из пристаништа Ферма, гдје је живио мој дједа. Више од сто година држао је мој дједа на Ријеци трговину у којој је мој брат провео више од двадесет а ја више од десет година. За цијело то вријеме набављали смо ми граду Сењу жито, вино и уље, већином на вјеру, тако да смо имали у њих на дугу по 6 — 8 — 10 хиљада дуката. Године 1580 купи мој дједа у Ферму 60000 старâ жита, које све ја распродам у аустријске и херцеговске области. Не прође два мјесеца, а то дође од његове светости налог да платимо помоћ Ускоцима (2400 скуда на годину), и тако чим се Септембра врати мој брат из Марке, ја морадне**м** отићи у Сењ да издам помоћ за прво пола

године. По мене је дошао Ђуро Даничић са два брата и многим капетанима и војницима, на број 300, и обноћ на Туцин дан вече кренемо се с Ријеке, те паднемо на ноћиште у Нови у Винодолу, гдје вечерамо у једној цркви. Кад зађе мјесец, ми се на ново навеземо на брод, пођемо к Сењу, и стигнемо тамо у зору. Властела и војници сусретоше нас с почашћу, уз многе плотуне. Ја се настаним у сењскога владике, и позовем мјесне попове да ми по наредби његове светости предаду спискове сиромаха да им раздам помоћ. На дан „безазленијех“ (Nocenti) ја издам помоћ Ускоцима како је коме из Рима назначено, а поименице: Ђури Даничићу 72 скуда на год., другима мање — до 50 . . . . Ту сам провео осам дана усред весеља, празновања и гозбе, и ако ми је онда и било само 22 године, опет ми није био у вољи живот као у Нијемаца (vita alla tedesca) који по осам, и по десет сахата за столом сједе, те наумим да се вратим на Ријеку, куда ме пропрати и опет Ђуро Даничић са својом четом.“

„Год. 1583 вратим се ја у постојбину, говори писац (л. 27) а кроз годину дана мој се брат врати на Ријеку.“

Год. 1592 Хасан-паша босански, потурчењак родом из Павије, удари на Ријеку са сто хиљада војске; рад је био и Винодол раскопати, и Ускоке покорити, ама га они разбише и у бјегство обртоше.[1]

---

[1] У непознатога нашега пријатеља и писца ове талијанске историје Ускока не ће бити најпоузданије с бројевима. Он мало даље говори како је Ускока могло изаћи највише 2000, и на другом мјесту како је приликом једне завјере учествовало 800 породица. Сви би ти бројеви требали нешто критике. Ја мислим да за Хасан пашу не ће бити истина да је имао толико војске, јер то је број до кога не досежу покрајинске војске. *Нов.*

У то вријеме писац се зарад својих посала находио у Флоренцији, и ту добије од једнога свога пријатеља писмо, у коме му је јављао шта се догодило. „Писмо то покажем ја сенатору Лаврентију Гвичардини, који ме замоли да му дам копију, и кад је добије, с мјеста је однесе великоме херцегу. Његова свјетлост пошље по мене својега човјека, да му ја донесем само писмо. Задовољен њиме, он ми рече: „Ви сте добили поузданије гласове него ја“, и замоли ме да му јављам што кад важно сазнам докле се у том граду бавим. Ја обећам, и испуним своје обећање, показујући му писма која сам добијао од поузданих другова.“

Из ових и још двије исписке које смо ми пропустили, Макушев изводи да се писац морао послужити двома изворима у својој историји, прво, својим искуством и друго, причама и писмима поузданих другова и људи. Из тих је извора могла изаћи само правда и истина. А какав је интерес могао имати да изврће и лаже у овој ствари италијански трговац из Ферма, који је био из веће трговачке куће, који се користио повјерењем папиним, који није припадао ни политичарима својега доба и којему као ни родбини његовој ништа није било стало до Ускока.

Сад ћемо упознати читаоца с планом и садржајем „Историје Ускока“. Писац се није држао никакве строге системе у писању, што му је и допуштао изабрани облик разговора. У њега је испреплетана историја с описивањем. Почиње описивањем Сења и његове околине (л. 2 — 3); по том прича историју Сења од 1481 (л. 4.) и говори како су папе Лав X и Климента VII и Лав VI старали се да се Сењ утврди као „propugnaculo al Turco, antimurale all' Italia.“ (л. 4 — 5.) На л. 6 прелази на

описивање Клиса и како су га Турци освојили 1537. Послије се опет враћа на Сењ и говори каку су трговину с њиме Флорентинци водили. Сењ је, по његовим ријечима, за Флорентинце спрам Угарске оно што Неретва спрам Босне (л. 7.) Одмах за тим напомиње, да су и Млеци хајдуковање својих поданика товарили на Ускоке, и говори о служби Ускока у Фуентеса и у Италији, гдје су ускочки коњици познати били под именом capelletti.

Папа Гргур XIII давао је ускочким главарима сваке године у помоћ по 2000 скуда и по 400 да се разда као милостиња сиротним сељацима (л. 11.). У то је вријеме био ускочки војвода Ђуро Даничић који је међу својима имао велику част, а у Турке је угонио таки страх, да се почео био говорити у пословицама као Скендербег. Ријеч му је била света, а слава тако велика да је цар њему и његовим главним помоћницима дао властеоство. Родом из Босне, он се још као младић доселио у Сењ, ишао је у чете с Ускоцима на Турке, и у Сењу се и ожени, те имадне са женом три сина и једну кћер. Кад га Ускоци изберу за војводу, и кад га у томе потврди цар Фердинандо, никад Турцима није дао мира, особито у Неретви, куда су пролазили богати каравани из Босне. Турци су кривили Дубровчане да они подбадају Ускоке и пријетили су да ће разорити Дубровник. Дубровчани жељаху да се једним ударцем опросте и Ускока и Турака, дозову к себи Даничића као на договор о важним пословима, и убију га заједно са седморицом другова. Његов син Ђуро, изабран за војводу, крене се на Дубровчане са неколико наоружаних бродова да освети оца, ухвати на мору дубровачке лађе, људство помори мученичком смрћу, а лађе потопи. Од

то доба па за 25 година нијесу штедјели Дубровчана који су искали да се откупе за 20000 дуката, и једва је папи Гргуру XIII изашло за руком да их помири (л. 12 — 15.)

Велику су услугу указали Ускоци Аустрији, Млецима и цијелој Италији бранећи их од упадања Турака (1478 — 1479, 1481, 1499 г.) „Може се рећи“ напомиње писац, „како су Сењ и Карловац главни кључи у Италију“ (л.16.) Грофови Зрињски и Франкопани били су главни заштитници Ускока.

Писац разликује Ускоке сењске од Ускока с млетачких острва Крка, Раба, Пага, и од Ускока задарских и шибеничких острва, за које вели да су прави гусари.

У Италији су Ускоци били прослављени великим узрастом, снагом и брзим ходом. Христина жена великога херцега Фердинанда поручила је по четворицу те их населила и оженила у Флоренцији.

На л. 19 писац описује како су Ускоци одјевени били. Штета, што нам Макушев о томе ни ријечи исписао није.

Кад млетачке галије учине какву досаду Ускоцима, они се свете ударајући на млетачка острва. Ерцхерцег им даје плату, али им његови чиновници исплате само трећину у новцу, а остатак у натури. Ускоци могу извести 1200 војника; а кад се с њима удруже и Оточани, Винодолци, Брињани, Постојани и Брлежани (?) па сењска грофовина и Карловац, онда их може изаћи на 2000.

Године 1575 Ускоци (њих 250) узеше највећи млетачки брод Контарини вршком напуњен драгоцјеном ку-

пљом, са 300 војника који се враћаху из Кандије. Кад су узели што је било турско, јеврејско и дубровачко и кад су Дубровчане поубијали, они Млечићима врате брод с осталим товаром и људством осим Турака и Јевреја које одведу у ропство (л. 20 — 21) Неколико година по том узеше они с другог брода који је пловио пут истока 80000 дуката

Год. 1580 по приједлогу потурчењака Мишића, огледа босански паша не би ли могао завладати Сењем, али залуд. У то вријеме је у Сењу био губернатор некакав Нијемац Гашпар Роб. (л. 22 — 25.)

Год. 1581 Ускоци узеше велики брод који је ишао с истока. Међу путницима бијаше Турака, Јевреја и Дубровчана. Ови пошљедњи се издаду за Јевреје, јер су били одјевени у источно рухо. Заробљенике предаду Валтазару Ламбергеру тадашњему губернатору Сења, и он их пошље у Германију. Дубровчани признаше своју пријевару тек пошто су били изван опасности.

Причање се о четовању ускочком наставља до 27. л.

Године 1583 огледају Ускоци помоћу фрањцишканца Анђела који је живио на Ријеци у кући писца ове историје, да освоје Клис; али им се план открије, и до 800 породица које су биле пристале на завјеру, морадоше се селити на Ријеку. (л.27)

Год. 1595 Ускоци узму Клис, али Млечићи (Бенедето Моро) помогоше Турцима да га поврате (л. 29 — 30.)

Приче о четовању Ускока на Турке и Млечиће (до 1605 год.) трају до 46 л.

На листу 46 — 48 има прича о границама међу Далмацијом и Босном, за тијем писац говори о знамени-

тостима далматинским (la maraviglie della Dalmatia) и најприје описује Задар (л. 48 — 50) па онда (52 — 54) Шибеник. На л. 55 почиње опет историја Ускока која долази до 1612 године. Ту говори како су Млетке трошиле сваке године по 300000 дуката на оружање против Ускока, и како су неки сенатори предлагали нека им се плати на годину и по 50 — 60000 дуката да би само млетачке области на миру оставили (л. 60.)

Од 61 листа описује се сењска покрајина, (природна богатства, минерали, корали и т. д.) и по том нарави ускочке. Хвалећи побожност ускочку прича како они враћајући се с четовања најприје чине молитву и дио пљачке дају свећеницима који су у опште врло сиротни (64. 70.) По његовим ријечима чистота је нарави била узвишена дотле, да се прељуба смрћу казнила (65.) Занимљиво је како прича о поздрављању на Божић ријечима „Боже дај нам добар Божић“ и о обичају откупљивања робља у Турака, „не дају откупа одмах у готовини него дају таоца, па се заробљеник врати кући својој, одмори се два до три мјесеца, по том узима откуп и носи га Турчину.“ [1] У каквом је уважењу стајало у Ускока поштење види се из казне неуредним дужницима: њима су повезивали главе марамом као женама, тако их износећи на подсмијех. (л. 69.)

Писац пориче што је писано да су Ускоци дијелили плијен с ерцхерцезима. Они су давали дарове губернаторима сењским с којима су задовољни били и комисарима који су им доносили плату.

---

[1] Non mandono il ricatto subito in contanti, ma mandono uno ostaggio, et il prigione torna a casa sua, si riposa 2 o 3 mesi, poi piglia la taglia e la porta al Turco. л. 66.

На томе се свршавају биљешке г. Макушева о Ускоцима. Даље пише он о Дубровчанима и о историји њихове трговине, али ћемо то оставити на страну.

Кад погледамо на ове резултате, на сваки начин веома занимљиве и на оно што се још радило у нас самих на овој струци, кад погледамо на прилику историју А. Мајкова израђену махом по споменицима домаћим оваке врсте, ја мислим да излази двоје што се очито потврђује за науку историје наше, а то је ово:

1. Да је и овдје најблаготворнији упоредни правац научнога рада, који ће оно што домаћи писци, извори и архиви могу дати, освједочити писцима, изворима и архивима околних нам народа, или народа који су с нама у свезама били и на обрат, — јер је наша историја органски дио историје остале Јевропе, и

2. Да у опсег који ваља за историју српску узети, мора ући вазда цјелокупан народ обје цркве и вјере, јер се често средиште народнога рада и догађаја премјешта с једнога краја народа на други, и тек сви крајеви заједно са свима својим сјајним епохама у ред стављеним дају органичку цјелину историје и живота народнога.

У колико је код нас овим правцем урађено и у колико није, било би питање за које треба и особита спрема и особита студија. Али га овде биљежимо за то, што држимо да би било од велике користи одговорити на њ.

ИЗВЕШТАЈ ПРОФ. Г. ВИТКОВИЋА

О ПУТОВАЊУ ПОРАДИ ИСТРАЖИВАЊА ИСТОРИЈСКИХ СРПСКИХ СПОМЕНИКА ПО СРЕДЊОЈ УГАРСКОЈ.

Српско учено друштво, преко одбора и историчког одсека свог, на свом састанку 11 Јула текуће године, под бројем 64-им, решило је, да ме изашље у нека места у средњој Угарској, у којима су Срби живели или још живе, те да прикупим историјску грађу и документе за историју тамошњих насељеника српских.

Поменуто друштво имало је у виду мој предлог, који сам почетком Јула поднео био у истој цијели. И на основу поменутог предлога, добио сам писмено настављење од стране ученог друштва.

Желећи што боље и тачније одговорити поверењу, што ми је друштво поклонило, по свом познанству са местима, решио сам се, да пре свега прођем најдаље крајеве, куд се населише први српски одсељеници под патријархом Чрнојевићем.

Будим, Пешта, Сентандреја и околина ових места бејаше оно земљиште, где се језгро првих одсељеника настанило. Осим тога бејаше Будим и Пешта до скора средиште оностраног српског литералног и политичког живота; потом се надах тамо и највише материјала за прошлост српских одсељеника пронаћи. И несам се преварио у свом мишљењу и очекивању. Јер сам у поменку-

тим местима, а на име у Будиму и Сентандреји, нашао највише рукописних споменика.

Пошто сам у мислима склопио план тог путовања и научног истраживања, решио сам се, да се на том путу свратим у Карловце. Желео сам, да лично потражим моралне помоћи и препоруке, у патријаршког администратора, будимског владике господина Арсена Стојковића, кога сам као врлог родољуба имао част још од пређе познавати.

Овај редки и достојни поглавар српске цркве у аустро-угарској држави, примио ме је усрдно, и искреним саучешћем одобравао тежњу српског ученог друштва, због прикупљања историјске грађе.

Преосвештени господин адмистратор саопштио ми је том приликом жељу српског сабора, да се сви рукописни споменици прикупе у једном архиву, и то у таквом месту, где ће овај народни архив најпоузданије сачуван бити.

Као што сам доцније дознао, тек ће се у продуженим саборским седницама решити, у коме ће месту смештен бити овај народни Архив.

Овај народни Архив, неможе се сместити у садашњем средишту литералног и политичког живота српског у Новом-Саду, због варадинских топова, а у Карловцима са других узрока сигурног сместишта неможе бити. Најбоље би било, кад би сабор прекосавских Срба решио, да се тај народни Архив смести у најпоузданијем склоништу у српској престолници у Београду. Београд је престолница свеколиког Српства, мора бити и средиште политичког и литералног живота за сво јужно словенство.

Ову мисао саопштио сам био врснијим члановима саборским, и они подпуно одобраваше и увераваше, да ће

та мисао одзива наћи у свима свеснијим и родољубивим Србима, а нарочито у сабору карловачком.

Надам се у свест познатих родољуба, и уверен сам, да ће они топло и братски заступати овај важан предлог.

16-ог Јула стигох у Будим, и нађох искреног и брат ског одзива у родољубивој општини српској. Немогу, да неискажем јавно своје признане у овим листовима председнику тамошње општине бившем многогодишњем заслужном председнику Матице Српске, господину Павлу Којићу, за тим подпреседнику господину Давиду Давидовићу многогодишњем секретару Матице Српске, а поглавито чувеном родољубу, српском научњаку и одличном члану карловачког сабора господину Макси Лудајићу, не иначе и пароху будимском честитом свећенику г. Јеремији Мађаревићу и његовом врлом сину докторанту медицине г. Младену Мађаревићу, који су ми у помоћи били при тражењу и попису акта и протокола, у будимском Архиву.

Како поменутој браћи тако и осталим родољубивим члановима будимске српске општине пред свеколиким Српским светом изјављујем најтоплију блгодарност, што ми помогоше, да ови, за српску историју тако важни документи једном угледају света.

Корист, коју ће српски и словенски научњаци по томе и свеколико Српство имати, што ће ове важне историјске документе скорим и печатане угледати, биће довољна награда милој и свесној браћи будимским Србима.

Архив негдашњег будимског танача, постоји у одвојеној зиданој кући до српске основне школе. Из школе улази се у Архив, на Архиву су гвоздена врата и отварају се на два кључа; на прозору су гвоздени

капци. Архив је под сводом и савршено је осигуран од пожара. Године 1810-е бејаше велики пожар, у ком је изгорела црква и 400 кућа, но је Архив остао неповређен.

Соба у којој је смештен Архив, заузима око три квадратна хвата. Акта, протоколи, тевтери и друге књиге, намештена су у рафовима.

У једном гвозденом сандуку на два кључа, чувају се најважнији документи, као што су српске народне привилегије на пергаменту и друге привилегије, што су добијали будимски Срби. У другом бакарном лепо израђеном ковчежићу, или као што га будимски мајстори називаху „целади", налазе се племићке повеље будимских Срба, грунтовнице и други важни документи.

Будимски Архив добро је очуван, као што је и сентандрејски. И што су добро очувани, има се приписати свести и родољубљу будимских и сентандрејских врлих Срба. Ове су Архиве чувала световна лица, и то одлични грађани, бирови и ешкути (председници и општинске старешине). Жалосно стање, у ком се налази карловачки општи народни Архив, доказује голему немарност дојакошњих чувара ове народне светиње.

Најстарија акта у будимском Архиву јесу од године 1690-е, а то је година у којој се доселише Срби под патријархом Арсеном Чрнојевићем у Будим, Сентандреју и њихову околину.

За сво време од 1690-е године до данашњега дана, будимски Срби служише се српским језиком. И то за 50 првих година писали су чисто српски оним језиком, као што га донеше из старе своје отачбине. И у доцнијим актама налази се српски језик доста очуван, но прото-

коли танача од 1740 године до новијег времена, писани су збрком од српског и црквеног словенског језика.

Као што и несу били сви досељеници Срби из једног истог краја, но их бејаше из Ресаве, Старога Влаха, Старе Србије, Херцеговине и из Босне; то се у ових досељеника до прве половине овога века јасно могао разликовати и источни јужни и западни говор.

И у самој вароши Сентандреји могаху се разликовати источни и јужни говор, по махалама, у којима живљаху. Но је већина Сентандрејаца из Ресаве била, те је и говор већине био источњачки.

Збег или управо Рудник, то је мали заселак за пола сата удаљен од Сентандреје, и онде се говори, и говорило јужним нарјечијем, што су ови дошли били из Рудника, Старога Влаха и Ерцеговине.

Највише се опажа велика разлика у говору Срба помазлија и чобанчана. Први су Ерцеговци, а ови су маћедонски Срби и заносе на бугарски, Срби у Калазу пореклом су из Ерцеговине, па и данас се примечава јужни говор.

И по спољашности нарочито у Помазу огледа се очито онај леп тип ерцеговачких Срба. Одело у мушкараца и женскиња, осим накита око врата, већином је смеса од маџарског, немачког и српског. Женскиње у свечане дане носе новчани накит око врата.

Код будимских Срба бејаше такођер мешовити говор, као што се то из списова види. У српском предграђу, или као што они зваху Табахану и Табану, бејаше још од старина босански елеменат јако заступљен. И јасно се огледа у актима уплив и утицај овог елемента на говор досељеника.

У Табану бејаше ришћански и кршћански танач, то ће рећи суд Срба источне и западне цркве. И једни и

други служише се српским језиком, као што се види из акта, у којима се налази приличан број акта кршћанског танача, писана латиницом и западним говором.

О сентандрејском Архиву немогу за сада што друго рећи, но да сам га видео, и да су акта у целости но нису пописана.

Веома ми је мило, да и браћи Сентандрејцима изјавим искрено признање за братско предусретање и чисто српско осећање и готовост на жртву за опште српске интересе. Ови врли родољуби, видећи очито смањивање српског живља, предвиђају, да ће за најкраће време овладати туђински елеменат, а знају да би Архив тамошњи и шњим знатан и важан део грађе, за српску повесницу изгубљен био.

Сад ћу у кратко да избележим овде, што сам из површнога прегледа свију акта и протокола дознао, о просветном, моралном и материјалном стању будимских и сентандрејских досељеника; а у исто време показаћу овде, колики је био број будимских Срба у прво доба после њихове сеобе. Не иначе, по овим актима, желим и то показати, да ли су се Чрнојевићеви Срби својом сеобом што користили, да ли су добили она права, која им је Леополдо I у позивници својој и у привилегијама обећао и ујемчао.

Од свију исељеника Чрнојевићевих најважнију улогу имаше насељеници у тако званом будимском дистрикту, што лежи с обе стране Дунава од Барање до Беча.

У својој расправи „критички поглед на прошлост Срба у Угарској“, показао сам, да је бечка влада ове исељенике сместила по извесном плану, по вешто искомбинованом војничком распореду. На истом месту навео сам, да су Срби у околини Угарске престолнице у цели

смештени, што је бечка влада овим српским исељеницима ту жалосну улогу наменула, да Мађаре у стези и страховању одрже.

Цвет српских исељеника настанио се у будимском дистрикту, а на име у варошима: Будиму, Пешти, Сентандреји, Вацу, Острогону, Коморану, Ђуру, Шопрону, Сигету, Папи, Весприму, Стојном Београду, Пантелији, Адону, Фелдвару и на ковинском или чепељском острву (Rátz-Keve).

Но у оне три вароши: Будиму, Пешти и Сентандреји, бејаху најзнатније српске општине, што се овде настанише најотличнији исељеници.

У акту будимске Архиве (бр. 1164) од 1732 године, тачно је опредељена године насеобе:

„На 1690 лето по звању почившега цесара Леополда, како нами сведочи и превелеђије закона нашега и службе јесмо чинили сваке на турску војну."

Чим се настанише ови досељеници у Будиму, по дарованим од цесара Леополда I нарочитим повластицама, добише свој властити суд, назвати Танач (на неким местима назива се Турфин, од мађарске речи Törvény = закон.) На челу овога народног суда стајаше биров са 12 ешкута (заклета лица), који су по усменој или писменој тужби доконавали правицу. Таквих доконања будимскога танача за први десет година има по доста, но само у појединим актима. Но од године 1700 има редовних протокола судских, рачунских, и пописних тевтера. Од исте 1700 године почиње списак будимских бирова. У списку бирова први је забележен „Михаил Кабакул," и био је биров од 1700 — 1703 године.

Последњи биров био је Кузма Пејаковић, од 1844 — 1849 године. Поменуте године укинут је овај будимски српски Танач, који је будимским Србима давао неки вид општинско-народне автономије.

Још много пре доланка Чрнојевићевих Срба, становаху у Будиму босански Срби западне вере у Будиму. Они имаше свој одвојени Танач, са својим бировом и ешкутима. Они се називаху „кршћанима, Латинима“, а православне Србе „хришћанима, Власима.“

Од велике је важности, што су Срби хришћани са Србима кршћанима тражили, да оба танача споје на основу равноправности, као што се види из приложеног протокола од 28-а Априла 1710 године.

„Лето 1710 Априла 28 дан сабраше се кметови и неколико братие почтене у варошки дом, и договараше се, како би кога бировом поставили. И тако учинише и урекоше, да би не било на двоица, нити два бирова, ни други трошкови двоструко, нити слуге двоструко; него да смо с полу, да имамо једнога бирова, како и јесте биров, да јест от кршћанске стране, и ми ка нему да поставимо от наше стране ешкуте и кметове, да би била слога и јединство и братство. Такођер и от нихне стране кметове и ешкуте, ако би могуће било, тако, да учинимо, да би се које вријеме у лубови поживили. И ту су били по имену кметови, кои су на то каил, Никола Чукурханлија, и Михаило Таћаџија, и Мојсо абаџија, и Недељко кујунчиа, и Вучо арнаут, и Милутин сапанош, и Милисав бакал, и Стојан ћурчија, и Орестие абаџија, и Јован фурдаџиа, и Давид ћурчиа, и Јован Стипић, н Анто абаџиа и Станоје бакал, и Вукоман — — и Вучко бугарин, и Нешко

капамачиа, и Ћириак капамачиа, и Живан ћурчиа, Стојко абаџија, Станко таћаџија, Влајко ћурчија, Силвестар симичиа, Живко капамачиа, Живко бакал, Пантелија ћурчија, Владислав ћурчија Стојан барбир, Сава ћурчија.

Из наведенога писмена, види сс очито, да су Срби пре 160 година толико свесни били, те су код ове кршћанске браће своје тражили слогу, јединство и братинску љубав да утврде.

Камо среће, да су у тој својој поштеној намери успели, и да су још у оно доба остварили ону свету свезу братинске љубави међу рођеном браћом, што ни данас после толиких тешких искушења и очите поуке из наше прошлости немогасмо у пуној мери постићи.

Но они вечити врази и подривачи наше народне среће, они црни паклени духови, који су свет у тами и глупости гвозденом руком до скора држали, они римпапини сателити, они су и у овој прилици, семе раздора посејали и најсветију свезу братске љубави раскинули, а све под образином побожности и у име онога вечитог оца свију људи, онога најбистријег врела свете љубави.

Римски калуђери францишкани бејаху у Будиму свећеници табанских кршћана. Ти римски попови, као природни сајузници бечке јежовитске владе, они су и ову српску браћу отргли са братинска срца хришћанских Срба,,а бацише их у наручија себичних Немаца и склонише „римокатолички танач.“

Тако браћа кршћани изгубише значај свога народног танача, и с тиме учинише, да постану подлогом немачких себичњака, од којих је сваки народ пропиштао, у чијој се средини по несрећи пастанили.

Као што ће се увидети из акта будимских, српски танач трудио се што боље да очува народна права. У тој цели држаше Будимци непрестано у Бечу код цесарског двора своје поверенике и представнике, који су по добивеним инструкцијама дужни били, да бране интересе не само будимских Срба, но и заједничку корист народа Српског.

То се види из писма које писаше из Беча јепископ Исаија Дијаковић 9 Новембра 1706 год. У ком позива Србе Будимце, Пештанце и Сентадрејце, да по једног посланика пошалу са капетаном Хаџи Манојлом и Хаџи Мојсијом. Ови посланици да понесу белу хартију, на којој да се прво подпише тамошњи народ, а затим да пођу у Коморан и Ђур да војничке поглаваре у табору подпишу. Отуда да пођу на ердељску границу, а за тим до Лике и Крбаве, да и тамошње војничке поглаваре подпишу. Кад то учине, да дођу с тим писменом у Беч, да од ћесара Јосифа I изишту допуштење рад избора новога црквеног поглавара по смрти патријарха Арсена Чрнојевића.

Доцније моћи ће се наћи у будимским актима, многе повластице од ћесара Леополда I и његових наследника, што ови ћесари наградише будимске Србе за њихову досведочену верност. Има такођер и многих сведочбених писама од војничких поглавара у будимском граду. На име, за време Ракоциног устанка, има таквих писмена од будимског градског командира ђенерала Пфеферсхофена и других војничких поглавара.

За време поменутог устанка од 1700 — 1711 само будимски Срби даваше 700 оружаних војника. То се види из писма што писаше будимци ћесару; „transitum

navium, curruum, quam cum continno 70 Nostrum vigilamus, si autem timor incidat nostrum 700.“ (Разна шиљања ратничка, на лађама и колима, бранимо непрестане са 70 наших људи, и кад се опасност покаже и са 700 наших људи бранимо и чувамо.)

Срби Будимци и Пештанци на основу повластице, (ставропигије), коју добише 1698 год. 24 Јуна, од патријарха Арсена (III) Чрнојевића, имаше тако звано право патроната (jus patronatus), по коме бираше сами себи свеђеника, а владике мораше потврдити.

Но имамо примера у саборном саветовању народа из будимског дистрикта 30 Јуна 1728, где је народ захтевао од митрополита Мојсија Петровића, да вредна, достојна и научна три лица за владику предложи њима као кандидате, а они ће једног да изберу и прзнаду.

Кад је сабор прекосавских Срба прошле 1870 год. тражио право, да народ бира себи владике, тад су неки у заносу лажног религиозитета, правичну изјаву народне странке, назвали јересју, одпадништвом од православија, и још гаднијим именима.

Да видимо како је српски народ о тој ствари мислио још пре 126 година.

На карловачком сабору године 1744-е захтеваше народни посланици у име народа српског у будимском дистрикту, по II тачки дате им од народа инструкције, која гласи овако:

„Господин блажењејшији никаковим образом саизволит котораго на празнија епархија избрат кандидата, и краљевскому двору репрезентоват, и на епархију, по својеј и своих млађих вољи (брез знанја четирех избраних со-

вјетников и цјелог народа) поставити. Но јему же народ саизволит и кого изберет и видит достојна, како с науком, тако всјеми благими прави даровата, кандидират и репрезентират краљевскому двору, на епархију поставити, учена, искусна, знајушча добре пасти паству своју, а не смотрети, что он при дворјех епископских и архијепископских заслуги чинил, јако до ниње било, за утоленије кипјашчих неслог. Подобњеже ни свештеника во својеј епархији неучена и недостојна, без сагласија вароши места поставити, да не саизволит.

Још многих таквих повластица имаше Срби у будимском дистрикту, од којих ћу неке нај важније у свом извештају саопштити.

Срби у Будиму Пешти и Сентандреји Острогону и Стојном Београду чим се населише, после кратког времена подигоше цркве.

Пештанска српска црква назидана је и освештена 1688. год.

Будимска стара црква 1697 а нова 1742 „

У Сентандреји:	Саборна или београдска црква	1690	„
	Преображен. „	1690	„
	Ћипровачка „	1690	„
	Оповачка „	1752	„
	Грчка „	1746	„
	Пожаревачка „	1690	„
	Избежка или рудничка „	1738	„

У Острогону подигнута је „ 1698 „

У Стојном Београду (Stulweisenburg) подигнута је црква 1723 године.

У исто време са црквама подизали су и основне школе српски досељеници, но због оскудице у добрим учитељима остале су ове школе назадне и служише јединствено, да децу у верозакону обуче и утврде.

Колико су чезнули Срби будимског дистрикта, да оснују више школе, види се из разних писама, које писаху митрополитима и другим владикама, од којих тражише научне људе, који би у стању били подићи средње и велике школе. Но су ови митрополити и владике одвише немарни били, да народ српски просвете и просветом унапреде. А јамачно су тако радили из оданости према високој влади бечкој, која настојаваше, да Срби остану само добри и слепо одани војници, и да на сваки миг свога владара буду готови противу сваког непријатеља. Бартенштајн министар и учитељ цара Јосифа II, у свом извештају, што написа за поуку свога високог питомца, казује, како је негдашњи министар Стратман свом господару цару Леополду I доказивао, каква би опасност била за државу, ако би се онако ратоборан народ српски просветом обавестио и сазнао за своју народну свест и политичку моћ. То бејаше и узрок, што је сваке бечка влада своја политична оруђа, поглаваре српске цркве у Угарској, сваким средствима помагала, да народ у глупости одржи.

Доцније дозволише истина митрополиту Вићентију Јовановићу да подигне средње школе у Карловцима, Даљу и Осеку. Но су те школе биле устројене у јежовитском духу, и у њима се предавао само латински језик. Такве школе бејаху народу српском само од штете, што су ученике

више заглупљавале, но просвећавале, оне су онај од природе даровити дух српски више помрчавале, и од ученика градиле оруђе самовољи бечкој.

Будимски Срби чезнуше за већом просветом, и увиђаше опасност од таквих школа, као што беше у мађарског народа, Срби тежише, да своју децу шаљу по страним земљама у најбоље заводе.

Још год. 1708, у свом меморијалу што поднеше Будимци цару Јосифу I, у 5-ој тачки ишту школе и типографију. Год. 1729 дадоше Будимци својим посланицима на карловачком сабору инструкцију у 14 тачака.

У 8-ој тачки захтевају „сваки епискуп да има постављати школе у својој епархији, где је возможно, а наипаче у архи-бискупату велика школа да јесте цело дијачки, немачки и србски.

Но је најважнији онај предлог будимских Срба, што су њихови посланици године 1744 карловачком сабору поднели.

У V тачки ишту, „господин блаженејшији окром партикуларних школ, да таштитсја всјачески опште народне школе уредити, и урежедене содржавати, не јако скоро прешедшем времени случило се. Из школ бо присходит третије рожденије, архиепископи, јепископи, свештеници и народ.“

У VI тачки предлажу: „Из обште народне касе, да имадутсја најманше по два ђака ва иних краљевина и земља непрестано содержавати и трошак на них употребити од више именовате касе (народне), чтоб и наш бједни народ једнажди чрез своја почел а не чрез ина уста говорити.“

У XV тачки зактевају: „Чтоб коиждо јепискуп ва својеј епархији, по варошах и мјестах тшчалсја школи производити, ... И о својему трошку по јединога дјака непрестано ва иних странах и земљах на науки имјети.“

Да би овај свој дивни предлог осигурали, ставише Будимци у инструкцију својим посланицима у XVII тачци, да ће „господина блажењеишаго на предречени начин за поглавара цјелога клера и народа примити, и за јего конфирмацију по предреченому, код краљевскога двора солицитирати“, ако овај предлог усвоји и подпише, иначе да не бирају митрополита, док то не учини митрополитски кандидат и остале владике.

И ови црквени поглавари примише и подписаше овај предлог будимских Срба, али по свршеном избору погазише задату своју реч и веру.

Тако је доцније учинио и митрополит Стеван Стратимировић са закључцима Тамишварског сабора. Чланови тог сабора нехтеше бирати митрополита, док нису све владике признали и својим подписима потврдили закључке сабора. А новоизбран митрополит одма после избора настао бејаше код тадашње илирске канцеларије, да се закључци темишварског сабора не изврше, и ако их је и сам ћесар Леополдо II потврдио. То нам сведочи његов савременик и члан темишварског сабора чувени родољуб Сава Текелија. (Види оoломак рукописа Саве Текелије у Српском Љетопису од године 1861 у првој свесци на 144 страни.)

Из ових података јасно се види, да је народ српски својски настајао око подизања просветних завода, и да

Свидочи Милутин мумџиа, видио сам од старине, да сабови продају менте подстал(ене). Кои је стар —51— лето. — И каза Вук из Бечкерека, рече, да су сабови продавали менте у прво време. Тај је стар — 49 — год.

Каза Дамијан тек мокр (ћебеџија) Биоградац, кои је стар — 52 — године. Рече: знам, да су ћурчије менте подсталали, а сабови продавали.

Тако свидочише и остали господари и цеховни луди, првому: Андрија Саблић пинтер.

Васил бузаџиа. — Лука старац биров. — Маријан дунђер. — Христо Велков(и)ћ. Живко Радковић. — Нешко капамаџиа, и Илија Миловановић — и Петар ћебеџиа.

Тако свидочише прид нами и казиваше своим устима и своиом волом на турвину, и на то ми дадосмо ту нашу истацију цехмајсто(ру) сабовскоме.

И такоових више речени господари, које сам призвао, нађоше по богу и по својој души да се пристои терзиами подстављене менте продавати, а ћурчиами није, зашчоје по сваки начин п р и к л а д н и е, да иде ћурак за чохом, неголи чоха за ћурком, за штое чоха лице, а ћурак је наличие. Того ради и јах Станое Радојковић потврђуем своим печатом са ешкути. М. П. јах Станоје Радојковић биров са ешкути и осталим тана(ч)ницима.

Имајући доказа о бићу старих српских становника будимских, морамо се чудити и питати од куда је то, што од ових старих будимских Срба ни једног писменог споменика нема. Шта више ни цркве ни школе имали нису, јер су тек досељеници цркву сазидали у години 1698-ој. Но људи, који о свом бићу никаква спомена немају, који су кроз толико година могли бити без школе цркве, и

општинске задруге, ти су људи јамачно стајали на ниском ступњу образовања. На против су нови досељеници, одма прве године по свом доласку, имали општински суд, подигли школу и цркву, и настајавали су да им се обећана права остваре. И све ово јасно показује, да су нови досељеници осећали потребу уређеног политичког и народног живовања, — да су по томе из својега старог отачаства донели политичке свести и образовања и да су још код својих кућа уживали и живели у доста уређеном општинском стању.

Стање староседилаца будимских Срба сравњено са оним стањем које су њихова браћа досељеници у старој домовини уживали, даје довољног доказа, да су Срби у својој старој постојбини много боље стајали под Турском, но што су доцније живели под аустријском и угарском владом. Под Турцима имаше своје световне и црквене поглаваре, а њихови нови господари одузеше им последњег народног поглавара, и ако су им то право и писменим документима јавно пред светом ујемчали. Под Турском владом имали су своје нарочито земљиште на коме су господарили под својим сопственим старешинама. Турци их несу терали да шњима војују, а под бечком владом мораше у гомили непрекидно по свима крајевима Јевропе војевати. У старој својој постојбини имаше Срби своје баштине и куће, а под бечким ћесарима немаше ни стопу земље коју би својом могли назвати. Као што будимци у једном акту под 105 бројем год. 1076 владици Исајији Дијаковићу пишу „наш сиромашки народ у Мачарској земли особито неима ни за једну стопу конску земље, нити паки какве слободе, него понизни и потурнути од сваког.“

Овде ћу у изводу саопштити садржај акта под 133-им бројем из кога се види, у каквом стању бејаху Срби и у самим слободним и краљевским варошима, показаћу, каквим насиљама бејаху изложени и у каквом безправном стању живеше.

У поменутом акту жале се маѓистрату будимски Срби због насиља и неправде, које им чине и ћесарске власти и тамошњи маѓистрат.

„Послати смо от свех варошапа и от свех вароши, затворили сте нам бирове за квартилске новце, а у томе бировске кривице није, зашто су они нами вашу заповист казали, како је ваш свитли Турфин искао квартилске новце. Али мих сва сиромаш од свех вароши и кршћани и хришћани молимо се свитломе Турфину и дајемо вам на знање, зашто мих тех кварталске новце нисмо кадер дати, зашто на нас ни кошула не остаде на лећих, а ваше господство сами знате нашу невољу садану, док(л)е је била војскаланих.

1. Сами знате, да је варош дала — 1000 — пoслениках.

2. и платили по — 35 — новца. Паки смо дали — 1000 — чаковах по — 1 — маријаш, платила варош сиромашка.

3. Дали смо сламе и сина —150— фор. плати варош.

4. Дали смо зоби господи поштанској и стражами полским — 300 — мировах; плати варош сиромашка.

5. Дали смо — 90 — јармовах и са ојами; плати варош.

6. Далисмо — 100 — послениках трибити шанац по граду и 7-мо дали смо — 84 — човка вући лаће са топови на Острогон и са чебханом. . . . .

8. И ти су људих чебхану гори износили и уносили у лаћу и из лаће, робили су сваки по — 8 — данах; чини посленикax свега сума 672. . . . .

6. Каде су дошли са Острогона, дала варош посленикax — 100 — извалити топове осим колах и воловах, и о свим књига ношена.

10. Далисмо на профунтану — 720 — посленикax.

И то је свех осим другога трошка варошкога.

И то свех ваше господство зна, што смо писали.

11. За што сиромаш под овизим градом и рарајасмо и војницом паки и аргатисмо и свитломе смо цесару подложни;

12. Паки како смо тих трије посла пословали до саде, тако и од селе хоћемо свитлости цесарској до капи крви послужити;

13. Паких по том свах сиромаш ваш свитли Ту(р)вин понизно моли, да наше бирове пустите, зашто нихне кривице није, мих не имамо дати ни новца ни смо кадер. Него молимо свитлих Турфин, да нас не дирате, док(л)е мир не буде, а мир каде буде ми ћемо ићи свитломе ћесару, пасти прид нега лицем и прид ниме земљу љубити, једа би прима нашој верности и нас свитли ћесар помиловао. Ако ли нам от свитлога ћесара која помоћ не буде и ако нас не помилује; а ми ћемо ићи кои у Острогон, кои у Коморан, кои гди, да вам не досаћујемо овде. Но толико молимо свитли Турфин, да нас не дирате до мира, зашто и сами знате, и господин чcombined ченерал знаде, каде је пут био отворен, да је полак људих отишло у доњу земљу, а други се учинише, кои секеруш (кочијаш), кои катана, и отиде у табор, а други се исекоше до

— 200 — људих, а ово мало људих, што је остало, и то је свитлому ћесару на служби сваких.

Овако су поступале власти ћесарске са Србима и они су то тешко сносили, и као што се види по протоколима, јавно су исповедали, да им је боље било под Турцима но под хришћанским владарима.

Но најбоље можемо видети у акту под бројем 184. од год. 1708 моралну вредност досељеника будимских. У овоме акту означили су све своје захтеве, у којима јасно показују њихову политичку свест, њихово друштвено развиће, а и то ће се увидети, да су Срби тешко сносили сваки притисак под својим новим господарима. Ове захтеве поднели су Будимци ћесару Јосифу I и гласе овако:

„а). Да нас овим злочестим чисматици(ма) не зову Римљани него васточне цркве ортодоксос католики.

в). Да архијепискуп или патријарх може за живота, другога изабрати и поставити са свим нашим народом светским и духовним.

г). Ако би се котори од нашег народа и клироса црковна или јепискуп или кои ини црковник с унијатом римске цркве учинио, такови да од нас изиђет и своје официје одпаднет, да не чини конфузије между народу, како су се дбсле находили и чинили.

д). Ако би пак кад потреба била патријарху сабор учинити, илити јепискуп у своих епархѝа, или, ако би кад обшти сабор хотео бити светских и духовних, поред нашѝ превелегијах, од никога турбованија ни питанја за то неимати.

е). Типографији, школе и остала црковна наљежанија между собом да бихом слободно имати.

ѕ). У ћесарској земљи, где се год находи народ Србски и прочи́ гречанского закона, между Њемци и Мажари, да могу у истих оних слобода, како и они живећи, и своје официре скупа у суду са нихма имати закона гречанског, такожде же своје цркве и своје редовнике по закону и старом календару имати и држати, и два праздника не светковати, но како се стои по старому календару.

з). Патријарх или архијепискуп, страха ради непријатеља, ако не би могао остати у својему пребивателному месту, да може слободно на ино место свој престол премјестити с договором свега народа.

и). Како јест обичај римским црквама од својего народа десетину узимати, тако и наше цркве гречанскога закона, да могу од свога народа десето узимати, а немешајући се римска црква у наше цркве десетка; и народа закона нашег гречанскаго, јепискупе и остале црковнике поштовати како и римске цркве црковнике.

ѳ). Како год немачке официре и остале воинставне, тако и наше поштовати официре и остале војнике у болши ред и начин учинити, јер не могу тако више војевати, што су до конца веће утруждени, да би им се од куд која плаћа и милост учи̑ни̑ла. Такожде же воинставним пахорском службом неслужити, лађе не вући ни форшпонт недавати и од други контрибуција слободни бити.

і). Народ прости сиреч поданици јесу вјелме обтежени контрибуционми и осталими работами, за то, да би им се које одлакшеније учинило, форшпону, и ако би где ћесарска армада, или које регементе, или који облетати прјеко њих проходећи и

квара или трошка учинили, да би им се од порције одбило.

аі). Немеше грјеченскаго закона, који су се од ћесара досле учинили, и у напреду који се учине, да имају и мажарскому краљевству по вармеђа пријемњени бити и по градови и остали мјеста, и њемачку част и место, како и остали њемеше да имају.

вг). Декретом ћесарском светлости, у години 1694 нам издатим и обештано, како се нам хоће дати Шлавонија и Сирмија между Дравом и Савом, до хорватске крајине, и поље бачко и ђулинско между Крижем и Моришем, за то и сад просимо, да нам се то конвирмује и изда, како се може народ наш наместити.

гі). Два консилијара од нашег народа закона гречанскаго, да би били при двору ћесарском, на канцеларији угарској и тим консилијаром конак и плаћа од ћесарске стране, да им буде како и осталим консилијаром, да могу за наш народ провиђати при ћесарскому славному двору, које консилијаре избере општи сабор народа српског.

ді). Када гође с Мажари мир буде се учинити и нас тогда у мажарској земљи у миру учинити и уместити како год немачки народ у мажарској земљи, у који слобода остане црквом и осталими слободами, тако и ми по нашему закону гречанскому црквом и осталим слободами да останемо, и прве наше превелегије, с овим пункти конвирмовати.

ег). Више писати пункти, ако би који супротиван био, покорствено просимо ћесарскоје величанствије за

опроштеније: с којим себе и народ наш србски у привисочајшу вашу славу и милост покорњејше препоручајемо.

Овај акт, који је написан 18 година после доласка нових будимских становника, јасно показује, да су они умели ценити све оно, што једном народу даје јемство, да у држави заузме достојан положај и да се одбрани од навале и насиља несродних народа, који су их од свију страна окружавали.

Но је најважније, што у овом писму захтевају, да им се да нарочито земљиште, где би се наш народ стално наместио. Траже од цара, да им на основу декрета свога од 1697 године обећано земљиште уступи, а на име Шлавонију, Срем међу Дравом и Савом, и онај део Бачке и Баната, што они називају бачко и ђулинско поље, и што лежи међу Крижем и Моришем. Даље ишту у истом писму, да се српске привилегије а тако и оних 15 тачака њихова захтевања, кад се мир учини, мађарским усташима, на угарском сабору потврде, и њих, што у Угарској живе „у миру учинити и уместити, како год што је немачки народ у Мађарској.“ У тачки (е) ишту, да би смели подићи типографију и школе. Из ове тачке види се њихова љубав за просветом и напредком, види се, да су умели ценити благодети, које дају школе и типографија.

При овако јасно доказаној свести народа српског у будимском дистрикту, морамо се чудити, са којих узрока осташе ове народне жеље без заслужног успеха. Но је ласно наћи узрока овом неуспевању и неостварењу и најправеднијих жеља народних. Најпоглавитији виновници бејаху бечки ћесари и сав њихов државни апарат, при-

дворне канцеларије, војена, аустријска, а поглавито угарска канцеларија, краљевско наместништво, земаљске и жупанијске скупштине, магистрати у слободним краљевским варошима и цео скуп католичких попова. Осим ових главних виновника и непријатеља свакои напредовању српскога народа, налазимо и на други узрок, који је сметао да се српски живаљ консолидује и као народ политички развије и до народне автономије доспе. Српски народ за дуго је стајао готово сав под оружјем, но не бејаше у једној гомили, нити под једним војничким главаром уједињен; те се не могаху Срби за толико година састајати ни већати о народним пословима.

Овде ћемо навести три писма, под 102-им бројем од године 1706-е, 21-ог Декембра, под 103 бројем год. 1706, Декембра 12-ог; и треће под 104 бројем од исте године. Прво и треће писмо писаху будимски, пештански и сентандријски Срби саборно, владици Исајији Диаковићу у Беч. У писму (бр. 102) веле: „и свето почивши господин патријарх (Арсен) на вас стадо припоручио, того ради ташти се како добри пастир о народним пословима. На оба писма одговара владика Исајија (бр. 103) будимцима, говорећи; „треба бирати новог патријарха, што је сада тешко, јер је народ поцепан. Ви сте ту а други у арадској страни, поглавари на војсци у табору једни овде око Коморана, други на ердељској страни, трећи преко Саве до Лике и Грбаве.“ — Саветује будимцима, да они сачине предлог за избор новога патријарха „за ради другога пастира и поглавара на место господина нашёго свето почившег патријарха, другога пастира и патријарха, кога хоће вас народ себе за па-

стира одабрати како и наше привилеђије указују . . . . зато смо овако самотрили, ако бисте добро учинили себе и својој души и својему послитку, да бисте опште помолили господара Манојла капетана од Пеште а другога од Табахана, а једнога од Сентандрије и да их овамо оправите и пошљете и туда идући ударите у табор до тизих војиставних поглаварах, те се разговорите, нека и они пошљу господина Хажи Мојсија и јоште једнога од Лике и Грбаве, и нека узму печате од свијух официра, такођер и ви учините, узмите печате колико више можете на једну хартију белу или напишите тако: мих васих долуписатих иштемо и одбирамо са свим народом и опште како духовним тако и светским себе поглавара и учитеља . . . . . . и тако нека овамо принесу више речени ваши посланици и са с том истом књигом нека поиду до Коморана и Ђура, нека тако писмо од христијан узму. Такођер и у табору нека ту исту књигу понесу и укажу, и тако нека и они печате ударе и пошаљу, и то свих учините, докле је вриме, саде се еште може што учинити, а послије незнамо како буде, за то и труд и трошак нетребује жалити.“

Из овога писма видимо, како су Срби на великом земљишту растурени били, и са којим тешкоћама мораху се борити, да и једину мисао пронесу по народу. А морамо увидети немогућност општег споразумљења и јединства у народу. И по овом писму сазнаћемо узрок, што су Срби будимског дистрикта у 184. броју а у 12 тачки захтевали одвојно земљиште, где би се народ српски у једину гомилу прикупио и где би јамачно оства-

рио мисао политичког јединства, народне автономне политичке самоуправе. Но то није ишло у рачун моћним непријатељима, који су свим могућим средствима на томе радили, да српски народ коначно упропасте и пониште.

Досељеници ови увидели су одмах по свом доласку, колико су грешили, што су своју стару постојбину оставили. Ал нису могли измерити и дознати за ону опасност, која их у истини од почетка окружаваше, они се борише неуморно, и са опасношћу њихова положаја, расла је и њихна одважност и готовост, да свом снагом стресу наметнуту им господштину мађарску. И нема сумње, да би све што тражише изнудили од бечких ћесара, да их није одговорио у години 1735-јо несрећни поглавар цркве Вићентије Јовановић од општег устанка противу мађарског господарства, и јуначке борбе под честитим војеним поглаварима а на име Пером Сегединцем.

После овог кобног устанка и предузетог најгрознијег гоњења и протеривања потиских и поморишких Срба у Русију, заостали Срба нису клонули духом, но су и даље лека свом неприродном и несрећном стању тражили.

Тако видимо у години 1744-ој, где сабору карловачком поднашају Срби из будимског дистрикта предлоге пуноважне који заслужују, да их овде у изводу саопштимо.

У уводу зактевају, да се не ради као на прошлим саборима, о којима веле: „и каковују чрез их општество ползу имјело. Что днес созиждут заутра разорјат. И аште посиље сљедујушти пунктов господин блаженејшији соизволит обдержати се, како јего блаженство, тако и прочи господа јепископи и објештајет

сја ва цјелости исполњавати (општег ради покоја и ползи) и објештаније своје рукописанијем и печатом потвердит. То ми јего, и он наш до конца жизни нашеја, иначе никако же. — У I тачки ишту: „господин блажењејшији да би никаковог соизволил совјета и дјела духовнаго, војинственаго или камералнаго (провинцијалнога) каково либо оно било, особито по својеј воли и својих млађи (млађи конално из савјета изњати да будут) чинил или творил, но и јего блаженству општенародним сагласијем искусне четири персоне, како од духовног, војинственог, тако и од камералнаго чина, которије споменуте четире персоне ва конфирмацију, да заклучатсја и са конфирмацијеју да потврдјатсја), избрат наредит и совјетникамп поставити, са которими господин блажењејшији всјакаго дјела ради совјет држати и договор имјети, и кром вједомости четири предречене и нарежДене персоне, никаковог совјета и дјела конéчно нетвори́л би, ни́ти јего блаженство кромје их, ни о̀ни кром јего блаженства, нити пак јего блаженсвто, ни онѝ кром народа, но ва купа шнима и са нарóдом, а не јако по ниње би́ло. Что архијепископи, особито по својеј воли со совјетом својих млађих, что хотјели то творили јесу. Од куду не ино токмо конфузија, шпóт (поруга) религијону, неслоге, урок и убиток цјеломе нарóду раждалс, о чем задоволно искусни јесмо. Такождеже како општа народнаја каса, тако и прочаја архијепископскаја супштанција да будет ва руках и во власти споменутих општенарод-

ноизбраних четири персоне, а не јако бивали, млађим архијепископским до руку допуштати, чрез которе општенароднаја каса и архијепископска супстанција не умножила се но конечно пропала, јако днес очевистно зрим. От каковија би нам потреби било општенародну имјети касу, и ва њу собирати, а нарόд би од споменуте касе никаквије ползи имјел, подобнје же предречене четире совјетника, да имáју сваког љета од општенародних приходов хесап узимати, изњавше оно, что по соизволенију општенародному јего блаженству опредјелилосја будет.

II. Госп. блажењејшији никаковим же образом да саизволит котόраго на празнија епархија избрат кандидата и кралјевскому двору репрезентират и на јепархију по својеј и својих млађих воли (брез знања четирех избраних совјетников и цјелог народа) поставити. Но јему же народ саизволит и кого изберет и видет достојна, како с науком тако всјеми благими нрáви даровата, того кандидúрат и репрезентират краљевскому двору, на јепархију поставити, учена, искусна, знајушта добре пасти паству своју, а не смотрјети, что он при дворјех јепископских и архијепископских заслуги чинил, јако до ниње било, за утоленије кипјаштих неслог. Подобње же ни свештеника во својеј јепархији неучена и недостојна, без согласија вароши, и мјеста поставити да несаизволит.

III Господин блажењејшији кромје дванадесјат персон, котори народ будет опредјелил, во својем дворје да неимат више содержават, неизчисленог трошка ради, јако ва скоро прешедшем времени било.

IV. Господин блажењејшији конечно да не има ва својеј јепархији чрез себе и својих служителеј бједни народ глобити, безмјерно и неприлично узимати, но колико јего блаженству по народному согласију уречено будет, чтоб јединажди престала тужба и плач овец против пастирја. Чтоб цјелому религијону нашему на уничиженије не било.

V. Господин блажењеишији окром партикуларних шкóл, да таштитсја всјачески општенародне школе уредити и урeждене содержавати, не јако скоро прешадшем времени случилос. Из школ бо произходет третије рожденије, архијепископи, и јепископи свештеници и народ.

VI. Из опште народне касе да имадутсја наиманше по. два ђака ва иних краљевина и земља непрестано содержавати и трошак на них употребити од више именовате касе, чтоб и наш бједни народ једнажди чрез своја почел а не чрез ина уста говорити.

VII. Господин блажењеишији фамилији својеј конечно толикога пристрастија неимјети и окрест себе собирати и чрез их какова доношенија и препоруки примати. Также же јеже од црковнаго стежанија и општаго било би, ва коих либо вештех движимих и не движимих ва животје и при смрти својеј одат би немогал. Но јеже собоју стјажал јест и стјажет, всја предреченим четирем избраним господаром совјетником со знањем опште народним до руку ва општину придадутсја, подобње и прочи јепископи, а не јако ва скоро прешедшем времени дјејалосја.

VIII. Господин блажењеишији свитак од народа урeждени, да штитсја всјачески цјело и подпуно обдер-

жавати и недопуштат јепископом преко свитка по својеј воли, јако они хоштут, тако и творити.

IX. Господин блаженејшији за какову либо кривицу, да не имјејет јепископа или кого од клера без знања споменути четире совјетника и цјелог народа штрофовати, или со степена низложити, за уклонитисја поношеније цјелог религијона, јако мало прежде било.

X. Сваки јепискуп по општенародно уставленому свитку да има од својих дијецезанов своје надлежашчеје (преко свитка конечно да не дерзнет) узимати, и да не би чрез своје млађе, какó ти ексархе, протопопе и проче, бједни народ безмјерно глобил, ни мертваца цјенил, неприличне вјенчанице, и милостиње силоју од бједних људи истезивал, по јелико му что својеволно соизволит дати, со тим да будет контент. XI. Ни један јепискуп да может по својеи воли свјешченика произвести на степен свештенства иного (несмотр учен ли он или ни, достојин ли или ни, но само имјејет ли новаца тој и свештенства достојин, о чему задоволно експеријенције имјејем), но јегоже варош и мјесто изберет и видит искусна всем јако науком, тако и добрими нрави. Чтоб од јего непризходило цјелому религиону уничиженије, но слава, когда бо сам невједајет, како може иного научити.

XII. Чтоб сваки јепископ при себје по два совјетника или тутора имјел, которими би он могал о всјаком дјелје договор имјети, и урежденим совјетником оглашиват. И когда би се јепископу онија дијецезији смерт прилучила, чтоб споменути совјетници

или тутори присудствовали, да би се јепископско имјеније неразорабљавало, јако по ниње било.

XIII. Что би јепископи и того хранилис, јако в VII стоит пункту. И да би својему архијепископу повинни били за утоленије несоједиденија.

XIV. Да ни једин јепискуп дерзнет кого од својих дијецезанов анатемје или каковом отлученију подложит, что многократно сталос, что не ино, токмо мерзост и неслогу народу узрокује.

XV. Чтоб коиждо, јепископ во својеј јепархији по варошах и мјестах тшталсја школи производити, по јединаго проповједника имјети при себје. И о својем трошку по јединог дјака непрестано ва иних странах и земљах на науки имјети.

XVI. Что би ни једин јепискуп особито својего агента в Бечу держал, но општенародног, и јегоже блаженејшији и народ изберет, да би соједиденије једнажди в народу било.

XVII. Господина блаженејшаго на предречени начин за поглавара цјелога клера и народа примити. и за јего конфирмацију по предреченому, код краљевскаго двора солицитират.

XVIII. Привилегији општенародних солицитират, конфирмацију и публикацију, и никаковог пункта новог примити, котори закону и народу противен бил.

XIX. Просит у јеја краљевскаго величества, что би могли по силје наших милостиво издатих привилегијах своју свободу уживат, како духовним, тако и мирски чин, в цјелом јеја величества владјенију обретајуштихсја. Како что би нам вољно било, по варошах и селех церкве поправљати, и из нова правити. По сво-

јему же јазику, окром кременални вештеј суд држати, что би се бједни народ чрез толмаче и прокаторе (адвокате) не губил. И что би се наше тестаменте не квариле, нити пак, что би нас по варошах и мјестах насиловали римске праздновати празднике. Понеже несносимоје јест бреме народу двоје праздновати празднике и треће зла времени ради.

XX. Просит у јеја краљевскаго величества нам допустити, како јесмо смјешати во војничком и пургерском чину, тако да би могли с полу шнима и у суду сваком сидјети. XXI. Потрошак, котори на нињешне походит депутирти, да би се могал чрез колектуру из јепархије повратити. (М. П.) в. намјестни биров Петар Кнежевић и Танач здјемни и вес Гман. 1744.

Овај диван предлог на сабору карловачком прочитан је од будимског посланика Петра Димића. Митрополит, јепископи и њихове присталице (вес свјашченички и монашески чин) подпомогнути од краљевског комесара (ђенерала Енгелсхофена од стране дворског ратног савета, и хрватског бана грофа Баћаније) — задавише у клици ове за цео народ пробитачне жеље и захтеве. Шта више изинтригираше из Беча налог, (што им је радо и весело дао ћесар) да свима а нарочито млађим људима забрањен буде улазак у саборску дворану. И ако је овај предлог насиљем црквених поглавара и краљевског комесара остао не остварен; то ипак сваки поштен Србин мора гледати поносом на овај писмени споменик велике свести и узорита мишљења старих Срба у будимским покраинама. Овај предлог заслужује, да упоред са закључцима тамишварског сабора од године 1790-е, вечито стоји забележен у српској повесници,

јер да и није заостало других спомепика политичком животу прекосавских Срба, довољан би доказ народне свести био у поменутом предлогу и закључцима саборским.

Овај извештај написах, пошто сам прегледао и површно прочитао акта од године 1690 до 1750-е; за то овде не могу говорити о догађајима из познијих времена, а то ћу учинити, пошто и остала акта из будимске архиве добијем.

Што сам у овом свом извештају изнео повише писмених доказа, у којима би се што јасије огледала и свест и узорито мишљење Срба у првој половини прошлога века, за то ми неће замерити учено друштво. На остале тачке добивеног настављења нешто ћу још и овде прословити, а свима захтевима ученог друштва у настављењу изреченим одговорићу опширно, кад и остала акта из Будима добијемо.

Овде желим пажњу ученога друштва обратити на она акта, која чине спомена о Србима из садашње српске кнежевине, а на име из **Београда** и **Пожаревца**. Има их по више писама која су из Београда писана у Будим у течају онога времена, кад бејаше Београд Смедерево, Пожаревац и један део Србије до Мораве и Тимока под бечким ћесарима. Ова су писма разноврстна, има их, што писаху митрополити, политичког и црквеног садржаја, а друга су од општинских старешина или од ћесарске власти у београдском граду, а има их и од приватних лица по трговачком послу. Писма од општинске власти, или као што се тада зваше Танач, обично су подписани овако „биров са ешкути савске вароши“ на једном од ових писама под бр. 1147 подписан је неки

Хаџи Радивој Продановић са 11 београдских грађана, у том писму од 9-ог Априла 1732 именовани грађани сведоче својим подписима и печатима свом суграђанину Михаилу Стојановићу зету Јована Степића из Будима. Ово је писмо важно због потписа и печата. Под бр. 1455 налази се писмо фрајхера Сукова привременог командира у београдском граду. Ово је писмено од 11 Августа 1739 издато неком Јерменину Захарију Давиду трговцу из Беча. — Под бројем 1454 печатана објава издата 4-ог Априла 1739 неким лађарима из Будима од стране санитетске комисије у Београду. — Под бројем 1604 написано је у Земуну 10-а Августа 1740 а подписани су Тимотија Добрић белиградски ешкут и Вукашин Прокоповић белиградски нотариус. Уз потписе стоје њихови печати.

Под бр. 1439 налази се сведочба, која је издата у Београду 2-ог Августа 1738 год. Подписан је „N. N. Richter und Gemeinde v. Raitzenstadt Notarius. Поред подписа стоји печат београдске општине са сликом Арханђела Михаила. — Под бр. 1438 налази се писмо на немачком језику писано будимском Таначу 5-ог Септ. 1738 год. Подписан је Теодор Петровић биров савске вароши. — Под бр. 1173 протокол будимског Танача од 22-ог 1733 год. под 2-им бр. протокола, написано је ово: „Заради посланика од Белиграда г. Стефана, што је наређен од белиградске вароши попросити милостиње на цркву белиградску, која се почела на ново правити, а како и препоручено јесте из писанија пр. г. архијепискупа и митрополита белиград. да би се пода-

ровало и попросило по народу и по вароши, јелико од кога господара јесте можно и њему посланику предати до руке. — Писмо под бр. 1175 од 25 Маја 1733 год. садржи просбу због милостиње на манастир Винчу. Подписан је „смерени игумен Пајсеј са братијом манастира Винче.“ — Под бр. 1749 има писмо из Пожаревца од 29-ог Авг. године 1741-е подписан је „Стефан Бугарин обркнез вароши и дистрикта пожаревачкаго са сви кметови велики и мали. Момир Велисављевић, Мален Георгевић, Огњан Миљковић, Нешко Сиврић, Панда Костић, Ђука Дамњановић.“ Поред обркнежева подписа стоји печат са сликом Исуса Христа. У овом писму будимском Таначу веле, да је „Јован Ђурић њихов варошанин предао аманет покојном Пајсију Стефановићу пред оно време када се започе бурушаг с Турци.“ Завршују писмо са претњом ако новце не издаду, да не мисле наћи мира „док је Пожаревца и Пожаревљана у црковним протоколу стоји, хоћете горко платити и оште интерес. Да не мислите, где смо ми остали у турској страни: фала Богу и царској милости, цркве поју, како су појале, а народ како је и био.

Под бр. 1000 налази се списак са надписом: 1726 лета ф. „6 Јан. коино јесут звати на сабор у Карловце, о поставленију господина митрополита Мојсија Петровића на Унгарију и Шлавонију.

Од Будима: г. владика Михаило Милошевић, архимандрит Исаија Антонијевић, манастира Ковина, који је нарежден; вароши будимске Живан Бранковић, ва-

роши Светоандреје Павал Раденковић, вароши Пеште Манојло Пачић (капетан).

Од Баната: г. владика Хаџи Јоанићије Владисављевић темишварски, архимандрит од Кладова, г. обркапетан Василије, г. обркапетан Остоја, и капетан Петар (Сегединац) и капетан Станко, и протопопа Михаил и други протопоп Леонтије, обркнез од Вршца и јоште са једним кнезом Николом, кнез Јован Рашковић, кнез Богдан банатски, кнез Маринко, кнез Јаћим, кнез Хажи Павал, протопопа Гаврило банатски, игумен Игнација манастирац, протопопа Богосав од Поречија, кнез од Хршаве Радомир.

Од Србије: Владика ваљевски кир Доситеј, игуман Леонтије од монастира Враћевшнице, обркапетан Коста од Параћина, капетан Кезо грочански, капетан Вук од Црне Баре, капетан Јевта Витковић, Гаврило кнез белиградски, и Стојан ешкут и други Стојан ешкут; протопопа Вуковарски са ешкутом Петром капамачиом, и протопопа сурчински чудомиран,

Од Шлавоније; владика Никанор и протопопа Станко и поп Благоје и судац Рајко и Станко стари судац и Степан кнез.

Од Костајнице; владика са двома свештеницима.

Од посавске краине; обркапетан Никола Рашковић.

Капетан Јоан Монастирлић, Хаднаћ Вучко Секулић, војвода Петар Степановић, војвода Атанасије Кресојевић.

Од арадске краине: владика Совроније, архимандрит Совроније од монастира Одоша, протопопа

Јосиф и протопопа Ђорђије, капетан Живан, капетан Ђурка и михаил Дијак, обркнез смедеревски Димитрије, кнез руднички Сава Лагарија, кнез пожаревачки Стамат.

Сегетска краина; Господин капетан Пантелија, и Петар Грковић од вароши Шиклеуша.

Од хрватске и марчанске крајине протопопа Никола Поповић, војевода Миливој Ковачевић, војевода Михајло Ковачевић.

Од Срема равнога: владика Никанор, архим. кир Атанасије, архимандрит Кир Теодор, протопопа Јоан Иришки, кнез ПетарГрадић иришки, протопопа дмитровачки са двома свештеницима, протопопа шидски и нештински.

Вредно је овде споменути о предлогу будимских Срба, бр. 1002. који су поднели њихни посланици год. 1726 на карловачком сабору. Има свега 12 тачака.

I . . . . који нам оштет бити митрополит, да се има заветовати прежде инсталације, како оће потпуно обдржавати свету мајку цркву јерусалимску закона гречанскаго, и ништа нећет умалити од православнаго закона, нити јепископ, нити врховни митрополит. Јест ли би што укратили у православију нашему . . . . да није поглавар наше свете мајке цркве . . . . .

II. Да оће добро радити за народ православни и народ у сваки правица и уредби држати . . . .

III. Да оће поставити јепископе, коино јесу достојни . . . . искусни сваким науком, коино народу по воли јесте и народском вољом да се изберет и поставит вољом и оглашенијем оне јепархије.

IV. Опште народске превелеђије из Унгарије , да се неизносут и из Шлавоније, токмо, да сваки пут могу у Унгарији стојати.

V. Да се могу поставити 12 господара . . . . коино оће држати превелеђије и општинске послове, све доласке, са врховни госп. Митрополитом, да у више писати госп. Епитропа, сваколика општина и долазак народски мора стојати, ако кои од више писати епитропов престависе, таки да се други постави . . . . тако и три кључа (од народне касе) ди имају, бити први у митрополита, други у воинственом реду, трећи у местнога господара или варошана.

VI. У свакој јепархији да имају бити по 3 господара . . . . . . аште би се прикључила самрт архијереју, да имају више писати епитропи да задрже, да се не носи добро архијерејско, дијаци и дијакони да развуку, него да се донесе у општину . . . .

VII. Ако би који христијанин сагрешно, да га не има клети ни од нега затварати свету мајку цркву . . . . . .

VIII. Сваки јепискуп да има постављати школе у свакој јепархији . . . . . а наипаче у архибискупату, велика школа.

IX. Када би почели постављати свештеника, да имају не по атару, не по новци, него коино јесте и скусан и книжеван и научан и сваким благодетијем исплнен, тој да се постави којега народ оште имати . . . .

XI. Да се неимају тестаменте кварити . . . . . . него, шта ко остави попу или архимандриту или јепископу или аријепископу, со тим да јесте довољан.

XIII. Да архијереји неимаду никако сродство држати, кром сестре и матере . . . . ? —

XIV. Да имају оно више писати 12 епитропов уредити митрополитски трошкови . . . . . . и остале доласке општинске под кључем држати . . . .

Под бројем 1783-им налази се пуномоћније и инструкција будимским посланицима капетану сигетском Пантелимону, Живану Бранковићу и Михиалу Готовановићу за сабор год. 1735-и овај акат написан је у Будиму 10-ог Јула 1735 год. а подписан је од представника 19 општина у будимској јепархији, и уз сваки подпис долазе печати.

Под бројем 1654-им налази се тужба будимске општине противу злоупотребе владике Василије Димитријевића, коју је предао сабору у Карловцу будимски посланик Петар Димић. Ово писмено је од 31-ог Маја 1741 год. а њиме су подписи 75 будимских грађана са њихним печатима.

Још има многих велеважних аката, које ћу у нарочитим чланцима у своје време описати.

Што се тиче статистичких података, у приложеним пописним протоколима има их поузданих и из разних периода, из којих се види, да је у почетку било око 7000 српских душа у Будиму, а доцније су понајвише због расељења, куге и ратова опадали, тако да их данас у Будиму има свега 325 душа.

Доцније кад добијем податке од будимске консисторије, ја ћу овај недостатак у нарочитом чланку накнадити.

На завршетку свог извештаја немогу да пропустим, а да не благодарим ученом друштву на поклоњеном по-

верењу. Уверен сам, да ће учено друштво признати, да сам достојан био поверења и да сам своју научну мисију свесно извршио.

Надам се да српско учено друштво неће напустити једном већ започети рад прикупљања историјског материјала, из које ће народ српски црпети велике поуке, за своју будућност. Ово прикупљање историјске грађе за српску прошлост у толико пре и журније мора се вршити, што ће проћи мало времена, а туђинци ће нам, што но веле, из пред носа отети оно, што би нашу прошлост осветлило.

РАДЊА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

ТРЕЋА СЕДНИЦА

одсека историчког и државничког Српског ученог друштва

држана 14. Маја 1870. год.

Били су: председник г. Грујић, редовни чланови: гг. Мариновић, др. Ј. Шафарик, Ф. Христић, арх. Дучић, Медо Пуцић, Ђ. Павловић, Мијатовић, С. Бошковић, М. Милојевић Милош Зечевић и А. Н. Спасић и почасни члан г. К. Магазиновић.

№ 14.

Г. председник достави да је послао одсеку за друштвени Гласник г. М. Стокић, ђакон, превод с руског „Порота код јужних Словена од Мајкова."

Одсек закључи да се умоле г.г. Срећковић и Гершић, редовни чланови одсека, да прегледају овај превод, и да поднесу одсеку о њему своје мишљење.

№ 15.

Г. председник јави, да је послао одсеку за Гласник г. Витковић састав „Критички поглед на прошлост Срба у Угарској."

Одсек реши, да се замоле г. г. др. Ј. Шафарик и Срећковић да прегледе састав „Критички поглед на прошлост Срба у Угарској".

№ 16.

Г. председник јави, да је на реду да се реши питање, коме да се повери старање о извршењу онога посла који је главни скуп закључио под 5. бр. од 25 Јануара 1870 год.

Г. Мариновић изјави да је мишљења, да се старање о извршењу овог посла повери једном пододсеку, који би био састављен из по једног члана, из одсека историчког и државничког и јестасвеничког и математичарског.

Г. др. J. Шафарик изјави да се он потпуно слаже са г. Мариновићем и да је то најбољи начин да би се поменути посао могао извршити, само би имао да примети, да у истоме пододсеку буду заступљени сви одсеци друштва, јер се ова ствар свију одсека тиче.

Одсек једногласно одлучи, да се старање о извршењу посла закљученог главним скупом под бр. 5. од 25. Јануара 1870. год. повери једном пододсеку, у смислу чланка 20. о уређењу Српског ученог друштва, од 3. Јануара 1869 год. састављеном из по једног члана из сваког одсека, да овај подт одсек остане сталан, а његови чланови да се бирају сваке год.

№ 17.

Г. Милојевић, редовни члан одсека јави. да је донео оно старинско камење за које је ишао у Подриње о ускршњим празницима и да је исто склонио у авлији у великој школи.

Одсек изјави г. Милојевићу своју захвалност на његовом труду.

№ 18.

Г. др. Шафарик предлаже да се поради преко г. министра просвете и то да се оно старинско камење које је донео из Подриња о ускршњим празницима г. Милојевић преда на чување народном музеју.

Одсек усваја предлог г. др. Шафарика.

№ 19.

Г. Милојевић предлаже друштву да оно поради надлежним путем да се стане на пут сатирању и утамањивању старина.

Одсек усваја предлог г. Милојевића, него тако да он на писмено означи места где се старине тамане, па да се одсек преко одбора обрати власти да се томе стане на пут.

Прочитано и потписано у седници одсека историјског и државничког 13. Јуна 1870.

Пети састанак одбора.

19. Маја 1870. год.

Били су: гг. председник др. Ј. Шафарик, чланови: Јеврем Грујић, др. А. Медовић, М. Миловук и секретар Ст. Новаковић.

Бр. 51.

Секретар износи прозбу монаха бугарских из манастира рилскога, којом траже да им се за библијотеку истога манастира поклоне друштвене књиге, које одбор одобрава, наредивши секретару да по обичају изврши.

Бр. 52.

Секретар чита писмо српске читаонице из Куле из Бачке којим тражи да јој друштво пошље штогод својих књига, које одбор одобрава наредивши секретару да књиге ио обичају одабере и пошље.

Бр. 53.

Председник одсека историчког и државничког јавља одбору предлог одсека историчког како да се расположи са 5000 гр. пор. које друштво има на испитивање земље и народа. Одсек је исторички одлучио да се старање о извршењу посла на који је скуп ове године одредио овогодишњих 5000 гр. пор. повери једном пододсеку у смислу чланка 20 уређења друштвеног, који ће пододсек бити састављен из по једног члана из сваког одсека и остати сталан, а чланови му да се бирају сваке године. Одсек је исторички већ изабрао у овај пододсек г. дра Ј. Шафарика председника друштвеног, а одбор, пошто су се чланови подуже о томе разговарали, одобри одлуку одсека историчког и нареди да се и остали одсеци позову да о овоме промисле, и по том ако пристану да изберу сваки по једног члана у тај пододсек, па после да тај пододсек радњу своју што пре започне, да би се још ове године могло што предузети.

Бр. 54.

Предлог историчког одсека да се надгробно српско камење које је г. М. С. Милојевић донео из Подриња преда на чување народном музеју одбор одобрава.

Бр. 55.

Секретар износи књиге које су друштву дошле на поклон или у замену.

а. Од краљ. пруске академије наука у Берлину Monatsbeлicht за Март 1870.

б. Од университета норвешког из Христијаније.

1. Sexe A. S. Le glacier de boium en Juillet 1868. Christiania 1869.

2. Mémoires pour servir à la conaissance des crinoïdes vivants par Michael Sars. Avec 6 planches. Christiania 1868.

3. Meteorologitke Jagttagelser paa Christiania Observatorium Christiania 1866. i 1867.

4. Index scholarum in universitate regia fredericiana Christiania 1869.

5. Caspari P. C. Ungedruckte, unbeachtete und venig beachtete Quellen zur Geschichte des Taufsymbols und der Glaubensregel II. Christiania 1869.

6. Det. kongelibe norike Frederiks Universitets Aarsberetning fer Adret 1868. med Bilage. Christiania 1869.

7. Thomas. Saga Erkibyskups. Udgiven af G. R. Unger. Christiania 1869.

в. Од. г. Вл. Козловског.

1. Przyjaciele. Bajka przez Adama Pluga. Lvov 1870.

2. O przesladovaniu kosciola unickiego przez Alexandra Vernickiego. Lvov 1870.

Седница јестаственичког математичарског одсека.

26. Маја 1870. год.

Били су: председник г. А. Медовић, чланови: гг. Јосимовић, Драгашевић, М. Г. Панић, К. Алковић, Мих. Рашковић, др. С. Петровић, др. Ј. Валента.

Председник одсека саопшти члановима одлуку одбора: „да се састави пododсек, у ком ће бити чланови по један из сваког одсека, и који ће размишљати и одлучавати па одбору саопштавати, на што да се потроши 5000 гр. пор. одређених на екскурзије; еда би се одмах могло штогод по тој струци предузети“, и да овај одсек на основу тога „изабере члана за пododсек.“ Одсек је после довољног већања о тој ствари одлучио, *да не може да пристане уз одлуку одборову.*

1. Због тога, што је питање: *на шта* ће за ову годину да се та сума употреби, — на главном скупу *свршено;*

2. Због тога што одсек овај не увиђа потребе да се за чисто стручне послове састављa мешовит пододсек

а., Поред одбора, у коме већ има по један члан из сваког одсека, и кога иначе може заменити други члан из одсека, ако је онај чиме спречен; и

б., поред стручно одвојених одсека, који послове своје струке самостално израђују.

3. Због тога, што је и овај одсек према уређењу друштва, и према одлуци овогодишњег главног скупа, довољно компетентан, да питања своје струке сам одређује и савлађује; и

4. Због тога, што је овај одсек на основу овде прво изложеног чланка посао већ и у руке узео, што се јасно види из реферата предпоследње одсечке седнице; а кад буде време, он ће одредити, кад и који ће га извршити.

На основу свега овога одсек није ни приступао избору члана за предложени „пододсек“.

ЧЕТВРТА СЕДНИЦА

одсека историчког и државничког Српског ученог друштва,

држана 13. и 15. Јуна 1870. год.

Били су: гг. J. Грујић, председник; редовни чланови: гг. др. J. Шафарик, В. Јакшић. М. Спасић, Д. Голубовић, К. Јовановић, арх. Дучић, Ђ. Павловић, М. А. Петронијевић, Гершић, Зечевић и А. М. Спасић, почасни члан г. К. Магазиновић и члан одсека философског и филолошког г. Кујунџић.

№ 20.

Г. председник јави, да је поднео г. Милојевић извешће о своме путовању у Подриње за време ускршњих празника, и даде га прочитати. На то одсек закључи, на предлог г. Милојевића, да се настане преко надлежне власти око тога, да се стане на пут утамањивању и сатирању старина хотимичном по оним крајевима Србије, које је напоменуо г. Милојевић у своме извешћу.

№ 21.

Г. Милојевић предлаже на писмено да одсек настане, да се сав народ у Србији позове преко полицајске и духовне власти, држећи тврдо да је ово најугоднији пут, да поклања и уступа старине, које има и које би му дошле до руку, народном музеју.

На ово закључи одсек, да се по овоме предлогу ништа не предузима, почем је народ до сада више пута позиван био на овака поклањања и уступања, и почем ово иде у рад оних људи, који се имају одредити за овај посао, по предходећим закључцима одсека.

№ 22.

Г. Милојевић предлаже на писмено одсеку да му да награде по 8 дук. од штампана табака за његов састав што

је узео натраг да преради по рефератима референата, па да га штампа одвојено од Гласника, а да га не прерађује, наводећи, да би око његова прерађивања много издангубио и много труда потрошио.

Одсек закључи, да се не пушта у решавање овога питања док не дође у седницу и г. Милојевић.

№ 23.

Г. председник јави, да су гг. др. Шафарик и Срећковић поднели свој заједнички реферат на састав г. Витковића „критички преглед на прошлост Срба у Угарској“ па га даде прочитати.

Одсек усвоји мишљење гг. референата, да г. Витковић изостави политичку критику у уводу његова чланка и наводе латинске, па да се његов чланак штампа у Гласнику и награди са 6 дук. од штампана табака.

№ 24.

Г. председник достави, да су гг. Ч. Мијатовић и Ђ. Павловић поднели своје реферате на саставе „Банке и Банкноте“ од А. Н. Спасића, па их даде прочитати.

Одсек одлучи, по што се прочиташе она места из састава на која гг. референти ударају, да г. писац „Банке и банкноте“ изостави или хладно крвније пропрати историјски развитак радње управе фондова, који је у неколико у ово ме чланку пропратио па да се његов састав печата у Гласнику, и награди. Него како се г. А. Н. Спасић изјасни, да ће радије примити натраг својчланак него што ће пристати на то да што у њему мења; тоодсек реши: да се састав „Банке и банкноте“ уступи г. писцу.

№ 25.

Г. председник јави одсеку да су гг. К. Јовановић и Гершић поднели своје рефорате на састав „Научност политичке еконолије“, од г. Ч. Мијатовића, и даде их прочитати. Г. Г. референти јесу мишљења да састав г. Мијатовића заслужује да се штампа у Гласнику и награди, али су тога мишљења, да г. писац изостави из састава нека и нека места која ствар саму не објашњавај у а на личност доста ударају.

Одсек усвоји мишљење гг. референата да се г. Мијатовић замоли да изостави према рефератима извесна места из свога списа, по да се његов спис штампа у Гласнику, заједно са рефератима.

№ 26.

Г. председник јави одсеку да је г. Милојевић поднео састав за друштвени Гласник „Козме презвитера беседа."

На ово су умољени гг. др. Шафарик и арх. Дучић да састав г. Милојевића прегледе и одсеку своје мишљење о њему поднесу.

Прочитано и подписано у седници одсека историјскоги државничког, 15. Септембра 1870. год.

Шести састанак одбора.

8 Јула 1870. год.

Били су: г. председник др. Ј. Шафарик; чланови гг. С. Сретеновић и Ј. Грујић и секретар Ст. Новаковић.

Бр. 56.

Чита се протокол одсека јестаственичког и математичарског у коме јавља одбору како не пристаје на предлог поднесен одсеком историчким а усвојен одбором да се састави пододсек који ће промишљати о томе на што да се употреби 5000 гр. пор. одређених на научне екскурсије за испитивање српских земаља, наведавши у више тачака побуђења своја за то. На основу тога одбор одлучује да се онај предлог са свим напусти, и да се у напредак до даљег договора ради по досадашњем реду према предлозима појединих одсека.

Бр. 57.

Чита се предлог г. проф. Г. Витковића у коме се нуди друштво да му помогне еда би могао обићи некоја места у Угарској знатна за историју српске сеобе у те крајеве, и нарочито за судбину српских насељеника после сеобе. Одбор са-

слушавши занимљив предлог г. Витковића и уверивши се о користи и потреби такога посланства — одлучи да се цела ствар што пре поднесе на саслушање одсеку историчком и државничком.

Бр. 58.

Због одлуке одсека историчког и државничког да се штампају од јако и реферати на чланке који се у Гласнику штампају, коју је одлуку и одбор усвојио, секретар пита, како ће да то изврши и хоће ли штампати сваки реферат без разлике и на ком месту у Гласнику. Одбор на то протумачи ону одлуку у смислу, да треба штампати само реферате за које се то изреком одлучи, и да се штампају на крају после протокола. али да се о томе и дотични одсек на ново запита,

Бр. 59.

Секретар јавља, да ће до који дан изаћи Гласник XXVII. него да му се одреди цена. Одбор одреди да цена по обичају остане 6 гр. чарш.

Бр. 60.

Секретар јавља да је присиео г. М. Ракића превод Дреперове „Историје умнога развића Јевропе.“ На то одбор на основу одлуке од пр. године бр. 89. (Гласник XXVI стр. XII.) наређује да се преводнику исплати 60 дук. за превод прве свеске и да се та свеска штампа у 1000 комада.

Бр. 61.

Г. Симо Дамњановић учитељ скопљански тражи да се школи скопљанској даде штогод друштвених књига. Одбор нареди да секретар одабере и преда што има у друштва.

Бр. 62.

Г. Сен-Рене Тањандје државни саветник и главни секретар министарства просвете у Француској захваљује друштву за избор у дописно чланство.

(Свршиће се.)

Шести састанак одбора.

Бр. 63.

Секретар подноси књиге које су друштву дошле на поклон или у замену:

а.Од југословенске академије Рада XI. књигу.

б. Од г. Богољуба Петрановића његове збирке „Српских народних пјесама из Босне и Херцеговине књигу трећу. Београд“ 1870.

в. Од г. митрополита Михаила његово дело: Притче Христове. Штампано из фонда епископа ужичког Јоаникія. Београд 1870.

г. Од г. министра просвете и црквених дела:

1. Ст. Д Поповића Практично предавање из рачуна I. и II. Београд 1869.

2. Милорада П. Шапчанина Посланицу учитељима основних школа. Београд 1866.

3. Милорада П. Шапчанина Дар доброј деци у основним школама. Београд 1870.

4. Српске споменике штампане у Београду 1840.

г. Од Словена из северне Америке прву књигу српску штампану у Америци: Sloboda ili glas vile amerikanske vili slavenskoj u istok od S. Miliwoja. U Saut Kaliforni na Duhove 1869.

а. Од пруске берлинске академије наука: Monatsbericht за Април и Мај.

ђ. Од млетачког института за науке, књижевност и уметности делове Atti, tomo decimoquinto, serie terza, dispensa quarta et quinta 1869—70.

е. Од др. Ђорђа Радића његово дело: Гајење пољских усева. Београд 1870.

д. Од г. К. Невострујева његово дело: Разсмотрѣніе рецензіи явившихя ся на описаніе рукописей синодальнай библиотеки С.Петербургъ 1870.

з. Од г. Косте Костића Свилајенчанина учитеља Сјеничког 1. Шмитов Полный русско-нѣмецкій и нѣмецко-русскій

сло варъ для употреблеоія обоихъ народовъ, оба дела у једној књизи.

2. Deutsch-griechisches Handwörterbuch. Herausgegeben von M. J. A. E. Schmidt. Zweite Auflage. Leipzig, K. Tauchniz 1850. заједно с другим грчко-немачким делом.

3. Julius Caesar Comentarii de bello gallico.

4. Schultz F. D. Kleine lateinische Sprachlehre für die unteren und mittleren Klassen der Gymnasien. Dritte verbesserte Auflage. Padeborn 1855.

5. Homeri Ilias, edidit Guillelmus Dindorf. Pars I.

6. Lünemanns Wörterbuch zu Homers Ilias. Königsberg 1846.

7. Lehrbuch der Geometrie zum Gebraucbe der Unter-Realschulen. Wien 1855.

8. Močnik. Lehrbuch der Geometrie für die Ober-Gymnasien. Vierte Auflage. Wien 1856.

9. Herodoti historiarum libri IX. Lipsiae Teubner.

10. P. Ovidius Naso. Metamorphoses. Lipsiner.ae. Teub

11. M. T. Ciceronis rationes Norimbergae 1824.

12. Leunis Johannes, Analytischer Leitfaden für den ersten, wissenschaftlichen Unterricht in der Naturgeschichte. Zweites Heft Botanik. Hannover 1853.

13. Pokorny A. Naturgeschichte des Thierreiches. Wien 1855.

14. Močnik, Lehrbuch der Arithmetik für das Unter. Gymnasium. Wien 1855.

15. Močnih Geometrische Anschauungslehre für das Untergymnasium II. Abth. Wien 1853.

и. Од чешког ученог друштва из Прага његова издања:

1. Sitzungsberichte 1869. 1. 2.

2. Abhandlungen, VI. 3

3. Repertorium sämmtlicher Schriften der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften.

4. Tomek, Zaklady starého méstopisu pražkého II. 3.

5. Jireček, Codex juris bohemici II. 2.

i. Од. г. дра J. Шафарика председника друштвеног.

Časopis českeho Museuma swázek 1. од 1828. год. цео течај 1845. и цео течај 1859. год. у 9 књига.

к. Из Русије преко г. митрополита

1. Московскія университетсія извѣстія 1869 књ 3, 4. 5. 1870 књ 1 и 2.

2. С Карељщикова О размѣ щеніи и развитіи устьицъ на листяхъ цвѣтковыхъ растеній. С Петербургь 1867.

3. Собраніе сочиненій покойной Маріи Николаевны. СПетербург 1862.

4. Засѣдованіе славянскаго благотворительнаго комытета 23-го Марта 3 ком.

5. Каталогъ географическаго магазина генеральнаго штаба СПетерб. 1865.

6. Обозрѣніе сельскихъ школъ новосильскаго уѣзда од А. В. Краснопѣвкова 1870. Москва.

7. Кауфманна Н. Объ анатомическихъ свойствахъ волоконъ ласточка и достоинствѣ ихъ въ прядильномъ искуствѣ. Москва 1865

8. Чистякова Ивана Развитіе кутикулы и ся отношенія къ развитію органа. Москва 1869.

9. Отчетъ объ опытѣ лѣтняго педагогическаго курса читанного въ 1869 о. въ Новосельскомъ уѣздѣ

10. Васильева Александра о древнѣйшей исторій сѣверныхъ Славянъ до временъ Рюрика. Ст. Петербургъ 1858.

11. А Чугунова Историческій обзоръ мѣръ правитељства къ развитію землѣдѣлія въ Россіи. Казанъ 1858.

12. Щебальскаго. Начало и характеръ Пугачевщины. Москва 1865.

13. Щебальскаго. Разсказы о западной Руси. Москва 1867.

14. Чижова Письма о шелководствѣ. Москва 1870.

15. Вицина Алекс. Краткій очеркъ управленія въ Россіи отъ Петра великаго до изданія общаго учрежденія министерствъ Казанъ. 1855.

16. Сафонова С. Описаніе чумы постигшей Одессу въ 1837. году. Одесса 1838

17. Взглядъ на выгод торговыхъ сношеній между Франціею и Англіею Одесса 1836.

18. Плансона А. Нѣсколько словъ о земледѣлій въ Россіи. Смоленскъ 1865.

19. Дубенскако Я. Н. Одноконные или двуконные плугы. СтПетербургъ 1864.

20. О крымскихъ лошадахъ. Ст. Петербургъ 1857.

21. Иванцова Платонова М. А. Къ молодымъ. Москва 1865.

22. Демидова А. Агрономичєскіе листы для сельскихъ хозяевъ въ Россіи Москва 1864.

23. Жданова М. Изъ деревни. Практическіи взглядъ на суременыя преобразованія. Ст.Петербургъ 1865.

24. Иванцова-Платонова МА. Что такое жизнь? Москва 1867.

25. Корсака А. Историко-статистическое обозрѣніе торговихъсношеніи Россіи съ Китаемъ. Казань. 1857.

26. Коцебу Августа Свитригайло великійкнязъ литовскій. Ст. Петербургъ 1835.

27. Кауфмана Н. Отношеніе листа къ стеблю. Москва 1862.

28. Шилля Н. J. Вѣрнѣйшій способъ образованія и сбора необходимыхъ на постройку желѣзныхъ дорогъ въ Росіи капиталовъ. Ст. Петербургъ 1865.

29. Русское сельское хозяйство свеске од 1870, 1, 4, 5. 6,

30. Дра Г. Брауна Руководство къ глазнымъ болѣзнямъ. Выпускъ I. Ст. Петерб. 1868.

31. А. Станкевича Тимофей Николаевичъ Грановскій. Біографическій очеркъ. Москва 1869.

32. Рожденственскаго Виктора священика Объ изданіяхъ для народа. Статья вторая. Москва 1869.

33. Бестужева-Рюмина О составѣ К. русскихъ лѣтописей до конца XIV вѣка. Ст. Петербургъ 1868.

34. Викторова А. Собраніе славяно-русскихъ рукописей В. М. Ундольскаго Москва 1870.

35. Ровинскаго Д. Русскіе граверы и ихъ произведенія съ 1564 года до основанія академіи художествъ. Москва 1870.

36. Гамма Вольгельма Ручная книжка земледѣлческой химіи почвознанія и ученія о наземахъ. Переводъ. Ст. Петербургъ 1855

37. Скарятина Д. В. Замѣтки золотопромышленника. Часть. I и II. Ст. Петербург 1862.

38. Стихотворенія Ѳ. Тютчева. Ст. Петербургъ 1854,

39. Годичный торжественный актъ въ императорскомъ новороссійскомъ университетѣ. 30-гъ Августа 1869. Одесса 1869.

40. Индія и Индіицы. Ст. Петербургъ 1819.

41. Иванцова Платонова М. А. О римскомъ католицизмѣи его отношеніяхъ къ православію. Часть первая. Москва 1869.

42. Фишера К. В. Основанія хирургической патологіи и терапіи, перевелъ А. Лаутерштейнъ. Ст. Петербургъ 1865.

4.3. Разумова И. Землеописаніе для начинающихъ. Москва 1857.

44 Фролова Изслѣдованія о минныхъ горнахъ. Ст. Петербургъ 1868.

45. Језберы И. Ф. Голосъ западнаго Славянина къ Москвѣ съ колокольны Ивана Великаго. Москва 1869.

Прочитано и потписано на седмом одборском састанку 7 Октобра 1870.

Пети састанак одсека историчког и државничког.

9. Јула 1870.

Били су: председник г. Јеврем Грујић; чланови гг. др. Ј. Шафарик, М. Ђ. Милићевић, К. Јовановић, Љ. Каљевић, Ч. Мијатовић, Милован Спасић, М. Зечевић, Г. Гершић и из другог одсека Ст. Новаковић.

Бр. 27.

Чита се предлог и понуда г. Витковића проф. овд. гимназије, које је одбор упутио одсеку на промишљење и одлуку.

У предлогу томе разлаже г. Витковић судбину српских пресељеника Чарнојевићева времена који су запали у разне општине међу Маџаре, па су се по времену погубили, и о судбинн оних места српских у Угарској, у којима је српски живаљ силно попустио или са свим изумрьо. Напомиње, како је по историју важно, да се процес овај наше историје изучи свестрано, јер би то још већма осветлило садање одношаје народа нашег спрам Угарске и попунило знамениту празнину која се у историји налази, па по томе било од знатне користи и поуке

за будуће нараштаје. Историја се пак о томе написати не може, док се на једно место не прикупи сва историјска грађа и подаци који се још изнаћи могу. Г. Витковић напомиње даље како је сад за многе тачке не мало крајње време за прикупљање такве грађе, и тражи да му друштво помогне трошком да би морао обићи главнија места где су Срби некад у већем броју становали међу Карловцима и Комораном, а нарочито манастир Грабовац, где су пренесени останци из манастира Ковина, најстарије српске цркве у Угарској. За овај посао тражи г. Витковић у помоћ 40 дук.

На ово одсек узме у разматрање најпре, да ли има овлашћења и права употребити на ово део од 5000 гр. пор. буџетом друштву одређених „на испитивање и саопштавање о садањем стању српског народа и српских земаља“. Неки чланови помињу да је главна сметња томе што је одлуком скупа друштвенога стављено истина половина те суме на расположење одсека историчкога, али је одређено да се потроши на истраживање и испитивање Подунавља српског из наведених тамо разлога. Али како се ове године није нико нашао да поради тога путује у Подунавље, а почем су већ настале ферије, а опет се нико не јавља — те није изгледа да ће се ове године на то иста сума употребити моћи, то одсек одлучи, после дужега већања, да се део поменуте суме употреби на испитивање судбине српске и садањег стања народа српског у угарском Подунављу. Разлози су за то били ови: одсек је мислио да је скуп онако одлучио за случај ако се може извршити, не мислећи ни по што да се онај новац у противном случају ни на што не сме употребити, даље што се с тим новцем у ствари може располагати тек према датој прилици и тек у смислу основне намене; треће, што се сматра да је она одлука скупа тек у начелу изречена, и да оставља одсецима пуну слободу радње за друго поље, ако се случајно на оном пољу ништа не да радити; и четврто, што је одсек мислио да је штета пропустити прилику на једном пољу, кад се и тако на другом ништа не може радити.

Пошто се одсек у томе сложио, одлучи се да се г. Г. Витковићу да сума од 40 дук. да путује поради прибирања доку-

мената и прикупљања грађе у поменуте крајеве с оваким наставлењем: 1. Да он споменике нашега народнога живота у тамошњим крајевима, побележи и опише, натписе сними — и документе које нађе, ако их не може за друштво добити, проучи, где год може дрепише, а где не може у изводу забележи, и свакад списак од њих начини;

2. Да саопшти како сад стоји народ наш у оним местима у којима изумире и да та места попише, прикупивши у колико је могуће статистичка дата о томе;

3. Да побележи причања и казивања људи о судбини нашега народа у оним местима где је већ ослабио и изумрьо, да би се знало који су узроци, политички, етнографски или економни томе допринели;

4. Да по повратку извештај поднесе, који да буде писан тако да се у њему сви резултати путовања изложе како би се могао у Гласнику друштвеном штампати.

5. Да документе које добије буде дужан друштву поднети, које ће после оценити, хоће ли се, спрам важности њихове и откуп какав дати, ако нису поклоњени.

За тим одсек одлучи да настављење ово изради секретар с г. председником, које да се г. Витковићу преда с препоруком да према томе свој задатак изврши.

Бр. 28,

Г. др. Ј. Шафарик јавља како је из одескога рукописа који је сад својина тамошњега универзитета и који је веће универзитетско по настојању друштвеног члана г. В. Григоровића послало друштву на употребу, преписао живот деспота Стефана Високог, познато дело савременог му књижевника Константина философа. Живот је истина штампан у једном руском зборнику у Москви, али је за нас реткост, и одсек одобри мњење г. дра Ј. Шафарика да се у Гласнику штампа, захваљујући г. дру Ј. Шафарику који за свој труд око преписа и издања овога дела никаква хонорара не тражи.

Прочитано и потписано 15. Септембра 1870. год.

Шести састанак одсека историчког и државничког
15. Септембра 1870.

Били су: председник г. J. Грујић; чланови г. г. Ст. Бошковић, арх. Н. Дучић, К. Јовановић, Р. Лешјанин, М. Ђ. Милићевић, М. А. Петронијевић, др. J. Шафарик, М. Зечевић и из другог одсека Ст. Новаковић.

Бр. 29,

Прочита се писмо г. Чед. Мијатовића у коме изјављује да прима примедбе г. К. Јовановића као референта на његов чланак „Научност политичке икономије“ осем једне, а г. Гершића у колико се слажу са примедбама г. К. Јовановића, услед чега одсек потврђује прећашњу своју одлуку с тим да се уз чланак г. Мијатовића наштампају оба реферата и г. К. Јовановића и г. Г. Гершића.

Бр. 30.

За тим се услед одборске одлуке предузме расправљати питање како да се изврши одлука овога одсека о штампању реферата који се по прегледању појединих чланака подносе. Одбор је спотакавши се у извршењу одсечке одлуке нашао за умесно да се само они реферати штампају *за које се то нарочито одреди*, јер сваки реферат није ни потребно ни могућно штампати. Пошто одсек размисли и разговори се о практичном извршењу прећашње своје одлуке, одлучи сад о тој ствари овако. Само они реферати за које се то нарочито одреди штампају се поред чланака којих се тичу, и онда се извод из њих у одсечком протоколу не пише. Ако ли су реферати такве природе, да одсек за њих не одреди да се поред чланака штампају, онда се од њих увек пише потпун извод у протокол одсечког састанка.

Бр. 31.

Г. М. Ђ. Милићевић прочита свој превод Убичинијеве расправице „Ђорђе Бранковић последњи српски деспот.“ Одсек одлучи да се та занимљива расправица у Гласнику наштампа. Г. преводник не тражи никакве награде.

Бр. 32.

Прочита се реферат г. арх. Н. Дучића и дра Ј. Шафарика о препису „Бесједе Козме бугарског презвитера против богомилске јереси,“ коју је за Гласник поднео г. М. С. Милојевић. Г. г. референти напомињу како је ова „Беседа“ штампана у „Архиву за југословенску повјесницу“ и у казанском „Православном собесједнику“ за Април и Август од 1864. год. и како су је у својим историјским расправама обилно употребили г. др. Б. Петрановић и Фр. Рачки. Једно дакле за то, а друго: што препис није уређен како је у најновије време уобичајено у нашој књижевности; што се не каже, какве је рецензије, шта је у Беседи најважније и за што; даље, што се у препису самом, какав је такав је, није пазило на фине разлике старо-словенског језика и правописа и редакција његових. То потврђују г. г. реферанти упоредним наводом из цитата г. Фр. Рачкога и преписа г. Милојевића и изјављују да нису мишљења да се тај препис у друштвеном органу штампа.

На основу тога одсек усвоји потпуно мишљење г. г. референата.

Прочитано и потписано на седмом састанку одсека историчког и државничког 15. Септембра 1870. год.

Седми састанак одбора.

7. Октобра 1870.

Били су: председник г. др. Ј. Шафарик, чланови: Јеврем Грујић и др. А. Медовић и секретар Ст. Новаковић.

Бр. 64.

Председник одсека историчког и државничког саопштава одлуку одсека историчког, по којој је из суме „за испитивање и саопштавање о садашњем стању српског народа и српских земаља“ одређено 40 дуката у помоћ г. Г. Витковићу професору овд. гимназије да отиде у Угарску те да тамо потражи опширнију грађу

и документе за историју српских пресељеника у Угарској. Поштосе одбор о овом питању још у напред споразумео, те је тај посао већ извршен, то се сад та одлука накнадно одобрава.

Бр. 65.

Исти председник саопштава даље како је у одсеку одлучено да се у Гласнику штампа „Живот деспота Стевана Високога“ које одбор одобрава.

Бр. 66.

Исти председник саопштава како је одсек одлучио, да се преко власти нареди да се стане на пут утамањивању и сатирању старина по неким местима Србије, о чему је г. М. С. Милојевић посебито извешће дао. Одбор нареди да се према том извешћу о тој ствари пише министарству просвете.

Бр. 67.

Исти председник саопштава како је одсек одлучио, да се чланак г. проф. Г. Витковића „Критички поглед на прошлост Срба у Угарској“ у Гласнику штампа и са 6 дук. од штампана табака награди.

Бр. 68.

Председник одсека историчког и државничког јавља како је одсек одлучио да се од реферата на чланке поднесене за Гласник само они штампају за које се то нарочито одреди.

Бр. 69.

Исти председник саопштава како је одсек одлучио да се у Гласнику штампа Убичинијева расправица „Ђорђе Бранковић последњи српски деспот“ у преводу г. М. Ђ. Милићевића.

Бр. 70.

Према одлуци одсека философског и филолошког одобрава одбор да се чланак Ст. Новаковића „Живот Петра Коришког“ заједно с извештајем о трећој редакцији живота св. Саве од Доментијана у Гласнику штампа и са 10 дук. ћес. награди.

Бр. 72.

Прочита се српски писано писмо г. Т. Леонтовића ректора новоруског университета у Одеси којим ученом друштву захваљује на избору у чланство српског ученог друштва.

Бр. 73-

Прочита се писмо г. Драгише С. Милутиновића ред. члана друштвеног којим се чланства прима и уписује се у одсек уметнички.

Бр. 74.

Чита се писмо секретара мађарског Кишфалудијевог белетристичког друштва, с којим се шаљу књиге истога друштва и пита се, која још издања истога друштва нису овамо послана. Наређује се, да секретар преко г. др-а Н. Крстића који је и ово саопштио, на то питање одговори.

Бр. 75.

Чита се писмо г. намесника кнежевског достојанства у Србији Јована Гавриловића с којим шаље Српском ученом друштву на оставу под печатом своје примедбе и допуне к историјском делу Нила Попова „Србија и Русија.“ Г. Ј. Гавриловић ставља услов да се те примедбе под печатом чувају и да се могу дати само оном који би се бавио писањем историје српске новијега времена, а иначе никоме, па ни члану српског ученог друштва. Одбор прима тај аманет заједно с условима да се те примедбе могу дати на употребу за сад само по одлуци одбора у споразумљењу са г. Ј. Гавриловићем као власником аманета, и одлучи да се г. Ј. Гавриловићу са захвалношћу и о томе јави.

Бр, 76.

На предлог секретарев одобрава се издатак из касе од 357 гр. чар. на набавку неких књига за библиотеку српског ученог друштва које су у збирци недостајале. Приложен је рачун.

Бр. 77.

Секретар јавља како је г. Миливој Смиљанић богослов поклонио три стара писма:

а. Писмо Јована Мићића проти Марку Смиљанићу у Љубиш од 12. Марта 1831. из Арија писано.

б. Писмо митрополита ваљевског и ужичког од 20. Марта 1785. год.

в. Писмо митрополита ваљевског и ужичког Данила од 26. Декембра 1792.

Писма се та примају с хвалом.

Бр. 78.

Прочита се писмо од „Българско то книжевно дружество“ 10 Септембра ове године бр. 5. којим жели да ступи у свезу са Српским ученим друштвом и да се међу оба друштва братска свеза, узајмица и промена књига одржава. Одбор с радошћу прима глас о установљењу књижевног друштва у браће Бугара, наређује да секретар одговори и пошље друштву бугарском досадања издања овога друштва.

Бр. 79.

Секретар подноси од једног ред. члана чланак „Три студије из агрикултуре“ који је за Гласник поднесен. Упућује се одсеку за науке јестаственичке и математичарске.

Бр. 80.

Секретар подноси књиге које су друштву дошле на поклон или у замену:

1. Од г. Атанасија Николића његово дело: Буквица среће и блаженства, друга свеска. Београд 1870.

2. Од панчевачке реалке: Siebenter Jahresbericht über die kais. königl. Oberrealschule in Pančova für 1870.

3. Од г. Јос. Веселића његово дело: Реч у своје време. Београд 1870.

4. Од г. Свет. Ј. Никетића његово дело: Историјски развитак српске цркве. Прештампано из Гласника. Београд 1870.

5. Од г. намесника Ј. Гавриловића:

а. Николе М. Никшића Географијско-статистични речник кнежевине Србије. Нови Сад 1870.

б. Преглед радње министарства правде, просвете, унутрашњих дела, грађевине и финансије, пет књижица.

6. Од уредништва „Младе Србадије“ истога часописа свеску 4-ту и 5-ту.

7. Од г. Вл. Козловскога:

а. Edwarda Żeligowskiego Jordan, wydanie trzecie. Lwów. 1870.

б. Czajkowskiego Wernyhory tom I. и II. Lwów 1870.

8. Од руског географског друштва из Ст. Петербурга.

а. Записки по отдѣленію етнографіи. Томъ второй. С Петербургъ 1869.

б. Отчетъ императорскаго русскаго географическаго общества. Томъ V. № 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. Томъ VI. 1. 2. 3. 4·

9. Преко г. митрополита Михаила:

Славянорусскія рукописи В. М. Ундольскаго. Изданіе московскаго публичнаго и румянцовскаго музеевъ. Москва 1870.

9. Од г. Влад. Јакшића његово дело: Државописъ Србіе. Statistique de la Serbie. Свеска IV. Изъ статистичногъ одѣленя министарства финансіе. У Бѣограду 1870.

10. Од г. архим. Нић. Дучића његово дело „Примједбе на коментар горскога вијенца.“

11. Од секретара Ст. Новаковића: Историја философије по Швеглеру. Израдио Д. Матић I. и II. део. Београд 1865.

12. Од југославенске академије њена издања:

а. Rada XII. knjigu. Zagreb 1870.

б. Starina JI. knjigu. Zagreb 1870.

в. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium volumen II. Zagreb 1870.

г. Stari pisci hrvatski knjiga II. Pjesme Šiška Menčetića i Gjore Držića. Zagreb 1870.

13. Од г. Ник. Вукићевића Разредницу приправника учитељске школе у Сомбору за год. 186⁹/₇₀.

14. Од Кишфалудијиног друштва из Пеште његова издања: A Kisfaludy-Tarsaság érlapjai uj folyam I.—IV. књ.

15. Од краљ. мљетачког института Atti tomo decimoquarto serie terza Dispensa settima e ottava. Venezia 1869—70 2 књ.

16. Од министарства просвете у Русији његовъ „Журналъ“ за Април, Мај и Јун. 3 књиге.

17. Од царске руске академије наука из Петербурга, Записки томъ XVI. књ. II. и томъ XVII. књ. I.

18. Од „Българското книжевно дружество“ што се ове године установило у Браили његово „Периодическо списание“ год. I. књ. I.

19. Од царске академије наука из Беча: Sitzungsberichte der phil. histor. Classe 63 Band, Heft 1. 2. 3. 64 Band Heft

1. Sitzungsberichte naturwiss. Classe 1869 I. Abtheilung № 8. 9. 10. II. Abtheil. 8. 9. 10. 1870. I. et II. № 1. Register 6.

20. Од збора редовничке младежи босанске у Ђакову:

а. Bošnjak, oli koledar za Bosnu, priredila redovnička mladež bosanska koja se podučava u Djakovu, za godinu 1871. U Osieku 1870.

б. Bosanske narodne pripovjedke, svezak I. Skupio i na svietlo izdao zbor redovničke omladine bosanske u Djakovu. U vojn. Sisku. 1870.

Прочитано и потписано на осмом састанку одборском 7. Новембра 1870.

Седми састанак одсека историчког и државничког.

15. Октобра 1870.

Били су: председник г. Ј. Грујић; чланови г. г. Ј. Мариновић, Ст. Бошковић, Г. Гершић, арх. Н. Дучић, Коста Јовановић, М. Ђ. Милићевић, Ђорђе Павловић, М. А. Петронијевић, Алекса Н. Спасић, Милош Зечевић, др. Ј. Шафарик, Милош С. Милојевић, Љуб. Каљевић, и из другог одсека Ст. Новаковић

Бр. 33.

Председник саопшти како на једном од прошастих састанака одсечких није одређено за чланак Ч. Мијатовића „Научност политичке економије“ колика да му буде награда, те по томе одсек накнадно одлучи да се исти чланак награди са 8 дук. ћ. од штампана табака.

Бр. 34.

За тим се прочита извештај г. проф. Витковића о његову путу у Будим поради истраживања грађе за историју српских пресељеника у угарским земљама. У извештају г. Витковић саопштава да је собом донео 1814 различитих старих писама из прошлога века и 90 протокола српске будимске општине, које му је све предато на реверс на употребу. Осим тога донео је 38 комада старих књига које је по разним местима за свој рачун

покуповао и које друштву нуди на откуп, тражећи за њих 100 дук. ћес.

Према томе одсек ваља да одлучи:

а) Хоће ли се штампати извештај г. Г. Витковића.

б) Хоће ли се за друштвени рачун откупити поменуте старе књиге и

в) Шта ће се радити са старим писмима које је донео из Будима на реверс.

На прво питање одсек одлучи да се извештај г. Витковића с неким изоставкама штампа у „Гласнику“

На друго питање одсек изабере комисију да понуђене рукописе прегледа и о њима своје мишљење поднесе, па да се тек после о томе одлучује. У ту комисију одсек изабере г. дра J. Шафарика, арх. Н. Дучића и Ст. Новаковића.

На томе ће се већање о тој ствари одложи за други састанак, који да се закаже по што изабрана комисија свој посао сврши.

Прочитано и потписано на осмом састанку одсека 22. Октобра 1870 године.

Осми састанак одсека историчког и државничког.

22. Октобра 1870.

Били су: председник г. Јеврем Грујић; чланови г.г. J. Мариновић, архим. Н. Дучић, др. J. Шафарик, др. Н. Крстић, М. Ђ. Милићевић, А. Н. Спасић, Милош Зечевић, Милош С. Милојевић, Г. Гершић и из другог одсека Ст. Новаковић.

Бр. 35.

Од стране чланова, одређених да прегледају старе рукописе и књиге г. Г. Витковића, Ст. Новаковић прочита извештај у ком се поименце побрајају ти рукописи. Из извештаја се види како у тој збирци има 22 стара рукописа, 10 књига из старих српских млетачких штампарија и 6 књига српских, руских и влашко-словенских, свега дакле 38 комада, везаних у 37 књига.

Референти мисле да је вредно да се та збирка откупи за друштвену књижницу старе српске књижевности и да се за њу дâ 65 дуката ћес. Одсек усвоји тај предлог, пошто и г. Витковић, упитан да ли пристаје, изјави да пристаје, и одсек одлучи већином гласова да се поменута збирка откупи за друштвени рачун за 65 дуката ћесарских.

Бр. 36.

За тим се приступи расправљању трећег питања предложенога на прошастоме састанку по извештају г. проф. Г. Витковића, на име: шта ће се радити са старим писмима која је он из Будима на реверс донео. О том питању говорило је више чланова са сваке стране, и јавила су се у свему три предлога: један — да се г. Витковићу од стране друштва на његово питање одговори, да према један пут већ датоме упутству те старе хартије прегледа, што је најважније из њих са свим препише а што је маловажније у изводу испише или у кратко саопшти, па да то после као грађу за историју српских пресељеника у Угарској одсеку поднесе; други: да се одреде чланови који ће најпре прегледати те хартије, па онда да се на основу тога одреди нешто а да се без тога г. Витковићу ништа не поручује да ради; и трећи: да се све просто копира, па у архив друштвени стави. После дуже препирке, у којој су чланови за ове предлоге говорили, одлучи се знатном већином гласова да се први предлог усвоји, и по томе да се на питање предложено у извештају г. Витковића одговори: да он стара писма донесена из Будима прегледа, са свим препише што је у њима најважније, а што је маловажније да у изводу испише или у кратко саопшти, па да свој посао после одсеку на преглед поднесе.

Прочитано и потписано на деветом састанку одсека историчког и државничког 29. Декембра 1870.

Састанак одсека јестаственичког и математичарског.

5. Новембра 1870

Били су: председник одсека др. А. Медовић, чланови: др. Ј. Панчић, др. М. Јовановић, М. Г. Панић, К. Алковић, Мих. Рашковић, Љ. Ивановић, Драгашевић и др. Ј. Валента.

---

1. Одборници др. Ј. Валента и др. С. Петровић прочиташе извештај о чланку дра Владана Ђорђевића „О лимфолиптењу." После дуже дебате одсек је већином гласова одлучио да се тај чланак прими и у Гласнику штампа. Што се тиче награде одређено је да се тај чланак са 6 дук. ћ. од штампана табака награди.

2. Известилац одбора за меридијан г. Драгашевић прочита извештај о радњи одбора за меридијан одређеног. Одсек усвоји тај извештај с тим додатком да се од два предложена места за радње у том послу изабере врачарско поље и да се начини и поднесе план за тамо споменуту зграду заједно с предрачуном.

3. Г. др. Ј. Панчић предаје за Гласник чланак „Шумско дрвеће и шибље у Србији са сликама." Одсек прими чланак с тим да се без давања на оцену за Гласник прими и да се писцу дâ највећа награда која се даје за ориђинална дела. Што се тиче слика одлучи се да се свака слика награди са 5 дуката ћесарских и да се после штампања ориђинали сачувају.

4. Г. Драгашевић предаје хипсометричну карту Млаве и Пека. Одсек прими овај рад с великом радошћу, одлучи да се прими без давања на оцену и да се штампа у Гласнику онако у бојама као што је израђена, а чланак који ће целу карту објаснити предаће се касније. Награду је одсек оценио сумом од 50 дуката и за карту и за чланак којим ће се пропратити.

5. Изнесу се на преглед послане за Гласник „Три студије из агрикултуре." Одсек одреди редовне чланове г. Радића и Рашковића да ово дело прегледају и о њему своје мишљење одсеку саопште.

Осми састанак одбора.

13. Новембра 1870.

Били су: председник г. др. Ј. Шафарик, чланови, г. г. Јефрем Грујић, др. А. Медовић, М. Миловук и секретар Ст. Новаковић.

Бр. 80.

Председник одсека историчког и државничког јавља да је накнадно према својој пређашњој одлуци у којој није било назначено откупа, одсек исторички и државнички одредио да се чланак г. Ч. Мијатовића „Научност политичне економије“ у Гласнику штампа и са 8 дук. ћ. од штампана табака откупи, које одбор одобрава.

Бр. 81.

Исти председник јавља како је исти одсек по саслушању нарочите комисије одлучио да се збирка старих рукопис и штампаних књига г. проф. Гавр. Витковића коју је друштву на откуп понудио, откупи за 65 дук. ћ. које одбор одобрава.

Бр. 82.

Председник одсека јестаственичког и државничког јавља да је одсек одлучио да се чланак г. дра Владана Ђорђевића „О лимфолиптењу“ у Гласнику штампа и са 6 дук. ћес. од штампана табака награди, које одбор одобрава.

Бр. 83.

Исти председник јавља како је одсек одлучио да се чланак г. дра Ј. Панчића „Шумско дрвеће и шибље у Србији“ заједно са сликама у особитој књизи штампа и са 10 дук. ћес. од штампана табака откупи а слике да се награде свака са 5 дук. ћес. Одлуку ову одбор одобрава.

Бр. 84.

Исти председник јавља како је одсек одлучио да се прими и с објашњењем у Гласнику штампа г. Драгашевића „Карта Млаве и Пека“ и да се са 50 дук. ћес. откупи. Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 85.

Секретар јави како би друштву врло потребно било да има једну добру касу, у којој би се и новци друштвени и важна писма која друштво има чувати могли. Будући се та набавка из обичних друштвених средстава нема откле учинити, одбор одлучи, да се о томе пише високој земаљској влади, да друштву таку једну касу набави.

Бр. 86.

За оправку намештаја у соби где друштво своје састанке држи, одлучи се да се секретар побрине да се оправка изврши, и овлашћује се да рачуне може исплатити.

Бр. 87.

Књижарница Вел. Valожића подноси рачун од продатих друштвених књига од Ђурђева до Митрова дне 1870 године и полаже 826 гр. 20 п. чар. Одбор наређује да се доходак тај уврсти међу остале овогодишње дохотке друштвене.

Бр. 88.

Одбор одобрава да се по рачуну исте књижарнице исплати 41 гр. чарш. трошка за набављање чешког „Научног словника“.

Бр. 89.

На молбу Јагодинске читаонице наређује се да јој секретар пошље оне од друштвених књига којих повише има.

Бр. 90.

Чита се писмо г. министра просвете и црквених дела од 6 Нов. ов, г. бр. 5072 којим тражи списак чланова друштвених за шематизам. Наређује се да секретар тај списак пошље.

Бр. 91.

Чита се писмо г. министра просвете и црквених дела од 6 Нов. ов. г. бр. 5056, којим се шаље друштву буџет за 1871 год. и јавља се да му је кредит код мин. финансије отворен.

Бр. 92.

Секретар јавља да је на предлог ред. члана г. Мил. С. Милојевића издао за четири српске школе у Ст. Србији неке од књига друштвених за које је наређено да се могу издавати тим школама. Одбор одобрава.

Бр. 93.

На предлог редовног члана г. арх. Нић. Дучића одбор одлучује да се издаду неке друштвене књиге једноме румунском књижевнику у замену за румунски часопис „Revista romăna“, и једном далматинском српском књижевнику.

Бр. 94.

Секретар подноси књиге које су дошле на поклон или у замену Српском ученом друштву и то:

а. Од г. Чед. Мијатовића његово делце Јавна сместишта. Београд 1870.

б. Од г. Н. Прванова из Бугарске њогово дело: Извод из българска-та граматика Русчюкъ 1870.

в. Од г. Андрије Станковића

1. Стејића Ј. Домаћи лекар и правила за болеснике. Београд 1870.

2. Црквенску историју Јевсевија Памфила, превод владике Гаврила, књига друга. Београд, 1870

г. Од г. архим. Гер. Петрановића из Задра.

1. Побожна размишљања при саслушаню свете литургіе. Четврто издање 1870.

2. Карту Далмације, рађену у Милану.

г. Од г. проф. Г. Витковића.

2. Képes kalauz, a magyar nemzeti museum érem — és régiségtárában. Pest 1870.

2. Catalogue spécial du royaume de Hongrie. Publié par la Commision royale. Paris 1869.

3. Katalog der Industrie-Kunst und archäologischen Ausstellung, die bei Gelegenheit der Versammlung des ungarischen Aerzte und Naturforscher in Pressburg veranstaltet wird. Pressburg 1865.

4. Magyar régészeti krónika. Rómer Floristol.

5. Utmutatás a régi keziratok lemásolására. Romer.

6. Emléktáblak Budán

7. Magyarország Földmivelóihes. Rómer Flóris. Pest 1866.

8. A poszonyi káptalan újabban talált egyházi. Romer Floris.

9. Слику која представља гроб Марка Мисленовића сењског капетана, за владе Владислава краља угарског, цртеж доктора Ромера.

10. Од доп. члана г. Јиречка његово дело Nákres mluvnice staročeske. Prag 1870.

11. Од г. Ламбла Ročni zpráva o hospodárskè škole v Chrudimi sa školni rok 1869—1870. Prag 1870.

12. Г. Јов. Гавриловић паместник књажевског достојанства у Србији штампане законске предлоге поднесене од стране владе првој законодавној скупштини у Крагујевцу.

13. Др. Ј. Панчић своја дела!

а. Нешто о шумама, приликом затварања првог земаљског излога у Крагујевцу 1870.

б. Plantae serbicae rariores aut novae a prof. Roberto de Visiani et prof. Josepho Pančić descriptae et iconibus illustratae decas III. Venetiis, typis J Antonelli edit. 1870.

Прочитано и потписано на деветом одборском састанку.